Lei 18

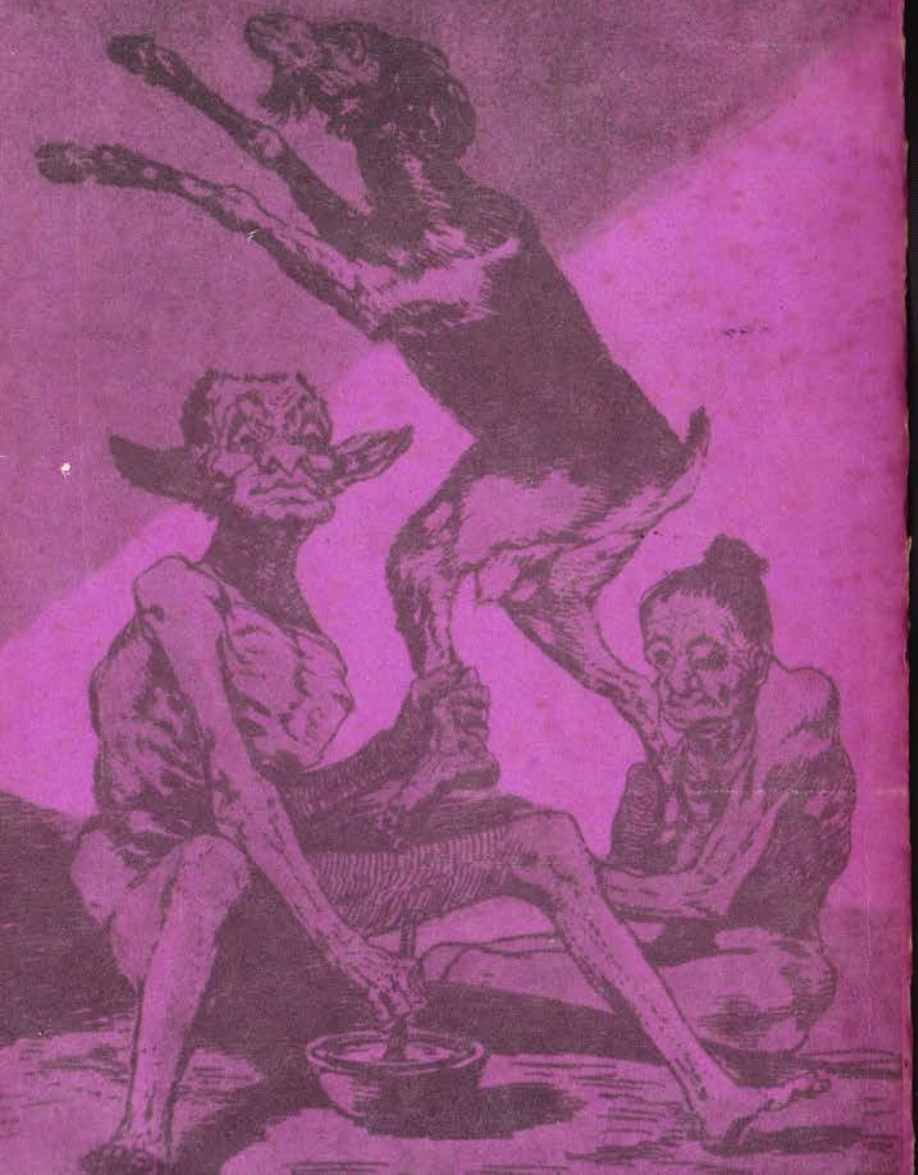

Vrăjitoria de-a lungul timpului

GH.V. BRĂTESCU

Gheorghe V. Brătescu

VRĂJITORIA de-a lungul timpului

1985

Editura Politică

București

Redactor ADELA BECLEANU IANCU
Coperta ION MINCU
(coperta a IV-a după Goya)

Cuprins

Cuvînt înainte 7

I. **Naşterea şi evoluţia unei ciudate profesiuni** 19

1. Începuturile 19
2. Magia şi religia 31
3. Practici şi manifestări vrăjitoreşti străvechi. Iniţieri, recuzită, dans 42
4. Magie şi folclor în tradiţia românească . . 53
5. Originea superstiţiilor 63

II. **Divinaţia** 73

1. De la magie la şarlatanie 73
2. Ghicitoria în antichitatea greco-romană . . 77
3. Ghicitoria, variaţii pe aceeaşi temă . . . 84
4. Aberaţiile exaltaţilor. Evocări, prevestiri, profeţii 121
5. Marile oracole şi enigmele lor 131

III. **Magia neagră** 141

1. Ce este şi ce face vrăjitorul ? 141
2. Istoria lui Satan. Demonismul 145
3. Posedaţi şi obsedaţi 161
4. Animale la stîlpul infamiei 164

5. Ritualuri și tehnici de magie neagră . . . 169
6. Arsenalul vrăjitoresc 184

IV. **De la magie la știință** 204

1. Astrologia sau ghicitul în stele 204
2. Alchimia 214
3. Magia tămăduitoare 228

V. **Ocultismul fără enigme** 250

1. Scamatoriile orientale. Misterele lamaismului tibetan, dervișii, fachirii 250
2. Iluzionismul 259
3. Spiritismul 264
4. Secte și societăți oculte 276

Încheiere 285

Postfață 295

Bibliografie selectivă 309

Cuvînt înainte

Cea mai veche preocupare a omului, reprezentînd dovada evoluției sale, o constituie, fără îndoială, încercarea de a se cunoaște pe sine, precum și de a înțelege natura înconjurătoare. În aceasta nu trebuie văzut doar un produs al simplei curiozități, ci dorința lui de a afla răspunsuri unor întrebări dramatice privitoare la existență și modul de a supraviețui pe o planetă cu ample modificări ale climei, faunei, florei, cu catastrofale evenimente, urmate de tragedii zguduitoare, pe care ființa umană căuta să le prevină.

Dibuind, omul a învățat cu greu și chinuitor de încet să înfrunte dificultățile naturii, adaptîndu-se ei, imitînd-o pînă la obsesie. Acest mod de comportament, ce s-a dovedit de-a lungul timpului a fi vital, stă la baza credințelor mitico-magice, precum și la cea a tehnicii și științei.

Desigur, cunoașterea constituia, la începuturile omenirii, un bun al tuturor, fiind absolut necesară vieții și — de aceea — ea se transmitea din generație în generație în mod deliberat, obligatoriu. Era timp suficient atunci pentru toți spre a privi cerul, a observa în detalii fine comportamentul fiecărei specii de animale, de care aveau nevoie pentru hrană, pentru a se apăra ; să stabilească, prin încercări, vegetalele comestibile, ori să caute materia primă pentru unelte și arme.

Omul își punea, de asemenea, întrebări cu privire la fenomene ce-l intrigau, anume nașterea, evoluția și moartea în natură. Încercînd să răspundă acestora, investigînd tot ce îl înconjura, el și-a clădit explicații pornind de la natura sa umană, asemuind acesteia totul. Magia s-a născut

în condițiile în care cunoașterea lumii era încă rudimentară. În credința omului din vechime, practica magică apărea ca singura capabilă să-l ajute, iar vraciul, vrăjitorul, șamanul — doar ei — puteau să determine fenomenele a-i fi favorabile.

Aceste personaje deosebite reprezentau, totodată, depozitul viu de cunoștințe al grupului social, tezaur mental pe care îl apărau prin taină și-l transmiteau doar celor aleși. Ca atare, cunoașterea umană a pierdut caracterul său de grup, pe care l-a avut inițial, căpătînd treptat forme noi, ducînd, în final, la apariția unor caste deținătoare ale științei (la nivelul ei de atunci). Cît de amplu era volumul acestor acumulări de observație și experiență îl poate proba istoria științei, care deține un impresionant set de cunoștințe provenit încă din preistorie. Acestea au fost îmbogățite și transmise de-a lungul timpului în bună parte de către magi sau vrăjitori, acei „savanți" anonimi străvechi. Mai bine de 60 de milenii ei au deținut cheile cunoașterii, pînă cînd știința, bazată pe experiment, pe rațiune s-a născut și s-a impus ca singura modalitate valabilă de a înțelege și utiliza natura, de a o adapta nevoilor umane.

Investigația științifică de început, cu forme ce par bizare omului modern, nu putea fi altfel decît naivă, într-o lungă perioadă în care gîndirea era centrată pe satisfacerea nevoilor materiale imediate. Se pornea, deci, cum era firesc să fie atunci, de la practica imediată. Folosirea, aplicarea au precedat cercetarea științifică ce avea să explice natura prin clasificarea faptelor, obiectelor și fenomenelor deja cunoscute.

Evoluția de la irațional, reprezentat prin așa-zisele științe oculte * (magia ** incluzînd divinația, astrologia, alchimia, cabala etc.) la rațional, deci la știința autentică s-a desfășurat lent, în răstimpul cîtorva milenii, proces ce continuă încă, cu intensitate evident redusă, dacă se are în

* De la latinescul „occultus" — ascuns, tainic.

** Termenul magie provine de la cuvîntul „imga", desemnînd în dialectul accadian noțiunea de preot. În limba asiriană „imga" devine „maga", printr-o simplă transformare fonetică, fără a fi afectat sensul inițial al cuvîntului. Dar la greci, care vor adopta practici orientale vrăjitorești, „magheia" însemna și „religia magilor", ceea ce dă o indicație în plus asupra faptului că procedeele magice noi erau privite într-un mod deosebit față de cele tradiționale, autohtone, aflate mult mai aproape de gîndirea primitivă. Romanii vor spune „magus" preotului persan, vraciului, dar și actului de vrăjitorie.

vedere că încercările unora de a teoretiza doctrine ezoterice * perimate, sau că existența unor concepții vulgare, retrograde, anacronice în rîndul unor categorii de oameni nu ating aceeași amploare.

Avînd ca obiect manipularea unor pretinse fenomene supranaturale, inaccesibile cunoașterii obișnuite, ocultismul se autoconsideră privilegiu al unor grupe de inițiați, tradiție moștenită din timpuri imemorabile, cînd secretele profesiunii de vrăjitor și, mai tîrziu, cele ale castei preoților, trebuiau apărate, în scopul păstrării poziției economice și sociale a celor ce le dețineau.

Credința în existența unei foarte vechi sinteze absolute a cunoașterii, cuprinsă în doctrinele și ritualurile ezoterice, se clatină o dată cu progresul înțelegerii și explicării fenomenelor naturii. În mod firesc a urmat transferul spre rațional. Desprinderea de ocultism s-a făcut greu, timid, pe măsura evoluției condițiilor economico-sociale, cu eforturi și nu de puține ori cu sacrificii supreme ale unor oameni curajoși care, degajîndu-se de imobilismul gîndirii și de conservatorism, s-au îndepărtat treptat de magie, punînd astfel temei cunoașterii științifice.

Prin marile figuri ale gîndirii mondiale, cunoașterea umană a progresat continuu, detașîndu-se de „științele ezoterice" și „științele vulgare", specifice perioadelor de început ale societății ce și-au pus amprenta, așa cum se va încerca a se demonstra în volumul de față, o perioadă îndelungată, asupra gîndirii și mentalității omenirii, apropiindu-se pînă la identificare de rațional.

Ce sînt așa-zisele științe oculte ? Mai au ele dreptul la existență ? În ce măsură cunoașterea istoriei ocultismului poate contribui la înțelegerea dezvoltării științei și tehnicii, a gîndirii, în decursul timpului ? La aceste întrebări încearcă să răspundă volumul de față, care trece în revistă principalele manifestări ale ocultismului, din cele mai vechi timpuri, pînă astăzi.

Fără îndoială, aceasta este o sarcină dificilă, date fiind vastitatea și mulțimea aspectelor ce se cer enumerate și explicate, fie și succint, complexitatea problemelor abordate, lipsa unor cercetări aprofundate, exhaustive, de specialitate etc. a unor metodologii și termeni unanim acceptați.

* Din grecescul „esoterikos" — pentru inițiați.

În volum, observațiile, argumentele necesare sînt redate astfel încît lectura să fie inteligibilă pentru toate categoriile de cititori, prezentîndu-se doar acele momente și personaje care marchează evoluția ocultismului. Ordonarea metodică și conotația au fost, în unele cazuri, modificate față de uzanțe, în funcție de realitatea istorică și în lumina celor mai recente evaluări. Nu însă în detrimentul științei.

Privit în mod obiectiv, analitic, ocultismul se prezintă ca un fenomen ce se manifestă pe planuri diverse — social, cultural și individual. Sub aspect istoric, evoluția ocultismului a urmărit pe cea a civilizației, cu puternice influențe din partea infrastructurii și a suprastructurii, astfel că această evoluție aparține procesului firesc de dezvoltare a omenirii. Determinat de condițiile social-economice, de stadiile gîndirii, de mentalitățile etico-sociale și, în ultimă instanță, de credințele laice și religioase, acest fenomen poartă marca evenimentelor istorice majore, contribuind uneori la declanșarea unor fapte de o deosebită importanță pentru cursul istoriei.

Au existat perioade de ascendență ca și de declin ale ocultismului. Uneori, credințele în forțe oculte, mai ales în vrăjitorie, au avut un caracter epidemic și nu o dată s-au soldat cu tragedii, sub raport psihic și fizic, de la mici încăierări familiale sau tribale, declanșate de moartea cuiva, pusă pe seama manoperelor oculte, malefice ale inamicilor, pînă la pogromurile împotriva așa-zișilor eretici din evul mediu, stîrnite de isteria antidemonică, dar și de interese de clasă oprimatoare.

Sigur, există o sumedenie de explicații, date de către diverși autori, privitoare la apariția și conservarea gîndirii magice și la exercitarea practicilor oculte. Adesea se consideră că apelarea la vrăjitorie, la divinație etc. ar fi o consecință a nivelului redus de cunoaștere a fenomenelor complexe ale naturii și societății. Argumentul este, deși insuficient, valabil pentru epocile trecute, dar el nu corespunde cu realitatea existenței credinței în diferite forme de ocultism la persoane instruite, despre care nu se poate afirma sub nici un motiv că ar fi ignorante. Problema devine cu atît mai complicată cu cît în relația dintre practicantul ocultismului și cel care apelează la serviciile sale se nasc uneori raporturi de corespondență psihică, de transmitere a gîndurilor. Bineînțeles, în acest raport nimic nu este supranatural, totul ținînd de natura umană, așă cum se va putea observa din lectura acestui volum.

S-a acreditat ideea că gîndirea magică are un caracter primitiv sau că ar fi specifică primitivilor, iar, ca urmare logică a argumentației, persistența ocultismului ar trebui înțeleasă ca atavism sau reminiscență a mentalităților societăților subdezvoltate. Supoziția este infirmată de însuși mecanismul gîndirii. Omul a operat permanent cu aceleași valori generale, a avut aceeași logică, indiferent de epoca în care a trăit. Sentimentele se mențin și ele ; dragostea, ura, iubirea, indiferența etc. nu pier chiar dacă apar diferit la un individ sau altul, în funcție de anumiți factori ce țin mai ales de temperament, instrucție, gradul de educație, stăpînirea de sine, condiții social-istorice etc. Acestea acționează asupra gîndirii dîndu-i conținut. Evident, conținutul gîndirii va fi variabil datorită gamei extrem de nuanțate a sentimentelor, dar și presiunii concepțiilor societății, opiniilor generale, credințelor, obiceiurilor, modei, iar nu în ultimă instanță moralei.

Vor fi deci întotdeauna indivizi mai sensibili, iar alții mai rezistenți din punct de vedere psihic. Credințele, obiceiurile țin în primul rînd de educație. Prin urmare, cu cît formarea umană, instrucția, vor fi mai conciliante cu ocultismul, mai îngăduitoare față de ignoranță, persistența magiei, a divinației și astrologiei tămăduitoare etc., a tuturor formulelor himerice de rezolvare a cazurilor limită, va fi evidentă.

Neîndoielnic, ocultismul a avut un rol de supapă socială atîta vreme cît soluțiile științifice au lipsit. Dar formele de vrăjitorie practicate cu scop de răzbunare, chiar criminală, nu și-au aflat justificarea sub raport etic niciodată, fiind sancționate întotdeauna prin oprobriu public.

Ocultismul a putut furniza răspunsuri provizorii la întrebări tulburătoare pentru existența cuiva. Însă aceste răspunsuri nu pot avea niciodată încărcătura adevărului, ci sînt doar pseudo-explicații, avînd darul de a echilibra individul numai pe moment. Rezolvarea permanentelor probleme ale vieții nu se poate produce decît prin efortul individual de modelare a conținutului gîndirii și psihicului, și, în mod esențial, de rezolvare a contradicțiilor sociale generatoare de înstrăinare acută a omului. Nefericirea, durerea, frustrația, refuzul nu vor putea fi vindecate prin găsirea unui „țap ispășitor" oferit de magie, de exemplu, sau prin speranțe iluzorii date de astrologie și ghicitorie, ci prin autocontrol și stăpînire a gîndirii ajutate de ameliorarea condiției umane. Sugestia și autosugestia joacă un

rol major în întreținerea ocultismului. Se face apel la acestea de către persoane aflate în situații critice, reacțiile lor psihologice favorizînd și dirijarea gîndirii către absurd. În aceste condiții, indivizii mai slabi își transferă orizontul gîndirii de la rațional la irațional, la ocult, nutrind speranțe pe care realitatea tăioasă, dură, oarbă, nu i le poate oferi. Și, cu cît credința acestora în forțe oculte va fi mai puternică, cu atît speranțele iluzorii vor crește. În mod direct proporțional, neîmplinirea speranțelor, întemeiate pe credința rezolvărilor cu ajutorul ocultismului produce stări deprimante, drame sufletești iremediabile.

Pe de altă parte, cînd o situație socială sau interpersonală este fără ieșire, apelarea la magie apare la unii indivizi ca un mijloc posibil de a pedepsi ceva sau pe cineva mai puternic, agresivitatea stăpînită pînă atunci eliberîndu-se sub o formă psihică. Coincidențele între acțiune și efect, chiar arareori și distorsionat observate, sînt de natură să întărească, prin sugestibilitate ori superstiții, anumite convingeri. Un singur eveniment absolut întîmplător poate avea răsunet definitiv, hotărîtor în stabilirea relației cauză-efect.

În fine, obiceiurile rituale, credințele favorizează persistența ocultismului. Imaginația individuală și colectivă, convingerea puternică, cuvîntul, exprimarea gestică, atmosfera generală vin să-i mărească forța sugestivă. În asemenea condiții sînt absolut firești aparițiile, în diferite perioade istorice, a unor deliruri ocultiste. Un prim delir colectiv a fost cel de natură psihologică, născut în antichitatea greco-romană, exprimat prin credințele în oracole, auguri și divinație în general. De același fenomen țin exacerbările fals științifice privind transmiterea la distanță a gîndirii și grafologia fantezistă. Delirul astronomic s-a extins pe aproape un mileniu, din Asia în Europa, constituind baza superstițiilor privind influența stelelor asupra destinelor umane. Tot în antichitatea Orientului Apropiat poate fi regăsită geneza delirului aritmetic, a credințelor himerice în puterea numerelor. Delirul psihochimic, de genul alchimiei și radiesteziei, este de dată ceva mai recentă avînd, de altfel, și o viață mai scurtă, iar delirul biologic se constituie ca o creație a epocii moderne, grupînd practici oculte ca spiritismul, astrologia medicală, vindecarea „cu mîinile goale", transferul de sensibilitate. În fine, delirul futurologic continuă, pe un plan modern,

prin forme actuale de divinație, străvechi practici evident iluzorii de scrutare a viitorului prin mijloace oculte.

Magia și, în general, ocultismul constituie erori față de datele științelor naturii. Nu-i mai puțin adevărat că tocmai din aceste erori ale magiei au derivat unele noțiuni ale științei, o disciplinare a gîndirii, ca și unele viziuni acceptabile asupra vieții. De bună seamă, de aici nu trebuie să se înțeleagă că magia a dus direct la explicația științifică, dar ea a favorizat un prim pas către aceasta. Dacă la apariție, magia, astrologia, alchimia etc. își au o explicație, astăzi, practicarea ocultismului nu numai că nu se justifică, sub incidența cunoașterii științifice, dar ea devine dăunătoare atît pentru individ, cît și pentru societate, constituie un pericol la adresa progresului, o frînă pentru dezvoltarea umanității.

Gîndirea științifică refuză irealul, himericul, apelînd la capacitatea de discernămînt, la puterea de analiză critică, la consecvență în analiză, de care omul este capabil. Ea refuză explicații pseudo-științifice, spiritualiste privind desfășurarea fenomenelor, căutînd conexiunile reale, concrete, posibile a fi repetate experimental. „Toate aceste reprezentări false despre natură, după cum arăta Engels, despre firea omului însuși, despre spirite, puteri magice etc. nu au la bază de cele mai multe ori decît un element economic negativ ; dezvoltarea economică redusă a perioadei preistorice are drept completare, iar pe alocuri și drept condiție, ba chiar drept cauză, reprezentările false despre natură".

Preocupări filosofice cu privire la fenomenul magiei apar și la alți gînditori, printre care Fichte, Schelling, Novalis, Comte, însă tehnicile și diferite alte aspecte legate de acest produs social străvechi au început a fi cercetate mai temeinic de către etnografi doar după anul 1870. Aceste observații directe, științifice, eliberate de prejudecăți religioase au fost în măsură să arunce lumini noi într-un domeniu pus la index de teologie. În plină dezbatere a teoriilor evoluționiste ale lui Ch. Darwin și H. Spencer, de dominare încă vie a concepțiilor și prejudecăților colonialiste, comentarea teoretică și concluziile filosofilor și etnografilor timpului vor fi adesea aberante, denaturînd realitatea. Acum se creează în mod artificial o scară a inteligenței, plecînd de la maimuță, considerată strămoșul direct al omului, pînă la omul civilizației occidentale. Pe această scară diversele populații și popoare erau plasate

pe trepte diferite, în funcție de manifestările lor spirituale și uneori de producția materială.

Tot în perioada de început a cercetărilor în domeniul magiei se nasc interpretări arbitrare privitoare la evoluția religiei. De pildă, se considera că interpretările magice ar premerge celor religioase, ambele avînd un caracter strict spiritual ; că politeismul ar anticipa monoteismul. Ba mai mult, A. Comte a schițat o schemă conform căreia conștiința religioasă ar precede filosofia (metafizica), iar aceasta concepțiile științifice-pozitive despre natură. E. B. Tylor (1871) și J. Frazer amplifică controversele aducînd în discuție noi teorii, primul susținînd că magia reprezintă, în esență, o eroare intelectuală, persistența ei fiind un atavism, al doilea că acest fenomen social constituie manifestări incipiente ale științei, despărțind net magia de religie. Marret și Goldenweiser au încercat să combată tezele respective, invocînd, cel dintîi, existența comună în magie și religie a pasiunii și emoției, celălalt făcînd o apropiere forțată între religie și știință pe planul viziunilor despre lume și viață. Durkheim respinge aceste considerații, pe temeiuri solide, pornind de la opoziția dintre sacru și profan, ajungînd la concluzia că magia nu este o decădere în profan. Pentru Max Weber magia ar avea rolul de paznic al iraționalului, regăsind la originea fiecărei religii nu magia, ci tocmai un atac al acestora împotriva practicilor magice. Malinowschi (1918) înțelegea magia ca o pseudoștiință, adică o încercare de cunoaștere practică a fenomenelor, ritualurile magice fiind utilizate cu precădere în scopul înlăturării eșecurilor economico-sociale și individuale. Lowie îl completează cu elemente de cercetare care arată că „primitivul" nu are noțiunea de supranatural în accepțiunea curentă a lumii civilizate și nici nu distinge realul de miraculos. La aceeași concluzie subscriu Radcliffe-Brown, G. Goode (1951), Goody (1961), M. și R. Wax (1963), Nadel (1970), Rosengren (1976) ș.a.

În ce privește rolul mitului în magie se remarcă unele contribuții ale gînditorilor români, ca de exemplu Blaga, care considera că există șase funcții ale gîndirii magice (poetică, religioasă, ontologică, cognitivă, pragmatică și vital-sufletească), Mircea Eliade care dă mitului interpretări emoționale și cosmice și C. I. Gulian care supune atenției denaturările iraționaliste sau metafizice din diferite școli și curente privind complexitatea miturilor.

Mai trebuie adăugat că prelucrările subiective, lipsite de temei științific au dat naștere unor speculații, astăzi perimate, privitoare la așa-zisa mentalitate primitivă. Între alții, L. Levy-Bruhl credea că populațiile primitive au o gîndire pre-logică, fapt care ar justifica interpretările magice asupra naturii, iar S. Freud asemăna ritualurile magice cu unele simptome nevrotice obsesive. Alte asemănări făcute arbitrar între gîndirea magică și aceea a copilului și alienatului mintal au fost, în cele din urmă, supuse unor ample reconsiderări, suferind masive infirmări, ca urmare a cercetărilor de teren din ce în ce mai frecvente de la sfîrșitul veacului trecut și din primele decenii ale actualului secol.

Potrivit concluziilor actuale magia este considerată, în ordine istorică, pre-știință. În ordine epistemologică ea apare ca o pseudo-știință sau cvasi-știință, iar din punct de vedere gnoseologic drept para-știință. Sistematizate, numeroasele elemente ale magiei pot fi grupate în : empirice, mitice, rezidii vulgarizate din învățături ezoterice, fragmente de filosofii străvechi, gîndire concretă „sălbatică" (C. Levi-Strauss), gîndire regresivă, analogii, psihosomatică, psihotronică și abscons.

Magia apare astăzi ca obiect de studiu necesar istoriei, filosofiei, medicinei, antropologiei, sociologiei, psihologiei, entografiei, lingvisticii, istoriei științelor, artei și culturii, a ziaristicii chiar, ca mijloc de înțelegere a diferitelor aspecte ale evoluției gîndirii, proiectată spre performanțele umane majore, spre progres. Oricît ar părea de paradoxal, cunoașterea istoriei ocultismului oferă posibilitatea aprecierii cu discernămînt a realului, demarcării acestuia de ireal. Din necunoașterea evoluției ocultismului, a istoriei lui, se poate naște tentația căutării de argumente pentru justificarea unor false fenomene, unor fapte ireale, ca și capitularea în fața explicațiilor pretins științifice, care — în fond — ascund o puternică încărcătură de ignoranță și misticism. Drept urmare, unii oameni, chiar de formațiune științifică, devin uneori, fără voia lor victime ale unor viziuni oculte, acceptînd cu ușurință sugestii pseudoștiințifice, sub presiunea soluționării, prin mijloace facile, a unor situații grele. Graba de a accepta „noul", fără discernămînt, nu poate avea decît consecința erorii. Neprinsă în realitatea istorică, aparența științifică este izvorul primejdiei ratării, a înlocuirii investigației raționale cu formule ocultiste.

Demersul ocultismului nu poate sfîrși decît ca eroare dramatică. Propagatorii săi au fost și vor fi doar cei care îl profesează și doar ei îl vor apăra din motive cu totul diferite de cele care implică proba adevărului.

Ocultismul este învins de știință. O victorie care reprezintă, de fapt, izbînda progresului și a omului împotriva trecutului întortocheat și tenebros al cunoașterii și formării conștiinței.

Titlul acestei cărți ar trebui poate explicat. Ne-am putea întreba de ce s-au folosit termenii vrăjitor-vrăjitorie și nu mag-magie, ori ocult-ocultism, așa cum apar în diverse lucrări mai vechi.

Se știe că noțiunea de magie a pătruns în limba română destul de tîrziu, ca rezultat al amplificării circulației literaturii religioase creștine. Dar magul nu avea, inițial, înțelesul de persoană care se ocupă cu practici vrăjitorești, ci de om învățat, cititor în stele, ca în legenda privitoare la nașterea lui Iisus Christos. Ulterior, prin intermediul limbii franceze, cuvîntul magie a primit un sens mai larg, corespunzător definițiilor din etnografia apuseană, anume acela de sistem de practici și formule cu ajutorul cărora magicienii (adică persoanele care se ocupă cu magia) cred că pot supune sau răsturna legile naturii ori provoca fenomene miraculoase. În sens figurat, magia a devenit în limba română sinonimă cu farmecul, cu încîntarea, apropiindu-se instinctiv de formele îndelung utilizate. Dar atmosfera de farmec și încîntare o dă vraja, care nu este altceva decît noțiunea de magie tradusă în limba română, mai bogată însă în sensuri decît sinonimul livresc deoarece include, pe lîngă conceptul academic reprezentînd sistemul de practici și formule, alte aspecte legate de acțiunea vrăjii : descîntecul, blestemul, recuzita etc. Cuvîntul „vrajă" a înlocuit pe cel de farmec în perioade mai vechi, acest proces fiind ilustrat atît de conținutul basmelor românești, de folclor, cît și de superstițiile ce evocă străvechi ritualuri mitico-magice desacralizate, concepții religioase perimate, decăzute în sfera vrăjitoriei. Iată de ce, într-un volum adresat nu neapărat specialistului, ci în primul rînd marelui public termenul românesc vrajă este preferat străinului magie. De altfel Charles Hainchelin *(Les origines de la religion,* Paris, 1950) ca și alți cercetători consideră magia drept vrăjitorie. Extinzînd analiza asupra întregului fenomen reprezentat de vrăjitorie, de-a lungul evoluției existenței omenești, vom

observa o perpetuare a formelor de magie în raport direct cu stadiul de organizare socială, cu condiția economică a diferitelor populații, cu nivelul de cultură și conștiință, cu concepțiile etice etc. Vrăjitoria are variante aparent individualizate — divinația, astrologia, alchimia, spiritismul etc. —, toate derivînd însă una din alta, sprijinindu-se reciproc, interferîndu-se continuu. Aceste manifestări se constituie în așa-zisul ocultism, bazat pe o concepție obscurantistă potrivit căreia în natură ar exista forțe misterioase, supranaturale, cu care numai anumiți indivizi, anume inițiați, ar putea comunica. În acest punct, vrăjitoria, religia, misticismul se întîlnesc ca forme ale concepției idealiste despre lume.

Fără îndoială, omul epocii noastre, dominată de cea mai profundă revoluție tehnico-științifică pe care a cunoscut-o istoria, marcînd un uriaș salt în toate domeniile cunoașterii, în creșterea capacității creatoare, nu poate apela la ocultism ca procedeu de rezolvare a problemelor, de oricare natură ar fi ele. În condițiile amplei dezvoltări a cunoașterii naturii și fenomenelor, cînd omul cucerește Cosmosul și intră în intimitatea atomului prin forța minții sale, devenind stăpîn nu numai pe destinele sale, dar subordonîndu-și natura, mobilizînd-o și utilizînd-o pentru înfăptuirea scopurilor progresului, ocultismul ca formă vetustă a gîndirii și practicii individului limitat, înapoiat, se plasează în sfera preocupărilor retrograde, a manifestărilor care degradează și înjosesc omul. Iată de ce el se respinge singur, ca non-practică și non-cultură, ca formulă aberantă, arierantă și păgubitoare pentru societate și individ.

Autorul mulțumește pentru sprijinul ce i-a fost acordat în realizarea acestui volum colectivelor Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Bibliotecii Centrale de Stat și Laboratorului interdisciplinar de educație materialist-științifică de la Academia „Ștefan Gheorghiu". Își exprimă totodată gratitudinea față de încurajările, sfaturile, observațiile și informațiile competente date de prof. univ. dr. Paul Popescu-Neveanu, conf. univ. dr. Gh. Vlăduțescu, conf. univ. dr. Aurelian Tache, conf. univ. dr. Octavian Nistor, dr. Constantin Daniel, dr. Răzvan Theodorescu, dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor, dr. Vasile Boroneanț, ing. Gabriel Gheorghe, Nicolae Cernea, Rodica Bichis.

I.

Naşterea şi evoluţia unei ciudate profesiuni

1. Începuturile

Primele manifestări ale vrăjitoriei trebuie căutate încă în pleistocen *, cînd hominizii îşi făureau uneltele lor rudimentare şi începeau a stăpîni focul. Totul era greu şi potrivnic. Chiar şi supravegherea focului, element transformat din inamic în amic, care-l ajuta să se apere de frig, ca şi de fiarele sălbatice ce nu cutezau să treacă pragul zonei din jurul vetrei veşnic vie. Lîngă foc, fiinţele raţionale se simţeau în siguranţă, însă ele nu uitau pericolele care le pîndeau dincolo de acesta. Fumul, flăcările, cenuşa au devenit obiecte de meditaţie, dar şi de spaime. Erau mai multe temeiuri de frică. Nimeni nu ştia să aprindă focul, ci doar să menţină vie flacăra dobîndită cine ştie în ce împrejurare, poate cînd trăsnetul a aprins o creangă. Orice neglijenţă în întreţinerea vetrei putea avea implicaţii dramatice, fatale chiar, în viaţa colectivităţii, lipsită de căldură şi apărare. De aceea focul devine de la început obiectul celei mai mari atenţii. Un membru al colectivităţii este însărcinat cu întreţinerea lui. În această îndeletnicire nu trebuie să vedem neapărat un cult, ci un aspect al diviziunii muncii. Că ulterior ea s-a transformat într-un ritual, este o altă problemă. Deocamdată, stînd adunaţi în preajma focului, bătrînii şi tinerii, femeile şi bărbaţii privesc tăciunii, jocul unduitor al flăcărilor. Şi parcă, din mijlocul vetrei, înălţîndu-se o dată cu fumul, apare o făptură uriaşă, transparentă, ce va pieri în cele din urmă.

* Prima epocă a cuaternarului, în care au avut loc glaciaţiile şi interglaciaţiile şi a apărut omul.

Careva cu imaginație a asemuit umbra cu făptura unui membru ale colectivității, mort de curînd, poate un frate, cineva, o rudă apropiată, păstrați în memorie necontenit. Iar ceilalți au găsit plauzibilă părerea, căci adesea fumul, ca și norii, pot întocmi, în dansul lor bizar, forme dintre cele mai neașteptate. Ulterior, apariția din ziua precedentă este pusă în legătură cu un eveniment dramatic la care grupul fusese martor. Cum întîmplările tragice erau frecvente atunci, în lupta necruțătoare cu natura, orice coincidență devenea tot mai credibilă. Din această succesiune a coincidențelor, care căpăta caracter statistic inconștient, s-au născut credințele pe care noi astăzi le catalogăm *superstiții*. Ceea ce și sînt, în fond, numai că, în trecutul foarte îndepărtat, acestea aveau puteri indestructibile.

Obișnuit să-și rezolve necazurile singur, omul primitiv căuta căi de ieșire din impas, de evitare a răului pe care aparițiii de umbre, neînțelese de el decît ca semne prevestitoare de rău, îl sensibilizau. Și tot așa i s-a părut că anumite gesturi, poate scuipatul în foc, în sîn, întrerupeau șirul necazurilor, al întîmplărilor nefaste. Era, desigur, tot un joc al hazardului, al coincidențelor, despre care el nu știa nimic, doar își închipuia că prin asemenea gesturi poate anula cursul firesc al evenimentelor sau le poate declanșa. Prin urmare omul vedea, simțea efectul unor întîmplări previzibile și stăpînite de el prin diferite manevre. Totul era, firește, închipuire. Însă, căpătînd girul credinței, chiar fără a fi de natură religioasă, în mintea lui naivă ea purta pecetea „adevărului". Abia în paleoliticul mijlociu (100 000—50 000 ani în urmă) strămoșii omului vor ajunge să statornicească cultul morților, dezvoltat treptat de-a lungul a zeci de mii de ani. Sigur, există numeroase explicații privind geneza, persistența și evoluția credinței în spirite.

În orice caz, mai întîi a fost observația faptelor și apoi efectul, adică procesul de formulare a unor explicații privind evenimentele extraordinare. Omul era în imposibilitate de a înțelege tot ce se petrecea în jurul său. Fiind însă o ființă rațională, el judeca, emitea explicații și răspunsuri propriilor interogări, ajutat doar de imaginație și de construcții intelectuale. Erau soluții de natură psihologică, subiective, ireale, dar pe care le-a acceptat, căci ele îi satisfăceau orgoliul capacităților sale. Omul confunda obiectul cu subiectul, luînd ca realitate impresiile sale, îndoiala fiindu-i necunoscută. Găsită această cale a imagi-

nației, omul avea să-și populeze universul cu tot felul de forțe supranaturale, pentru a da viață lumii. Munții, cîmpiile, apele, stîncile, orice trebuia să aibă duhul, spiritul său. Cînd omul izbîndea în ceva, el credea că aceasta se datora nu lui, ci forțelor supranaturale care l-au ajutat. Iar cînd avea un necaz, tot aceleași forțe erau implicate.

Fără îndoială, planeta nu prea ospitalieră îl înspăimînta. Frigul, ploile torențiale, revărsarea apelor, cutremurele, erupțiile vulcanice, incendiile de păduri, furtunile, molimele etc. îi provocau temeri îngrozitoare, viziuni de coșmar — regăsite și astăzi în miturile esențiale ale popoarelor lumii. Frica de necunoscutul imprevizibil îi sporea și mai mult credința în forțele supranaturale. Nedumeriți în privința fenomenelor naturii, oamenii primitivi erau cu atît mai întrebători asupra propriei lor ființe, privită într-un mod aparte. Trupul era socotit un fel de lăcaș al sufletului, de aceea corpurile morților erau înhumate în locuința comună, crezîndu-se că omul nu moare, ci cade într-un somn adînc. Mormintele găsite în peștera Chapelle-aux-Saints sînt o dovadă în acest sens. Morții erau așezați în groapă cu capul pe o pernă de piatră, acoperiți cu pietre ca să nu fie striviți de pămîntul de deasupra, avînd alături unelte, arme și alimente. Groapa se afla lîngă vatra de foc, sau chiar sub ea. Deci în mentalitatea acelor îndepărtate timpuri se stabilise deja o relație între căldură (energie) și viață. De altfel putem să remarcăm aici embrionul viitoarelor reflecții filosofice antice, care vor vedea în suflet o substanță similară flăcării. Poate — așa cum remarcă V. Gordon Chîlde — oamenii credeau că moartea se datora lipsei de căldură, așteptînd ca, din moment în moment, pus lîngă vatra încinsă, defunctul să revină la starea animată. Nu-i vorba aici de nici o credință mistică, ci de o explicație logică pe care și-o dădeau oamenii atunci, corectă, adecvată nivelului de înțelegere primitivă a fenomenelor naturii. Apelul la magie nu avea semnificația unei credințe religioase, ci însemna o componentă a praxisului, o cale comodă și unanim acceptată pentru a se ieși din impasul dilemelor.

Magia avea un caracter consolator deoarece celui care o profesa nu-i trecea prin minte să transforme lumea în care exista, într-una mai bună, cum propun credincioșilor toate marile religii. Primitivul solicita și „obliga" forțe supranaturale să-l ajute în acțiunile sale. El nu se con-

sidera cu nimic vinovat în fața naturii, ci se simțea neajutorat, fiindu-i teamă de tot ce nu cunoștea. Îi venea în ajutor magia, care a dăinuit astfel mii și mii de ani, înainte ca divinitățile să fi fost inventate, făcînd apel doar la practicile de imitare a naturii, fără ca acestea să aibe vreo semnificație mistică. Magia s-a constituit ca o formă de dialogare primitivă a omului cu mediul înconjurător și ca o modalitate de soluționare a unor probleme dificile, acute. Cu alte cuvinte, magia apare ca un ansamblu de tehnici prin care omul spera să înțeleagă, să-și explice și să stăpînească realitatea, să și-o facă nepotrivnică. Astfel, în paleoliticul superior (circa 50 000—8 000 de ani în urmă), oamenii au ajuns în stadiul unei civilizații capabile să exprime în piatră sau pe piatră gînduri, sentimente, atitudini cu caracter practic. S-a spus că statuetele, arta rupestră * ar reprezenta o expresie a sentimentului de frumos care se năștea, deci a esteticului sau a religiei incipiente. Fără îndoială vom regăsi arta în aceste demonstrații ale plasticii primitive, dar o artă fără intenție de artă și cu atît mai puțin o manifestare pură religioasă. Oamenii din paleoliticul superior se gîndeau în primul rînd la asigurarea existenței lor, la perfecționarea metodelor de agonisire a hranei și îmbrăcămintei, de păstrare a integrității corporale. In teribilul efort ei se simțeau mai puternici luîndu-și ca aliate forțele enigmatice ale naturii pe care erau convinși că le puteau stăpîni cu ajutorul magiei. Fenomenul îl confirmă figurinele străvechi de piatră cu caracter magic și mai ales desenele descoperite de-a lungul timpului, începînd cu anul 1841, pe pereții unor peșteri. Analiza de ansamblu a multitudinii de desene rupestre relevă că reprezentările așternute cu vopsea sînt rezultatul unor repetări și suprapuneri de figuri, născute dintr-o acumulare de activități necoordonate, desfășurate prin tradiție, generație după generație. Peste tot, la Les Combarelles, Lescaux, Altamira, Lorthet, Cuciulat în România și în alte peșteri, în masa de desene dezordonate se disting piese ce sugerează direcții, sensuri, concepții magice. Asemenea exprimări plastice fac ca „artistul" anonim să se detașeze cu opera sa de masa inertă a grafiilor din jur. Creația lui capătă, deodată, o valoare nouă. Este valoarea informației care are puterea de a transmite evenimente, întîmplări neobișnuite. Aceste întîmplări nu

* Denumirea dată grafiilor, picturilor făcute pe stînci și pe pereții cavernelor.

puteau fi puse decît în legătură cu vînătoarea, cu lupta pentru stăpînirea unor terenuri sau ape pline cu pește, apariția unor turme bogate, nașterea unui copil, moartea cuiva. Evident, dacă ar fi fost inventată scrierea, omul ar fi notat aceste întîmplări. Dar ea nu exista. Și atunci, purtătorul de vești, care era și cel ce presta actul magic, așa cum arată studiile etnografice făcute asupra unor aborigeni australieni și africani, imortaliza evenimentele cu mijloacele și în maniera desenului, singura posibilitate a acelor vremuri pentru fixarea și transmiterea continuă, în masă, a gîndirii.

Arta își are, prin urmare, originea în necesitatea omului de informare, dar mai ales de instrucție. Ea s-a născut din dorințe de comunicare în procesul dezvoltării muncii și a societății. Un pas înainte față de grafiile izolate, solitare l-au constituit rudimentele de compoziții plastice cu sens. Dar și aceste povestiri desenate sau gravate nu se făceau de dragul unor simple exprimări artistice, ci aveau un scop practic direct, de transmitere a unor experiențe, întotdeauna sub autoritatea ceremonialurilor magice de inițiere. Solemnitatea dădea un plus de efort pentru producerea reprezentărilor cît mai expresive, mai corecte, mai inteligibile tuturor. În acest context, o scenă de pe un fragment de os găsit în peștera Lorthet (Pirineii Superiori), pe care au fost gravați mai mulți reni trecînd un rîu plin de pești, este semnificativă. De ce și-a propus gravorul primitiv să înfățișeze acest moment, subliniind atît de plastic faptul că renii se aflau în apă ? Ei bine, el a dorit să învețe pe tinerii ce urmau să intre în rîndul maturilor și asistau la ceremonia inițierilor, că renii alungați în apă au putut fi ajunși și vînați cu ușurință. Era redată aici, ca un memorator, tehnica celui mai facil mijloc, la acea vreme, de a captura animale atît de prețioase, cum erau renii, pentru economia primitivă. De altfel, triburile nordice practică și azi, în mod curent, extraordinar de vechiul procedeu de vînătoare inventat de oamenii cavernei din Pirinei.

Iată cum apar limpede legăturile dintre necesitățile practice umane și magie reprezentată prin artă, simultaneitatea acestor legături cu nivelul de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție. În aceste caractere rezidă unicitatea și originalitatea artei rupestre, care s-ar putea numi arta magico-informațională primitivă. Imortalizînd, aidoma unei plăci fotografice moderne, imagini din viață,

scene din munca lor, artiștii primitivi sau, de ce nu, profesorii și publiciștii rudimentari, au lărgit sfera reprezentărilor despre realitate, dînd impuls cunoașterii, contribuind la întărirea legăturilor sociale.

În mezolitic și neolitic, perioade ale epocii pietrei situate convențional de arheologie în medie între mileniile X—III î.e.n., magia evoluează puternic. Gîndirea umană, reprezentată de *Homo sapiens recens,* produce în mezolitic una dintre cele mai ingenioase născociri — arcul și săgeata — care presupun acumularea unei experiențe îndelungate și un spirit ascuțit, cunoașterea multor invenții anterioare. Arcul și săgeata, ca și alte noi arme de vînătoare și unelte de muncă (tesle, topoare, cuțite etc.) cu mînere din lemn sau os au contribuit substanțial la ușurarea muncii oamenilor în general, la dezvoltarea vînătorii. Se nasc în acest timp o serie de legături economice și sociale, ca urmare a înrudirii și unirii diferitelor triburi pe baza căsătoriilor exogame. Pe de altă parte, crește sensibil populația umană ; sînt ocupate de om, treptat, noi regiuni. Concomitent cu vînătoarea organizată inteligent, în grupuri, se dezvoltă și culegerea sistematică a hranei vegetale, care se va transforma ulterior în recoltare. Vînătoarea presupunea observarea și cunoașterea animalelor, a obiceiurilor acestora, iar culegerea implica deosebirea dintre plantele comestibile și cele dăunătoare. În sfîrșit, toate acestea cereau corelarea învățămintelor practice cu observația meteorologică, succesiunea anotimpurilor și evoluția cerească a Soarelui și a Lunii, dar și perpetuarea cunoștințelor practice și a relațiilor umane ce reprezintă o experiență colectivă, transmisă din om în om, din generație în generație, din colectivitate în colectivitate, prin precept social ori sub formă de instrucție sau reguli tradiționale. Copiii erau educați de mamă, băieți și fete în comun, pînă la o anumită vrîstă, apoi adolescenții treceau în grupul maturilor numai după inițierea în tainele activităților de care depindea însăși existența lor. Toate informațiile esențiale se primeau sub o formă ceremonială, în secretul bine regizat de către vrăjitori și mai tîrziu de șamani, magia marcînd, din momentul inițierilor, toate acțiunile, cursul întregii vieți al fiecăruia dintre neofiți. Acest procedeu de educație permanentă conferea praxisului cotidian un atribut magic. Cînd omul învață cum să țintească un animal ca să-l ucidă sau cînd dansează în jurul acestuia, sub conducerea vrăjitorului, el nu o face spre a satisface voința unei divinități și nici de a o îmbuna ori de a o atrage de partea sa, ci pur și simplu din credința că, prin comportarea de o anumită manieră, va izbîndi, dovedindu-și în primul rînd lui însuși că este tare și curajos și, mai cu seamă acționînd în grup, va reuși să realizeze ceea ce de unul singur îi era greu sau imposibil.

Etnografia a surprins la vechile triburi australiene ceremonialuri magice de vînătoare, în care bărbații se adunau în jurul desenului unui cangur mîzgălit pe pămînt cu o substanță colorată, executînd un dans puternic ritmat, în care mimau împungerea desenului cu sulițele. Nici o deosebire între acest desen și cele descoperite în peșteri și pe stînci, atribuite omului primitiv din Europa și Africa de Nord. Animale desenează numai populațiile de vînători. Omul de Cro-Magnon, care se hrănea cu scoici, nu a putut face picturi parietale. În arta parietală magia este permanent prezentă. Ea rezultă din existența masivă a figurilor de animale, excelent executate, în poziții specifice scenelor de vînătoare. Oamenii sînt rareori desenați, de regulă fiind mascați sau deghizați, astfel încît un privitor își dă lesne seama că aceste grafii înfățișează vrăjitori sau spiritele lor protectoare. La Altamira, Castillo, Trois-Frères, Font de Gaume, alături de contururile animalelor, împunse cu vîrfurile lăncilor, vopsite în prealabil, ale vînătorilor primitivi, se văd pe un fond în tonuri de roșu pînă la negru, impresiunile palmelor unui bărbat, al căror sens este descifrat de etnografie, în urma unor observații făcute asupra obiceiurilor populațiilor primitive din Oceania și Africa. Este un gest magic cu înțelesul : „Așa să fie !" sau „Al meu să fie !" (vînatul ucis indicat prin culorile roșu sau negru). Cît de important era desenul în străvechea practică vrăjitorească ne spune faptul că materiile colorante (ocru și mangan, în pastă sau praf) erau căutate la mari depărtări, presupunînd eforturi și pericole pentru procurarea lor. Se desena din temeiuri practice, imediate, niciodată fără sens sau din simplă pierdere a vremii. Oricare punct, linie, desen, ca și culoare, avea semnificația sa magică. Albul și roșul simbolizau viața și moartea, purul și impurul, bărbatul și femeia. Negrul, de asemenea, avea sensul morții, al întunericului. Aceste semnificații s-au păstrat, de altfel, pînă astăzi. Le vom găsi chiar în folclorul românesc, în panglicile care gătesc steagul călușarilor și costumul „mutului", în pomul pur-

tat la „Sîmbra oilor", ca și în șnurul mărțișorului, fără ca sensurile magice de odinioară să mai fie cunoscute astăzi, fiind de mult pierdute pentru cei ce practică prin tradiție aceste obiceiuri. Participanții la actele de magie nu erau interesați asupra detaliilor animalelor pictate, decît în măsura în care acestea corespundeau viziunii lor cutumiare și scopului practic dorit. Vietățile puteau fi fără ochi, fără urechi (să nu vadă, să nu audă pe vînător), dar săgețile nu trebuiau să lipsească deoarece acestea aveau forța magică și nu vînatul, mentalitate care poate fi surprinsă în desenele din grotele Les Combarelles și Font-de-Gaume (Franța). De reținut este faptul că desenatorul primitiv nu reprezenta aici ceea ce el vedea în natură, ci numai ce știa că este necesar ceremonialului magic. Vînatul era înfățișat, de regulă, în poziția cea mai favorabilă vînătorului.

Este ca și cum s-ar desena o planșă didactică. De fapt, fiecare bărbat al colectivității se străduia să cunoască perfect comportamentul animalului, începînd această preocupare din copilărie. La vechii indieni americani, unde a putut fi studiat mai îndeaproape modul în care erau deprinse regulile vînătorii, tatăl își pregătea fiul cu rigurozitate în toate amănuntele. Iată o astfel de „lecție" relatată de un etnograf american : „Cînd vrei să ataci peștera ursului, nu ataca din față ; furișează-te pe la spate și aruncă mai întîi o pătură sau o piatră în fața deschizăturii. Ursul nu o să se repeadă de la început, ci mai întîi o să întindă capul și o să asculte ; de-abia mai pe urmă iese, ca și cum nu i-ar păsa de nimic, și se pune pe labele dindărăt în fața peșterii înainte de a ataca. În timp ce se așază, țitește-i inima" *. Asemenea sfaturi, care, fără îndoială erau date și de omul carvernelor fiilor lui, ilustrează legătura adîncă dintre colectivitate și realitatea obiectivă, implicarea gîndirii în acțiune și experiment. Bineînțeles, s-a ajuns treptat la reprezentări schematice, la simple contururi cu valoare de simbol magic. Dar după mii de ani de experiență.

Solomon Reimach, cel care a inițiat o interpretare științifică apropiată de adevăr a artei magice a primitivilor, autor al monumentalei lucrări *Artă și magie* (1903), pune în circulație ideea că întreaga artă preistorică nu

* După C. I. Gulian, *Originile umanismului și ale culturii*, București, 1967.

putea fi un lux sau un joc, ci expresia unor practici magice, avînd ca obiect procurarea hranei.

În ce privește informația purtată prin viu grai și aici se vor produce inovații, perfecționări. Comunicările încep a fi făcute mai expresive cu ajutorul gesturilor, sugerînd imagini convenționale. Limbajul sărac, din perioadele „copilăriei" omenirii, se dezvoltă, se îmbogățește cu noțiuni, abstractizări și generalizări. Perfecționarea gîndirii și a limbajului înaripează imaginația, care poate fi redată cîteodată și sub forma unor povestiri magice, cu false informații. Ținînd de domeniul posibilului, oamenii — obișnuiți prin tradiție să creadă — le adoptă și le stratifică, le conservă spre a le verifica în practică. Vor trece mii și mii de ani pînă cînd omenirea va ajunge să elimine din tradiție asemenea informații sau, dimpotrivă, să le confirme definitiv. O ilustrare a acestui fenomen îl constituie o serie de credințe arhaice, cum ar fi cea a zburătorului, spre pildă. Zburătorul, sau mai bine spus imaginea oamenilor cu aripi, a fost inițial rodul fabulației unui povestitor, transmisă și fixată în conștiința umanității prin circulația informațiilor ca fapt real. Veridicitatea acestei informații a urmărit generațiile pînă la crearea aparatelor de zbor. Realizarea ideii, născută cu mii de ani în urmă, a anulat caracterul ei inițial de falsă informație. Dar nu întotdeauna produsele imaginației pot căpăta un final real.

Pseudo-informațiile născute în climatul magic au găsit o largă audiență în colectivitatea umană, ca urmare a nivelului extrem de scăzut al practicii, a cunoașterii rudimentare a naturii, gradului încă inferior de abstractizare, precarei conștiințe sociale și slabei culturi spirituale. Pseudo-informațiile au putut genera și alimenta mereu supranaturalul, fetișizarea și la urmă sacralizarea unor obiecte sau animale. În povestirile mitico-magice se reflectă, în fond, năzuințele de progres ale umanității. Aspirațiile cu conținut minim, pe potriva dezvoltării societății mezolitice, determinau eforturi, adesea sortite eșecului, dar niciodată înfrîngerile nu epuizau experimentele, nu frîngeau tenacitatea repetării încercărilor. Acest dinamism propriu l-a caracterizat întotdeauna pe om. Pentru oamenii din mezolitic care nu cunoșteau scrisul spre a fixa cunoștințele, informațiile transmise oral sau figurativ constituiau — ca și în paleolitic — unul dintre cele mai puternice mijloace de păstrare a practicii și de

perfecționare a ei. Se petrece însă un fenomen bizar. O serie de pseudo-informații, de zvonuri, agreate prin conținutul lor corespunzător unor deziderate generale, ajung a fi adoptate, în mod subiectiv, ca veridice, iar informațiile reale, dar neplăcute în conținut, neconforme cu dorințele unanime, să fie respinse de către comunitate. De aici un vast complex de erori, o puternică frînă în sfera cunoașterii, speculate — nu dezinteresat — de vraci *, șamani **, vrăjitori, de căpetenii, de vîrfurile unor colectivități umane din ce în ce mai numeroase, mai greu de organizat, dificil de hrănit și de stăpînit, comparativ cu cele din paleolitic. În final, informațiile reale, despre fapte, fenomene, evenimente, perfecționări ale practicii etc. ajung alături de pseudo-informații în lumea miturilor și legendelor. Mitul, care avea să joace un rol foarte important în cultură, se va constitui aparent ca un camuflaj al gîndirii magice, el devenind o formă facilă, memorizabilă, de înfățișare a unui model pentru societate. În asemenea condiții, cunoașterea a evoluat pe un drum presărat cu mituri, legende, imagini mistice, care se substituiau noțiunilor, preceptelor, activității intelectuale corecte, raționale.

Pe de altă parte, practicîndu-se un asemenea transfer al cunoștințelor prin intermediul magiei, la sursele vechi, îndelung verificate, s-au încorporat noi șuvoiuri de informații, astfel că suprapunerile de informații, masa de cunoștințe noi, confirmate prin practică, au dinamizat, au impulsionat procesul de readaptare a tradiției sociale și implicit a vrăjitoriei la realitățile evidente.

---

* Vrăjitori specializați în executarea de manevre magice și prepararea empirică de droguri avînd ca scop vindecarea bolnavilor. Prin extensie, denumirea de vraci a fost acordată, în perioade apropiate epocii contemporane, și medicilor.

** Șamanismul este un ansamblu de concepții și practici magice, incluzînd credințe în existența spiritelor bune și rele, în forța formulelor și gesturilor de alungare a duhurilor rele sau de tămăduire, în puterea farmecelor și descîntecelor, precum și în posibilitatea ghicirii viitorului prîn diferite manopere, inclusiv a stărilor extatice. Șamanii — profesioniștii care execută asemenea manopere — sînt încă prezenți la populații din Asia de Nord și Centrală, Indonezia și Oceania, ca și din America și Africa. Cuvîntul șaman provine din limba tungusă avînd înțelesul de „om surescitat, frenetic". Prin intermediul limbii ruse, acest termen s-a răspîndit în întreaga Siberie, pătrunzînd în secolul al XVIII-lea și în vocabularul unor popoare europene.

Omul credea din superstiție în forța sporită pe care i-o puteau da practicile vrăjitorești, ceea ce reprezenta atunci în trecutul evoluției sale nu o atitudine retrogradă, ci o reacție pe măsura nivelului de înțelegere și de interpretare a realităților mediului neprielnic care îl înconjura, dar mai ales față de teama ce i-o inspirau posibile nereușite, unele cu consecințe fatale pentru întreaga colectivitate. Etnograful și exploratorul polar danez Knud Rasmussen (1879—1933) relatează în memoriile sale o explicație ce i-a fost dată în anul 1910 de către șamanul eschimos Ana privitoare la necesitatea respectării de către tribul său a vechilor obiceiuri magice : „Cînd te întreb de ce este viața așa cum este, nici tu nu poți arăta cauzele ! Așa este și așa trebuie să fie. Și toate obiceiurile noastre din viață vin și spre viață merg. Ne e frică de vreme rea, cu care trebuie să ne luptăm spre a smulge hrana pămîntului și mării. Ne e frică de sărăcie și foamete în colibele noastre reci de zăpadă. Ne e frică de bolile pe care în fiecare zi le vedem în preajma noastră. Nu de moarte ne temem, ci de suferințe. Ne e frică de oamenii noștri și de sufletele fiarelor ucise la vînătoare. Ne e frică de spiritele pămîntului și aerului. Iată de ce străbunii noștri s-au înarmat cu toate vechile reguli de viață, elaborate de experiența și înțelepciunea generațiilor. Noi nu știm de ce au fost create aceste reguli, nici nu bănuim de ce, dar le respectăm, ca să ne fie dat să trăim înșiți. Sîntem atît de neștiutori, cu toată mulțimea noastră de formule magice, încît ne e frică de tot ce nu cunoaștem. Ne e frică de cele povestite în legende și tradiții. De aceea noi ne păstrăm cu strășnicie obiceiurile și respectăm tabu-urile noastre".

Dominat de asemenea concepții, omul se agață inerent de magie, procedeu practic, liniștitor și reconfortant totodată, antrenînd psihicul uman. Obiectivele inițiale ale magiei au fost, după cum s-a văzut, dobîndirea hranei, prin acțiuni de asigurare a puterii asupra vînatului (destructive), și sporirea frecvenței animalelor bune de vînat, prin formule, de transmitere a forței (fecunditate).

În cadrul concepțiilor magice un loc important îl capătă modelele mitice. Ele sînt personificări ale momentului real, iar procedeele magice se inspiră din modul de comportare uman al momentului. Credința în magie evoluează continuu, deși practicarea vrăjitoriei nu este sincronă cu răspîndirea concepțiilor privind eficacitatea în-

terveniilor nefaste vrăjitoreşti. Creşterea încrederii, prin contagiune psihică, în magie naşte noi forme ale acesteia. Magia devine un mijloc de exprimare înaintea acţiunii şi de relaxare în faţa eşecului.

În acelaşi timp, vrăjitorul se transformă tot mai mult într-un profesionist. Recrutat întîi din rîndul indivizilor cu mai multă personalitate, memorie şi talent (dramatic), pentru manifestări ocazionale, cum ar fi iniţierile tinerilor, acesta va sfîrşi prin a deveni, în societăţile evoluate şi un fel de „paratrăsnet" psihic al colectivului, el fiind considerat ca un fel de depozitar al forţelor aducătoare de nenorociri.

De la practicile iniţiale, rudimentare, vrăjitoria trece spre forme şi variante tot mai complexe, născute una din alta de-a lungul timpului, reflectînd în fapt dezvoltarea socială, diversele stadii ale acesteia, mentalităţile dominante la un moment dat, în funcţie de nivelul cunoaşterii umane, al eticii. Din vrăjitoria benefică, de început, va decurge magia aşa-zisă albă sau „de mîna dreaptă", menită a avea întotdeauna efecte pozitive. O altă categorie de vrăjitorie, cea negativă, va contura magia neagră sau „de mîna stîngă", destinată să producă efecte catastrofale — moarte, nebunie, boală, în general nenorociri. Magia pozitivă va fi exercitată la început de întreaga colectivitate şi mai tîrziu de vrăjitor, vraci, şaman, în timp ce magia negativă va pretinde dintotdeauna ca oficiant numai pe vrăjitor.

O sistematizare a categoriilor, formelor şi variantelor de magie, aşa cum se vor dezvolta ele încă din neolitic, surprinde moduri de acţiune şi tehnici diferite, constituind inovaţii ale oficianţilor, maniere ce se răspîndesc treptat pe suprafeţe mereu mai întinse, căpătînd, pînă la urmă, caracter de universalitate. Dacă se are în vedere modul în care se produc, există magia naturală (care este cea mai veche), acţionînd prin tehnici, şi magia ceremonială, care face apel la invocarea sprijinului unor spirite. În ce priveşte tehnica magiei ea va cunoaşte o mai largă diversificare. Magiile mimetice, de exemplu, sînt construite pe baza imitării prin gesturi, dans, cîntec, vorbe (incantaţie, binecuvîntare, blestem, descîntec) a unor fenomene sau procese naturale (naşterea a ceva sau a cuiva etc.), în ideea de a se provoca declanşarea acestora. Magia „contagioasă" reprezintă o altă categorie în această clasificare, desemnînd manipulările asupra unui obiect care

a fost în contact cu ţinta acţiunii. Există apoi magia destructivă, protectoare, divinatorie (ghicitoria), de pactizare cu demonii, de dragoste, de război, de fecunditate, meteorologică, ilicită (canibalism) etc.

Analizînd elementele constitutive ale magiei, categoriile, formele şi variantele acesteia, pot fi surprinse o serie de aspecte empirice, mitice, învăţături şi informaţii practice, gîndire concretă, psihosomatică, abscons (formule aparent absurde repetate în incantaţii şi descîntece) etc. Toate acestea conferă magiei un caracter extrem de larg şi greu de pătruns în întregime. Potrivit gîndirii magice, lumea este compusă din „fiinţe" şi nu din „obiecte". Oricum ar fi înfăţişate aceste fiinţe, relaţiile dintre ele sînt întotdeauna omeneşti. Fiinţe, obiecte, spaţii au forţa lor, mai mare sau mai mică. În ce priveşte posibilitatea transferării acestor forţe, de la o persoană la alta, modalităţile capătă aspecte diferite : transmitere directă, moştenire, împrumut, schimb, viclenie, furt şi chiar cumpărare — atitudini apărute pe măsura modificărilor etice, de la o societate la alta. În sfîrşit, execuţia ritualurilor magice tinde să realizeze atît amplificarea forţei dorite de cel ce ia parte la acestea, cît şi relaţii cu alte fiinţe. Orizontul magic oferă promisiuni acolo unde omul se consideră inabil în faţa fenomenelor, acţiunilor pe care doreşte să le biruie sau să le depăşească conform dorinţei lui. Şi magia neagră are orizontul său, atunci cînd se cere aplicarea unei sancţiuni prin violenţă, o răzbunare în faţa unor acţiuni ostile impuse individului. În ce priveşte superstiţia, ca element al magiei, ea se va ivi din observaţia statistică distorsionată, neadecvată a legăturilor dintre cauză şi efect. Este o situaţie proprie necunoaşterii, ignoranţei.

Viziunea magică se concretizează deci în fenomene de natură intelectual-afectivă (credinţe-superstiţii), practici şi acţiuni magice. În ce priveşte mentalitatea magică, aceasta ar fi după unii autori o vrăjitorie difuză, în timp ce vraja s-ar constitui ca o magie individualizată.

2. Magia şi religia

Momentul apariţiei embrionului sacrului, ca produs al vieţii psihice şi sociale, exprimînd în formă fantastică re-

lațiile interumane și om-natură, poate fi presupus a fi avut loc, cel puțin în cîteva zone europene, doar în perioada legată de afirmarea omului de Cro-Magnon. Atunci s-au dezvoltat cele dintîi forme de colectivitate în care exista o structură rudimentară, dar bazată pe principii conștiente, anume ginta. În acea perioadă, omul își dezvoltă elementele de gîndire, este capabil de unele abstractizări, după cum o dovedesc manifestările sale artistice. Dar el nu ajunsese a-și reprezenta încă lanțul relațiilor cauză-efect decît într-o măsură redusă, corespunzător — firește — nivelului său limitat de cunoaștere. Natura era pentru omul de Cro-Magnon o uriașă forță necunoscută și imprevizibilă. Din această cauză el atribuia adesea unor factori imaginari efecte vizibile, concrete. Sub influența acestei gîndiri, practicile magice îmbracă un caracter tot mai pronunțat de ritual, repetat continuu, uneori aproape zilnic, ca în cazul magiei de vînătoare. Astfel s-a ajuns ca oamenii să lege execuția riguros exactă a ritualului de rezultatul acțiunii tehnice și, statistic, confirmîndu-se succesele practicii, ei nu puneau aceasta pe seama perfecționării armelor și tehnicilor de vînătoare, de exemplu, ci atribuiau efectelor un conținut misterios. În mod similar a fost interpretat și rezultatul unor lucrări exclusiv tehnice.

Rezultatul unei operații oarecare, spre pildă uciderea unui animal, era, probabil, în gîndirea vînătorului primitiv efectul unor forțe enigmatice înglobate de săgeata care provoacă moartea. O dovadă în acest sens ar putea s-o constituie formulele magice culese de etnografi de la diferite triburi africane și sud-americane. Vînătorii dansează în jurul unei săgeți, fie cu o săgeată sau lance în mînă, repetînd mereu : „Du-te și ucide". Obiectele și ființele, fenomenele naturale au fost fetișizate, întreaga lume fiind populată de duhuri ; practicile magice se făceau pentru îmbunarea acestor ființe supranaturale care vor deveni mai apoi, într-o altă etapă a istoriei umane, zei. În acest fel, magia își schimbă sensul de la începuturile sale, ajungînd o modalitate de evitare a confruntării dure între natură și om, în fond de escamotare a muncii, înlocuită, printr-o formulă verbală sau gestică, cu credința că, astfel, lucrurile se vor rezolva de la sine.

Practicile magice legate de înmormîntare, concepțiile despre viață și moarte care evoluează tot mai mult spre reprezentări rupte de concret determinate de neputința

individului în fața naturii dezlănțuite denaturează realul palpabil, generează fantezii, erori despre obiecte și fenomene, cărora li se atribuie valori stranii și pînă la urmă supranaturale. Procesul era firesc, obiectiv și el nu putea duce decît la construirea unei lumi himerice, deosebită fundamental de orizontul magic. Fără îndoială aici nu poate fi vorba de o revelație sacră, ci numai de produse ale activității cerebrale umane. Știința a demonstrat că activitatea psihică și conștiința sînt inseparabil legate de materie, de creier.

În orice societate există indivizi aberanți, cu o fantezie maladivă. Asemenea anormali au trăit și în trecutul omenirii. Istoria cunoaște nenumărate exemple de exaltare în masă, provocată de diferiți „vizionari". Apologeții diferitelor religii aruncă în cîrca religiilor adverse asemenea fenomene stîrnite de indivizi cu malformații intelectuale. În fond, la originea religiilor se află și manifestări cognitive — interpretare fantezistă a realității înconjurătoare, vehicularea informațiilor false privind producerea de evenimente supranaturale.

Contactele între grupurile de oameni constituiau prilejuri de amplificare a bagajului de informații. Pe această bază, tehnica se perfecționa mai rapid, viața devenea mai acceptabilă, munca mai productivă. În mecanismul acesta, fiecare rotiță se influența reciproc — într-un lanț continuu — care lega gîndirea de muncă, munca de informație, informația de observație și observația din nou de gîndire. În acest lanț, informația juca rolul de cheie de boltă, flancată fiind de muncă și observație.

Aceasta constituie în fapt o etapă în dezvoltarea istorică a informației, consemnată de începerea vehiculării mesajelor din cadrul grupurilor mici de oameni, în exterior, către restul umanității, așa cum putea fi privită ea atunci. Noul aspect se va amplifica în paleoliticul superior, la Homo sapiens. Formidabilul asalt al lui Homo sapiens spre suișurile cunoașterii este vădit în proporție de fenomen de masă, trăsăturile culturii sale fiind caracteristice populațiilor unor teritorii uriașe. Toate uneltele, toate armele, toate locuințele, toate monumentele arheologice pe care memoria pămîntului le-a păstrat de mii de ani, vorbesc limpede despre o tendință de apropiere, de nivelare a cunoștințelor, care s-a produs la un moment dat, ca și cum fiecare grup omenesc, fiecare colectivitate s-ar fi sfătuit împreună, chiar la mari depărtări, asupra

modului de rezolvare a uneia sau alteia dintre numeroasele probleme ridicate de cursul vieții economice și sociale, la nivelul respectiv. La răspîndirea informațiilor o importanță extraordinară trebuie să fi avut contactul între diferitele grupuri, ca urmare a apariției exogamiei, adică a interzicerii căsătoriei în interiorul aceluiași grup, aceasta fiind permisă doar între membrii unor ginte diferite. Exogamiei i s-au dat felurite explicații — preîntîmpinarea incestului, evitarea „pîngăririi" sîngelui „sacru" al grupului, practicarea tradiției răpirii femeilor etc. În realitate, exogamia are cauze de ordin economic.

În paleoliticul superior apar noi condiții care au ca efect modificarea concepțiilor acumulate despre viață și moarte, ele luînd aspectul credințelor magico-religioase. Potrivit acestor credințe, mortul ar continua să supraviețuiască nu în imediata apropiere a celorlalți membri ai grupului în care trăise, așa cum se crezuse în perioadele anterioare, ci pe alte tărîmuri — pămîntești, subpămîntești sau cerești. Necropolele mezoliticului, dar mai cu seamă cele ale neoliticului atestă în mod indubitabil credința de factură religioasă într-o lume a spiritelor, subzistînd în paralel cu practicile de necromanție *. Probabil că atunci s-au născut superstițiile referitoare la acțiunea nefastă a strigoilor, care ies din mormînt spre a provoca rău celor rămași în viață. Și tot de atunci provin, se pare, și obiceiurile sinistre de a tăia în bucăți sau de a scoate inima morților declarați moroi **, după cum s-au găsit, în necropole, osemintele unor cadavre astfel mutilate.

Credințele despre suflet și viața de apoi aveau să devină tot mai dominante în epocile următoare, iar în paralel se dezvoltau anumite practici specifice magiei „negre".

Ecouri ale obiceiurilor acelor vremuri îndepărtate au fost observate la triburile australiene, al căror nivel nu depășise orînduirea gentilică. Potrivit credințelor lor nu oricine poate invoca spiritele, acest drept și putere revenind șamanilor. Spre deosebire de vraci, care pretind că lecuiesc numai prin intermediul manoperelor magice, șamanul își ia în plus ca ajutoare spiritele, socotite, de altfel, forțele ce l-au și inițiat în profesiunea lui. În tribul

* Procedeu magic de invocare a morților în vederea aflării viitorului.

** Strigoi aducători de nenorociri.

Aranda, de pildă, șamanul se „consultă" permanent în cursul manoperelor sale vrăjitorești cu spiritul care-l „protejează". Alături de asemenea manifestări ale vrăjitoriei dăinuie credința triburilor australiene într-o viață a sufletului după moarte. Unii consideră că spiritele morților rămîn pe pămînt, alții că ele se înalță la cer. Dar cu toții sînt de acord că, scurt timp de la moartea trupului, sufletul decedatului dispare și el. Drept consecință, foarte adesea cadavrele sînt lăsate în aer liber, pe pămînt, lîngă focul taberei sau sînt atîrnate în copaci, după care toți pleacă din zona respectivă. Alte triburi afumă trupurile morților și le poartă cu ele în peregrinările lor prin deșertul australian. Există și obiceiul endocanibalismului, legat de superstiția strigoilor, acela ca întreaga hoardă să mănînce trupul mortului.

La popoarele Oceaniei practicile magice cu caracter de necromanție sînt extrem de diferite, potrivit stadiilor diverse de dezvoltare socială în care acestea se află, de la orînduirea primitivă, pînă la societatea împărțită pe clase. Șamanii, vrăjitorii sînt profesioniști. Ei invocă, de regulă, spirite pentru a ghici viitorul, a face bine sau rău, a executa condamnările la moarte, a provoca natura etc.

În Polinezia diferențierea de clasă se oglindește direct în magie și necromanție. De pildă, se crede că după moarte sufletele căpeteniilor au o soartă diferită de cea a oamenilor de rînd. Primii ar avea parte de un pămînt fericit, o insulă aflată spre apus sau în cer, în timp ce sufletele celorlalți coboară sub pămînt, în întuneric. Locuitorii din Tonga erau convinși că spiritele șefilor continuă să trăiască după moartea fizică a trupului, spre deosebire de sufletele oamenilor obișnuiți, care pier odată cu trupul.

În insulele Palau din Micronezia pot fi găsite alte elemente privind dezvoltarea magiei. Există aici profesiunea bine statornicită de kalit (galid) — atribuită ghicitorilor în spirite, vracilor, ca și preoților. Orice sat are un kalit, profesiune ereditară, deoarece tatăl își inițiază copilul destinat a moșteni titlul respectiv, indiferent dacă este băiat sau fată. În credința locală, oamenii de rînd se transformă după moarte în „delep", aceștia locuind în insula Nyaur, de unde revin acasă din cînd în cînd. Doar kaliții puteau invoca delepii, îi „vedeau" și „vorbeau" cu ei, spre a le solicita sprijinul în oricare problemă a celor rămași în viață.

La populaţia Kubu (vînători nomazi) din Asia, există concepţia că unii oameni se transformă după moarte în spirite, iar alţii pier definitiv. Cei care îi pot deosebi pe unii de ceilalţi sînt numai şamanii (dukum, malim) care ar avea darul de a intra în comunicare cu spiritele şi de a face vrăji. Alte populaţii nomade din pădurile virgine ale Peninsulei Malaya — semangii — cred că sufletele morţilor pribegesc undeva spre apus, de unde se pot întoarce noaptea sub formă de păsări, ca să sperie prin ţipete pe cei rămaşi în viaţă. Vracii-şamani (gala) practică invocarea sufletelor, chemate numai în scopuri binefăcătoare, nefiind cunoscută magia neagră.

Credinţele străvechi ale băştinaşilor din insulele Andamane aproape au dispărut. Cu toate acestea încă mai pot fi urmărite vestigii ale unei lumi primitive, de vînători. Andamanii nu ştiau să aprindă focul, nu aveau animale domestice. Concepţiile lor despre viaţă şi moarte întruneau forme profund arhaice, îmbinate cu altele evoluate. Vracii şi şamanii (oko-djumu sau okopaiad) erau recrutaţi numai dintre cei care aveau accese de epilepsie, considerată de localnici nu boală, ci dovada sigură a comunicării cu spiritele. Cînd vraciul sau şamanul făcea o astfel de criză, toţi sătenii erau convinşi că sufletul vreunui mort, intrat în trupul acestuia, putea determina îmbolnăvirea sau moartea duşmanilor celui ce solicita manoperele vrăjitoreşti. În general, oko-djumii erau utilizaţi pentru a aduce în sprijinul cuiva forţele distrugătoare ale spiritelor, în scop de răzbunare.

Forme de necromanţie găsim, de asemenea, la triburile de amerindieni-irokezi, algonkini, muskongi, sioux — ajunse în stadiul de trecere de la orînduirea gentilică matriarhală, la cea gentilică patriarhală. În Africa neagră, continent cu un evantai larg de stadii de dezvoltare socială, se practică chemarea sufletelor morţilor pentru a-i ajuta pe oameni să depăşească unele necazuri.

În epocile metalelor, dovezile arheologice atestă faptul că religia coexista cu practicile vrăjitoreşti de care încerca să se detaşeze, dar de la care nu înceta să împrumute ceea ce convenea activităţii sacerdotale.

La babilonieni, ca şi la vechii egipteni se cunosc credinţe în sufletele morţilor născute din concepţii miticomagice. După babilonieni, morţii plecau într-o lume subpămînteană, tristă şi fără speranţă, pe cînd egiptenii ofereau decedaţilor şansa obţinerii unei recompense pe alte

tărîmuri, corespunzătoare celor făptuite în cursul vieţii. Totodată era răspîndită şi practica necromanţiei. Manopere necromantice, ca şi prestaţii vrăjitoreşti diferite erau în uz şi la vechii evrei, cărţile sfinte ale acestora vorbind adesea despre vrăjitori, ghicitori şi prezicători ai viitorului.

Invocarea spiritelor era de asemenea practicată de magii, profeţii şi ghicitorii perşi, greci şi romani. Un loc aparte în istoria vrăjitoriei, avînd la bază necromanţia, îl ocupau misterele eleusine, consacrate zeiţei greceşti Demeter. Iniţial, cultul avea un caracter local, dezvoltat pe baza unor vechi credinţe şi ritualuri de magie agrară simbolizînd succesiunea anotimpurilor. Dar, începînd cu secolele VI—V î.e.n. el se extinde în toată Grecia. Pe baza acestui cult, la Eleusis ia naştere un ritual secret, avînd ca temei o doctrină mistică privitoare la soarta sufletelor după moarte, completată cu practici prin care adepţii sperau să-şi dobîndească fericirea dincolo de mormînt. Totul era legat de mitul răpirii Persephonei de către Hades, zeul Lumii subpămîntene. Jumătate de an Persephone rămînea lîngă soţul ei, Hades, în împărăţia subpămînteană iar cealaltă parte a anului venea pe pămînt, sosirea ei fiind marcată de reînvierea naturii. Numele lui Hades era evitat de greci, socotit aducător de nenorociri, zeul fiind invocat sub numele de Pluto (zeul cel bogat). Misterele de la Eleusis prevedeau o dublă iniţiere a adepţilor, primăvara şi toamna, ritualurile avînd loc noaptea, în secret. În aceste credinţe se poate observa sincretismul magie-religie dar în ele se regăsesc şi forme embrionare ale necromanţiei ce se va dezvolta în evul mediu.

Romanii, care îi imitau pe greci în ce priveşte credinţa în Lumea subpămînteană, au preferat plăsmuirea Cîmpiilor Elisee, unde ajungeau sufletele virtuoşilor. Convinşi că morţii rămîneau în relaţii cu cei vii, romanii cultivau necromanţia. Într-atît de îndătinată era credinţa în „materializarea" sufletelor, încît se organizau fastuoase ceremonii, iar sibilele * făceau farmece pentru a determina apariţia umbrelor. Mitologia greco-romană abundă în povestiri despre spiritele morţilor şi, de altfel, întreaga literatură antică, începînd cu *Odiseea* lui Homer şi *Eneida* lui Virgiliu, nu face altceva decît apologia credinţei în sufletele celor decedaţi.

* Femei legendare cărora li se atribuia darul profeţiei.

În spațiul carpato-danubiano-pontic, populațiile tracogetice au cunoscut și ele același fenomen spiritual. Străvechi manifestări legate de necromanție, simultane cu cultul morților, existente încă în perioada pretracică, sînt regăsite în folclorul românesc. Tradiția așa-numită „Pasărea sufletului", de exemplu, este păstrată din acele vremuri, pînă astăzi în unele zone din Transilvania, Oltenia și Moldova. Păsările morții sînt cioplite în lemn, închipuind un porumbel cu coada răsfirată, ca a unei rîndunici. Ele se pun în vîrful unor stîlpi în formă de obeliscuri sculptate de asemenea în lemn, colorate cu vopsea roșie și neagră. După trei săptămîni, porumbelul este îngropat. Stîlpii prezintă o mare asemănare cu cei totemici, cunoscuți la popoarele primitive, avînd rolul de a proteja mortul împotriva duhurilor rele. La început, numai stîlpul avea această funcție, extinsă apoi și la porumbel. Se crede că sufletul omului colindă — sub formă de pasăre — locurile din apropierea casei și mormîntului, precum și pe acelea pe unde și-a purtat pașii în viață, în primele zile și chiar pînă la șase săptămîni după moarte. Chipul cioplit închipuind porumbelul are funcția de lăcaș de odihnă al sufletului, care se întoarce din cînd în cînd din peregrinările sale, mai ales noaptea, în apropierea mormîntului.

Sigur, asemenea credințe bizare și superstiții au alimentat folclorul cu producții fantastice despre strigoi și vedenii, povestite din gură în gură, făcînd obiectul unei bogate literaturi poporane. Strigoii sau moroii ocupă un loc aparte în folclorul românesc. Deveneau strigoi, în viziunea populară de odinioară, acei oameni care în cursul vieții avuseseră purtări reprobabile, dar mai cu seamă vrăjitoarele, descîntătoarele, lunaticii (somnambulii), sinucigașii, criminalii și cei născuți cu căiță (pieliță ce învelește capul unor prunci la naștere). Folclorul păstrează o serie de reguli și indicii referitoare la recunoașterea moroilor, de descîntece pentru alungarea lor, ca și de practici vrăjitorești săvîrșite în scopul distrugerii strigoilor. Pitorescul lor este inedit, prin naivitate, însă el relevă cu pregnanță un fenomen de o deosebită importanță istorică, constituindu-se ca un argument al continuității poporului nostru în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Și vechii slavi aveau reprezentări superstițioase cu privire la așa-zișii „morți necurați", fără nici o legătură, însă, cu cultul familial sau gentilic. În general „morții necurați" inspirau o teamă teribilă, ca foști vrăjitori sau indivizi care cunoscuseră un sfîrșit straniu. Slavii nu aveau frică de sufletul mortului necurat, ci de trupul acestuia, deoarece, în credința lor, el ieșea din mormînt spre a dăuna celor vii. Asemenea morți purtau numele de upîri (la sîrbi — vampiri). Vrăjitorii erau însărcinați să scape obștea de upîri. Practica lor urma un fel de ritual magico-religios. Cadavrul era deshumat și străpuns cu un par din lemn de plop tremurător, iar după urechi i se înfigea un dinte de la o grapă. Astfel maltratat trupul mortului se considera că nu mai putea face nici un rău.

Începutul dualității magie-cult religios a fost marcat de constituirea instituției șamanilor. Aceștia nu mai sînt simpli indivizi care știu cum trebuie să procedeze colectivitatea pentru a stimula, impresiona sau forța natura. Ei se sprijină atît pe ceremonialul magic, cît și pe „forța" spiritului unui strămoș ce-i „ajută" și, prin ei, întregul trib. Instituția șamanilor va evolua spre religie. Dar ea nu va putea submina vrăjitoria, care va dăinui simultan, în paralel, ca o anti-religie.

Forme arhaice de șamanism au păstrat vechile triburi australiene, acestea oferind o imagine a modului în care s-a petrecut trecerea de la vrăjitorie la credințe religioase. În aceste colectivități se menține vraciul care execută magia tămăduitoare, „lecuind" bolnavii prin practici ce țin de medicina populară. Însă există și șamanul, ce acționează asupra bolnavilor nu prin anumite tehnici directe, ci abstract, invocînd intervenția spiritelor, aflate în slujba lui sau îmbunate de el. Iată deci, față în față, străvechea magie și forme primare ale religiei caracteristice epocii de descompunere a orînduirii gentilice. Tot aici existența simultană a vrăjitorului, ca și a șamanului care aduce ploaia este o dovadă a debutului procedeului de transfer a diferitelor ritualuri din sfera vrăjitoriei, în speță magia meteorologică, în cea a religiei, înfățișată de șamanism. Cum religia, chiar rudimentară, refuză a se ocupa de relațiile amoroase, magia sexuală sau de dragoste a continuat însă a rămîne la australieni în apanajul vrăjitorului ; acesta descîntă podoabe simple pentru tineri care cred că purtîndu-le își măresc farmecul personal și atracția către sexul opus.

Magia neagră poate fi pusă în corelație cu apariția totemismului, adică a credinței că între un grup de oameni și un grup de obiecte materiale, cel mai adesea o

specie de animale, ar exista o legătură. În practicarea totemismului se întîlnesc subiectul (grupul uman) și obiectul (totemul). A existat, totodată, un totemism pe sexe și un altul individual, acesta din urmă fiind în general apanajul vracilor, vrăjitorilor, ghicitorilor și căpeteniilor, deci al vîrfurilor colectivităților, oglindind efecte ale inegalităților sociale. Australienii nu văd în totem o divinitate sau, în genere, ceva superior lor. Nu există o divinizare a totemului, ci doar credința într-o înrudire a omului cu totemul său, pe care fiecare îl numește „fratele nostru mai mare", „părintele nostru", „carnea noastră", „prietenul nostru". Indivizii se identifică cu totemul lor, din acest proces luînd naștere interdicția de a ucide sau de a mînca ființa reprezentînd totemul, ea fiind considerată tabu. Tabu-urile se vor extinde ulterior, cunoscînd și alte aspecte, noi direcții, dar aceste fenomene țin de istoria religiei, medicinei, dreptului etc. Prescripția este călcată numai cu prilejul anumitor ritualuri, cînd se gustă puțină carne de totem, în credința că astfel se menține legătura cu ființa înfățișată de acesta. În cadrul ritualurilor totemice, șamanii sau vrăjitorii, după caz, evocă — în interpretare religioasă, ori în povestire magică — istorii ale gintei sau obștei. O altă variantă a mitologiei totemice este credința observată la triburi australiene că omul ar fi încarnarea vie a spiritului totemului său (ratapa), ascuns într-un embrion uman, lăsat de către strămoșii mitici în anumite locuri (stînci, copaci, grote etc.). Magicianul indică diferite locuri femeilor, care trec pe acolo în credința că vor rămîne însărcinate. Cînd acest lucru se întîmplă, firește din cauze pur biologice, ele au convingerea că poartă în pîntece embrionul mitic și copilul născut va aparține totemului locului respectiv.

Tot de totemism este legată credința în însușirile speciale ale unor obiecte cu semnificații de embleme. Cea mai răspîndită categorie de astfel de embleme sînt șuringurile, reprezentate printr-un fel de plăcuțe de lemn ovalizate sau pietricele acoperite cu desene schematice și simbolice. Șuringurile sînt legate, în credința tribului, de un strămoș totemic, aparținînd întregii colectivități. La fel și obiectele mai mari în formă de baston, romb, cruce, confecționate special pentru ceremonii totemice. Există o relație între om și totem, fiecare dintre acești factori influențîndu-se reciproc. De pildă, se crede că totemul poate scăpa omul de un pericol, dar și că omul are puterea de a determina anumite stări ale totemului, ca spre pildă înmulțirea acestuia. Prin astfel de convingeri superstițioase, se reflectă sentimente, sau conștiința legăturii membrilor comunei primitive cu teritoriul ei.

Rezultatul unor asemenea credințe, va fi vizibil și în magia neagră. De pildă, aborigenii australieni care se tem îngrozitor de farmece, cred cu putere că orice nenorocire abătută asupra lor — boală, accident, moartea rudelor apropiate — sînt datorate vrăjilor făcute de dușmani, chiar și în cazurile în care cauza este evident alta. Iată de ce ei recurg la serviciile vrăjitorului, care trebuie să ghicească cine este și unde se află dușmanul care a produs prin vrăji nenorocirea. După ce vrăjitorul „descoperă vinovatul", împotriva acestuia se trimit răzbunătorii, însărcinați a-l pedepsi, cel mai adesea cu moartea. În această fază de practicare a magiei negre nu mai apare neapărat un profesionist deoarece toți membrii colectivității se pricep cum să pricinuiască un rău ; țintesc de departe în direcția celui vizat un os sau un bețișor anume prelucrat, rostesc descîntece aducătoare de nenorocire sau blesteme. Este așa-zisul tip inițial de magie, în care acțiunea (țintirea) se declanșează în mod concret, iar continuarea (deci zborul obiectului vătămător către cel vizat) este atribuită unei forțe magice. A doua fază a vrăjii o constituie strecurarea pe ascuns a osului sau bețișorului descîntat între lucrurile celui împotriva căruia se îndreaptă blestemul.

Etnografia menționează cazuri în care o asemenea vrajă într-adevăr avea rezultate. Aceasta deoarece într-atît de mare și de răspîndită era credința în vrăji, încît cel care găsea la el obiecte descîntate destinate morții se descuraja imediat, se autosugestiona puternic, nu mai mînca și nu se odihnea, chinuit de gînduri, pînă cînd intra într-o stare de apatie totală, de epuizare fizică și morală, soldată, într-adevăr, cu moartea. Sigur, asemenea cazuri întăreau superstițiile, credința în vrăji. Bineînțeles că tragediile erau frecvente într-o lume bîntuită de concepții magice. Era suficient ca un om să fie bănuit de vrăjitorie, pentru ca acesta să fie imediat supus răzbunării celor ce se considerau năpăstuiți. Reacția socială pentru stăvilirea acestor vendete, care amenințau decimarea treptată a colectivităților și așa destul de reduse numeric, a fost specializarea cîte unui individ din grup în profesia

de vrăjitor aducător de nenorociri. La unele triburi australiene, acesta se numea raggalk, noțiunea respectivă semnificînd profesionistul în practicarea magiei negre. Vrăjitorii raggalk, erau apărați de obște chiar cu forța armelor, asupra lor pericolul răzbunării fiind micșorat, cu atît mai mult cu cît descîntecele erau îndreptate numai spre triburile inamice.

Interferența între magie și religie va deveni mai evidentă în religiile evoluate, monoteiste. Este elocvent, de pildă, că religia creștină preia, între altele, însești practicile necromantice, specifice perioadelor străvechi ale magiei. De pildă, apostolii creștini vorbesc cu Iisus, „materializarea" acestuia avînd loc în fața lor. Cristos reînviat „apare" pentru a da curaj discipolilor săi. Avînd acest exemplu, primii creștini vor rămîne supuși practicilor moștenite din vechime, timp de mai multe veacuri, pînă cînd Biserica va interzice credincioșilor săi orice legătură cu spiritele, rezervîndu-și dreptul de a interpreta materializările, așa-zisele „viziuni" de personaje sacre.

Întrepătrunderile magiei cu religia, preluarea în ritualurile religioase a unor străvechi practici magice, desacralizarea și laicizarea de ceremonialuri mitico-magice și de cult sînt manifestări într-o permanentă mișcare, evoluînd pe orbita progresului social și dezvoltării conștiinței, emancipării treptate a gîndirii folozofice, moralei, artei, politicii și dreptului de sub sancțiunile sacerdotale.

3. Practici și manifestări vrăjitorești străvechi. Inițieri, recuzită, dans

În trecutul îndepărtat omul era mai dependent ca oricînd de practica înaintașilor deoarece singurul mijloc al supraviețuirii îl constituia cunoașterea și îndemînarea, căpătate prin transmitere directă de la individ la individ. În asemenea condiții, experiențele umane, informațiile cu valoare socială nu puteau fi lăsate la voia întîmplării, sau în posesia unui singur individ, existînd riscul major ca ele să se piardă prin cine știe ce împrejurare, acest fapt implicînd primejdia prejudicierii întregului grup. Fenomenul respectiv este valabil și astăzi, cînd cunoștințele

generațiilor anterioare sînt transmise celor tineri de către persoane instruite, calificate și cu experiență, în cadrul unui sistem de învățămînt, indiferent de forma acestuia. În trecutul îndepărtat al omenirii, procesul de „învățămînt" era continuu, de la cei vîrstnici, la cei tineri și se făcea pe mai multe căi. Prima formă o constituia imitarea părinților de către copii. Etnografia menționează că la populațiile primitive din Africa și Australia, ca și la eschimoși, băieții se joacă imitîndu-și tatăl cînd acesta face un arc, săgeți sau obiecte casnice, meșterind și ei aceleași obiecte, dar pentru amuzament, corectați fiind, în preocuparea lor, dacă cumva greșesc. De la 6—7 ani, copiii încep a se exersa, de asemenea imitîndu-și tatăl, în vederea participării ulterioare la vînătoare și pescuit. Și nu numai părinții participă la educația celor mici, dar și bunicii. Modurile în care a decurs inițierea tineretului în tainele vieții la populațiile primitive se pare că au fost foarte diverse. Trebuie că, celor mici, le erau arătate concret cele mai felurite fenomene ale naturii, atît cît erau cunoscute, puși să repete mereu, povestind ce păsări și copaci au văzut, să le descrie exact, ce zgomote au auzit și cum le-au deosebit, dacă acestea erau produse de vînt, de un anumit animal sau de om. Apoi învățau să descifreze urmele lăsate pe iarbă, în pădure, pe pămînt de către o vietate, fiind lăudați sau certați, în funcție de însușirea cunoștințelor, de către cei în vîrstă. Fetele deprindeau, de la mame și bunici, ce fructe, rădăcini și plante sînt bune de mîncat, cînd, cum și unde să le caute, să deosebească ouăle de păsări și reptile, insectele comestibile de cele care nu sînt bune de mîncat, să prepare mîncarea, să facă obiecte casnice.

Educația se continua cu inițierea în viața omului matur, cu deprinderea responsabilităților acestuia față de el însuși și față de colectivitate. În acest moment trebuie să fi intervenit un element nou, cu încărcătură gravă, anume ceremonia magică, desfășurată după un anumit tipar, cu toată forța de impresionare, în unicul scop de a grava în memoria adolescentului clipa de neuitat a trecerii la maturitate. În acele zile de inițiere, învăluite în misterul practicilor vrăjitorești, toate credințele — magice, mistice — se împleteau, se întretăiau, se suprapuneau permanent asaltînd și fixîndu-se în memoria tinerilor.

Inițierea constituia o perioadă de mare încercare, pe care adolescentul trebuia să o suporte cu curaj, dovedind că merită să fie trecut în rîndul maturilor. Cît de aspre erau aceste perioade de încheiere a adolescenței o arată obiceiurile triburilor australiene, bine studiate. Băieții erau izolați de colectivitate, puși să respecte tot felul de interdicții, după care erau supuși unor examene de o rară cruzime — smulgerea dinților, crestarea pielei, circumcizie, afumarea la fumul focului de tabără. În același timp, ei învățau obiceiurile, miturile, legendele și regulile secrete ale tribului. După care dădeau „examen". Fetele participau, de asemenea, la inițieri, la împlinirea vîrstei de căsătorie, dar acestea erau mai puțin crude, constînd mai ales în pregătirea lor ca femei și mame.

Cu 15 000 de ani în urmă, tinerii care luau parte la inițiere studiau îndelung desenele făcute pe pereți, în locuri ascunse, luminate slab doar de o feștilă de mușchi înfiptă în grăsime, ceea ce mărea atmosfera de mister. Într-o firidă aproape inaccesibilă a grotei de la Montespan se pot vedea cu claritate urmele celor care stăteau așezați în fața unui desen magic, aidoma tinerilor care participă la ritualurile de inițiere ale unor triburi sălbatice de astăzi. În perioada de inițiere, ei erau încercați și asupra talentelor de desenatori. Se păstrează din peștera Limeul-Dordogne mai multe schițe de desene rupestre făcute pe pietre de prund, un fel de caiete de elev, pe care vrăjitorul a făcut corecturile sale.

S-ar putea trage concluzia că toți inițiații deveneau magicieni. Bineînțeles că nu. Aceștia se recrutau numai din rîndul anumitor persoane, îndeosebi al celor care aveau un anumit comportament, pe care medicina actuală îl clasează în rîndul psihopatiilor. Se cunosc din etnografie mai multe modalități prin care viitorul vrăjitor căpăta „puteri speciale" necesare a întreține raporturi cu spiritul totemului, cu spiritele morților, sau cu un spirit personal care să-l ajute la înfăptuirea magiilor. O cale era aceea ca învățăcelul să se retragă într-un loc complet izolat, unde, respectînd o serie de restricții, să primească sprijinul spiritelor. O altă procedură o constituia inițierea, sub directa supraveghere a „maestrului", îndelungată și violentă, plină de privațiuni și umilințe, capabilă să declanșeze stări nevropatice.

La tribul australian Aranda, novicii deprindeau profesiunea de la diversi vrăjitori. Dar cel care dorea să fie

inițiat și de spirite se ducea noaptea la o anumită peșteră, socotită drept locuința acestora și se culca acolo, la intrare, pentru ca astfel să capete puterea lor. Asemenea vrăjitori erau denumiți birrarki, deosebindu-se de cei obișnuiți. La micronezieni, profesiunile de vrăjitor și ghicitor sînt ereditare, de altfel ca și la tribul asiatic Vedda (Sri Lanka).

Ceremoniile de inițiere a vrăjitorului cuprindeau adesea momente simbolizînd moartea și învierea lui, ca urmare a „intrării spiritelor în trup". Mult mai tîrziu formula de inițiere magică primitivă va fi modificată de sacerdoți care, atribuindu-și rolul de intermediari între credincioși și divinități, se vor înconjura de mistere spre a apăra puterile castei. Doar ei, preoții indieni, egipteni sau greco-romani, trebuiau să știe că statuile mișcătoare ale zeilor erau manevrate prin mecanisme și nu însuflețite de forțe supranaturale ; doar ei se pricepeau cum să măsluiască oracole etc. Ba mai mult, preoții dețineau calculele calendarelor, știau să prevadă timpul și eclipsele, să construiască temple și monumente consacrate cultului. Prin urmare, preoții din antichitate au ajuns să dețină în secret o mare parte a cunoștințelor acumulate în acea vreme. Profesiunea de preot se deprindea în temple, novicii fiind inițiați în misterele religioase ani îndelungați, ei formînd o clasă specială din care se recrutau nu neapărat slujitori ai altarelor, ci și oameni de stat, comandanți de oști, toți cei hărăziți să conducă destinele mulțimilor. Fiii regilor, ai nobililor erau în mod curent inițiați în asemenea mistere. La chaldeeni, egipteni, evrei, greci, romani, la geto-daci, inițierile în mistere se constituiau ca o suită de probe grele, cu iz alegoric. Homer, și el un inițiat, descrie cu fantezie aceste ritualuri, îmbrăcîndu-le într-o haină mitică. În gropile de inițiere în care tinerii stăteau chirciți, mimînd poziția foetusului în pîntecul matern, se află adevărul. Apa rece în care tinerii erau obligați să se arunce, precum și cei trei judecători ai morților sugerează examenele la probele fizice. Alte încercări de curaj pentru inițiați vor fi imaginate de Homer ca infern. În fine, încheierea perioadei de inițiere care prevedea trecerea novicilor prin flăcări spre a se curăța de tot ce e impur, pămîntesc, va fi înfățișată sub forma Olimpului luminat de un alt soare.

Comportamentul vrăjitorului dintotdeauna a fost foarte divers și bizar. Asemenea personaje, așa cum apar

ele încă din paleolitic, și cum pot fi urmărite și acum la diferite populații aflate în stadii inferioare de dezvoltare socială, își impuneau să se manifeste, să se îmbrace și să mănînce altfel decît semenii lor. De pildă, luau masa la alte perioade ale zilei decît obștea, dormeau în timp ce toți ceilalți erau treji, hălăduiau noaptea ; făceau în așa fel încît purtarea lor să atragă atenția și să provoace teamă. Printre regulile oculte, transmise din vechime, se remarcă cele cu caracter general și anume interdicțiile ca vrăjitorul să se culce direct pe pămînt sau să îngenuncheze, să consume grăsime sau altă carne decît părțile macre dintr-un animal, cît și alte obligativități precum portul de măști și de îmbrăcăminte femeiască, ungerea permanentă a corpului cu grăsime. O altă normă o constituia datoria vrăjitorului tînăr de a întreține pe cel de la care învățase profesiunea.

Peștera Trois-Frères (Franța) oferă, spre exemplu, în desenele sale rupestre, imaginea vrăjitorilor străvechi în exercițiul activității lor, cu nimic modificată față de cea studiată de etnografie la populații actuale aflate la un stadiu inferior de dezvoltare socială. Imaginile de pe pereții grotei arată că vrăjitorul era deghizat într-un animal ciudat, semănînd cu un iepure cu coarne de cerb. Modelele desenate ale costumelor cu care se îmbrăcau vrăjitorii paleoliticului se întîlnesc mai pretutindeni, nu numai în grote, dar și pe stîncile din Tassili (Sahara). Veșmintele dădeau constant impresia unor apariții îngrozitoare : ombizon, om-cal sau om cu cap fără nas, gură și urechi, cum este așa-numitul „Marele zeu marțian" de la Jabbaren (Africa).

Vrăjitorii se serveau fie de astfel de costume, făcute din blană, fie numai de simple confecții hidoase, închipuind capete de animale sau păsări inexistente în natură, așa cum apar ele în grotele La Madeleine, Commarque-Dordogne și altele.

Recuzita vrăjitorului se arată bogată. Un asemenea personaj dispunea de unelte și culori preparate de el pentru tatuajele rituale. Apoi confecționa figurine, în general cu aspect animalier, pe care le „înzestra" cu puteri magice, în cadrul unui ceremonial. La cerere, vrăjitorul făcea păpuși, închipuind o anumită persoană, căreia i se înfigeau ace în „inimă" sau „în pîntec", în timpul descîntecelor, cu gîndul că aceasta va avea de suferit dureri, sau chiar moartea. Străvechea manoperă persistă încă în

Sicilia, America de Sud și Asia, ca și la o serie de triburi primitive africane și polineziene. Vrăjitorul se servea totodată de baghete magice, unele sculptate cu excepțională răbdare, practică existentă încă din paleolitic, după cum atestă piesele găsite în grota Isturitz (Basses-Pyrenées). Alte tipuri de obiecte și ustensile pentru uz vrăjitoresc, utilizate în trecutul omenirii, observabile și astăzi la populații din Malaezia, sînt capcanele pentru spirite rele, un fel de colivii în care urmau să fie capturate acestea, spre a nu împieta asupra succesului vînătorii. Capcanele respective apar pe pereții grotelor pictate în paleolitic, cu forme diferite, ele primind denumirea convențională de tectiforme.

În sfîrșit, vrăjitorii din paleolitic se serveau de anumite semne magice — triunghiuri, dreptunghiuri, ovaluri, serii de puncte — pe care le desenau în diferite zone ale peșterii, cu sensul de a apăra locul respectiv de influența spiritelor rele. Practica persistă și astăzi și o vom regăsi chiar în religiile moderne. O cruce, spre exemplu, desenată undeva, are în mintea credinciosului valoare de pavăză împotriva necuratului. Putem vedea aici un argument al modului în care religiile au preluat din vrăjitorie unele practici care conveneau unui anumit nivel de dezvoltare a gîndirii, dar și al faptului că gîndirea religioasă s-a născut, așa cum s-a arătat, la mult timp după ce omul făcea apel la propriile lui forțe, prin intermediul magiei, pentru a învinge asperitățile puterilor ostile.

Practicile vrăjitorești erau întotdeauna însoțite de declamații ritmate, de dansuri și cîntece, însă aceasta nu înseamnă neapărat că magia este autoarea unor astfel de procedee, deoarece mișcarea ritmică intră în firea umană și nu numai a ei, ci și a marilor maimuțe. Lucrări recente semnalează, de pildă, că cimpanzeii au un dezvoltat simț al ritmului. S-a putut observa și filma un moment revelator. În perioada împerecherii, masculii se țin unii de alții, ca într-o horă, efectuînd ronduri în pas cadențat, lovind puternic cu talpa în pămînt. În jurul grupului se învîrt lent femelele, împodobite cu liane și frunze, conduse de un cimpanzeu, care bate din palme.

Pornind de la această observație apare clar că dansul nu a intrat în viața umană ca un gest magic, ci, dimpotrivă, magia și l-a însușit la un moment dat spre a amplifica ceremonialul practicilor sale. Oricum s-ar fi petrecut acest fenomen, rămîne de acceptat că omul primitiv dansa și

cînta în scopuri practice, mai curînd decît ca amuzament. O dovedesc cercetările etnografice, ca și studiul artei rupestre. O scenă dintr-o peșteră de la Ariège (Franța) înfățișează un vrăjitor purtînd o mască, îmbrăcat cu o piele de cal, dansînd și cîntînd în același timp cu un instrument bizar, în formă de arc, părînd că vrea să vrăjească două animale ierbivore aflate în fața sa. La Mège-Teyjat (Franța) a fost găsit un corn de cerb pe care era gravată o scenă cu trei bărbați mascați dansînd, iar la Cogul (Spania), pe peretele unei grote, o pictură străveche surprinde un grup de femei rotindu-se ritmic în jurul unui bărbat.

Toate aceste dansuri, despre care ne informează arta primitivilor, sînt uimitor de asemănătoare cu ceremonialurile magice de vînătoare și de fecunditate observate de etnologi la populații din junglele Oceaniei și Americii de Sud.

Oamenii au folosit dansul ca pe un mijloc de înfruntare a naturii, considerîndu-l totodată o parte a acesteia. Un mit al triburilor Caiaungung din Brazilia este foarte elocvent în ceea ce privește concepția respectivă. Narațiunea arată că, într-o zi, oamenii — conduși de un personaj mitic, denumit Cuyumeré — s-au dus să vîneze. În pădure au ajuns într-un luminiș, în mijlocul căruia se afla un copac înalt. Pe trunchiul arborelui se rezemau cîteva crenguțe cu frunze. Cum stăteau și se întrebau ce putea fi aceasta, deodată vînătorii au văzut că crenguțele încep să se miște în ritm, sărind de jos în sus. Și ei le-au imitat mișcarea, dînd naștere dansului.

Cum trebuie să fi fost dansurile în trecutul îndepărtat, ne arată ceremoniile triburilor actuale studiate de etnologi. Se dansa în ritmul produs prin lovirea cu putere de pămînt a picioarelor, prin bătutul palmelor, ciocnitul unor pietre anume destinate acestui scop alcătuind cel mai simplu instrument muzical din lume, cum este litofonul descoperit la Ndut Lieng Krak (Vietnam). Se intonau melodii simple, grave, o repetare de sunete, în acompaniamentul unor instrumente rudimentare, ca arcul vibrator desenat pe pereții peșterei Trois-Frères, pyunkung-ul din 16 lame de jad găsit în Peninsula Coreea, fluierul de os care apare în așezările neolitice. Maniere de a executa astfel de dansuri primitive cu caracter magic se regăsesc și astăzi la triburi primtive din Gabon, Congo, Africa de Sud, America de Sud, India, Insula Ceylon, Insulele Andamane de Nord.

Mișcările de dans erau executate puternic ritmat, în timp ce vrăjitorul rostea formulele lui menite să producă diferite efecte. Ele imitau, simbolic, mersul și comportamentul animalelor, unduirea în vînt a plantelor, Soarele, Luna. În simbol magic, dansul în cerc, reproduce puterea Cosmosului, a astrului zilei, dătător de viață. Mișcările în spirală și serpentină înfățișează fazele lunare.

Dansurile de vînătoare mimează toate gesturile celor care participă la urmărirea și uciderea animalelor, chiar și mișcările pradei, care vrea să fugă. Stăpîniți de teamă și îndoială că nu vor reuși, bărbații dansează în jurul desenului sau semnului care înfățișează vînatul urmărit, surescitați pînă la exaltare, convinși că, prin aceasta ei își vor spori forțele, iar animalul căutat va fi mai repede găsit. Așa procedează triburi din Sri Lanka și Polinezia. Unele triburi africane execută dansuri magice în jurul săgeților, cărora ei își închipuie că astfel le transmit forțe magice. La tribul Vedda, dansul săgeților este poate cel mai simplu, evocînd vremuri de început ale acestui ritual de vrăjire a armelor. Mai întîi se formează un cerc de bărbați, care încep să se miște lent, în ritmul unei melodii tărăgănate, înconjurînd o săgeată înfiptă în pămînt. Ei privesc numai la ea, fără a se uita unul la celălalt. Se întorc pe rînd fiecare la stînga pe piciorul drept și cu stîngul bat în pămînt. După această figură trec mai departe aplecînd corpul mult înapoi. Fac o jumătate de întoarcere, se opresc pe piciorul stîng și bat cu dreptul în pămînt. Pașii acestui dans de vînătoare par a fi universali și constanți în timp, fiind descriși și în *Odiseea* lui Homer. La populațiile primitive, dansurile magice de vînătoare sînt foarte numeroase. Etnografii au selectat, numai în sudul Africii, circa 30 de tipuri de asemenea manifestări.

Există apoi dansuri cu caracter magic, caracterizate prin utilizarea măștilor sau a unor obiecte — bastoane, funii, frunze etc. —, participanții imitînd mersul animalului sau zborul păsării. Ele sînt practicate de toate triburile cu dezvoltare socială similară cu cea din paleolitic. Dansurile magice ale focului se execută încă și acum în multe zone din Oceania și Africa, participanții învîrtindu-se în cerc, în sens contrar mersului Soarelui pe bolta cerească. Toate dansurile magice folosesc pantomima, în care rolul de frunte îl deține vrăjitorul. Ecouri ale acestora pot fi observate și în unele dansuri folclorice românești, cum sînt

călușul, paparudele și altele, avînd la origine practici de magie imitativă și de inițiere.

Vrăjitorii au dansurile lor, pe care numai ei au dreptul să le execute, îmbrăcînd pentru această ceremonie măști și costume speciale din fibre vegetale, piele sau blană. Pietricele sau bucăți de metal legate ici colo, făcînd zgomot în timpul mișcărilor (aidoma zurgălăilor la călușari), ornamentații cu desene bizare, forme curioase și adesea înspăimîntătoare dau vrăjitorilor un aspect cu totul ieșit din comun. Aceștia se acompaniază în cursul dansului de o tamburină, în care lovesc ritmic cu un bețigaș. sau cu două vergele de lemn, două pietre etc., ce sînt ciocnite unele de altele. Tot prin bătăi în tamburină ei subliniază anumite cuvinte din descîntece. Fiecare detaliu al îmbrăcămintei și instrumentelor utilizate are semnificațiile sale magice.

Tot atît de importante ca înfățișarea vrăjitorului, dansul, muzica, recuzita de rigoare sînt manopere cu caracter magic. Printre acestea un loc aparte îl au limbajul special utilizat în cursul ritualurilor, diferitele gesturi teatrale și trucuri, rostirea de formule sau de blesteme, lovirea ori stropirea cu apă a asistenței, emiterea de sunete stranii sau de strigăte ascuțite, simularea căderii în transă sau a conversațiilor cu duhuri etc.

În ce privește limbajul, vrăjitorii învață încă din noviciat expresii al căror sens doar ei îl cunosc, precum și rostirea de anagrame (de pildă „amam" în loc de „mama"). Se cunosc cazuri în care populații întregi și-au însușit procedee magice de comunicare verbală, în scopul feririi lor de blestemele vecinilor, considerînd că acestea nu îi vor putea lovi atîta vreme cît sînt proferate într-o limbă deosebită de a lor. În Noua Guinee, această concepție a avut consecințe cu totul neobișnuite. Recurgîndu-se la „șiretlicul" ca diferite cuvinte, inițial comune tuturor locuitorilor unei zone întinse, să fie pronunțate altfel decît în mod general, prin trecerea timpului s-a ajuns ca fiecare sat să aibă o limbă proprie, astfel că două comunități vecine nu se mai înțeleg astăzi deloc între ele.

Limbajul diferă de la o categorie la alta de vrăjitori, în funcție de diviziunea lor pe specialități, formulă apărută, probabil, în neolitic.

La melanezieni, care au un nivel arhaic de organizare socială și culturală, acest fenomen este mai evident. Există aici limbaje ale vrăjitorilor care fac numai magie agricolă, aceștia fiind un fel de legumicultori primitivi, deoarece numai ei sînt chemați la săditul plantelor cu tuberculi, cultură foarte delicată, dar nu și la răsăditul pomilor, treabă comună, fără riscuri. Vrăjitorii specializați în pescuit se exprimă în alte formule, fiind folosiți să facă blesteme numai în legătură cu alungarea rechinilor și a altor specii periculoase, ca și descîntece la construcția bărcilor, însă nu și la ridicarea de case, ori la prinderea peștilor mărunți, operații lipsite de pericole pentru omul de rînd. Magia gospodărească, o altă specialitate, are și ea un limbaj specific, vrăjitorul fiind adus să-și exercite atribuțiile doar atunci cînd, de pildă, confecționarea unui obiect casnic este dificilă, comportînd eforturi și riscuri mari de accidentare. În sfîrșit și ghicitorii se exprimă altfel decît publicul lor.

La micronezieni — aflați în stadiul matriarhatului — magia neagră este profund îndătinată. Limbajul vrăjitorului nu mai are un caracter secret, ci un stil impresionant, el sugerînd antropofagia.

Triburile de vînători din Țara de Foc — ona, iahgan și alakaluf — astăzi aproape dispărute, aveau așa-zișii iekanuși, un fel de șamani-vraci, care încercau să tămăduiască bolnavii, prin practici uneori șarlatănești, uimind asistența prin rostirea unor cuvinte de neînțeles, dar și „scoțînd" — prin tehnici de prestidigitație — din corpul suferinzilor, pietricele sau larve (ținute bine ascunse în mîneci).

Deosebit de impresionabile pentru audiența credulă sînt manevrele șamanilor asiatici. Cel mai spectaculos apare momentul intrării în transă. Șamanul pregătește această situație atent, în mod gradat. Mai întîi el se forțează să imite mișcările și strigătele diferitelor animale și păsări. Apoi acompaniază aceste manevre cu refrene, iodlere * și onomatopee, ca și cu vorbe neînțelese de auditoriu, pe care acesta le califică a fi un limbaj secret. Iată cum descriu martorii oculari ședința unui șaman iakut : „Totul este straniu. Nu se știe de unde izbucnește un strigăt ascuțit, alternativ, penetrant ca o lamă de oțel. Și totul reintră deodată în liniște. După aceea, noi strigăte, cînd joase, cînd înalte, cînd înainte, cînd în spatele șamanului, tinzînd să se dezlănțuie misterios. Bale și tremurături nervoase, hohote isterice, iar strigăte și bătăi de tamburină scurte, întrerupte, apoi din nou liniște. Șamanul sare și

* De la „Zodler", cîntec popular austriac executat vocal, numai din sunete guturale.

strigă, cînd nu te aștepți. După care bate liniștit în tamburină, murmurînd un cîntec straniu. Cîntecul și ropotul tobei se amplifică în crescendo. Se ajunge la paroxism. Șamanul scoate un muget, întinzîndu-se cu brațele întinse, ca un vultur lovit, cu venele umflate, bolborosind cuvinte neînțelese".

„Limbajul" acesta semănînd cu strigăte de pasăre, amestecate cu frînturi de cuvinte, impresionează asistența care crede că șamanul vorbește cu spirite în limba lor, fie pentru a le îmbuna, fie spre a le goni. Oricare șaman „dispune" de spirite protectoare și ajutătoare, un fel de „armată" invizibilă ce se află sub comanda lui. Îndeobște șamanii siberieni suferă de așa-zisa „isterie nordică", asemănătoare cu epilepsia. Medicii au constatat că șamanii sînt întotdeauna oameni anormali, predispuși la accese. Șamanii siberieni au capacitatea de a bolborosi necontenit, și de a executa numere rudimentare de iluzionism, care impresionează și măresc superstiția spectatorilor, cu atît mai mult cu cît ritualurile lor sînt executate noaptea, la lumina făcliilor sau a unui foc. Șamanii siberieni practică magia tămăduitoare, piscicolă și ghicitoria, recurgînd la tot felul de trucuri, sesizate și descrise de etnografi.

La triburile amerindiene californiene, ritualurile vrăjitorilor cuprindeau și folosirea narcoticelor, a fumului de tutun etc. În triburile sioux și mandan șamanii erau îndeobște tămăduitori, lucrînd individual sau în asociații. Ei organizau ceremonii în vederea vindecării unui bolnav prin mijloace magice, incluzînd practici de medicină populară. Metodele de lecuire, raționale în fond, au primit o tentă de mister prin ritualul în care au fost incluse. Predomina magia catharctică (purificatoare) care, în concepția primitivă, putea produce nu numai vindecarea unor boli sau traumatisme, dar și evitarea nenorocirilor. La triburile nord-americane, singura metodă de purificare era baia de aburi efectuată într-o gheretă cu bolovani încinși, peste care se turna apă. La cele din America centrală, Mexic și Peru, un rol similar îl avea luarea de sînge, în timp ce în America de Sud se utilizau substanțe vomitive.

Magia străveche, cu practicile ei, a fost prezentă și în spațiul carpato-danubiano-pontic, urme ale acesteia fiind observabile în multe credințe și obiceiuri, ceremonialuri și manifestări folclorice, ca și în altele catalogate astăzi ca su-

perstiții. Anumite practici magice și ritualurile credințelor străvechi, desacralizate, a căror origine s-a pierdut din memoria colectivă, se regăsesc în viața cotidiană, atît la populația rurală, cît și la cea urbană, chiar și în zilele noastre, ceea ce dovedește nu numai larga lor răspîndire, dar și puternicele lor rădăcini.

Printre aceste practici cu caracter mitico-magic se includ, astfel, spectacolele folclorice ale scaloianului — ca magie meteorologică, junii — ca magie de inițiere, apoi mărțișorul — ca magie sexuală și altele. Trecute din domeniul nud al magiei primare, în cel al șamanismului (căci ce poate fi altceva decît o rămășiță a acestei instituții, așa-numitul vătaf din ceremonialul junilor ?) practicile arhaice au căzut cu scurgerea vremii în desuetudine. Unele au fost uitate, altele au devenit „superstiții" sau folclor, ori au fost preluate de către ritualurile religioase creștine. Incantații populare, basme și descîntece evocă de asemenea reminiscențe ale magiei.

Viața spirituală a satului românesc oferă astfel un orizont larg pentru descoperirea unor recuzite, practici, obiceiuri, gesturi, expresii, fragmente de mituri, rețete tămăduitoare care aveau cîndva un rol bine precizat în mentalitatea populară.

4. Magie și folclor în tradiția românească

Populația carpato-danubiano-pontică nu cunoștea în trecutul îndepărtat o distincție între magia pozitivă și cea negativă, adică între practica de a folosi forțe supranaturale în scopuri benefice sau, dimpotrivă, spre a produce efecte vrăjitorești cu intenția răzbunării. Ambele forme de magie erau desemnate, probabil, printr-un singur termen, indiferent dacă ritualurile se înfăptuiau de către oricare membru al obștei sau de un individ specializat ca preocupări. Toate practicile de acest gen erau denumite „farmece". Că este așa o dovedește limba română păstrătoare a termenului respectiv încă din perioada daco-romană (pharmacum în limba latină). Geto-dacii dispuneau de cuvinte proprii limbii lor pentru a desemna vrăjitoria sau vrăjitorul, unele ajunse pînă la noi sub formă modificată de-a

lungul mileniilor, ca boscorodeală, boscănitură * sau vîlfă ** (?), altele părăsite sub presiunea influenței romane, ori după creștinarea daco-romanilor. Cercetările în acest domeniu lipsesc. Însă important este faptul că limba română păstrează o mulțime de termeni privitori la magie. De pildă, „farmec" este sinonim cu nu mai puțin de 48 de cuvinte, din care 19 de origine latină, 10 din limbile neolatine, 6 autohtone, 6 cu etimologie necunoscută, 5 din limbile slave și cîte unul din turcă și ungară, fapt ce demonstrează cel puțin două fenomene. Mai întîi puternicul ecou al credințelor și practicilor străvechi prezent în conștiința populară. Apoi dinamica îmbogățirii vocabularului referitor la vrăjitorie de-a lungul timpurilor datorită interferențelor pe care cultura românească le-a avut cu popoarele europene. Este interesant că, din limbile populațiilor limitrofe spațiului carpato-danubiano-pontic, au intrat în uzul vorbirii românești foarte puțini termeni privitori la practicile magice, în schimb termenii de origine românească sînt mai numeroși în vocabularele ucrainian, ungar, sîrbo-croat, bulgar, chiar ceh și polonez, ceea ce explică, încă o dată, vechimea practicilor magice în această zonă a continentului. Din termenii slavi doar „vrajă" a căpătat o circulație integral națională, tinzînd aparent să înlocuiască vechiul „farmec", însă acest proces se explică prin faptul că substantivul respectiv a fost asimilat foarte timpuriu, sub influența terminologiei liturgice slavone statornicită în zona balcanică, care a fost adoptată și de clerul creștin

* Există cel puțin 12 termeni românești cu rădăcina „bos" exprimînd practici vrăjitorești (boscărie, boscoană, bosocăraie etc.) cărora dicționarele le acordă diferite etimologii, inclusiv autohtonă. De pildă boscorodeală se crede a fi varianta românească a ucraineanului „bezkorodity". Etimologia propusă de către unii cercetători români ridică semne de întrebare deoarece în limba ucraineană termenii cu rădăcina „boz" sînt infinit mai puțin numeroși cînd ei numesc vrăjitoria, față de limba română ; apoi este greu de explicat transformarea lui „boz" în „bos" așa cum apare în românește, procesul fiind mai probabil invers, ceea ce duce la concluzia că familia respectivă de cuvinte a fost adoptată de ucrainieni din română.

** S-a propus ca etimologie așa-zisul cuvînt bulgăresc „vlahva", din care ar fi derivat românescul vîlvă. Dar „vlah", în limbile slave denumește pe român. Prin urmare, chiar limba bulgară arată că noțiunea a fost luată din limba română, nu invers. Apoi în folclorul românesc există „vîlva băii", zînă bună, care oferă celor îndrăgiți de ea comori dintr-o mină de aur. Acest personaj nu apare în folclorul bulgăresc. În plus, mine de aur nici nu există în Balcani ci numai în Transilvania. Prin urmare vîlvă (vîlfă) nu poate fi decît un vechi cuvînt românesc.

românesc. Esențial este în toată această problemă nu varietatea atît de largă a vocabularului legat de magie, ci faptul că în accepțiunea populară toate cuvintele exprimă același lucru, fiind clar că aici ne aflăm nu în fața unor împrumuturi de noțiuni, ci numai de termeni utilizați pe plan regional.

Vrăjile constituiau o tehnică individuală, cunoscută și practicată de un anumit membru al colectivității, aparținînd unei categorii sociale specializate, cea a vrăjitorilor, un fel de elită. Credințele și superstițiile magice erau însă apanajul tuturor. Vrăjile se făceau rar și numai în anumite cazuri. La serviciile vrăjitoriei nimeni nu apela decît atunci cînd avea nevoie de un sprijin cel puțin psihic, spre a izbîndi în ceva, într-o acțiune cu efect pozitiv pentru solicitator sau negativ pentru dușman. Vrăjitorii erau deținătorii unor cunoștințe magice, dar — în același timp — și creatori de formule magice. De aici și proverbele : „Cîte sate și bordeie atîtea obiceie" și „Cîte babe, atîtea vrăji". În general gestul, ritualul, obiectul destinat vrăjilor erau foarte diferite. Același fenomen îl prezentau așa-numitele formule vrăjitorești, în fapt rostirea de cuvinte cu caracter magic. O formulă nu putea fi preluată altfel decît „furată", adică prinsă pe furiș de către novice, care crea pentru fiecare caz în parte variante de descîntec servindu-se de materialul stereotip al imaginilor intuitive. De multe ori, el recurgea la reproducerea în proză a acestor imagini, sub formă de povestire mitică liberă, atunci cînd nu avea resurse de versificare spontană. Din acest punct de vedere, unii cercetători au atribuit vrăjitorului și calitatea de rapsod al poeziei, al versificației magice. Un vrăjitor putea să reproducă fără încetare numeroase balade, colinde, legende, dar nu avea capacitatea să recite o poezie lirică. Se poate trage de aici concluzia că persoanele consacrate magiei trebuiau să posede o anumită structură psihică, un talent care le îndrepta mai mult spre genul epic și mai ales spre cel dramatic. Iată de ce practica vrăjitorească putea fi nu neapărat moștenită de la un înaintaș, ci și o creație personală. Oricare vrăjitoare sau vrăjitor avea datoria să găsească soluții magice în domeniul în care declara că se pricepe, existînd anumite specializări. Existau vrăjitoare care știau „să alunge ploile" și „să aducă ploaia", „să depărteze bolile" etc. Unii vrăjitori acționau de unul singur, iar alții se serveau de ajutoare.

Se cunosc o mulțime de procedee vrăjitorești, a căror sistematizare ne permit descifrarea unor practici foarte vechi în istoria omenirii, în general și a poporului român în special. Astfel, vînătoarea și pescuitul erau odinioară însoțite de practici magice. De pildă, cînd se pleca la vînătoare cu o armă nouă, aceasta trebuia trecută mai întîi prin foc. Apoi se ungea cu sîngele primului animal doborît. Se mai credea că unii vînători aveau noroc prin faptul că dispuneau de vrăji sau că aveau spiriduși. Spiridușul era un obiect folosit de vrăjitori, căruia i se atribuiau, între altele, calități magice și posibilitatea de a fi interpretul între puterile supranaturale și vrăjitor. El era ținut ascuns, fiind confecționat din părți de animale. Spiridușul ca și mătrăguna magică era un fel de amuletă aducătoare de avere, de succes în toate acțiunile, de noroc în general. Animalele care scăpau vînătorului erau catalogate ca fiind dotate cu „iarba fiarelor". Despre „iarba fiarelor" există o întreagă literatură, numeroase basme și legende fiind presărate cu calitățile magice ale acesteia. O credință din Maramureș spune că Pintea Viteazul ar fi apelat la moașa lui, o vrăjitoare, spre a-l fermeca și a-i da iarba fiarelor, „ca să nu se prindă de el glonțul".

Mătrăguna avea un loc aparte în folclorul vrăjitoresc. Ea era frecventă în vrăjile de dragoste, folosindu-se împreună cu hreanul. Mătrăguna se aducea din locuri întunecoase, din păduri, „de unde nu se aude cocoșul cîntînd și pasăre ciripind și nici pîsicile mieunînd", adică de foarte departe. Procedeul aducerii mătrăgunei era complicat, existînd mai multe variante, dar în general el decurgea astfel : două fete sau două femei bătrîne se duceau la culesul plantei, pe nemîncate, într-o anumită zi. În drum, spre locul de unde se culegea, nu vorbeau cu nimeni, ca nu cumva să le bănuiască intențiile. Ajunse la pădure, acestea căutau planta spunînd un anume descîntec. Cînd o găseau, culegătoarele se dezbrăcau, goale, îngenunchiau, se plecau de trei ori pînă la pămînt cu fața la răsărit, o înconjurau apoi de trei ori, în tot acest timp făcînd vrăjile cuvenite. Mătrăguna era scoasă cu sapa și culcată spre răsărit. În groapa formată prin dezrădăcinare se așezau pîine, sare și eventual un ban, simbolizînd plata pentru mătrăgună „altfel nu-i de leac și se răzbună". Groapa era astupată bine cu pămînt, după care culegătoarele făceau trei plecăciuni spre apus. În continuare, cele două personaje se așezau spate în spate, una cu fața la răsărit, alta cu fața spre apus. Cea de la

apus ridica mătrăguna și o preda celeilalte. Ritualul scoaterii mătrăgunei era diferit în funcție de scopuri. Exista, de pildă, scoaterea mătrăgunei pentru „măritat", „dragoste", „joc", „urît", pentru „lege", „boală" și chiar pentru „moarte". În vraja pentru fidelitatea iubiților sau a soților, femeile executau un anumit ritual făcut în cimitir. Asemenea manifestări pot duce la ipoteza existenței unui cult magic al mătrăgunei în trecutul îndepărtat, ale cărei reminiscențe au ajuns pînă la noi.

Folclorul magic la poporul român este imens, literatura etnografică actuală constituind doar o infimă parte din ceea ce însemnau odinioară credințele în vrăji. Orice acțiune, indiferent în ce sferă de activitate se plasa, își avea tehnica ei magică. Existau vrăji pentru bărbați și pentru femei, pentru diferite vîrste și îndeletniciri, pentru „bine" și pentru „rău" etc. Erau vrăji pentru prinderea hoților, dar și a hoților pentru a nu fi descoperiți, pentru neveste pentru ca bărbatul să le fie credincios etc.

Fiecare vrajă avea și antidotul ei, cunoscut și aplicat numai la intervenția vrăjitorului. Existau nu numai vrăji cu caracter individual, ci și cu aspect colectiv, în această categorie funcționînd în special magia meteorologică. Prototipuri străvechi ale acestor practici magico-vrăjitorești sînt ritualurile pentru alungarea ploilor, risipirea norilor și îmbunătățirea timpului, unele transformate cu timpul în manifestări folclorice desfășurate în întreaga țară (Paparudele) ceea ce arată cu limpezime nu numai forța de dăinuire a unor tradiții desacralizate, dar și impresionanta unitate culturală care a existat dintotdeauna în spațiul carpato-danubiano-pontic. Firește, nu numai asemenea obiceiuri folclorice vorbesc despre rituri magice. Colindele ce au ca temă vînătorească cerbul și căprioarele, de pildă, se înfățișează cel mai elocvent ca reminiscențe poetice ale unor străvechi ceremonialuri de inițiere. În general, multe colinde laice sînt expresii ale practicilor magice. De asemenea, unele jocuri mimice cu măști de animale sau cu personaje în travesti obișnuite de Anul Nou, ca și altele cum sînt nunta țărănească, derivă din străvechi practici și rituri magice. „Brezaia", cu cap de animal sau pasăre, cunoscută în Muntenia, cu tot cortegiul ei bizar de oameni mascați, de pildă, se leagă de vechile rituri dionisiace, avînd origine tracică, în timp ce „Turca", precum și „Plugușorul" evocă practici ale magiei gesturilor, magiei de fecunditate și magiei imitative.

Desigur, desprinderea din mulţimea imaginilor versificate şi a elementelor diverse depuse prin scurgerea timpului peste riturile şi ceremoniile magice străvechi este o operaţie extrem de dificilă şi nu de puţine ori o asemenea întreprindere duce pe cercetător la constatarea că un obicei care la prima vedere părea un rit magic arhaic să se dovedească a fi o creaţie folclorică destul de recentă. Sau, dimpotrivă, o versificaţie folclorică cu forme moderne să ascundă întrînsa ecourile unor emoţionante procedee magice, cu valoare de document. Oricum, însă, există certitudini că majoritatea obiceiurilor româneşti de primăvară îşi trag originile din credinţele magice primitive şi unele chiar din practicile de iniţiere sau vrăjitoreşti. Mihai Pop * descrie sistematic şi doct asemenea manifestări folclorice în care pot fi recunoscute elemente ale gîndirii şi tehnicilor magice, cum ar fi căluşul, obiceiurile legate de naştere, cele cu privire la schimbarea stării civile, de nuntă şi de moarte.

Printre credinţele magice, un loc aparte îl ocupă cea privitoare la fermecătoarele de mană. Noţiunea de „mană" ** este comună unui mare număr de limbi de pe întreaga planetă, ceea ce dovedeşte atît uriaşa răspîndire a unor credinţe, cît şi persistenţa lor de-a lungul mileniilor. Mana are în general sensul de forţă sau putere specială ce se manifestă prin efecte neobişnuite. Apariţia noţiunii de mană a avut loc probabil în condiţiile unor prefaceri sociale, de diferenţiere internă a colectivităţii umane în perioada stabilizării profesiunii de vrăjitor, a ocupaţiilor bine conturate de agricultor şi crescător de vite. Aceste stări sociale noi şi-au răsfrînt preocupările practice, concrete, pe plan magic, prin care se căutau soluţii pentru rezolvarea unor probleme cotidiene sau pentru depăşirea momentelor de criză prin manipulări rituale, ca singură modalitate de înfruntare a fenomenelor şi naturii înconjurătoare. Credinţa în spirite, în forţe enigmatice, a favorizat geneza conceptului de mană. În credinţa primitivilor, orice fiinţă sau obiect îşi avea mana sa. Un pom care dădea fructe multe, un vînător care aducea acasă mai multe animale ucise, o armă mai eficace îşi datorau aceste calităţi manei ce se găsea în ele.

Legătura între magie şi noţiunea de mană este esenţială, mentalitatea primitivă neputînd fi înţeleasă corect fără a desluşi rostul acestei relaţii. Mana despărţită de ma-

* *Obiceiuri tradiţionale româneşti*, Bucureşti, 1976.

** În literatura străină „mana"

gic nu are nici un sens, cu atît mai mult cu cît un concept atît de general, exprimînd ideea existenţei unei forţe oculte, reprezintă punctul forte al manifestărilor umane străvechi. Prin mană, oamenii nu căutau să explice succesele sau nerealizările lor, ci să le exprime. Iată de ce întîlnirea acestei noţiuni într-o limbă modernă arată cu certitudine existenţa în trecutul poporului respectiv a unor credinţe şi ritualuri magice. La români, folclorul păstrează extraordinar de viu un evantai bogat de manifestări care evocă acel străvechi concept de mană, desacralizat şi dezbrăcat de sensurile oculte avute cu mii de ani în urmă. Mai mult, sensurile manei la primitivii contemporani coincid uimitor cu concepţiile existente pînă nu de mult la poporul român.

Sensurile manei în limbajul românesc sînt numeroase : ca boală a viţei de vie, ca nori de praf gălbui formaţi din polenul pădurilor de brad, ca spumă alb-gălbuie ce pluteşte primăvara pe apele de munte, ca „ploaie cu soare", ca „mierea cîmpului", „mana cerului" cu care se hrănesc albinele. Cel mai răspîndit sens al manei era atribuit în credinţele populare româneşti substanţei alimentare, în special din grîu şi lapte, reflectîndu-se aici o consecinţă a îndeletnicirilor populaţiei carpato-danubiene. În nici un caz ea nu reprezintă o influenţă biblică, această concluzie fiind sprijinită şi pe faptul că în textele ebraice, conceptul respectiv nu apare decît într-un singur moment, anume în acela al exodului poporului evreu, constituindu-se ca o explicaţie a supravieţuirii evreilor conduşi de Moise * în pustiu, prin consumul de „mană". Se pare că această mană a vechilor evrei ar fi fost grăunţele arbustului alhagi, din familia leguminoaselor, denumite în arabă chiar prin cuvîntul de mană sau o altă plantă. Revelator este faptul că la poporul român sensurile manei sînt extrem de diverse, deosebindu-se calitativ de cele ale vechilor evrei. Mana însemna, la un popor de agricultori şi păstori prin excelenţă, mai întîi o calitate deosebită a grîului şi a laptelui sau a cîmpului, a vitelor. Abundenţa este calificată prin „cîmp mănos", „bucate mănoase", „vacă mănoasă". În afara grîului şi laptelui, mana a constituit un atribut şi al altor substanţe alimentare : mană ca rod al viţei de vie, mana pomilor (fructelor), mana albinelor (mierei) etc. Vechimea mare

* Cea mai impunătoare personalitate a *Vechiului Testament*, fondator al mozaismului, conducător şi eliberator al poporului evreu, moralist şi legislator.

a concepției magice respective în folclorul românesc este evidentă și în ritualurile pentru conservarea manei.

Nu exista îndeletnicire care să nu-și fi avut superstițiile ei și nici o superstiție fără tehnica sa de magie, ca generatoare de acțiuni sau fenomene. Practici de magie albă, ca și de magie neagră, au fost moștenite din vremuri străvechi, cum o dovedesc ceremoniile ieșirii la arat, la semănat, ca și la strînsul recoltei, în care se regăsește arhaicul cerc magic, reprezentat prin înconjurarea plugului și boilor de trei ori de către plugar (înaintea începerii lucrului), a colacilor și coronițelor folclorice.

Deosebit de pitorești erau manoperele vrăjitorilor de mană. Aceștia erau cunoscuți sub diverse denumiri, potrivit zonelor geografice. În Transilvania și Bucovina se numeau strigoi, în Oltenia și Muntenia — vrăjitori, în Banat — moroi sau strigăi, în Maramureș — boroscăi. Același sens îl au și denumirile de moroance, moroștence, moroniță, moroande, mohoande, halele, pocitoare, slăbănoage, loajniță, hîrcoi, bombănitori, săgetători, stricători, lăutori etc.

Vrăjitorii de mană erau mai mult femei, de aici majoritatea denumirilor ca substantive de gen feminin. Se credea că vrăjitorii sau vrăjitoarele de mană puteau fi cunoscuți chiar de la naștere, sorociți fiind chiar de moașă.

Folclorul este plin de povestiri și legende pitorești, evocînd vrăjitoarele de mană, care — dezbrăcate — descîntă și „mulg" laptele vacilor de la distanță, alungă norii de ploaie, „iau roua", „fură Luceafărul", „aduc grindină și foamete în lume". Altele leagă limba clopotelor, ca acestea să nu se mai audă, iau mana animalelor domestice etc. În unele povestiri populare vrăjitoarele de mană „zburau" pe un „cal de strigă", făcut dintr-un om sau călătoreau călărind pe limbi de meliță, pe știubee, cotoare de mătură ori pe alte obiecte. Exista credința naivă că vrăjitoarele, pentru a putea zbura, își dădeau pe corp cu o unsoare specială, care le făceau mai ușoare.

În credințele magice, cînd vrăjitoarele zburau sau erau în căutarea manei, corpul lor rămînea culcat acasă. Atunci era momentul să li se ia puterea, suficient fiind ca trupul să le fie întors, astfel încît capul să stea acolo unde-i fuseseră picioarele. Drept urmare, cînd duhul vrăjitoarei se înapoia acasă, el nu mai găsea gura spre a intra în corp și acesta murea.

Alte povestiri folclorice vorbesc despre puterea vrăjitoarelor de mană care era atît de mare, încît și demonii se

temeau de ele. Se credea apoi că vrăjitoarele ar fi avut forța să se prefacă în diferite animale, mai cu seamă în pisici sau cîini, de obicei cu blană neagră, dar și în lupi, cai, viței, păsări, vulpi, păianjeni, roți sau luminițe care zboară noaptea pe cer. Există și alte povestiri care înfățișează diferite modalități de a obliga vrăjitoarele să restituie mana. De pildă, unii băteau vaca lipsită de mană, zicînd : „Eu nu bat vaca mea, ci bat pe acela care i-a luat laptele". Atunci vrăjitoarea de mană trebuia să apară și să aducă laptele spre a scăpa de ciomăgeală. Alții își loveau în același scop sumanul sau fierbeau laptele de la vaca fără mană, după care îl băteau cu o crenguță de zmeur spunînd : „Nu bat laptele, ci pe acela care i-a luat mana". Sau aruncau un ficat de vacă într-un furnicar, la marginea pădurii, adăugînd : „Eu nu arunc ficatul de vacă, ci pe al aceluia care mi-a luat laptele de vacă". Și-l lăsa acolo să-l mănînce furnicile. Se mai obișnuia a se lua o oală nouă cu un capac tot nou, fierbîndu-se în ea urină de la vaca fără lapte. În toate cazurile exista credința că vrăjitoarele de mană veneau repede să dea laptele înapoi. Potrivit vechilor superstiții, vrăjitoarele de mană erau conștiente de gravitatea faptelor lor, știind că după moarte vor deveni strigoi.

Tema vrăjitorului de mană era frecventă în practicile, credințele, povestirile populare și basme. Ele nu erau un simplu joc al fanteziei populare, ci ecouri difuze ale unor concepții magice foarte vechi, care-și aveau rolul lor bine determinat în viața omenească de odinioară. Metamorfozările vrăjitorilor în diferite animale nu pot fi decît urme ale relației străvechi între mana și reprezentările de tabu și totem. Chiar și omonimele și toponimele sugerează în cuprinsul lor ideea de mană. Unul dintre acestea este numele Manole, corespunzînd, potrivit afirmației unor autori, vechiului nume biblic Immanuel, cu semnificația „Dumnezeu este cu noi". Cercetările etnologice au atestat că numele respectiv nici pe departe nu are origine biblică, fiind de fapt o creație carpato-danubiană. El aparține legendarului Meșter Manole, a cărui baladă circulă în întreaga Peninsulă balcanică. Balada, capodoperă a poeziei populare românești, relevă scenariul unui ritual magic arhaic al construcției, bazată pe jertfă, în scopul transferului puterii sufletului celui sacrificat în corpul construcției ce urma a fi ridicată. Poporul român păstrează, de altfel, un întreg panteon cu semnificație magică, desacralizată, pri-

vitoare la construcții, care confirmă existența din vremuri străvechi a conceptului de mană. De pildă, grinzile de la temelia casei se numesc urși (cu înțelesul manei transferate de la aceste animale puternice). Căpriorul, cu coarnele lui (vietate intrată în simbolistica magică încă din mezolitic) trecea mana sa în grinzile acoperișului (denumite căpriori), investindu-le cu forță, spre a apăra casa împotriva furtunilor, ploilor, zăpezilor etc.

În orice caz, la români, prezența manei în folclor poate fi explicată în strînsă legătură cu interesele și dorințele oamenilor. Produs al subiectivității, ea a primit o formă cvasiobiectivă.

O trăsătură cu totul deosebită privind atitudinea populară față de mană și în general față de vrăjitorie o reflectă mulțimea de legende care înfățișează omul ca o entitate mai presus de forța magică. Întotdeauna el înfruntă forțele malefice și le biruie nu atît prin putere fizică, ci cu ajutorul inteligenței, istețimii și foarte adesea uzînd de viclenie. Se întrevăd aici atît înclinația realistă a poporului, cît și trăsăturile ritos morale ale sale, ca o moștenire din timpuri imemorabile.

În cele din urmă, obiceiurile folclorice relevînd ritualuri străvechi, se constituie ca fapte culturale complexe, polivalente, lipsite astăzi în întregime de conținutul lor magic, pe care poporul nu-l recunoaște și nu-l celebrează ca atare. Ele rămîn simple tradiții laice, cu o puternică încărcătură emoțională alimentată de o superbă prospețime.

Ritualurile cu tentă magică păstrate de folclor sub forme uneori absconse reflectă de fapt străvechi acte de comunicare umană sub forma reprezentărilor mitico-magice. Asemenea acte au avut o certă valoare psihologică : sugestie (cînd se oficiau prin intermediul vrăjitorului) și autosugestie (cînd indivizii erau convinși că intră în legătură cu forțele magice). În orice caz, toate manevrele pendinte de magie erau privite cu suficient respect, îndătinîndu-se nu ca ritualuri religioase, ci ca modalități tehnice, menite să ajute individul în activitățile lui practice.

Procedeele, riturile, care compuneau spectacolul magic primitiv s-au pierdut pentru totdeauna. Dar acestea pot fi bănuite sau — parțial — reconstituite, prin cercetări multidisciplinare moderne. Desigur, concepțiile străvechi par astăzi cu totul bizare și nu de puține ori fără sens, lipsite de suportul realității. Dar aceasta o știm acum, după sute de mii de ani de evoluție și experiență

umană. Iată de ce pentru acei oameni care au trăit cu mii de ani în urmă se cuvine să avem toată considerația și să observăm cu înțelegere credințele lor naive. Nu cu aceleași sentimente vom privi însă manoperele actuale de vrăjitorie, acțiuni iluzorii, fără nici o acoperire logică, dovezi ale ignoranței crase și oprimării.

5. Originea superstițiilor

Superstiția, așa cum este ea definită filologic, apare ca o credință primitivă, bazată pe rămășițe ale magiei și animismului, pe concepții retrograde, neconforme cu nivelul cunoașterii științifice, pe admiterea forței spiritelor bune și rele, a miracolelor, farmecelor, vrăjilor, semnelor prevestitoare, numerelor fatidice etc.

Originea, sursele care au alimentat superstițiile, evoluția acestora sînt cercetate temeinic de etnografie și antropologie, care au realizări importante în acest domeniu, descoperindu-se sensurile unor credințe mitico-magice străvechi desacralizate. Încercînd o sistematizare a producțiilor folclorice românești, mai cu seamă a acelora legate de muncile agricole, de schimbarea anotimpurilor, putem surprinde orizontul magic al acelor oameni care au trăit în paleolitic la poalele Carpaților. Este evident că acest orizont se confunda cu cel al realității observate, înțelese de lumea văzută magic, așa cum apărea ea la poporul român, pînă în urmă cu cîteva decenii, fiind concretă, circumscrisă la cea în care trăia fiecare individ, în relieful și natura înconjurătoare, în practica de zi cu zi.

Se trage din vremuri străvechi, ale practicii magiei de vînătoare, superstiția că persoane sau animale întîlnite în drum sau la plecarea în călătorie, adică „ce ies înainte", „ce taie calea" au o anumită semnificație pentru rezultatul acțiunii. De pildă, exista odinioară convingerea că dacă cineva îți iese în cale cu vase goale (cană, doniță, ulcior etc.) acțiunea nu reușește. Dar ea trebuia să aibă sorți de izbîndă atunci cînd vasele erau pline cu apă. Întîlnirea cu un iepure, cu o pisică sau „întoarcerea din drum" se socoteau ca „semne rele" fiind de asemenea reminiscențe ale magiei de vînătoare. În trecut vînătorii și pescarii se temeau a fi întrebați unde se duc, în credința că o asemenea întrebare ar fi urmată de pierderea norocului

scontat de aceştia. Cînd se transporta un obiect magic persoana respectivă nu trebuia să se uite înapoi sau să fie văzută, ori să vadă pe careva, să vorbească etc.

În concepţia magică, născută probabil în mezolitic, asemenea atitudini aveau ca scop evitarea dezlănţuirii forţelor supranaturale ostile, care trebuiau deci ocolite, păcălite, astfel încît acţiunile vrăjitoreşti să nu-şi piardă „puterile". Tot urme ale credinţelor magice străvechi reprezintă superstiţiile legate de atitudini ireverenţioase faţă de elemente sau fenomene ale naturii, închipuite ca forţe supranaturale. De pildă, era oprit să se scuipe înaintea soarelui sau a vîntului, a căror răzbunare se aştepta a fi extrem de dură în acest caz. Aşa-numitele locuri rele sau oprite, din credinţele populare, erau în realitate ecouri ale magiei. De pildă, superstiţia că aşezarea căciulii (sau pălăriei) pe masă şi pe pat ar fi semn rău, indicînd boala sau moartea posesorului obiectului respectiv, ţine de magia tămăduitoare, ca şi de faptul de a sta „pe urma" unui bolnav, ceea ce semnifica posibilitatea contagiunii. Cimitirele, răscrucile, podurile, stîncile, peşterile, morile, casele părăsite erau numite „locurile rele", bîntuite de fiinţe demonice.

În aceste concepţii vom descoperi stratificări nu numai de practici magice, dar şi de experienţe. Astfel, pentru vînătorul din vremurile străvechi, apariţia unui om sau a unui iepure nu puteau însemna altceva decît neşansă în acţiunea sa, doarece era absolut limpede că în zona respectivă nu se găsea nici o vietate. Din două motive : oricare drumeţ speria şi alunga vînatul, în timp ce iepurele fugea de celelalte animale. Apoi vraciul ştia, tot din experienţă, că atingerea unui om bolnav ducea la molipsire ; tot astfel aşezarea de obiecte pe culcuşul unui suferind sau frecventarea unor locuri în care au trăit indivizi bolnavi. Bineînţeles, vraciul nu putea avea nici o idee despre principiile medicinei, aşa cum sînt înţelese ele astăzi, dar el observa totul cu atenţie şi trăgea concluzii. Interdicţiile pe care le dădea, şi pe care toţi le respectau, rezultau de aici şi, evident, ele se dovedeau corecte.

Basmele româneşti conţin episoade fantastice, populate cu zmei şi zîne, fiinţe cu puteri magice, care duc o viaţă apropiată de cea umană. Altele primesc puteri sau forme supranaturale cum sînt pricolicii şi vîrcolacii, dar mai cu seamă şolomarii. Potrivit credinţelor populare, şolomarii sînt persoane care merg călare pe balauri şi poartă

ploile şi furtunile după bunul lor plac. Ei „au învăţat" meseria lor sub pămînt sau într-o peşteră timp de şapte ani. În ce priveşte pricolicii şi vîrcolacii aceştia ar fi, conform superstiţiilor, oameni vii sau morţi care se prefac noaptea în lup sau în cîine, dîndu-se peste cap de trei ori, pricinuind rele celor pe care îi întîlnesc. Puteri nefaste au şi alte fiinţe imaginare cum sînt ielele, închipuite ca nişte zîne frumoase, dar stricătoare. Există apoi „muma pădurii" personaj cu puteri miraculoase şi aspect înfricoşător, simbolizînd elementul rău.

Toponimia românească este bogată în evocări magice, păstrate de popor : „Valea zînelor" (Bucegi), „Peştera zmeilor" (la izvoarele Someşului Cald), „Ochiul pămîntului" (în şesul Cricăului) etc.

Timpul, văzut prin prisma magiei era şi el prezent în tradiţiile populare româneşti. De pildă, practica descîntătoarelor prevedea ca „apa neîncepută" să fie luată de la izvor înainte de răsăritul soarelui şi pe nemîncate. Descîntecele pentru „căşunătură", de asemenea nu trebuiau să se facă după răsăritul soarelui. În zorii zilei se făceau descîntecele de dragoste şi scăldatul în rouă (pentru sănătate) — ca magie tămăduitoare. În schimb, imediat după asfinţitul soarelui începea timpul rău, în care demonii şi vrăjile vătămătoare îşi desfăşurau acţiunile nefaste. De aici o serie de precauţii magice care astăzi par cu totul bizare, fără noimă : nu se împrumuta nimic din casă (ca să nu se ducă norocul), nici chiar gunoiul nu se scotea afară (spre a nu avea pagube prin efectul vrăjilor). De asemenea, seara nu se aducea apă în casă, fără a se arunca în ea un tăciune aprins sau a se sufla în vas de trei ori, ca pavăză împotriva eventualelor acţiuni vrăjitoreşti potrivnice. În general oamenii credeau că orice acţiune era periculos a fi întreprinsă noaptea în afara locuinţei, spaţiul fiind străbătut în concepţia lor de fiinţe supranaturale : zmei, iele, pricolici, vrăjitori, strigoi etc., care puteau cauza numai nenorociri. Ivirea zorilor, vestită de cîntatul cocoşilor, era momentul dispariţiei acestora. O singură excepţie se cunoaşte : în asfinţit se recomanda doar începerea semănatului, imediat după culcatul păsărilor, aruncîndu-se boabele cu ochii închişi, „pentru ca zburătoarele să nu vadă seminţele şi să nu mănînce holda".

Asemenea reminiscenţe de ritual magic au dat naştere la multe povestiri populare, care încîntă prin savoarea lor, ca povestirea lui Vasile Zaiu din Băişoara, în anul 1940 :

„Un șogor de-al meu s-a sculat sara în casă și o văzut o capră la fereastră. El o gîndit că-i dracu. Omu a luat săcurea și o ieșit afară la ușă și iacă aci pe pomol o dat cu săcurea și i-o tăiat capu. Dimineața o văzut că-i capra vecinului". De unde se pot observa nu numai concepțiile magice ale satului românesc de acum cîteva decenii, dar și modul neînfricat în care omul simplu știa să înfrunte puterile demonice.

Tot ce se întîmpla în timpul nopții avea o dublă semnificație : una pozitivă, adică cea care urma ordinea naturii și o alta magică. Mișcarea unei crengi, o lumină necunoscută, strălucirea cerului erau interpretate în primul rînd în sens magic, explicația naturală fiind cel mai adesea ignorată.

Timpul nopții era cel al vrăjilor. Vrăjile de dragoste, ca de pildă culegerea mătrăgunei, se produceau, cum s-a arătat, după un anumit ritual. La fel și florile de ferigă se căutau în noaptea de Sînziene * de către vrăjitoare, care luau mana holdelor. Luatul manei se făcea tot înainte de răsăritul soarelui. În general manoperele de magie neagră se desfășurau noaptea.

Dacă noaptea își avea regulile ei magice, tot astfel zilele săptămînii cunoșteau o sumedie de opreliști, variind de la o colectivitate la alta. De pildă, se obișnuia să nu se scoată gunoiul din casă lunea (ca uliul să nu mănînce păsările domestice). De asemenea nu se împrumuta nimic lunea, marțea și vinerea (ca să nu fie pagube în casă). Miercurea și vinerea nu se prindeau boii întîia oară la jug și în aceleași zile nu se cocea pîine (căci lua cuptorul foc). Exista, de altfel, o regulă transmisă din femeie în femeie, sub formă de cîntec, cu tentă evident magică : „Vinerea iar nu torc,/Nu fac pîine și nu spăl./Nu spăl lunea, joia și sîmbăta./Marțea și miercurea nu fac leșia".

* Sînzienele (Drăgaica) sînt celebrate prin tradiție la 24 iunie, sărbătoarea populară marcînd coacerea grînelor. Ceremonialul, care amintește un vechi ritual magic, avea în trecut mai multe momente : fetele din sat alegeau pe cea mai frumoasă dintre ele, o numeau sînziană, după care o petreceau la cîmp cu alai. O împodobeau cu cunună bogată de spice legate cu panglici colorate, iar lor își puneau coroniță din flori albe de sînziană (Galium mollogo) sau galbene de drăgaică (Galium verum), îi dădeau o cheie simbolică a hambarelor, apoi se înapoiau toate în sat, cîntînd și chiuind. Ajunse în sat, sînzienele aruncau coroniței lor peste case sau le puneau la streașină spre a juca, în final, dansul sînzienelor, înșirate una după alta. Probabil ceremonialul era cîndva mult mai complex, fiind presărat și cu alte dansuri, aspect relevat de expresia populară „a sări (juca) Drăgaica", cu sensul de a țopăi nebunește.

Timpul, în viziunea omului dominat de credințe magice, era o înșiruire de zile bune și de zile rele (faste și nefaste), sărbătorile marcînd momentele esențiale ale anului, legate îndeosebi de schimbarea anotimpurilor și fazele muncilor agricole. În mentalitatea magică, spre pildă, în prima zi a anului se putea afla tot ce se va petrece pînă la sfîrșitul acestuia. De aici rezultă vechile obiceiuri de Anul Nou, începînd cu cele din noaptea de 31 decembrie. Atunci fetele își ghiceau, ca să vadă dacă se vor mărita, nu se închideau ușile și nu se dormea pe întuneric (ca să intre norocul în casă). Bărbații spărgeau cepe, prorocind în foile lor cum va fi vremea — uscată sau ploioasă. Roșeața cerului, gerul, zăpada din ziua de Anul Nou aveau și ele rosturi de magie meteorologică, „prevestind" belșugul, bucuria, sau nenorociri în cursul lunilor viitoare. În ziua de Anul Nou se soroceau pomii nerodiți, iar animalele „vorbeau între ele despre soarta stăpînilor". Credințe magice stau ascunse în sărbătoarea de Arminden, vestitoarea primăverii, în credințele legate de Rusalii și multe altele.

Legăturile cauzale între fenomenele naturale și anumite întîmplări erau explicate în maniera naivă a magiei. Astfel, cînd cînta țarca, țipa cucuvaia sau o găină „cocoșea" se credea că se vestea ceva de rău. La fel cînd se bătea ochiul drept, cînd urla cîinele, cînd se visa porci. Înflorirea pomilor a doua oară, eclipsele și cometele erau luate drept prevestiri ale unui război sau ale morții. Evident, teama de nenorociri, nesiguranța zilei de mîine, frica față de fenomenele naturii, ignoranța au generat asemenea concepții, fără nici o bază reală.

Practicile puerile de odinioară par lipsite de rost acum, cînd ne ajung sub forma superstițiilor, în care doar naivii mai pot crede. Dar în vechime descîntecele, vrăjile erau considerate drept mijloace pentru rezolvări posibile ale unor situații acute. Tehnica acestor practici apărea, doar cu cîteva decenii în urmă, foarte diversă și ea avea, fără îndoială, un caracter și mai amplu în trecutul îndepărtat. Un element interesant îl constituie aici așa-numita dozare a ritualului vrăjitoresc, constînd în repetarea descîntece-

lor conform unei anumite ordini, adăugarea de noi versuri la fiecare tură de recitări magice etc. Astfel, în magia tămăduitoare se obișnuia ca șapte femei bătrîne să postească o zi pentru a determina însănătoșirea unui bolnav. Se postea, de asemenea, nouă marți (de luni pînă în seara de marți, cînd se iveau stelele), „ca să se împlinească ceva". Apoi, pentru ca descîntecele să aibă eficacitatea dorită ele erau repetate de mai multe ori, în general de trei, șase sau nouă ori. Unele vrăjitoare considerau „de leac", deci eficace, doar a noua repetare. Altele pretindeau dimpotrivă că vindecarea vine de la toate cele nouă descîntări luate la un loc, deci de la fiecare în parte. Spre deosebire de acestea, exista și părerea că doar una din cele nouă repetări este de leac, dar care anume nu se știa. Procedeul repetărilor se explică, de regulă, prin credința în proprietatea magică individuală a anumitor numere, în special trei, șase și nouă. Valoarea magică a numerelor se întîlnea și în diferite ocazii independente de timp, cum ar fi — de pildă — persoanele care trebuiau să îndeplinească o acțiune magică: șapte femei bătrîne, șapte popi, trei copii. Sau numărul obiectelor pentru ritual : nouă cărbuni, unsoare de nouă feluri, apă din șapte izvoare etc. În descîntece sînt adesea invocate ființe magice al căror număr este nouă sau nouăzeci și nouă.

Prin urmare, unele numere primesc în concepția magică o individualitate proprie, fiind dotate cu puteri speciale, transmisibile obiectelor, ființelor și acțiunilor care le folosesc. În mentalitatea populațiilor primitive studiate de etnologi, credința în valoarea magică a numerelor este puternică, ceea ce poate indica rolul deosebit al dozării în cadrul ritualurilor magice în trecutul îndepărtat al omenirii.

Sigur că omului modern, familiarizat cu datele științei, nu-i vine greu să înțeleagă că viața este un proces de desfășurare a timpului biologic, ea decurgînd în ritm ascendent și descendent, că planta, un animal, oricare ființă, cît de mică sau mare, se naște, se dezvoltă, atinge maturitatea deplină, un apogeu biologic, după care începe să moară treptat. Acesta nu mai este, azi, nici un mister, fenomenul fiind dovedit de știință. În gîndirea magică însă, viața apărea altfel. Ea era formată dintr-o succesiune de mo-

mente deosebite, atît structural cît și calitativ, care trebuiau celebrate prin ceremonialuri rituale specifice.

Populația pretracică, apoi tracii și geto-dacii au privit viața în același spirit magic. Cum gîndeau acei oameni de demult ne vorbește mulțimea de obiceiuri, odinioară cu caracter mitico-magic, păstrate în folclorul românesc.

Cel mai important moment din viața unui individ era considerat, cum este și logic, nașterea. Acțiunile magice menite să slujească viitorului copil începeau chiar din timpul sarcinii femeii, care trebuia să respecte o serie de prescripții, de indicații tabu, menite a împiedica transmiterea unor defecte asupra ființei din pîntecul său. De aceea, gravida care vedea un om urît, sau un animal pocit, trebuia „să-și aducă aminte" de starea în care se afla pentru ca nu cumva copilul să semene cu ființele văzute de ea. De asemenea, nu avea voie să pună mîna pe flori și apoi pe trup, „ca să nu aibă copilul pete" ; să nu dea cu piciorul în cîini și pisici „că va face copilul cu păr pe trup" și altele. În cazul în care uita sau încălca interdicțiile, numai descîntătoarele puteau să-i vină în ajutor. Însă, cînd o gravidă zărea un om frumos, ea trebuia să-i calce pe urmă, zicînd : „Calcu-ți urma, / iau-ți forma, / pruncul meu / în chipul tău !"

În timpul nașterii existau, de asemenea, tot felul de indicații magice : ușile să stea încuiate „ca să nu poată nimeni fermeca pe noul născut" ; copilul să se nască pe un obiect oarecare „că atunci pe ce gîndește se împlinește"; să nu fie nimic încuiat sau înnodat în odaia de naștere și să nu știe nimeni în sat că pe femeie au apucat-o durerile facerii „că naște mai ușor".

Ritualurile continuau și după naștere : copilul era scăldat în apă cu flori „ca să fie frumos", înainte de a fi trecut prima oară la sîn i se dădea apă de pe un clopot „să-i cînte gura frumos", în leagăn i se puneau diferite obiecte de fier „pentru a depărta spiritele rele". Contra deochiului se anina ceva roșu. Alte credințe de origine magică se refereau la tăierea buricului, aruncarea „casei copilului" (placenta), a scaldei (apa de la baia copilului) etc. Un singur substrat corect puteau conține asemenea practici venite din adîncurile trecutului omenesc, anume concepția că încă de la naștere trebuie vegheat asupra formării omului, deoarece atunci i se urzește întregul fir al vieții. Trebuie

menționat aici că, în concepția magică, oricare om avea cursul vieții prestabilit de ursitoare*.

Perioada magică a copilului avea o durată de șase săptămîni socotite de la naștere. În acest timp se luau toate măsurile pentru ca spiritele rele să nu facă pruncului vreun rău ori să-l schimbe cu altul. În concepția respectivă, mama trebuia să nu stea niciodată cu spatele la copil sau să doarmă altfel decît cu fața la el „pentru ca smeoaicele să nu îl fure". Din aceleași considerente se puneau în leagăn un cățel de usturoi, fier și o mătură. Dacă pruncul se îmbolnăvea, repede i se schimba numele, în credința că astfel se năștea o altă ființă, care nu avea boala celei precedente. Tot în legătură cu primele momente ale vieții existau și alte reguli magice, toate ilustrînd reguli de inițiere străvechi, menite să fixeze în mintea viitoarelor mame, sub formă de precepte, cerințe necesare ocrotirii foarte atente a copilului.

Practici magice străvechi au existat și în legătură cu căsătoria. De altfel, acest moment solemn era precedat în satul românesc de vrăji pentru ursit și dragoste, iar celebrarea căsătoriei era însoțită de multe manifestări cu caracter magic, care nu respectau ritualul religios, în ideea naivă că astfel se vor putea determina șansa conjugală, buna înțelegere între soți, bunăstarea viitoarei familii, nașterea a cît mai mulți copii. Înmormîntarea cuprindea, de asemenea, elemente magice „pentru împăcarea sufletelor morților cu cei vii", dar mai cu seamă pentru a-i feri pe cei în viață de urmările eventualei transformări în strigoi a defuncților.

Magia a constituit în trecut o tehnică, a cărei lipsă în activitatea umană era odinioară de neconceput. Ea era prezentă nu numai în momentele esențiale ale fiecărui om, ci și în procesul muncii. De pildă, agricultorul ieșea la semănat, deci efectua o muncă, dar el însoțea acest travaliu cu un anumit ceremonial menit să „apere" efortul

* Ursitoarele sînt personaje din mitologia românească, investite cu puteri supranaturale de a orîndui destinul noului născut. Conform credințelor populare, ursitoarele, în număr de trei pînă la nouă, sînt înfățișate ca fecioare purtînd la brîu o furcă și torcînd un fir. Lungimea firului indică și pe cea a vieții. Înainte de a hotărî soarta cuiva, ursitoarele se sfătuiau asupra a ce urmau să dăruiască : frumusețe, urîțenie, bogăție, sărăcie, glorie, nimicnicie etc. Se considera că un copil la căpătîiul căruia ursitoarele nu s-au înțeles asupra destinului lui va avea o viață zbuciumată.

său, cum era acela, amintit anterior, de a arunca cu ochii închiși pe ogoare primele semințe. O astfel de atitudine magică s-a născut, evident, din observația că păsările, prin atacul lor asupra ogoarelor sînt capabile a micșora recolta. Corelată cu conștiința că în întuneric și cu ochii închiși văzul nu mai este eficace sau dispare, această observație a dus la practica de magie imitativă, în speță însămînțarea ogoarelor în timpul nopții. Mai practică ar fi fost instalarea unor momîi, dar asemenea mijloace se vor inventa mult mai tîrziu, tot ca urmare a observației comportamentului păsărilor.

În aceeași categorie de manifestări intra obiceiul ca ouăle puse la clocit să aibă nume feminine (ca să iasă puicuțe).

Tot din perioade străvechi a ajuns pînă la noi obiceiul superstițios al libațiilor, adică umplerea unei cupe cu vin, apă sau lapte, gustarea conținutului, apoi vărsarea acestuia în semn de omagiu adus unor forțe supranaturale. Gestul, în parte transformat, s-a păstrat, de regulă, la ceremoniile funerare populare, ca și în tradiționala închinare a paharului, la oricare petrecere.

De asemenea are o origine mitico-magică superstiția că vărsarea solniței și împrăștierea sării constituie un semn al unei viitoare supărări. Sarea avea în trecut un preț enorm, utilizată fiind și ca obiect de schimb, la unele populații, datorită greutății procurării ei. Romanii își plăteau soldații și în bulgări de sare, de unde și denumirea de salariu (lat. salarium — soldă, salariu). La geto-daci, potrivit cercetărilor efectuate de D. Nicolăescu-Plopșor, sarea constituia obiect de ofrandă, ea fiind depusă la altare în vase special confecționate (fructiera dacică). În asemenea condiții risipirea sării putea să nu declanșeze iritarea ? Ceea ce nu se mai justifică astăzi.

Enunțarea și explicarea exhaustivă a superstițiilor este dificilă chiar în cuprinsul unei lucrări ample, cu atît mai mult efortul devine imposibil într-un eseu succint. În orice caz, pentru omul modern, superstiția — cunoscută fiind ca un ecou al unor credințe străvechi, al căror sens inițial s-a pierdut, prin desuetudine și desacralizare — nu poate avea decît valoarea unui produs folcloric, rezervat studiului etnografiei, antropologiei, istoriei religiilor. Este clar că atîta vreme cît se cunosc sursele, geneza, evoluția și involuția credințelor care au dus la apariția diferitelor

concepţii obscurantiste, atitudinea superstiţioasă nu se mai justifică în timpurile noastre.

Cercetarea ştiinţifică actuală demontează, piesă cu piesă, toate aşa-zisele ştiinţe oculte, de la divinaţie (ghicitorie), pînă la spiritism şi magia albă, arătînd că acestea se sprijină pe superstiţie, pe care o alimentează în acelaşi timp.

Ştiinţa a dovedit cu deplină forţă că stă în puterea omului să aprofundeze cunoaşterea legilor naturii, să investigheze mai temeinic materia, să pătrundă în tainele cele mai ascunse ale vieţii. Nu există nici un domeniu în care ştiinţa să nu aibă acces şi mai ales să nu rezolve problemele cunoaşterii. De acest context, superstiţiile care nu au nici o legătură cu realitatea, cu experienţa concretă a umanităţii, se detaşează ca un produs anacronic, de origine mistică, fără argumente cît de cît justificatoare. În faţa prestigiului ştiinţei, a puterii raţiunii, orice gest superstiţios, dincolo de încărcătura sa antagonică, apare ca o expresie a ignoranţei şi nu numai atît, ci şi ca formă penibilă de respingere a valorilor gîndirii umane, a produselor raţiunii obţinute cu uriaşe sacrificii de-a lungul îndelungatei istorii a omenirii.

II.

Divinaţia*

1. De la magie la şarlatanie

Cele mai vechi informaţii scrise despre magie datează de 6 000 de ani, provenind din Egipt şi Mesopotamia. Documente din perioade mai apropiate, greco-romană, vorbesc despre practicile magicienilor, care nu mai sînt identice cu cele mitico-magice primitive, deşi poartă vizibil amprenta acestora. Vrăjitoria este confundată cu un ritual oarecare. La mezi **, de pildă, magii constituiau o castă deosebită, aceştia ocupîndu-se cu astronomia, medicina şi ghicitul. Toate ştirile vechi sînt de natură să indice faptul indubitabil că practicile magiei au fost preluate de religie. În localuri consacrate zeilor, preoţii efectuau ceremonii şi ritualuri, în fond magie, ajutîndu-se de procedee obişnuite acesteia : extaz, dans, cîntec, incantaţie etc., dar şi de trucaje, de anumite dispozitive şi mecanisme, prefigurînd procedeele iluzionismului, capabil să uimească mase întregi de oameni şi să-i facă să considere scamatoriile drept miracole.

În acest stadiu, casta sacerdotală va inventa o mulţime de legende, încercînd să justifice preluarea practicilor magice de către religie. Astfel, ca fondator al magiei va fi decretat, la greci, zeul Hermes, care l-a ajutat pe Ulise să învingă vrăjile Circei. Alte povestiri mitologice înzestrează de asemenea cu puteri de vrăjitor diferite divinităţi. Le-

* Din divinatio (lat.), prevestire, ghicire. Categorie de practici magice, oculte, superstiţioase efectuate pentru ghicirea viitorului.

** Triburi indoeuropene care în secolul VIII î.e.n. au întemeiat statul Media (Iranul de Nord).

gende cu caracter biblic vor conferi titlul de ctitori ai magiei lui Seth, al treilea fiu al lui Adam şi Eva, ca şi lui Cham — al doilea fiu al lui Noe —, iar persanii îl vor considera drept creator al magiei pe profetul lor Zarathustra. Dar, cercetările atestă că, iniţial, tipul evoluat de magie-religie, aşa cum se observă el în antichitate, apare mai întîi în India, nu în Orientul Apropiat sau în Europa. Magii indieni se dedicau studiului naturii şi filozofiei. Observatori meticuloşi ai tuturor fenomenelor care li se ofereau privirilor ei se străduiau să descopere cauzele acestora, fiecare fenomen fiind înregistrat în anale şi analizat comparativ. Această activitate, bazată pe observaţii şi date logice, ar putea fi considerată un început de ştiinţă.

Din India, noul tip de magie va trece la chaldeeni unde era folosită în scopuri practice avînd ca obiect, pe de o parte, cunoaşterea vegetalelor, mineralelor şi metalelor, iar pe de alta, precizarea diferitelor fenomene climatice şi duratei sezoanelor agricole, fiind prin aceasta o precursoare a meteorologiei. Manoperele magice ale chaldeenilor se vor transfera apoi la egipteni, popor extrem de credul şi superstiţios, unde vor fi acaparate de clasa sacerdotală. Preoţimea egipteană, făcînd un mister din cunoştinţele sale, se va transforma astfel, de-a lungul unei îndelungate perioade, în unică depozitară a progresului uman, cu scopul bine conturat de a domina poporul şi a contrabalansa puterea militară regală.

Un rol deosebit a jucat magia în tradiţia ebraică. Cărţile sfinte ale evreilor sînt presărate cu tot felul de aluzii la magie, la practici aduse din trecutul îndepărtat al omenirii, înveşmîntate în forme rituale.

În orice caz, magia era privită în Orient cu un anumit respect, atitudine care răzbate şi în literatura religioasă creştină *. Antichitatea europeană, mai raţională, va vedea într-un mod diferit vrăjitoria, detaşînd-o oarecum de religie, spre a aureola, cu calitate de mag, unele personalităţi ale gîndirii. De pildă, pentru grecii antici, Orfeu, poetul şi muzicantul legendar, fiu al regelui trac Oiagros, ce îmblînzea cu lira sa fiarele şi urnea arborii din loc,

* În Evanghelia după Matei se menţionează că, la naşterea pruncului Iisus, magi de la Răsărit au venit călăuziţi de o stea, aducînd cu ei daruri scumpe : aur, smirnă şi tămîie. Printre aceşti magi s-ar fi aflat însuşi Baltazar (numele biblic al lui Nebonid, ultimul rege al statului chaldeo-babilonean, care a domnit între anii 555—539 î.e.n., fiind detronat de Cyrus II, care a adoptat şi titulatura de rege al Babilonului).

era un magician. Dar şi Homer, Pitagora, Platon, Lycurg, Calisthene şi alţii, care călătoriseră în India, Chaldeea şi Egipt, treceau drept iniţiaţi în magie şi propovăduitori ai cunoştinţelor căpătate în timpul voiajelor. Lumea romană era plină şi ea de magicieni. Împăratul Domiţian avea mai mulţi magi în anturajul său, în timp ce Adrian a încercat să lupte, cu vrăji, împotriva vrăjitorilor. Marc-Aureliu se afla permanent însoţit de astrologul său Arnuphis, egiptean de origine, pe care îl consulta asupra sorţilor actelor sale. Alexandru-Sever va institui cursuri publice de astrologie ; Diocleţian credea cu putere în profeţiile unui druid*, adus de el special la Roma pentru a face oficiul de ghicitor, iar împăratul Constantin, înaintea convertirii sale la creştinism, a făcut jertfe după ritualurile magice. Spiritul caustic al romanilor nu ierta excesele în practicarea magiei. A rămas astfel cunoscută întîmplarea anecdotică a tatălui împăratului Caracalla, care, înebunit de moda prorocirilor, s-a căsătorit cu o femeie urîtă, rea şi cicălitoare numai pentru faptul că oracolul din Cumes îi prevestise acesteia că se va mărita cu... stăpînul lumii, credulul sperînd că el va fi acela, în urma însurătorii. Oracolul s-a dovedit însă mincinos. În imperiul roman, magia a cunoscut secole de-a rîndul o mare dezvoltare. Oraşele şi satele erau pline de ghicitori şi vrăjitori. Fiecare localitate îşi avea statuia sa, copacul său, grota sa miraculoasă şi nu exista individ care să nu poarte mereu asupra lui un talisman. Magia servea ca bază tuturor ştiinţelor incipiente în acea vreme şi chiar medicina nu era decît o adunătură de formule enigmatice. Medicul Xenocrate din Aphrodisium, de pildă, a alcătuit un tratat al artei vindecării bolilor, în care recomanda incantaţiile şi amuletele ca remedii în diferite maladii. Persoanele cărora li se furau obiecte recurgeau mai repede la vrăjitori şi ghicitori, decît la magistraţi, pentru a prinde hoţii. În sfîrşit, împăraţii, generalii, persoanele cu funcţii în imperiu se adresau cu regularitate ghicitorilor, pentru a afla de la aceştia destinele ţării. Boala — adică practicarea magiei — a ajuns la un moment dat atît de gravă, încît au început a fi făcute tot felul de sacrificii umane sălbatice, inclusiv tăierea de prunci pentru a se ghici viitorul în măruntaiele lor. Au fost secole de barbarie, dominate de fanatism şi superstiţie, în care magia degenerase într-un delir al înşelăciunii, servind ambiţiilor castei preoţilor.

* Preot celt.

Alterarea magiei, specifică antichității europene, a devenit vizibilă încă din secolul VII î.e.n. Sub presiunea continuă, masivă a cererii de manopere vrăjitorești, tagma magilor crește din punct de vedere numeric, îngroșîndu-și rîndurile cu tot felul de persoane avide după cîștiguri ușoare și rapide. Nici pe departe ei nu mai profesau vechile ritualuri magice, ci doar trucuri facile. Asemenea „magi", ocupați cu ghicitoria, astrologia, tămăduirea bolilor etc., făcîndu-și singuri reclama că posedă cheile științelor oculte, că stăpînesc arta miracolelor și ascunzișurile destinului, vor reuși în final să treacă în ochii vulgului ignorant, pe care-l uimeau cu tertipurile lor, drept persoane privilegiate de zeități, pentru care nimic nu era imposibil.

Triumfînd impostura, arta inițială a magilor își pierde puritatea, inocența sa primitivă, devenind o grosolană adunătură de manopere iluzioniste, formule bizare, gesturi actoricești și practici superstițioase. Degenerarea magiei în șarlatanie a trezit reacția unor filosofi ai antichității. Democrit (460—370 î.e.n.), figură remarcabilă a timpului său, care a învățat la școala magilor, în scopul căpătării unor mai profunde cunoștințe de istorie naturală, s-a angajat primul în lupta deschisă, publicînd lucrări împotriva ghicitoriei, demonstrînd contrafacerile acesteia, menite a prosti mulțimea. Lucian (120—180 e.n.), în pamfletele sale *Dialogurile zeilor* și *Dialogurile morților*, supune ghicitoria unui atac frontal, lucid și ferm, bazîndu-se pe o fină observație. Cu toate aceste luări de poziție, profesiunea de magician, fiind foarte bănoasă, atrăgea, firește, numeroși tineri, amatori în a deprinde tainele ei. Marea majoritate a acestora frecventau magii bătrîni, ca novici, nu cu scopul de a cunoaște fenomenele naturii, metalele și plantele, obiectivul inițial, de căpătîi al magiei, ci de a învăța pungășiile divinației, deoarece acestea erau cele care aduceau profiturile meseriei. Curînd, divinația ajunge o categorie aparte a magiei, bine conturată și, la rîndul ei, se va divide într-o gamă din ce în ce mai largă de variante.

Chaldeenii au fost cei dintîi care au trecut la o asemenea departajare a divinației. Într-atît de mulți erau ghicitorii chaldeeni și atît de dispersați, încît numele poporului lor devine în întreaga lume antică sinonim cu divinația. Sub domnia lui Nabucodonosor II (605—562 î.e.n.) existau patru categorii de magicieni : khartuminii — fermecători, posedînd exclusiv dexteritatea de a fascina cu ochii

și de a produce iluzii fantasmagorice ; asafinii-tălmăcitori de vise ; khasdinii — ghicitori în aștri și meskhafinii — vrăjitori care utilizau droguri preparate din ierburi veninoase, sînge, cadavre și tot felul de materii dezgustătoare. Primele trei categorii de magi erau considerate ca fiind de elită, onorante. Asafinii, de pildă, erau consultați de faraoni, în timp ce khasdinii erau chemați să dea sfaturi în problemele majore ale cetății. Fiecare rege își avea, de fapt, astrologul său, personaj devenit foarte important în stat. Pe vremea lui Moise, khartuminii erau extrem de pricepuți și de abili, trucurile lor semănînd perfect cu iluzionismul, ei posedînd și tehnica hipnotismului. Însuși Moise deținea puterea de a hipnotiza, dexteritate învățată de la doi magicieni ai faraonului.

Clasa sacerdotală, indiferent de religia căreia îi aparținea, accepta și ea diferitele forme ale magiei, așa cum s-au afirmat ele în anumite etape ale dezvoltării, făcînd însă distincția între divinație și vrăjitoria negativă, fără a le repudia însă în vreun fel.

2. Ghicitoria în antichitatea greco-romană

Epidemia ghicitoriei a străbătut Orientul antic spre a acosta pe țărmurile Europei, contaminînd regii, filosofii, comandanții de oști, ca și masele largi. Divinația și vrăjitoria făceau casă bună, alături de alte asemenea domenii oculte, dezvoltîndu-se, contribuind la sporirea credulității generale, a superstițiilor.

Cel mai vestit ghicitor al antichității greco-romane a fost Tiresias, fiul lui Chariclo, pe care Pindar l-a supranumit „sublimul interpret al zeilor", formulă care arată acceptarea ghicitoriei ca formă de aflare a destinului prin voința divinităților (pe căi directe), dar și pătrunderea tot mai pronunțată în gîndirea religioasă a acestei posibilități iluzorii de cunoaștere a viitorului. Tiresias a cunoscut de două ori celebritatea în fața contemporanilor săi. Mai întîi prin modul în care ghicea, apoi prin faptul că era hermafrodit, amănunt ce a stat la baza unei legende, mult gustate pe atunci. Tiresias — se spunea — a fost rugat de către Jupiter și Junona să indice cui îi place mai mult căsătoria, bărbatului sau femeii ? Ghicitorul, în corpul căruia erau reunite ambele sexe, a mărturisit :

„Femeia îl face pe bărbat să creadă că el ar dori mai mult căsătoria". Junona, supărată de acest răspuns, l-a blestemat să rămînă orb. Dar Jupiter, pentru a-l consola pentru teribila nenorocire, i-a dăruit arta ghicitului și o viață de cîteva secole.

Alte legende îi conferă ghicitorului darul de a înțelege „graiul" animalelor și al insectelor, glasul brizei mării și al vîntului, sensul strigătelor și zborului păsărilor, „puteri" în care pot fi recunoscute, de fapt, tehnicile de scamator ale lui Tiresias. Pe seama lui sînt puse de asemenea multe profeții. Sigur, toate sînt legende care, dezbrăcate de romantismul timpurilor eroice, nu mai rămîn altceva decît ignoranță. Despre Tiresias, poezia epică greacă are multe povestiri, mai cu seamă în „Ciclul teban". Mitul lui constituie aici o înșiruire de povestiri, proorociri, oracole, divinații, înfățișînd plastic mentalitatea acelor timpuri, personificarea pe plan mitologic a profesiunii de proroc și ghicitor. Cea mai vestită legendă în legătură cu Tiresias este aceea a lui Oedipus, care fusese sortit să-și ucidă tatăl, anume pe regele Tebei, Laios, și să se însoare cu mama sa. Aflînd aceasta, în urma consultării oracolului, Laios își abandonează fiul în munți. Dar nu scapă de soartă, fiind omorît chiar de Oedipus mulți ani după aceea, fără ca nici unul dintre ei să știe că erau părinte și fiu. Ulterior Oedipus ajunge la Teba și printr-o serie de împrejurări se căsătorește cu regina Iocasta, fără a ști că aceasta îi era mamă. În cetate izbucnind o molimă, tebanii au întrebat oracolul de la Delphi care ar fi remediul ca ei să scape de nenorocire. S-a dat răspunsul clar : „Alungați din cetate pe ucigașul lui Laios". Oedipus l-a chemat pe ghicitorul Tiresias să afle de îndată cine era criminalul. Și bătrînul l-a arătat pe rege, spunînd : „Tu însuți ești ucigașul pe care-l cauți și fără să știi te-ai căsătorit cu propria-ți mamă". Neîncrezător în vorbele lui Tiresias, Oedipus a întreprins cercetări, descoperind că ghicitorul nu mințise. Iocasta, mama lui, nu a putut suporta adevărul și s-a sinucis, iar Oedipus și-a scos ochii. Fiind alungat de tebani, spre a scăpa de năpasta abătută asupra cetății, el pornește într-o tristă pribegie, însoțit de fiica sa Antigona.

Sofocle va dezvolta magistral, într-o impresionantă tragedie clasică — *Oedipus rege* — această incredibilă poveste. Tema a intrat în istoria culturii mondiale, fiind reluată, pentru virtuțile sale etice, și de alți creatori de frumos, pînă în zilele noastre, printre care și George Enescu.

Sigmund Freud va plasa tragedia lui Oedipus la baza psihanalizei sale — „Complexul Oedipus".

Un mare ghicitor al antichității a fost și Calchas, fiul lui Thestor din cetatea Mykene. El a însoțit pe grecii care au asediat Troia. Calchas ghicea trecutul, prezentul și viitorul, fiind considerat părintele ghicitoriei. Pe seama lui, ca și în cazul lui Tiresias au fost puse multe legende, printre care și aceea, la fel de celebră, legată de sfîrșitul troian, imortalizată în capodopera homeriană *Iliada*. Potrivit acesteia, flota grecilor, acostată la Aulida, nu putea pleca mai departe spre falnica Troie, deoarece pe mare sufla continuu un vînt potrivnic. Vîntul era trimis de zeița Artemis, înfuriată pe Agamemnon, ce ucisese căprioara sacră. În tabăra grecilor au izbucnit boli, certuri și se aștepta o răscoală. Întrebat Calchas ce trebuia făcut, el a spus căpeteniilor oștii că zeița Artemis se va îmbuna numai dacă frumoasa fiică a lui Agamemnon, Ifigenia, va fi jertfită. După o serie de peripeții, în care Agamemnon, Menelaos, Achile și Clitemnestra au încercat să evite uciderea pe altar a frumoasei fecioare, iar armata era pe cale să se răzvrătească, cerînd moartea acesteia, Ifigenia a consimțit să se lase pradă jertfei. Calchas însuși se pregătea să-i taie venele cînd zeița Artemis a răpit-o punînd în locul ei o căprioară, care a fost ucisă și arsă pe altar. Imediat vîntul și-a schimbat direcția devenind prielnic. Legenda continuă, spunînd că Ifigenia ar fi devenit preoteasă a zeiței Artemis în Taurida (Crimeea de astăzi).

Povestirea, dincolo de originalitatea ei, surprinde un moment important din istoria ritualurilor greco-romane, anume înlocuirea sacrificiilor omenești cu jertfe de animale. Ficțiunea literară redă, în mod artistic, motivația sacerdotală, precedentul care va fi urmat de aici, neschimbat și doar arareori încălcat, comunicînd modificări majore umane în etica antică. Mai apare, totodată, limpede faptul că marii magicieni jucau în cazuri speciale și rolul de executori ai sentințelor capitale, oficiind cîndva și actul sacrificiilor umane.

O altă legendă îl prezintă pe Calchas ghicindu-și sieși, activitate fără precedent în profesiune. Avînd această forță, se arată în povestire, și-a prezis că va muri în ziua în care grecii vor cunoaște un profesionist mai abil decît el. Ghicitorul care l-a întrecut pe Calchas a fost Mopsus. Potrivit textelor vechi, Mopsus s-a bucurat de o imensă reputație. Regii, prinții veneau să-l consulte în privința reușiri-

telor afacerilor lor, iar conducătorii de oşti îi cereau să le spună care va fi rezultatul bătăliilor. Marele ghicitor devenise într-atît de vestit încît a fost divinizat, iar oracolul din Cilicia a primit numele său. Se credea că el era fiu de zeu. Apollo şi Manto, fiica profetului Tiresias, i-ar fi fost părinţi. După cucerirea Tebei de către egipteni, Manto şi-a însoţit tatăl, bătrîn şi infirm, în pelerinajul acestuia către Delphi. Dar, pe drum, a murit, obosit, fiica lui stabilindu-se în oraşul oracolelor, unde a deprins arta ghicitului. Călătoria lui Tiresias aminteşte de finalul tragediei lui Oedipus, această similitudine fiind de natură să sublinieze caracterul de ficţiune a istoriei celor două personaje.

Tot atît de fabuloasă este şi legenda întrecerii dintre Mopsus şi Calchas, încheiată prin învingerea şi moartea lui Calchas, deoarece acesta nu a reuşit să ghicească tot atît de bine ca rivalul său. Legenda confruntării celor doi ghicitori, dincolo de amuzamentul ei, este în măsură să arate, în fapt, soarta înfruntării dintre vechea şcoală de ghicitori antici, încă destul de primitivă, reprezentată prin Calchas şi cea nouă, a unor profesionişti mai abili, de tipul lui Mopsus, care operau acum nu numai cu manevrele cunoscute, dar şi cu alte procedee, inclusiv jocul cifrelor. Este foarte posibil ca legendele despre dexteritatea lui Mopsus în a calcula rapid şi exact să aibă un sîmbure de adevăr, o asemenea facultate pe care o au unii oameni constituind, atunci, un miracol pentru o lume de ignoranţi şi analfabeţi, dar nu şi pentru noi, cei de astăzi. Indivizi capabili să execute, în minte, calcule complicate nu reprezintă miracole. Sînt, de altfel, cunoscute şi analizate de ştiinţă exemple de asemenea oameni.

Un caz celebru este acela al lui Giacomo Inaudi din Onorator-Piemont (Italia), care nu ştia carte, dar învăţase să socotească fără a deprinde semnele cifrelor. El calcula totuşi, cu mare uşurinţă, extrăgînd şi rădăcini patrate sau cubice complicate. În 1880, avînd doar 13 ani, a impresionat pe membrii Societăţii de antropologie din Paris şi pe reputaţi matematicieni. Astronomul Camille Flammarion i-a pus întrebarea : dacă pe planetă se naşte în fiecare secundă un copil, cîţi prunci vor fi într-un secol ? Băiatul a calculat mental problema şi a indicat cifra : trei miliarde o sută cincizeci şi trei milioane, şase sute de mii. Dar ea nu corespundea cu cea socotită pe hîrtie de asistenţi. Atunci Flammarion l-a făcut atent că nu avusese în vedere anii bisecţi. Ianudi uitase acest amănunt. Dar a

reluat calculul şi l-a comunicat imediat. Era perfect. Acest fenomenal calculator ajunsese la asemenea performanţă încît făcea socoteli sau numărători de obiecte la prima vedere, în timp ce vorbea cu publicul. Pur şi simplu se juca cu cifrele, amuzînd pe cei din jur, rezolvînd cele mai complicate probleme, fără a face apel la creion şi hîrtie.

Calculatori de genul lui Inaudi au mai fost semnalaţi în decursul vremii. Memoria lor demonstrează excepţionala forţă a gîndirii umane, care însă nu putea fi explicată cu mijloacele reduse ale ştiinţei din trecut, ceea ce a făcut posibil ca odinioară asemenea performeri să treacă în ochii contemporanilor ca favoriţi ai zeilor. Mopsus, marele ghicitor al antichităţii trebuie să fi fost un astfel de fenomen.

Ghicitorii antici, aproape întotdeauna membri ai unui colegiu sacerdotal, dar fără ca prin aceasta să fie consideraţi preoţi, îşi exersau profesiunea în cea mai înaltă stimă din partea tuturor, deoarece nimeni nu punea la îndoială probitatea lor, deşi, analizîndu-le manevrele, în lumina cunoştinţelor actuale, ele apar cu limpezime drept simple spectacole de iluzionism, în cel mai bun caz. Probabil, în antichitate nici divinatorii înşişi nu-şi dădeau seama, adesea, că profesiunea lor era o negustorie de iluzii, aşa cum chirurgii dinaintea anului 1860 nu gîndeau că operînd cu instrumente nesterilizate deveneau autorii celor mai teribile infecţii, pe care, din ignoranţă, le puneau pe seama slabei rezistenţe a bolnavului. Doctorul Joseph Lister (1827—1912), propunînd asepsia şi antisepsia chirurgicală, a scos din criză această ramură a medicinei, dîndu-i o orientare nouă. Tot astfel cum Albert von Bollstädt, supranumit Albertus Magnus (1193—1280), făcînd o distincţie netă între cunoaşterea reală a naturii şi manevrele vrăjitorilor şi iluzioniştilor, a determinat, în bună măsură, opinii ce au dus la aşezarea divinaţiei pe un plan peiorativ.

În afara celor trei superghicitori intraţi în istorie (Tiresias, Calchas şi Mopsus), literatura antică ne transmite o lungă listă de personaje din elita artei divinaţiei. Printre aceştia se află Helenus, unul dintre cei cincizeci de copii ai regelui Priamus, care a prezis, ca şi alţii, sfîrşitul Troiei. Amphiaraus, participant la expediţia argonauţilor, a fost onorat ca erou şi i s-a instituit un oracol la Orophos, în Attica. Fiul lui Amphilocus, care a luptat în războiul troian, a fost, de asemenea, un ghicitor memorabil. Altui mare prezicător, Branchus, i s-a ridicat chiar un templu la Milet, fondîndu-se, de asemenea, aici, oracolul Bran-

chizilor. Herophile (ca și Cassandra, de altfel) are meritul de a fi prevestit, conform textelor mitologice, că frumoasa Helena va fi cauza ruinei Troiei. Într-o altă legendă se vorbește despre ghicitorul Calamus care i-a prezis lui Alexandru cel Mare că va muri în următoarele trei zile după întîlnirea cu el. Calamus s-a înșelat totuși puțin, Alexandru cel Mare sfîrșind bolnav, dar nu în trei zile, ci peste șase. Să fi observat el pe fața marelui războinic semnele morții ? Oricum se știa că Alexandru era suferind, fiind scuturat de frisoane violente. Plutarh relatează despre zvonurile privind asasinarea prin otrăvire a lui Alexandru de către un grup de complotiști condus de Antipater. Iolaus i-ar fi dat regelui, aflat la Babilon, o cupă cu vin în care turnase o apă vrăjită, rece, distilată dintr-o anumită stîncă. Apa se putea culege și păstra ca o rouă ușoară numai într-o copită de măgar, deoarece era atît de acidă încît spărgea oricare vas obișnuit. În astfel de amănunte se întrevăd, desigur, manopere ale magiei negre.

Ghicitorul Laempon era întreținut la Atena pe cheltuiala statului. Se spune că s-a petrecut pe vremea lui o întîmplare ciudată. Într-o fermă a lui Pericle s-ar fi născut un berbec cu un singur corn. Locuitorii cetății aflînd, s-au tulburat, grăbindu-se să-l întrebe pe Laempon ce putea însemna aceasta. El a răspuns, fără ezitare, că una din cele două facțiuni care tulburau liniștea orașului va fi învinsă și că puterea va aparține stăpînului fermei unde fusese fătat berbecul. Puțin timp după aceea, previziunea s-a îndeplinit, de unde se poate observa cît de informați erau ghicitorii în domeniul manevrelor politice.

La romani, care i-au copiat pe greci în practica ghicitului, depășindu-i însă cu mult, a existat un număr imens de profesioniști intrați și ei în legendă. Printre aceștia, textele vechi îl citează pe Surina, contemporan cu Caius Iulius Caesar. Pe cînd împăratul se afla în Forum, înconjurat de prietenii săi politici, ghicitorul s-a repezit și a strigat cît a putut de tare : „Cezare, ia garda cu tine la Idele lui Marte !“ Împăratul l-a privit ca pe un nebun și a spus rîzînd amicilor săi : „Acesta-i un exaltat. Nu vă neliniștiți“. Dar previziunea a fost corectă, Cezar fiind asasinat chiar la Idele lui Marte. Fapt care arată, dacă dăm crezare literaturii, că ghicitorul Surina dispunea de o rețea de informatori foarte versați.

Ghicitorul Thrasyl, presat cu insistență de Tiberiu, cu rugămintea de a-i dezvălui viitorul, i-a spus acestuia : „Te rog să nu mă socotești mincinos dacă îți dezvălui că tu vei ajunge Cezar.“ Tiberiu a surîs fără a comenta răspunsul ghicitorului, întrebîndu-l în continuare : „Pentru că te văd atît de abil în cititul viitorului, ia spune-mi cîte zile mai ai de trăit !“ Ghicitorul, cunoscînd obiceiurile sîngeroase ale lui Tiberiu, a intuit că făcuse o greșeală, deoarece prorocirea sa deranjase pe viitorul împărat. Spre a scăpa, s-a prefăcut că-și consultă steaua și, adoptînd o mimică de surpriză, adăugă cu voce tremurîndă : „Chiar în clipa aceasta mă amenință pericolul morții !“ Împăratul i-a răspuns : „Ai ghicit Thrasyl, deoarece mă gîndeam să-ți tai capul. Dar răspunsul tău te-a salvat. De aici înainte am să te iau în serviciul meu.“

O istorie care demonstrează istețimea, prezența de spirit a ghicitorilor antici, capabili să pună în dificultate, uneori, chiar minți foarte luminate. Bineînțeles, asemenea detalii vin să explice și aprecierile monarhilor făcute la adresa marilor ghicitori, în al căror comportament se întrevăd calitățile celor mai versați consilieri politici ai tuturor timpurilor. Și, în fond, mulți dintre aceștia, chiar trebuie considerați ca atare.

Antichitatea greco-romană a mai cunoscut și alți ghicitori, ale căror nume au ajuns pînă la noi ca Phyne, Theoclimene, Agias, Thisis, Ephebolus, Ophyne, Merops, Abas, Abaris-scitul, Thellias etc.

Femeile au practicat și ele ghicitoria, numărul lor nefiind inferior bărbaților. Printre cele mai strălucitoare ghicitoare, textele antice menționează pe Cassandra, fiica lui Priam, cea care a anunțat ruina Troiei și moartea lui Agamemnon. Chariclo, mama lui Tiresias, Daphne, Aglaonice, Phyto, Phennis și Erychto se bucurau de încredere în fața grecilor. Carmentei, care a fost o vestită ghicitoare la Roma, potrivit spuselor unor autori antici, i s-a ridicat un templu în oraș. Tot atît de vestite la romani a fost Debora, ca și Martha-siriana.

Nebunia ghicitului a născut încă în antichitate o varietate foarte mare de metode pentru „dezvăluirea“ viitorului. Fiecare magician, fiecare ghicitor se specializase într-o anumită tehnică. Erau, de pildă, întrebate asupra viitorului zăpezile, vînturile, fîntînile, copacii, tot ce exista în natură.

3. Ghicitoria, variaţii pe aceeaşi temă

Mania ghicitului a cunoscut, din antichitate pînă în zilele noastre, momente de ascensiune şi regres, corelate — fără excepţie — cu evoluţia marilor evenimente istorice, economice, sociale şi religioase. Întotdeauna ghicitorii au înflorit în perioade de frămîntări şi au decăzut în cele de echilibru şi linişte. Fenomenul este explicabil deoarece războaiele, calamităţile economice şi cele provocate de natură, epidemiile pustiitoare, sînt capabile să mărească numărul persoanelor afectate psihic, contingent care se adaugă clientelei clasice a ghicitorilor, recrutată din rîndul persoanelor cu concepţii dominate de superstiţii, traumatizate fizic şi moral, labile.

Dacă din acest punct de vedere cantitativ ghicitoria a marcat suişuri şi coborîşuri de-a lungul vremii, calitativ ea nu a depăşit cu nimic formulele stabilite încă pe vremea chaldeenilor, deoarece chiar procedee apărute în decursul perioadelor modernă şi contemporană ale istoriei diferă doar ca recuzită de cele antice, practic constituind variaţii pe aceeaşi temă.

Sînt de remarcat încercările ghicitoriei care — evoluînd din fazele primare extrem de simple ale trecutului omenirii — pedalează sincron cu moravurile, cu credinţele şi obiceiurile existente pe diferitele trepte de dezvoltare socială, recurgînd mereu, însă, la acelaşi punct slab al psihicului : credulitatea. De regulă, faptele se petrec astfel : cel care ghiceşte speculează cu cinism naivitatea omenească, urmărind un singur scop şi anume profitul material.

Cu atît mai gravă devine activitatea ghicitorului cu cît ea operează asupra psihicului, determinînd direct acte şi gesturi fără acoperire reală din partea celor care se pretează a apela la divinaţie. Istoria divinaţiei reprezintă o cavalcadă de forme de interogare falsă a viitorului, părăsite pe rînd după respingerea lor socială spre a face loc altora noi, încă necompromise, dar tot atît de penibile în esenţă.

Iată o posibilă clasificare a tipurilor şi formelor de ghicitorie, din care se poate desprinde mai bine cît de persuasive pot fi înşelătoria şi ignoranţa.

Tălmăcirea viselor (oneiromanţia) este, după necromanţie, cea mai veche manieră de ghicit. Antiphon (479—411 î.e.n.), Democrit (c. 460—c. 370 î.e.n.), Dioscoride

(sec. 1 e.n.) şi alţi gînditori antici au descris o mulţime de întîmplări ale tălmăcitorilor de vise, ba, mai mult, ei au compus chiar tratate de oneiromanţie (ghicitul în vise), pierdute de-a lungul timpului, dar despre a căror existenţă ştim din alte texte vechi. Printre tălmăcirile cele mai interesante citate în diferite opere antice, se află visul Hecubei, soţia lui Priamus, regele Troiei. Ea a visat că născuse o flacără. Cum era gravidă, prezicătorii i-au tălmăcit că va aduce pe lume un fiu ce avea să determine incendierea cetăţii. Cînd, în fine a născut pe Paris, Hecuba s-a gîndit să abandoneze pruncul pe muntele Ida. Cu toate acestea, potrivit legendei, destinul s-a împlinit. Crescut de nişte păstori care l-au găsit, Paris revine la Troia, mai tîrziu, fiind recunoscut de părinţi. Zeiţa Aphrodita îl ajută să răpească pe Helena, soţia lui Menelaus, regele Spartei şi să o ducă la Troia. Răpirea Helenei de către Paris a constituit, potrivit legendei, cauza declanşării războiului troian, încheiat cu distrugerea prin foc a legendarei cetăţi.

Inventarul relatărilor de acest gen este enorm. Dar ce credit li se poate acorda atîta vreme cît toate povestirile despre vise, aşa-zise celebre, au fost plăsmuite multă vreme după consumarea diferitelor evenimente la care se refereau ?

Oneiromanţia ajunge în secolele XII—XIII să fie considerată ştiinţă, părere cu totul eronată, deoarece examinarea viselor — aşa cum se practica ea în veacurile trecute, nu putea avea la bază explicaţiile ştiinţifice — formulate mult mai tîrziu — potrivit cărora visele reprezintă o reflectare abstractizată a realităţii în care acestea îşi află, cum au dovedit-o unele reproduceri experimentale, întregul lor fundament obiectiv. Fără îndoială, visul rămîne şi astăzi oarecum învăluit în enigme. Toţi oamenii visează, chiar şi unele animale, după cum s-a putut observa. Stările onirice reprezintă forme periferice ale activităţii de reflectare a creierului, fiind condiţionate de trăirile majore ale fiinţei, fără a se suprapune acestora. Din punct de vedere fiziologic, visele îndeplinesc o funcţie de echilibrare cerebrală, de descărcare informaţională, fenomen urmărit şi înregistrat clinic. Întreruperea experimentală a viselor a avut drept urmare apariţia de tulburări neuropsihice, fapt care demonstrează necesitatea vitală a stării onirice.

Este un fapt demonstrat că nimeni nu visează în afara experienţei sale de viaţă. Nu se poate, de exemplu, ca o

persoană să viseze, fie și în formă fantasmagorică, un obiect sau un fapt oarecare, dacă nu l-a perceput anterior, direct sau indirect, prin simțurile și capacitatea sa informațională. Un orb din naștere nu are vise vizuale, ci numai auditive și tactile, un surdo-mut, la rîndul lui nu aude, ci vede în timpul somnului.

Derularea rapidă a informațiilor cerebrale păstrate în subconștient, în timpul stărilor onirice, poate să determine unele imagini și stări stranii, care nu există în realitate. Tocmai aceste fenomene au fost interpretate, în mod superstițios ca semne ale destinului. Sigmund Freud consideră că acest „mozaic" oniric este un „joc" în care se exprimă dorințe și temeri inconștiente. Dar, cercetări mai noi au dovedit că visul poate fi determinat și de stimuli exteriori, ceea ce arată că între experiență, deci între realitate și vis există raporturi directe.

Toate aceste considerații ale științei sînt în măsură să explice nu numai fenomenul oniric, dar să și arate că, psihologic, conținutul unui vis poate fi interpretat, nu însă în sensul modalităților tălmăcitorilor de ocazie, ci de pe platforma cunoașterii științifice. Prevestirile din vise, așa cum sînt ele explicate de psihologi, constituie simple acte de manifestare a unor trebuințe, dorințe și așteptări ale individului, păstrate în subconștient. Ele nu au nimic supranatural, fiind pure manifestări ale creierului.

Literatura care combate oneiromanția este vastă, ea aducînd argumente temeinice privitoare la iluzia posibilității ghicirii în vise a viitorului. Cu atît mai bizare par, în lumina cercetărilor moderne, puzderia cărților și tabelelor, ba chiar a „tratatelor" de oneiromanție răspîndite în lume chiar și în secolul XX.

Visele erau tălmăcite inițial de ghicitorii în stele, adesea stipendiați de monarhi. Dar existau și ghicitori la îndemîna oricui. Începînd cu secolul al XVIII-lea, oneiromanția devine o ocupație efectiv vulgară. Tălmăcitorul trebuia să cunoască o serie de reguli, absolut bizare, necesare interpretării viselor. De pildă, el se interesa asupra zilei și orei la care s-a produs visul, circumstanțelor acestuia. Potrivit regulilor oneiromanției, visele care aveau loc după căderea nopții trebuiau să se îndeplinească într-un spațiu de timp cuprins între 10—30 de zile. Cu condiția ca persoana care a visat să fie tînără și să nu fi adormit cu stomacul prea plin. În aceste situații, perioada se modifica. Semnificațiile scenelor visate se

schimbau și ele, tot în funcție de ora la care apăruseră ele. Dacă visele se petrecuseră la miezul nopții ele trebuiau să se realizeze într-o perioadă cuprinsă între o lună și un an ; dacă se petrecuseră înainte de apusul soarelui, totul trebuia să se înfăptuiască în cursul acelei zile ; la amiază, imediat ! Originea acestei concepții stranii este egipteană, fiind preluată de greci și, prin ei, răspîndită în întreaga Europă.

Clasificarea viselor după principiul zodiacal este o invenție arabă. Iată cîteva astfel de departajări aberante : 5 ianuarie — 2 februarie : conjunctură propice interpretărilor ; 3 februarie — 4 martie : conjunctură nefavorabilă tălmăcirii viselor ; 5 martie — 2 aprilie : vise cu consecințe bune etc. Regula poartă amprenta credinței religioase arabe, suprapusă tradițiilor astrologice.

În orice caz, perioadele bune pentru tălmăcirea viselor coincid cu marile sărbători musulmane, în timp ce spațiile de timp nefaste se leagă de anumite întîmplări din viața lui Mahomed. Sînt semnificative, spre pildă, perioadele socotite bune pentru vise, care se suprapun marilor intervale de interdicții alimentare, cum ar fi Ramadanul și acele 10 zile consacrate „Călătoriei la Mecca". Zilele care succed acestor ritualuri au caracter de festin, denumite Bairam și Bairamul mic, perioade considerate nefaste, propice adeveririi viselor care prevestesc doliul. Sigur, departajările sînt rodul unor observații empirice, bazate pe constatarea că decesele surveneau, într-o frecvență mai mare, atunci cînd se făceau excese alimentare și fizice, de regulă în timpul Bairamului. În schimb perioadele de post, privite sub același aspect, erau calme.

Faimosul magician Cagliostro a stabilit, în anul 1753, noi reguli de interpretare a viselor, bazate pe evoluția Lunii. Astfel, fiecare zi avea semnificația ei, urmărind poziția pe cer a Selenei. În prima zi, visele aduceau noroc ; într-a doua erau mincinoase ; într-a treia se cereau a fi îndeplinite imediat și așa mai departe, pînă în cea de-a treisprezecea zi. Dacă s-ar urma sfaturile lui Cagliostro ar rezulta cinci zile anual fără nici o indicație specială. De unde se poate constata cît de ridicole puteau fi așazisele reguli de tălmăcire a viselor.

În arsenalul ghicitorilor în vise au apărut, după secolul al XVIII-lea, o serie de semnificații particulare ale literelor visate, cerință ivită ca urmare a creșterii numărului știutorilor de carte, toț astfel cum în secolul al

XIX-lea va fi inventat un tabel de tălmăcire a cifrelor, drept urmare a proliferării loteriilor. Cît de ilare puteau fi astfel de tabele pot sugera unele exemplificări. Astfel, apariția în vis a literei *a* era interpretată ca semn al unei acuzații viitoare injuste ; *b* — plăceri și amor ; *c* — căsătorie fericită ; *e* — cîștiguri sau pierderi bănești ; *m* — tristețe, doliu etc. Originea acestui tablou este franceză. Studiul comparativ al textelor care-l redau de-a lungul deceniilor evidențiază succesive modificări ale diferitelor sensuri, nu lipsite de semnificații, privind „logica" ghicitorilor în vise. Spre exemplu, litera „l" avea înainte de perioada napoleoneană valoarea de glorie și onoare, sugestie venită de la prenumele Louis, purtat de numeroși monarhi ai Franței. După încoronarea ca împărat a lui Napoleon, sensul literei „l" va fi transferat literei „n", sigla lui Napoleon, devenită ea nobiliară, în timp ce prima va căpăta o valoare nouă, corespunzătoare noii situații impusă fostei case domnitoare, adică austeritatea. Litera „t" avea sensul de mari onoruri, prin analogie cu palatul Tuileries din Paris, reședința suveranilor Franței, dar și al puterii executive după Revoluția franceză. Litera „m" cu semnificația de doliu, venea de la substantivul „mort", „a" de la „acusation" (acuzare, incriminare, învinuire, imputare, repros) etc.

La fel de bizare sînt sensurile acordate cifrelor de către oneiromanți. Un tabel de origine italiană, din secolul al XIX-lea, conține un număr de 22 de cifre fiecare cu sensuri diferite : 1 — abilitate, inițiativă ; 2 — mister ; 3 — fecunditate, virtute etc. Autorul anonim al acestui tabel, care a continuat să circule și în secolul nostru, fiind utilizat de astrologii moderni, susține că asemenea „ arcane majore", cum denumește el sensurile celor 22 de numere, sînt luate din *Cartea lui Thot,* zeul civilizator la vechii egipteni, confundat de greci cu Hermes, pe care neoplatonicienii l-au denumit „Hermes Trismegistul", adică „cel de trei ori foarte mare". Afirmația este menită să dea mai multă greutate textului, lipsit de orice fundament logic. Cu atît mai mult cu cît vechii egipteni nu puteau visa scrieri de cifre inventate mult mai tîrziu de către arabi. În plus, însăși motivația magică a existenței celor 22 de „arcane majore" și nu mai multe (cifra reprezintă numărul de zile necesar incubației și ecloziunii unui ou de bufniță) demonstrează aberația respectivă.

Tălmăcitorii în vise susțineau că puteau determina numerele cîștigătoare la loterie utilizînd un calcul simplu și un tabel de cifre grupate pe luni. Pentru luna ianuarie, spre a da numai un singur exemplu, după ei, erau favorabile cifrele 1, 3, 19, 27, 31, 40 și 90.

În fine, alte reguli prevedeau ca sensurile imaginilor din vise să fie răsturnate, de pildă, dacă apărea în somn un mort, aceasta însemna „sănătate înfloritoare" ; tot ce sugera antinaturalul era considerat malefic ; numerele impare, tot ce venea de la dreapta, albul și albastrul, erau socotite benefice etc. În asemenea norme pot fi surprinse credințe magice străvechi, preluate de greco-romani din divinația orientală și răspîndite în Europa.

Imaginile onirice erau rînduite pe apariții : umane, de păsări, patrupede, pești, reptile și batraciene, insecte, vegetale, fructe, flori și legume. Apoi pe culori. Evident, asemenea clasificări, subordonări, grupări, aranjamente și socoteli au un caracter pur imaginar și nu sînt, în fond, decît ridicole „inovații" speculate însă cu sîrg de cei interesați în obținerea cîștigurilor. Ridicole sînt sensurile unor obiecte specifice civilizației actuale, date în cărțile recente de tălmăcire a visurilor, frecvente în Occident, cum ar fi acordeonul, cablul, telefonul, cinematograful, racheta cosmică etc., interpretările absolut bizare, stupide la care recurg ghicitorii în necontenită goană după cîștig. În fața unor asemenea absurde inovații orice comentarii sînt inutile.

Ghicitul în semne corporale provine de la chaldeeni și egipteni. El are ca obiect devoalarea unor evenimente viitoare prin observarea și tălmăcirea unor mișcări reflexe ale membrelor, tendoanelor, mușchilor, organelor corpului omenesc, al formelor petelor de pe piele etc. Procedeul a traversat mileniile, ajungînd pînă în zilele noastre, fiind practicat încă în unele medii ignorante. Ghicitul în semne avea, se pare, o deosebită răspîndire la populația daco-romană, după cum reiese din aluziile în acest sens cuprinse în unele texte ale autorilor antici. În mod cert, în evul mediu, populația românească folosea curent „tălmăcirea semnelor". Cărțulii populare cu caracter divinatoriu, denumite „Trepetnice" au pătruns în țările române în secolul al XVII-lea, conținutul lor suprapunîndu-se superstițiilor locale. Traducerea uneori neîndemînatecă în limba română a făcut ca nu de puține ori aceste texte să aibă un limbaj bizar sau ilar ca în exemplele ur-

mătoare : „Chica de se va clăti, în oaste 7 ani vei merge și vei veni sănătos la casa ta" ; „Fruntea de se va clăti, spre o țară vei merge și mulți ți se vor închina" ; „Ceafa de se va clăti, o veste rea te va întrista iar apoi te va bucura", „Nasul deoparte de se va clăti, boerie sau osteneală multă" etc.

În secolul al XIX-lea și începutul celui următor a existat o avalanșă de broșuri, mai toate intitulate stereotip : „Tălmăcirea semnelor ce se fac la om, precum : bătaia ochilor, a buzelor, și în scurt toate mișcările și încheieturile corpului omenesc ce sînt date de la natură".

Tot sub formă de superstiție au supraviețuit maniere de divinație în semne pe unghii, cum ar fi noițele. Naivitatea acestor predicții redată în broșurele de „tălmăcire a semnelor" tipărite în secolul trecut este amuzantă : „De vor fi noițe albe pe unghia degetului mare făgăduiește noroc la oaste sau la însurătoare, iar negre pe acel loc dimpotrivă" ; „Semnele albe pe degetul ce arată, noroc de la cele duhovnicești și mireni, cinste și bogăție, iar cele negre semne ne arată pagube și răutate și lucru de judecată" ; „Semnele albe pe unghia degetului de lîngă cel mic se făgăduiește cu milă de la stăpînii cei mari cinste și bogăție, iar negre dimpotrivă" etc.

La francezi și spanioli, semnele pe unghii aveau alte semnificații. Erau luate în considerație plasamentul „noițelor", ca și tonurile de culoare, acestea fiind „citite" în grade de comparație. Același procedeu era aplicat și asupra tonurilor. Cu cît acestea erau mai pronunțate, previziunea era socotită mai sigură.

O altă formă de divinație o constituia aceea a ghicitului în alunițe, practicată încă de vechii egipteni. La poporul român s-au păstrat diverse indicii privind practicarea în trecutul îndepărtat, pe scară largă, a acestei modalități de interpretare a destinului cuiva. Există păstrată în vorbirea curentă expresia „Ce îți este scris, în frunte ți-e pus !", exprimînd exact reminiscențe ale practicii respective, sensurile inițiale ale formulei divinatorii pierzîndu-se, aceasta transformîndu-se în dicton.

În evul mediu vest-european, semnele de pe piele erau atent cercetate mai cu seamă de anchetatorii Inchiziției, care urmăreau să surprindă în formele lor dovezi ale vinovăției unor persoane suspectate de vrăjitorie. O pată, o aluniță care sugera un bob de mei, la subsuoară, de exemplu, putea fi luat drept „pecete a diavolului" și

arestatul ajungea pe rug fără prea multe formalități. O cruce sau o floare erau semne salvatoare, însă.

Începînd cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pînă în perioada actuală, divinația prin alunițe și pete pe piele a recîștigat terenul pierdut, reintrînd în preocupările ghicitorilor, preocupați de a face avere. Evident, o pigmentare mai puternică este, în viziunea omului civilizat, un simplu accident dermic sau un semn ereditar, fără semnificații anume în ce privește derularea vieții indivizilor. Însă, potrivit părerii ghicitorilor fiecare punctișor de pe corp putea semnifica ceva. De pildă, o aluniță pe pomeții obrazului ar fi un semn al norocului, mai ales în dragoste. De unde și obiceiul femeilor, care a dăinuit multe veacuri, de a-și face singure o aluniță pe față.

Fizionomistica este o denumire modernă a unei mai vechi forme de divinație după trăsăturile feței omenești : ochi, păr, gură etc. Pretinsă știință, fizionomistica își extrage „principiile" din ghicitul în stele. De altfel, în cursul evului mediu, citirea viitorului după fizionomie purta denumirea de „semnătură astrală", în ideea falsă că înfățișarea fiecărui individ ar fi influențată încă de la naștere de către conjunctura astrală a momentului. Fără îndoială, ideea era cu totul ridicolă și de aceea adesea persiflată chiar în antichitate. Știința a demonstrat că toate caracterele biologice, inclusiv aspectul exterior al corpului, sînt moștenite conform unei legi riguroase a naturii — ereditatea. Prin urmare, culoarea părului, a ochilor etc. se transmit de la părinți la copii, nu se dobîndesc în mod arbitrar în funcție de poziția unui astru oarecare pe firmament. Sigur, psihologii, medicii moderni sînt astăzi în măsură să surprindă pe fața cuiva suferințe de ordin fizic sau psihic. Anumite colorații ale pielii, globului ocular, buzelor, chiar ale părului pot spune multe specialistului, dintr-o singură privire, fără ca acesta să apeleze la examene de laborator. Boli ale aparatului cardiovascular, de ficat, de rinichi, intoxicații și altele își arată prezența pe fața suferindului. Dar de aici pînă la tabelele „savante" ale fizionomiștilor, este o distanță imensă. Ghicitoria după aspectul feții consideră, spre a da numai cîteva exemple, că părul blond determină incertitudinea în viață, în schimb părul roșu reușite. Spînii ar trebui să fie toți diplomați sau afaceriști, iar persoanele cu părul creț, neapărat bogate. Fruntea era privită, de asemenea, ca un element de predicție. Astfel, o persoană cu fruntea înaltă era desti-

nată succeselor în viaţă. Sprîncenele cele mai favorabile pentru viitorul cuiva se înfăţişau arcuite, nasul perfect trebuia să aibă o lungime egală cu a frunţii şi distanţa dintre nări la fel cu lăţimea ochiului ş.a.m.d.

Tabelele fizionomiştilor cuprind zeci de asemenea consideraţii divinatorii, constituindu-se, în fapt, ca o colecţie ilustrativă a stupidităţii. Practica de la care s-a pornit în alcătuirea zecilor de indicaţii, absolut fanteziste, privind posibilitatea ghicirii viitorului cuiva prin studierea fizionomiei sale se află ancorată într-o extrem de veche concepţie privind anumite puteri magice ale ochiului. Simbolismul ochiului apare în magia primitivilor. În acele vremi de început ale culturii umane, visul era înţeles ca o realitate privită cu un ochi interior — anume ochiul somnului. Prin extensie, s-a crezut că morţii nu pierd această facultate, că ei văd în continuare cu ajutorul miraculosului ochi. Dar ochiul acesta al mortului, care veghea pe cei vii, putea trage în nefiinţă alte persoane. De aici o altă credinţă bizară şi ritualuri magice, acoperirea feţei cu mască funerară, menită să îmbuneze privirea defunctului, ai cărui ochi ficşi speriau. Din asemenea concepţii au izvorît o serie de valori şi simboluri fanteziste ale ochiului, corelări şi asocieri ale acestuia cu alte organe ale corpului, cu sufletul şi personalitatea fiecăruia.

Forţa activă a ochiului primeşte valori magice („ochi bun“ şi „ochi rău“), interdicţia privirii tabu-ului şi evitarea unui asemenea sacrilegiu prin acoperirea ochilor cu palma, gest ajuns semn ritual în unele religii. Ochiul va căpăta, tot din această credinţă cu privire la magicul privirii, potenţa tămăduitoare şi va inspira credinţa deochiului, pentru a contracara starea produsă de „ochi răi“. Există aici şi o încărcătură de realism, de observaţie empirică privind forţa hipnotică a unor persoane. Ochiul drept, urmînd principiul general magic al direcţiilor, va fi socotit benefic, iar cel stîng, malefic. Din aceste credinţe străvechi va persista superstiţia privind „bătaia“ pleoapelor. Şi tot de aici vor rezulta noi sensuri : „ochiul vigilenţei“ (care vede şi prin somn) sau „ochiul stăpînului“ (care urmăreşte în scop de pedeapsă). Din asocierea ochiului cu lumina a rezultat credinţa în „ochiul-foc“ şi în „ochiul-astru“. Aştrii vor fi deci „ochii cerului“, idee din care se va naşte asocierea între „ochi-adevăr“ şi „ochi-justiţie“, regăsită şi în credinţele creştine.

Extrăgîndu-şi falsele principii din asemenea concepţii, fizionomistica nu a făcut altceva decît o operă de mutilare culturală. Fără îndoială, aşa-zisa ştiinţă magică a fizionomiei se bazează pe interpretări arbitrare, fiind în fapt o ocupaţie vulgară, alimentată din corpul imens al superstiţiei.

Ghicitul în apă (hidromanţia) se afla pe un plan preferenţial în varietatea procedeelor mantice ale antichităţii, probabil şi prin faptul că acestui element i se atribuiau nu numai forţe magice, dar era luat în considerare şi de filosofi, ceea ce îi conferea o importanţă suplimentară. Există puţine indicaţii exacte asupra modului cum procedau ghicitorii spre a „afla“ viitorul cuiva în undele apei, dar se ştie bine că erau mai multe metode de utilizare a lichidelor ca mijloc al manţiei. Cea mai răspîndită era practica de a se privi îndelung într-un vas plin cu apă, în timp ce magicianul rostea formule ciudate. În cele din urmă se crea o atmosferă propice inducerii iluziilor, chiar a halucinaţiilor, la care contribuia şi jocul strălucirii undelor. Uneori, ghicitorii aruncau în apă frunze de laur, după care cel căruia i se ghicea trebuia să bea cîteva înghiţituri, de regulă trei, ceea ce grăbea apariţia de halucinaţii. Iluziile vizuale erau apoi povestite magicianului, care le interpreta aidoma tălmăcitorilor de vise. Transparenţa unei suprafeţe, ca mijloc halucinogen se regăseşte şi în *cristalomanţie*, adică în ghicitul cu ajutorul bilei de sticlă naturală. Susurul izvoarelor, al fîntînilor arteziene, generatoare de iluzii auditive, se adăuga procedeelor hidromantice, completate şi cu alte variante, ca de pildă, *gastromanţia*, o tehnică foarte veche. Gastromanţia se făcea, de regulă, prin mijlocirea unui „ghicitor posedat“ care, privind într-un vas cu puţină apă, pe fundul căruia ardea o lumînare, răspundea prin semne, dînd din cap, afirmativ sau nu, la întrebările celui interesat. Se evocau totodată genii (duhuri, divinităţi protectoare ale unei familii) ori demoni care „spuneau“ ghicitorului ce anume vedeau în unde. Profesionistul, asemenea preoţilor oracolelor de mai tîrziu, interpreta viziunile. În fine o formulă de gastromanţie o constituia tălmăcirea iluziilor optice ale unor copii puşi să privească îndelung în apa dintr-un vas.

Hidromanţia — după cum se poate observa — are elemente ce o plasează într-o perioadă străveche a magiei, cînd aceasta nu fusese preluată integral de către practica

religioasă. Antichitatea greco-romană deținea procedeul *catoptrimanției* (ghicitul în oglindă), existînd probabil și la populațiile pretracice și traco-getice, de unde s-ar fi putut transmite în substratul de credințe și obiceiuri ale românilor. De pildă, în noaptea Anului Nou fetele, dezbrăcate și despletite, obișnuiau să privească într-o oglindă, la lumina unei lumînări, spre a-și vedea ursitul.

De fapt, toate suprafețele lucitoare — apa, cristalul natural, sticla, uleiul, cerneala, vinul, foaia metalică etc. — au căpătat, de-a lungul timpului, utilizări în ghicitorie, prin proprietățile lor de a determina automatisme senzoriale, vizuale, halucinații. Puzderia de procedee de ghicit avînd la bază suprafețele lucitoare s-a micșorat treptat, ajungînd a fi respinse din punct de vedere social. Hidromanția va găsi însă soluții de modernizare, fapt ce demonstrează tendința divinației de a se adapta la mentalitatea vremii.

Ghicitul în foc (piromanția). Din cele mai vechi timpuri, focul a fost considerat element magic, ceea ce explică și faptul că el a constituit obiect de veneraţie mai puțin ca zeitate de sine stătătoare, rămînînd o simplă dar esențială energie pentru uzul uman practic. Lîngă foc s-au născut, pe pereții peșterilor, acele jocuri de umbre capabile să stîrnească cele mai bizare fantezii în mintea oamenilor, aflați pe o treaptă inferioară de recunoaștere. Pe bună dreptate se poate afirma că focul a avut puterea să-l propulseze pe om dincolo de condiția primară, atît pe plan material, cît și spiritual. Iată de ce, probabil, primele manifestări cu adevărat religioase trebuie căutate în cultul focului, fenomen asupra căruia domnea convingerea că el reprezintă viața și moartea. Mitologia abundă în exemple de gîndire străveche, prezentă pe întregul pămînt, care acordau focului dimensiuni primordiale. Focul alungă tenebrele întunericului, încălzește, strălucește ; este o armă împotriva animalelor sălbatice, dar și contra spiritelor răufăcătoare. Focul este lumină, prieten sau inamic. Filosofii Indiei și Greciei considerau focul în numeroase ipostaze : solar, meteoric, viu, subteran, organic, astral. Că focul ar fi fost furat zeilor de către Prometheus, în dorința lui de a veni în ajutor oamenilor sau că va fi realizat prin frecarea lemnelor, cum povestește mitul chinez al înțeleptului Sui-jen, aceasta nu pare a avea în practica divinației, nici o valoare.

Pentru piromanție prezintă interes „semnele" pîlpîirilor, ale flăcărilor sau ale jocului de lumini provocat de tăciuni incandescenți. De pildă, dacă se urmărea a se ști în ce măsură existau sorți favorabili într-o acțiune oarecare, cel interesat se ducea la ghicitor și, cu mîna lui, făcea un foc, potrivit sfaturilor primite. Ghicitorul rostea descîntecele în tot acest timp. Cînd izbucneau flăcările, se oprea, le privea cu atenție și interpreta „viitorul" după forma și direcția acestora. Cărbunii aprinși dădeau și ei felurite indicații vrăjitorului, după variația strălucirii, formă, micile flăcări care îi înconjurau, scînteile care izbucneau etc. Fumul avea și el bogate simboluri, rezultate tot din direcții, culoare, forme, grosimi, iar sfîrîitul focului suna ca un fel de voce misterioasă, ce spunea multe ghicitorului.

În fine, focul mai juca și rolul de purificator în ceremoniile divinatorii. Mai precis, fumigațiile erau utilizate ca băi magice, concurînd cu apa izvoarelor, care avea același rol, în special pentru profeți. Adevărul este că toate așa-zisele semne ale focului nu valorau nimic pentru ghicitor, atîta vreme cît nu-și putea da seama ce dorea clientul său să afle. Prin întrebări discrete, el se lămurea. După care producea tălmăcirile, astfel încît să facă plăcere celui care îl plătea, să-l satisfacă psihic. Cum limbajul ghicitorilor a fost stereotip și ambiguu dintotdeauna, cel mai adesea manevra reușea pe deplin, chiar dacă nimic nu era adevărat din ce spunea profesionistul vînzător de iluzii.

Desigur, în mișcările flăcărilor și ale fumului nu se află nici un semn al destinului. Există astăzi suficiente explicații științifice privind combustia, influențată de gradul de umiditate a lemnului și a aerului, de curenții atmosferici, de esența lemnoasă care arde etc.

Strîns legate de ghicitoria prin foc sînt *capnomanția* (care utilizează ca element de ardere nu lemnul, ci grăunțele, în special cele de susan) și *cricomanția* (în care se incinerează boabe de orz). Tehnica era simplă : pe cărbunii încinși se arunca o grămăjoară oarecare de semințe, care începea imediat să fumege. În jocul fumului, creator de iluzii optice, ghicitorul tălmăcea viitorul. Procedeul avea răspîndire în special la popoarele semite. Potrivit unor surse antice, el ar fi devenit tradițional la triburile din zona de deșert, unde lemnul lipsea sau se procura cu mare greutate. O varietate a capnomanției și în general

a piromanției era *daphnomanția*, adică ghicirea viitorului în fumul degajat prin arderea frunzelor sau crăcuțelor de laur. O manieră străveche, descrisă încă de Thokritos (315—250 î.e.n.).

Cephalomanția, o altă formă de piromanție, era divinația bizară, utilizată numai atunci cînd se dorea a se descoperi un răufăcător. Pe jeraticul încins era așezat în acest scop un cap de măgar și ghicitorul începea să pronunțe formule magice, în care introducea numele persoanelor bănuite a fi făptașele furtului, crimei etc. Dacă falca încinsă pe foc trosnea în momentul în care se pronunța un nume, exista credința că acel om era vinovat. Drept urmare, toată năpasta cădea asupra acestuia, fără nici o altă cercetare.

O manieră de piromanție era, de asemenea, *sideromanția*, care consta în aruncarea unui număr impar de paie pe un fier înroșit. Prorocirile erau făcute pe baza mișcărilor firelor, modului cum acestea luau foc și a fumului degajat.

Maniera în care se efectuau previziunile în piromanție lasă să se întrevadă faptul că acest mod de divinație a premers oracolelor, fiind deci extrem de vechi.

Geomanția, adică ghicitul „în pămînt" are o istorie destul de veche, tehnica fiind creată, probabil, de vrăjitorii triburilor din preajma țărmurilor mării. La această ipoteză duce observarea directă a geomanției ce subzistă încă în Peninsula Arabică, fără a se mai face apel la texte antice. Vrăjitorul întinde nisip pe o planșetă, împărțindu-l în patru dreptunghiuri. Ia cîteva pietricele și le aruncă pe nisip. Poziția pietrelor, putînd fi oricare, este interpretată de ghicitor, care pretinde, celor ce îl cred, că urmele din nisip îi spun prezentul, trecutul și viitorul clientului. Doctorul J. Maxwell a studiat la începutul actualului secol acest mod de divinație. „M-am lăsat pe mîna unui ghicitor în nisip, scrie el. Arabul avea o figură gravă și ochi pătrunzători. Precizia indicațiilor sale m-a surprins și nu-mi puteam explica prin ce mijloace știa atîtea amănunte despre mine. La încheiere, ca să mă dea gata, a luat o mutră perplexă, spunîndu-mi că nu știe precis dacă eram cadiu (judecător) sau medic. Atunci am înțeles tot. Pungașul se informase bine asupra persoanei mele și nici nu era greu să o facă în acel tîrg musulman medieval. Știa precis că sînt medic, dar cabotinismul său îl pierduse. Șiretenia lui de analfabet îi jucase o festă, crezînd că mă va impresiona printr-o punere în scenă atît de ieftină, făcînd pe naivul. Ce naiba, l-am întrebat, oare tu, credincios al Coranului, nu mai știi cum arată un judecător ? Ghicitorul s-a fîstîcit, confirmînd astfel bănuielile mele intime. Era un șarlatan".

Literatura veche menționează numeroase variante ale geomanției. Printre acestea amintim *sephramanția*, adică ghicitul în cenușă. Procedeul consta în presărarea cenușii pe o suprafață plană, după care cel care dorea să i se ghicească punea întrebările de rigoare deasupra tablei. Sub acțiunea presiunii aerului, stratul de cenușă era spulberat, formînd diferite imagini, servind ca bază de interpretare divinatorie. Sephramanția poate fi considerată, din acest punct de vedere, ca precursoare a ghicitului în cafea, apariție mai recentă dar tot cu aceeași încărcătură aberantă, ca și formele străvechi de divinație.

Ceara și plumbul topite, alcătuind diferite figuri prin răcire, în apă, au servit și ele interpretărilor divinatorii geomante.

Aeromanția era o formă de ghicitorie efectuată prin interpretări subiective ale unor manifestări atmosferice — vînt, curcubeu, halouri solare sau lunare, forma și viteza de deplasare a norilor. Istoria este presărată cu multe asemenea „descifrări" de semne cerești. Se povestește că în timpul jefuirii Ierusalimului de către Antiochos s-ar fi văzut pe cer un cavaler pe un cal de aur ; iar pe vremea lui Titus, tot aici, s-ar fi observat în nori care de luptă și soldați înconjurînd orașul. În realitate, asemenea viziuni nu sînt decît produsul halucinațiilor colective, apărute în momente de mare tensiune psihică. Cîteva exemple, studiate de psihologii contemporani, sînt edificatoare. Printre acestea mai aprofundată este analiza științifică a unei halucinații colective petrecută în august 1914, pe frontul francez, cînd un grup de soldați irlandezi ar fi „văzut" pe cer, la Mons, îngeri cu săbii în mînă porniți împotriva frontului german. Cum în acel moment tocmai erau executate fotografii aeriene, conformația norilor a putut fi în detaliu cercetată, demonstrîndu-se pe viu deformarea prin halucinație a realității : norii într-adevăr aveau forme bizare, dar erau totuși nori adevărați.

Chiromanția sau tehnica de a prezice întîmplările viitoare, destinul unui individ prin cercetarea liniilor din palmă s-a practicat din cele mai vechi timpuri. Informații

referitoare la această formă de ghicit ne parvin de la chaldeeni, asirieni și egipteni. Cît de răspîndit era ghicitul în palmă arată faptul că numai la vechii evrei existau mii de chiromanți. Grecii și romanii agreau, de asemenea, acest mod de divinație. Însuși împăratul Augustus trecea în ochii contemporanilor săi ca un excelent ghicitor în palmă, ceea ce nici nu era de mirare, deoarece el dispunea de destinul tuturor supușilor, știind dinainte ce-l putea aștepta pe acela căruia îi privea palma, mai cu seamă atunci cînd era vorba de un înalt funcționar, general sau curtezană.

O serie de autori prestigioși s-au referit la chiromanție. Printre aceștia Democrit, Aristotel, apoi Avicenna s-au prefăcut a da crezare istorioarelor privitoare la previziunile făcute de vestiți chiromanți.

Ghicitul în palmă se face aplicînd o tehnică destul de sofisticată, profesionistul dispunînd de un limbaj specific, asemănător cu cel al astrologilor. Protuberanțele din palmă și de la articulațiile degetelor au, de pildă, denumiri de planete. Există o complicată hartă a palmei utilizată de chiromanți. De fapt, în lucrările consacrate acestei forme de ghicit sînt circa o sută de variante de cartografii chiromantice, corespunzătoare așa-ziselor „specii de mîini".

Nu poate fi ignorat un fapt științific, acela că forma, volumul, direcția liniilor și amprentele, culoarea pielii pot ilustra o fizionomie a palmei, care oferă posibilități de intuire a vîrstei, temperamentului, profesiunii, stării de sănătate a celui examinat. De aceea, un ghicitor versat poate recunoaște ușor dacă un om este artizan, muncitor sau intelectual, studiind uzura și culoarea pielii, deformațiile degetelor, mușchii și venele, alte elemente. De altfel, psihologii moderni, ca și medicii știu că, uneori, starea de sănătate poate fi surprinsă prin studiul palmelor. Ca, de altfel, și profesiunea.

În tehnica ghicitorilor, mîinile osoase, dure, îngroșate, anunță de exemplu frămîntări psihice, în timp ce mîinile delicate, cu pielea fină sînt semne ale unei vieți sedentare. Mișcările involuntare ale mîinilor sînt alte semne care trădează temperamentul unui individ, dacă acesta este din fire calm, impulsiv sau nepăsător. Sînt realități speculate abil de chiromanție, cu mii de ani în urmă, ceea ce explică în bună parte succesul ei. Dar, de la aceste considerente, pînă la pretenția aflării viitorului

prin cititul „liniilor" din palmă este însă o distanță enormă. Cercetări moderne, vizînd nu neapărat veștejirea chiromanției, ci stabilirea cu exactitate a valorii reale predicționale a acesteia, au avut ca rezultat demonstrarea faptului că ghicitul în palmă nu reprezintă o metodă științifică, nefiind verificabilă în experiment. Următorul test efectuat poate fi edificator. Unui expert în chiromanție i s-a remis mulajul palmei unei persoane pe care nu o cunoștea. Ghicitorul a studiat îndelung „harta" liniilor și a dat în scris interpretările sale, prevestind — între altele — o viață lungă pentru posesorul palmei respective. Numai că mulajul fusese executat de către experții unui muzeu de medicină legală după mîna unui tînăr mort cu cîtva timp înainte...

Absurditatea credinței că planetele Sistemului nostru solar ar putea influența forma, culoarea, direcția protuberanțelor și liniilor palmei apare evidentă.

Ornithomanția sau ghicitul prin tălmăcirea comportamentului, mișcărilor și aspectului păsărilor constituie o prelungire a străvechilor credințe magice, născute din observarea lumii animale.

Dacă luăm în considerație comportamentul față de lumea animală — insecte, păsări, mamifere, pești — așa cum poate fi el studiat acum la populațiile aflate pe treptele inferioare de civilizație, constatăm o mare naivitate care a stăpînit populațiile străvechi. Ele credeau că lumea vie le este asemănătoare, că orice ființă gîndește, vorbește, se comportă uman. Cu timpul, observarea repetată a realității a avut drept urmare modificarea treptată a acestei concepții, ajungîndu-se la concluzia că animalele nu au totuși o viață și trăiri identice omului, dar că ele fac mișcări și acțiuni ghidate de forțe enigmatice. Urme ale acestei mentalități se regăsesc în basmele românești ca și ale altor popoare, în care animalele vorbesc, dau sfaturi înțelepte pentru ca omul să izbîndească sau dimpotrivă. Însă ființele înzestrate cu asemenea calități miraculoase nu sînt oricare, ci numai acelea purtătoare ale unor puteri magice, ori chiar zeități transformate prin puterea vrăjilor.

În antichitate, asemenea credințe capătă sancțiune religioasă. Indienii, egiptenii, chinezii, mesopotamienii, apoi tracii, grecii și romanii, geto-dacii, vechii slavi, goții dispuneau fiecare de un panteon foarte bogat populat cu animale divinizate. Mitologia greacă este, poate, cea mai

pitorească din acest punct de vedere, imaginînd o varietate derutantă de ființe cu forțe excepționale puse să acompanieze divinități sau să se lupte cu ele. Însuși Zeus, cel mai puternic dintre zeii olimpieni, a fost învins de Typhon, un balaur uriaș, cu o sută de capete. Apollo se încaieră cu șarpele Python. Artemis cutreieră pădurile cu o haită de cîini dăruiți de Pan. Toți zeii se deghizează în mamifere, păsări, pești, spre a-și atinge unele scopuri ascunse. Oamenii se puteau și ei transforma în diferite vietăți, sub acțiunea vrăjilor sau a voinței zeilor. Mai mult divinitățile își dispută speciile de animale. Fiecare zeu era reprezentat de către o vietate oarecare. Astfel, acvila i-a fost atribuită lui Zeus, corbul și mai tîrziu uliul lui Apollo, măgarul — Hestiei, calul lui Poseidon, cocoșul și cocorul zeiței Demeter, barza — Herei, șarpele lui Asclepios, cucuveaua — Artemisei, albinele erau ale muzelor etc. Toate aceste ființe, spre a enumera numai pe cele înzestrate cu forțe divine de către greci, erau apropiate omului, care vedea în mișcările și comportamentul lor voința zeilor.

Exista însă o ierarhizare în clasificarea lumii animale. Pe treapta cea mai de jos se aflau peștii și reptilele. Apoi veneau patrupedele, la rîndul lor departajate după criterii de inteligență. Cel mai sus se situau înaripatele. Dar și în rîndul păsărilor gradația era prezentă. Primau zburătoarele care se urcau în înaltul cerului, ele fiind considerate ca apropiate zeilor, de la care aduceau mesaje pentru pămînteni. Să fie oare mitologia cea care a stat la baza tehnicilor ornithomanției, adică a divinației prin actele instinctive ale păsărilor sau invers, această tehnică să fi oferit condiții de reflecție și creație culturală sub forma mitului ? Oricum este clar că ornithomanția și mitologia au mers mînă în mînă.

În acele vremuri, Democrit considera că muzica a fost creată prin imitația ciripitului păsărilor, în timp ce Aristofan (c. 445—386 î.e.n.), aducea argumente menite să convingă că zburătoarele sînt cele mai reușite ființe de pe pămînt, atingînd — după el — perfecțiunea. Pe de altă parte, partizanii metempsihozei vedeau în aripate un fel de vehicule ușoare ale sufletelor comunicative, care poartă de grijă oamenilor. Păsările albe erau întotdeauna reprezentări ale duhurilor. Însuși Plutarh scria că păsările, datorită marii lor rapidități, inteligențe și abilități, se află în serviciul zeilor, iar zborul, ciripitul, sunetele

emise de acestea nu ar fi altceva decît mesaje divine pe care oamenii trebuie să se străduiască a le înțelege. Aceleași convingeri le vom întîlni la Euripide (480—406 î.e.n.), iar mai tîrziu la Porphyr (234—305 î.e.n.).

Desigur, nu toate păsările erau considerate de ornithomanție ca apte a furniza prorociri. Pe primul loc erau cotate cele de pradă, existînd concepția că ele se aflau în grația supremă a zeilor. Aceste zburătoare, solitare, cu individualitate caracteristică, carnivore, erau denumite chiar păsări-proroc. Substratul credinței în păsările-proroc este extrem de vechi, dominînd concepția tuturor popoarelor antichității asiatice, nord-africane și europene. El trebuie căutat în legătura primară pe care omul cavernelor o făcea între viață, căldură și sînge bazată pe constatarea că un trup mort nu mai are sînge și nici căldură. De aici și acel apetit al spiritelor pentru sînge. În concepțiile străvechi păsările de pradă aveau două atribute demne de a fi interpretate ca similare spiritelor. Primul îl constituia zborul, deci circulația prin aer, aidoma duhurilor. Al doilea, modul de hrană, cu alte cuvinte devorarea victimelor, a sîngelui acestora. Identitățile între comportamentul păsărilor și credința în spirite erau evidente la antici. Potrivit mentalității acestora, păsările, fiind reîncarnări ale morților, puteau fi determinate să dezvăluie viitorul. Ca atare, ar fi fost suficient să se dea acestor păsări o mixtură de carne și sînge, preparată în atmosfera incantațiilor magice, pentru ca ele să-și exteriorizeze facultățile divinatoare. O proporție însemnată avea în compoziția magică a amestecului respectiv ficatul, acesta fiind considerat ca organul înzestrat cu însușiri profetice. Devorarea ficatului ducea, deci, la transmiterea și sporirea virtuților respective în corpul păsării-proroc. Amănunte ale concepției respective sînt prezentate în *Theogonia* lui Hesiod (sec. 8 sau 7 î.e.n.). Eschyl (c. 525—456 î.e.n.), de asemenea, se referă la același mod de înțelegere a devorării ficatului. Dar, în lumina cercetărilor moderne, substratul trebuie să fi fost cu mult mai vechi, încă de pe vremea cînd ficatul era, în concepția magică, sediul sufletului, deci al spiritului, care — așa cum s-a văzut — avea virtuți profetice. În acest mod, alături de păsările-proroc (ornithomanția) s-a păstrat și ghicitoria în ficat *(hepatomanția)*.

Oricum s-ar fi petrecut evoluţia ornithomanţiei, ea era deja constituită în vremea lui Homer, fiind practicată cu abilitate de Calchas, Helenos, Halitherses, Melampus, Amphiaraos, Tiresias şi alţi ghicitori. Locul de proveniență al acestei bizare maniere de ghicit, după mişcările în zbor, după sunetele emise de păsări sau alte comportamente ale acestora este adesea considerat a fi Grecia, pornindu-se de la dramaticul mit al lui Prometheus pedepsit de Zeus ca un vultur uriaş să-i mănînce zilnic ficatul care, peste noapte, se regenera. Dar, faptele par a fi fost cu totul altele, deoarece încă înainte de înflorirea civilizaţiei grecilor, ornithomanţia exista în Phrygia şi în Peninsula Arabică.

Păsări aducătoare de noroc, fatidice, erau socotite acvila, ca mesager al lui Zeus, vulturul, corbul, cioara cenuşie şi, uneori, lebăda. Egiptenii şi romanii considerau şi alte păsări drept faste. În acelaşi timp, unele păsări erau considerate aducătoare de nenorocire sau de rău augur. Concepţiile în acest domeniu difereau. Prezenţa şi mai cu seamă strigătul cucuvelei noaptea era un semn al morţii sau al bolii la mai toate popoarele, credinţă transmisă pînă în zilele noastre, sub formă de superstiţie, şi la români. Atenienii, care aveau ca pasăre divină cucuveaua, considerau, dimpotrivă, drept un semn de noroc ţipătul acestei răpitoare nocturne, iar prezenţa ciorii cenuşii ca o indicaţie a zeilor că se va produce o întîmplare rea, neprielnică. Ornithomanţia presupunea, din partea ghicitorului, o înţelegere nu numai a comportamentului diferitelor zburătoare, ci şi a „limbii" acestora. Nu era vorba despre o anume conversaţie cu păsările, ci de interpretarea sunetelor emise de ele, fie ca favorabile pentru cel căruia i se ghicea, fie nefavorabile (un cîrîit de exemplu).

Augurii reprezintă o formă tîrzie a ornithomanţiei. Augurul era membru al unui colegiu sacerdotal special care avea ca atribuţie prevestirea evenimentelor sau tălmăcirea voinţei zeilor după zborul şi cîntecul păsărilor, ori prin examinarea măruntaielor animalelor sacrificate. Augurii erau priviţi ca persoane foarte importante, avînd rangul de primi demnitari în stat. Numărul augurilor era variabil. La Roma, de exemplu, existau iniţial trei auguri, selecţionaţi din rîndul familiilor foarte distinse. Mai tîrziu, numărul lor va creşte treptat, ajungînd în cele din urmă la cincisprezece. Apariţia şi ceremonialul augurilor erau impresionante. Îmbrăcaţi în robă de purpură, purtînd coroană de lauri, ei veneau maiestos la altar. Se opreau în faţa acestuia şi se întorceau solemn cu faţa spre Răsărit, ridicau braţul circumscriind o parte din cer cu un baston augural, după care aşteptau în linişte ca prin spaţiul marcat de ei pe firmament să treacă o pasăre. Cînd, în sfîrşit zburătoarea apărea, se stabileau punctele de intrare şi de ieşire ale acesteia din zona circumscrisă. Dacă pasărea era zărită prima oară la stînga, semnul era de bun augur şi invers, la dreapta era de rău augur. De aici mai multe expresii ca „de bun augur" sau „de rău augur", adică bun sau rău prevestitor, folosite şi azi, dar fără sensul de odinioară. Nu oricare pasăre servea drept purtătoare a semnului divin, ci doar acvila, vulturul, uliul, şoimul, corbul, cioara cenuşie, bufniţa şi porumbelul. Apariţia unui porumbel alb (pasăre de bun augur întîlnită în miturile potopului lui Deucalion şi Noe) era atît semnul izbînzii, cît şi al păcii, acest ultim simbol perpetuîndu-se pînă astăzi.

Puii sacri jucau un rol anume în ceremoniile augurale. Nici o decizie în Senat sau în Armată nu putea fi luată la Roma înainte ca augurii să se pronunţe, după observarea modului cum ciuguleau aceştia grăunţele. Cînd puii sacri, lăsaţi liberi în curtea templului, se repezeau cu aviditate la seminţele de grîu, se credea că auspiciile — deci împrejurările — sînt favorabile desfăşurării acţiunilor proiectate. Dacă refuzau să mănînce, auspiciile erau nefavorabile şi prin urmare se anulau proiectele. Augurii, ca oameni de stat, conduceau, în fapt, imperiul deoarece toate actele importante de decizie, inclusiv cele privitoare la război, erau adoptate în funcţie de recomandările lor. Or tocmai aceşti auguri se pricepeau de minune să interpreteze „voinţa" zeilor, în funcţie de interesele personale, familiale sau de grup. Cicero descrie maniera naivă, dar totuşi eficientă în care aceştia manipulau opiniile. Cercetarea puilor sacri se făcea, prin tradiţie, în faţa împăratului şi a senatului. Prin urmare totul se desfăşura fără ascunzişuri. Dar, dacă anumite interese cereau ca păsările să ciugulească repede boabele, ele erau ţinute nemîncate un timp oarecare, înainte de a fi aduse în curtea templului pentru ceremonia augurală. Bineînţeles, bietele aripate, astfel tratate, se aruncau literalmente asupra grăunţelor, devorîndu-le. Prin urmare, auspiciile erau favorabile... Se putea face şi invers, adică

puii să fie îmbuibați în prealabil. Rezultatul era perfect previzibil : auspicii nefavorabile.

Secretele profesiunii de augur trebuiau să fie ținute în cea mai deplină strictețe. Înainte de a fi primiți în colegiul sacru, fiecare dintre auguri se angaja prin jurămînt să nu divulge niciodată misterele pe care le deținea. Se pretindea aceasta de teamă ca instituția să nu fie discreditată. Totuși, manoperele augurilor au ajuns de domeniul public. Într-atît de ponegriți au devenit, încît cuvîntul „sinister" (stîng), care semnifica în vorbirea augurilor „semn bun" a primit în vorbirea curentă sensul invers (defavorabil, rău, pervers), fiind preluat și de limbile neolatine cu înțelesuri aproximativ similare. Augurii au început să decadă total ca instituție, începînd cu anul 313, după Edictul de la Milano, care proclama libertatea de credință și egalitatea în drepturi a creștinilor în Imperiul roman și au dispărut în timpul împăratului Theodosiu cel Mare (379—395), cel care a decretat creștinismul ca unică religie în stat, interzicînd cultele păgîne. Cu toate acestea, o relicvă a lor se regăsește în cîrja episcopilor creștini, simbol al bastonului augural, care și el își are originea în practica rituală a unor vechi religii, inclusiv cele orientale (indiene și chineze), însemnînd, la rîndul său, toiagul arhaic al păstorilor, întîlnit pretutindeni în lume și astăzi.

O variantă a probei puilor sacri a constituit-o *alectorymanția,* utilizată atunci cînd se dorea a se afla numele cuiva. În această manieră, după moartea, în anul 378, a lui Valens Flavius, pe cîmpul de luptă de la Adrianopol cu goții răsculați, a fost desemnat ca împărat Theodosiu cel Mare. Alectorymanția certifică un fenomen interesant, anume acela că, după căderea instituției augurilor, ornithomația a continuat să fie practicată sub forme mascate și în epoci mai tîrzii.

Haruspiciile, o altă formă de ghicitorie, foarte rafinată, cu caracter ritual, era cunoscută și aplicată de către o anumită categorie de preoți ghicitori romani, care pretindeau că pot afla viitorul examinînd măruntaiele animalelor sacrificate. Practica a fost cunoscută în maniere diferite și de indieni, chaldeeni, egipteni, vechii evrei, ceea ce arată că Roma împrumutase sistemul din Orient. Ghicitorii în măruntaie de animale examinau pe rînd, respectînd o anumită ordine : ficatul, intestinele, fierea, inima, carnea încă palpitîndă a victimei. După aceea ur-

măreau flăcările rugului pe care ardeau sacrificiul. În ritual ei se mai foloseau de tămîie, vin, apă și făină spre a completa jertfa și a face binevoitoare divinitățile ce urmau să dezvăluie viitorul. Mai erau observate, ca „semne" de prorocire, comportamentul vietăților înainte de a fi sacrificate, felul cum acestea veneau spre altar : tîrîte ori în mers liber, dacă erau resemnate, dacă sîngele țîșnea cu violență din artera tăiată sau se scurgea cu încetul. Culoarea sîngelui, contracțiile fibrelor musculare constituiau, de asemenea, „indicații divine". După ce se scurgea sîngele din vietatea sacrificată pe altar, preotul-ghicitor îi despica pieptul și pîntecele. O inimă mică sau bolnavă, un plămîn foarte voluminos sau de culoare alburie anunțau un dezastru. Mai mult, dacă vreunul dintre aceste organe alunecau din mîna sacrificatorului, dezastrul anunțat urma să fie și mai mare. Urma arderea jertfei, prilej de alte „prorociri". De pildă, cînd fumul se înălța drept în sus, cu repeziciune, clar, pur, zeii erau favorabili. Dimpotrivă, dacă rugul se aprindea greu ; flacăra, în loc să se înalțe în piramidă, descria linii curbe și lăsa un fum greu ; jertfa nu ardea în întregime ; dacă vîntul sau ploaia stingeau focul — se credea că va avea loc o mare nenorocire, o catastrofă. În fine, arderea smirnei, al cărei fum trebuia să fie perfect alb spre a dovedi favoarea divinităților, încheia solemnitatea.

Ghicitul prin acte involuntare ale animalelor este o variantă a ornithomanției. Alături de păsări (mesageri ai zeilor), o oarecare valoare divinatorie au primit în vechime și ființe nezburătoare : patrupedele, reptilele, peștii și unele insecte. Originea acestei forme de divinație, considerată de scriitorii antici ca vulgară, nobilă fiind doar ornithomanția, trebuie căutată în străvechea credință că tot ce era însuflețit avea vocație divinatorie. Dar, încă din antichitate au fost considerate superstiție prorocirile făcute pe baza comportamentului altor vietăți în afara păsărilor.

O reminiscență a acestei maniere de ghicit este șoricelul-ghicitor, întîlnit și astăzi prin bîlciuri, dresat să extragă „horoscoape" dintr-un pachet. Sistemul extragerii biletelor norocoase, denumit *cliromanție,* este foarte vechi. Se pare că metoda, simplă și expeditivă, ar fi o invenție a grecilor antici. În *Ciclul troian* se povestește episodul luptei dintre Hector și Aiax. Hector chemă pe unul dintre eroii greci să se lupte piept la piept cu el. Aces-

tei provocări i-au răspuns nouă viteji odată: Agamemnon, Diomedes, cei doi Aiax, Idomeneus, Meriones, Eurypylos, Thoras și Ulise, fiecare dintre ei socotind că avea dreptul la luptă. Cum trebuia ales numai unul, eroii au hotărît, sfătuiți de Nestor, să tragă la sorți. S-a scris numele fiecăruia pe cîte o frunză și toate au fost puse în coiful lui Agamemnon. Nestor a scuturat frunzele, una căzînd pe pămînt. Pe ea era numele lui Aiax, deci cel ales de sorți. Acest sistem foarte vechi s-a transmis la toate popoarele, din antichitate pînă astăzi. El este totodată precursorul tuturor formelor de extragere a numerelor cîștigătoare la loteriile și tombolele moderne.

Ghicitul în actele instinctive ale omului. Rostirea fără voie a unor cuvinte (de unde „cuvinte fericite" și „cuvinte fără noroc"), ca și spasmele și tresăririle involuntare (ochi, membre, trup) au avut și ele vocație divinatorie. Ecouri ale acestei vechi forme de ghicit se regăsesc în diferite superstiții existente la poporul român. Se zicea, de pildă, că, dacă două persoane rosteau odată un cuvînt, „a pierit un drac" sau dacă cineva avea un frison nervos scurt „că a trecut moartea pe lîngă el", iar dacă țiuia urechea „îl vorbea cineva". Se înțelege că nu are rost credința în asemenea naivități, deoarece viața de zi cu zi, practica nu le-a confirmat niciodată, însă ele au persistat ca un automatism, similar urării de „noroc" sau „sănătate", care se face, aproape involuntar, cînd cineva strănută. Probabil, odinioară, strănutul avea valoare de predicție, cunoscută și de daco-romani. O dovadă ar fi însuși verbul „a strănuta" care vine din latinescul „sternutare", termen ce desemnează una din cele trei clase principale ale interpretării în divinația romană, alături de „sollisatio membrorum" (convulsii și palpitații) și „tinnitus aurium" (țiuitul în ureche). Fiecare din aceste categorii de semne conținea valoarea ei : strănutul era indiciu de boală, palpitațiile de înșelăciune sau pagubă și zgomotele în urechi vorbe „de bine" sau „de rău".

Arithmomanția sau ghicitoria cu ajutorul numerelor este o invenție antică, ea fiind precedată de anumite practici magice ce aveau loc cu prilejul împărțirii hranei cuvenite fiecărui membru al colectivității. La polinezieni, operația împărțirii și distribuirii peștilor prinși, într-o ieșire pe ocean, se făcea de către șeful tribului, asistat de către vrăjitor, dualitatea aceasta fiind recunoscută de obște prin faptul că primul reprezenta autoritatea, iar

secundul puterea invocată ce adusese belșugul. Împărțeala la polinezieni cît și la alte populații aflate pe o treaptă inferioară de organizare socială nu se făcea prin numărare, ci prin grămezi. Fiecare primea o grămadă similară cu un „martor", alcătuit dintr-un număr de pești, animale, blănuri, obiecte etc., cuvenite tuturor, care se punea deoparte. Cînd cineva era nemulțumit și protesta, vrăjitorul făcea comparația pe loc, în văzul tuturor, desfăcînd grămezile în piesele componente : „Una la tine, una în grămada-martor" și tot astfel, refăcînd grămezile alături pînă epuiza stocurile. Dacă prin această manevră se refăceau simultan atît grămada celui ce protesta, cît și cea „martor", reclamantul era sancționat, uneori cu pierderea unei părți din ce i se cuvenise, cantitate care se redistribuia colectivității.

Este, probabil, cea mai veche dovadă a începuturilor gîndirii matematice, cînd oamenii încă nu știau să numere și nici să socotească, plasînd operațiile aritmetice în sfera magiei. De altfel, măsurătoarea, numărătoarea au apărut mult mai tîrziu pe scara evoluției civilizației. O demonstrează înseși cuvintele sanscrite „namati" și „na mas", primul cu înțelesul „a se cuveni" (distribui), al doilea cu sensul „porție anuală". În greceşte, cuvîntul namati a devenit „nemo" (a distribui, a împărți), din el derivînd mai tîrziu o altă noțiune aceea de „nomos" (lege). Tocmai aceste noțiuni stau la baza latinescului „numerus", care nu mai are înțelesul de „grămadă", ci de „număr". Dar calea de la „grămadă" la „număr" a fost extrem de lungă și de anevoioasă, reprezentînd o elaborare sinuoasă. Există diferite supoziții privitoare la evoluția de la magie la matematica pură, fiecare cu valorile și limitele lor.

Unele triburi actuale, trăind în jungla ecuatorială, încă mai utilizează degetele mîinii ca pe un fel de răboj, spre a desemna un număr oarecare de animale vînate. Numărul exprimă mîna, așa cum poate fi ea observată ca semn magic pe pereții peșterilor paleoliticului, unde omul și-o imprima cu sens de stăpînire : o mînă (de obiecte, deci cît cuprindea ea), sau un pumn — sensuri rămase pînă astăzi în tradiția multor popoare, inclusiv la cel român. Așa cum se poate observa la unele comunități tribale primitive din America de Sud, degetele ajung la un moment dat să exprime numere. Mai întîi unu, care este arătătorul, sugerînd că tocmai acest deget era acela care în-

dica „grămada", iar mijlociul va deveni „doi", adică mai mulți. Acest sistem cu baza de numerație doi se află la temelia abstractizării numerelor și, în general, a gîndirii matematice. Din considerente magice, fiecare număr a primit un nume, care nu putea fi rostit oricum, ci într-o anumită ordine : unu, doi, trei, patru și așa mai departe. Scrierea matematică s-a născut tot ca urmare a cerințelor de ordin practic.

Matematica în forme rudimentare era cunoscută și folosită de asemenea de egipteni, babilonieni, hitiți și hurriți. Fenicienii dețineau și ei un sistem de numerație zecimal, dar foloseau și pe cel sexagesimal. Cu vechii evrei numerația începe să capete o fațetă nouă. Asistăm acum la nașterea unui fenomen bizar. Dominați de mentalități mistice și superstiții, evreii antici ajung să vadă în numere, în rezultatele calculelor, un fel de forță enigmatică, o putere intrinsecă, pe care nu și-o puteau explica deoarece nu ei inventaseră sistemele de numerație și nici procedeele aritmetice ca să-și dea seama de originea pur umană a acestora. Pentru vechii evrei, ca și pentru alte populații antice, aritmetica va căpăta cu încetul, o fațetă mistică. Lui Moise i se vor „revela", pe muntele Sinai, potrivit legendelor biblice, cele zece porunci, număr explicat ca derivație din sistemul zecimal. Dintr-un alt sistem, sexagesimal, va veni numărul 12, care apare atît de frecvent în *Biblie :* cele douăsprezece triburi din Israel, douăsprezece pîini, douăsprezece porți de intrare ale Ierusalimului descris de Ezechiel, iar mai tîrziu, aceeași cifră va intra în mitica *Noului Testament* ca o continuare a mentalității iudeo-creștine primitive (doisprezece apostoli, ceasul al 6-lea, trei zile și trei nopți etc.). Apoi vor apare în sistemul zecimal : 40 de zile și 40 de nopți postite de Iisus în pustiu, 5 pîini pentru 5 000 de oameni, 10 000 de galbeni, cinci fecioare nechibzuite și cinci fecioare înțelepte și altele.

Matematica indiană, prin excelență magică, era reprezentată de cea folosită în ritualul vedic și brahmanic. Ritualul vedic țintea să obțină desfășurări de acțiuni corespunzătoare structurii universului și fenomenelor naturii, în ideea supunerii sau controlării acestora. Matematica indiană clasică aduce totuși un element de excepție, care va fi răspîndit ulterior de arabi, anume introducerea lui zero.

În ceea ce privește matematica chineză antică, ea va folosi denumiri monosilabice destinate pentru primele zece numere, existînd indicii că acestea erau utilizate cu sens magic încă din mezolitic. Geometria lor se apropie, de asemenea, de magie, chinezii fiind — de altfel — inventatorii primului patrat magic. Potrivit legendei, acesta era înscris pe spatele broaștei țestoase pe care Cerul a făcut-o să iasă din rîul Lo. Calculele matematice se foloseau în tehnicile divinatorii adică în astrologie, „baghetele aruncate" (procedeu de tragere la sorți, în care pierdea cel căruia îi revenea un pai mai scurt) și în geomanție pentru descoperirea celor mai favorabile locuri de amplasare a caselor și mormintelor.

În Europa, numerația traco-getică, și ea de origine magică, pare a fi cea mai veche de pe continent, o dovadă concretă oferind în această direcție sanctuarele-calendar prezente în spațiul locuit de geto-daci și mai ales cel aflat la Grădiștea Muncelului (construit, după unele ipoteze, în mileniile 4—3 î.e.n.). Poziția aliniamentelor, grupările de semne din aceste „calculatoare" în aer liber, superioare din punct de vedere al preciziei și anterioare sanctuarelor-calendar de la Stonehenge (Marea Britanie), arată că geto-dacii cunoșteau numerația sexagesimală, folosită de magii-astronomi și păstrată prin tradiție cel puțin pînă în secolul al II-lea e.n., prin urmare mult timp după ce aceasta fusese abandonată de civilizația greco-romană.

Matematica elenă, și ea foarte veche, utiliza unele procedee specifice de scriere a numerelor, probabil destul de asemănătoare celor din Mesopotamia și Egipt. Aici se află punctul de pornire al Arithmos-ului, credință care atribuia primelor zece numere, dar și altora, proprietăți magice excepționale, secrete. Aceasta nu înseamnă că matematica elenă era bazată în general pe irațional. Grecii au inventat atît o zeitate a matematicii, pe Arithmos, al cărei nume va desemna ordinea și armonia, ritmul — cuvînt de altfel derivat de aici —, cît și calculele bazate pe idei științifice. Arithmos mai avea și sensul de număr natural*. Pitagora spunea că Aritmetica este cea mai frumoasă dintre științe. Dar această știință, pe care o lăuda cu atîta pasiune, va rămîne multă vreme ocultă, tăinuită

* În concepția grecilor, numărul natural (2, 3, 4...) era eliberat de muncile calculului și ferit de posibilitatea schimbării într-un număr neîntreg.

celor ce nu făceau parte din grupul sau mai curînd din secta pitagoreicilor. Matematica devine la vechii greci un fel de „beţie intelectuală". Iar de aici, cu încetul, un mister, decăzînd în superstiţie, apropiindu-se de vrăjitorie.

Magia intervine larg în matematică, operînd cu regulile sale comune. Fiecare număr va căpăta o semnificaţie, alta decît cea obişnuită. Astfel, 1 va reprezenta numărul unităţii, adică acela care există prin el însuşi. După Pitagora, 3 şi 4 aveau proprietatea de a oferi plăceri miraculoase. Numărul 7 era binecunoscut de iniţiaţi şi magi, regăsindu-se în practici mitico-magico-rituale, în legende, ca şi în incantaţii, în folclorul vrăjitoresc şi tămăduitor (cele 7 planete, cei 7 înţelepţi, 7 zile ale săptămînii, 7 minuni ale lumii, 7 capete ale hydrei, 7 vaci grase, 7 vaci slabe, 7 plăgi ale Egiptului, 7 braţe ale candelabrului israeliţilor, 7 îngeri ai Apocalipsei, 7 trompete ale Apocalipsei, 7 munţi ai Apocalipsei, 7 generaţii ale zeilor celţilor, 7 păcate capitale şi aşa mai departe). În numeralogie, după 1, cel de-al doilea număr al stăpînirii de sine, ca şi al posesiei este 11. În privinţa lui 12, acesta se află la baza unei numeraţii magice. Sînt 12 luni ale anului, 12 munci ale lui Hercule, 12 semne ale Zodiacului etc. Numărul 13 avea semnificaţia faptului nefast, jucînd un rol cu totul special în vrăjitorie, ca şi în religie. În fine, 19 era numărul lui Apollo sau al Cosmosului.

Anticii, ca şi cercetătorii moderni, nu au elucidat legăturile de cauzalitate care au dat semnificaţii magice diferitelor numere decît într-o oarecare măsură. În ce priveşte numărul 7, conţinutul magic îşi are originea în astrolatrie şi astrologie, ca şi în anumite sisteme străvechi de împărţire a timpului pe săptămîni. Numărul magic 12 are aceeaşi provenienţă. Cu privire la cifra 19, despre ea există o menţiune a lui Hesiod care aruncă o lumină asupra concepţiilor legate de aceasta. Cifra era asociată circumferinţei planetare, aşa cum era ea imaginată de vechii greci. În credinţa anticilor, abisul se află străjuit de un zid din aliaj de cupru, pe care Noaptea îl înconjura de trei ori în zborul său circumplanetar. Acesta reprezenta limitele lumii, locurile hidoase, spaţiile fără sfîrşit, locul de petrecere al nemuritorilor. Numărul 9 este un multiplu al numărului trei. De trei ori cîte trei rotiri în jurul zidului de bronz dădea cifra 9. Deci, 9 zile cu 9 nopţi, plus 1, numărul unităţii, fac 19. Acelaşi număr va fi găsit în mitologiile asiro-babiloniană, egipteană, greacă

şi geto-dacică. În sfîrşit, 19 redă circumferinţa, 360 de grade : căci 19×19 fac 361, minus unitatea $1 = 360$.

Continuînd asemenea speculaţii, magii-matematicieni au acordat numere şi zeităţilor. Cifrele utilizate în *Biblie* exprimă şi ele concepţii magico-matematice prezente la evrei. Semnul masculin venea în concepţia veche direct de la Dumnezeu, care-l făcuse pe Adam după chipul şi asemănarea sa, fiind deci impar. Impar era şi Satana (1) de altfel, ca unic reprezentant al Răului. Numerele pare aparţineau femeilor, deoarece Eva fusese al doilea om pe Pămînt. Numărul 9 a fost mereu luat în calcul atît de autorii *Bibliei*, cît şi de magi. De pildă, între altele, 9 a fost utilizat ca bază de calcul a anului cînd a survenit potopul lui Noe (Deucalion). Acest an ar fi, după *Biblie*, 1656 de la Creaţie. Citind cifrele în ordine inversă se obţine cifra 6561. Or aceasta rezultă din înmulţirea : $9 \times 9 \times 9$.

Asemenea calcule pur speculative au dus, cum era şi firesc, mai întîi la naşterea unei aritmeticolatrii şi imediat la divinaţia matematică. Divinaţia matematică se bazează pe numere, calcule, entităţi elementare şi numele cifrelor. Astrologii înşişi se numeau la început matematicieni. Principiile divinaţiei matematice erau bazate pe aşa-zisele proprietăţi speciale ale numerelor pare şi impare şi cu siguranţă acestea au pătruns în Grecia din Egipt, probabil prin Pitagora, dacă nu chiar înaintea acestuia.

Numerele care serveau ca bază de calcul pentru ghicitorii-matematicieni erau 3, 7 şi 9, cărora li se atribuiau o putere interioară, credinţă moştenită prin superstiţie. Numărul 3, de pildă, apare ca o speculaţie, anume achiziţionarea puterii unităţii prin dualitate, adică a sumei celui mai mic număr impar cu cel mai mic număr par. Numărul 7 corespunde — cum s-a arătat — planetelor cunoscute de antichitate, iar numărul 9 provine din înmulţirea cu el însuşi a numărului 3.

Potrivit concepţiei ghicitorilor-matematicieni, întreaga viaţă umană ar fi fost marcată de aceste cifre. Ba chiar unele fenomene ale naturii (potop, cutremure etc.) şi evenimente istorice ar fi fost condiţionate tot de cifrele respective. Teoria a fost extinsă şi asupra vieţii intrauterine a fătului. Ghicitorii-matematicieni îşi reprezentau viaţa ca pe o progresie calculată în raport cu poziţia aştrilor pe firmament. Ei împărţeau întregul parcurs al existenţei unui individ pornind din momentul procreaţiei

acestuia. Pentru ghicirea viitorului recurgeau la așa-zisele perioade septenare. Anii care corespundeau lui 7 sau multiplilor săi erau considerați de pildă „climaterici". Printre acești ani de „criză" se distingeau alții mai mult sau mai puțin norocoși sau periculoși. Astfel, asemenea ani puteau fi cei ai unor diferite multiplicații ca 7×3 ; 7×7 ; 7×9 ; 7×14. Un singur an, 49, era considerat ca moment al crizei maxime, obținut prin ridicarea la pătrat a numărului 7. Existau și ghicitori partizani ai perioadei novenare, 9×9=81, cifră considerată drept limită a vieții atinse de Platon, Xenocrate, Demys din Heracleea, Diogene Cinicul și Eratosthene. Alții conciliau cele două sisteme, pretinzînd că cifra 49 era critică pentru indivizii proveniți dintr-o naștere nocturnă și 81 dintr-o naștere diurnă. Sau că primul număr marchează o criză pentru corp, iar celălalt pentru suflet. În tehnica acestor ghicitori existau metode de combinare a numerelor 7 și 9, prin multiplicarea lor. Se obțineau, astfel „ani dublu critici", cărora li s-a dat numele de „andronas". Adepții teoriei „cifrei care subjuga oamenii" susțineau că un mare număr de persoane celebre muriseră la vîrsta de 63 de ani.

Dar toate aceste speculații puteau sau nu să satisfacă amatorii de soluții practice cu care ghicitorii, pretinși gînditori, evaluau viața mijlocie sau durata maximă a existenței cuiva.

Deosebit de aceste bizare concepții asupra numerelor, cu 300 de ani înaintea erei noastre apare un alt procedeu magic, conceput de evrei, anume utilizarea literelor ca simbol pentru cifre. Procedeul a fost denumit „cabala". Potrivit tehnicii cabalei, orice noțiune care trebuia să fie ținută secret era exprimată printr-o cifră oarecare, de fapt o sumă, rezultată prin adunarea tuturor literelor, transformate în numere, care alcătuiau cuvîntul în cauză.

Procedeul magic al înlocuirii literelor prin cifre, utilizat mai apoi și de greci, precum și de toți ghicitorii prin numerație și calcul matematic a dăinuit o perioadă destul de îndelungată, el ajungînd sub forme diferite pînă în zilele noastre. În Europa a fost răspîndit de semiți, în special de chaldeeni, ale căror cunoștințe în magie și divinație erau renumite pretutindeni, ca și de evrei. Literele ebraice exprimate prin cabala aveau, între altele, valorile : v (vav)-6 ; n (nun)-50 ; k (kaf)-100 ; r (reș)-200 etc. În grecește, valorile erau : 1 pentru a ; 2 pentru b ; 3 pentru g ; 4 pentru d și așa mai departe. Ghicitorii care-și întemeiau prezicerile pe cabala, după ce stabileau valoarea unui nume dat, efectuau în continuare calcule complicate, alcătuind — pe baza acestora — cuvinte sau îmbinări de cuvinte cu valoare numerică similară, rezultatele matematico-literare stînd la baza interpretărilor divinatorii. În același limbaj al cifrelor erau camuflate anumite cuvinte secrete sau cu proprietăți magice într-o serie de texte vechi evreiești. Modul în care erau concepute textele cu incluziuni de cabala este poate cel mai elocvent ilustrat de *Apocalipsă*, a cărei redactare aparține unui iudeo-creștin, realitate atestată chiar în limbajul textului grecesc, presărat cu iudaisme și construcții gramaticale greșite, deosebită categoric de celelalte cărți ale *Noului Testament*. Viziunile apocaliptice sînt copiate în covîrșitoarea lor majoritate, uneori ad-literam, din *Vechiul Testament*, contribuția originală a autorului fiind minimă. Însă în text apar, ca noutate, o serie de cifre al căror sens poate fi elucidat numai utilizînd procedeul cabalei. Ferdinand Benary, reluînd tehnica în anul 1841, a reușit să descopere nu numai anumite semnificații ale diferitelor numere din *Apocalipsă*, dar și data cînd a fost scris acest text atît de comentat de-a lungul a 1 900 de ani. Performanța este valoroasă, cu atît mai mult cu cît *Apocalipsa* se înfățișează atît ca una din cărțile sfinte ale creștinismului, dar și ca o operă de divinație magică, cu rădăcini foarte vechi în cultura umană.

Demonstrația lui Benary, bazată pe analiza de factură cabalistică, pornește de la numerele 7 ; 666 și 616 care apar frecvent în *Apocalipsă*. Benary ajunge la concluzia că în esență textul respectiv este un document cu caracter politic, protestatar, nu religios. Autorul acestuia s-a referit mascat la împărații romani Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, Nero, Galba și Othon. Din succesiunea evenimentelor relatate alegoric mai rezultă un fapt și anume că textul a fost scris în anul 69 și nu mai tîrziu ; ba mai mult, imediat după proclamarea ca împărat a lui Othon. Cifra 666 îl desemna — după calculele lui Benary — pe Nero, incendiatorul Romei, care a declanșat prima persecuție împotriva creștinilor și a reprimat răscoala din Iudeea, izbucnită în anul 66. Într-atît se temeau iudeo-creștinii de acest asasin, care ucisese la Roma chiar pe apostolii Petru și Pavel, încît autorul *Apocalipsei* i-a as-

cuns numele după procedeul cabalei, de teama urmăririi și persecuției.

În 1883, F. Engels, referindu-se la descifrările din cabală efectuate de Benary cu privire la *Apocalipsă*, sublinia, între altele : „Așadar, această carte plină de mister devine acum pentru noi cît se poate de clară".

O manieră de divinație bazată pe valorile numerice a fost și cea denumită „Metoda aritmetică". Inspirată de cabala, ea consta în a reprezenta în cifre literele componente ale numelui celui care urma să i se ghicească. De pildă, litera alpha avea valoarea 1, beta 2 etc. Prin adiționarea numerelor se obținea o sumă, dată ca valoare a numelui. Apoi se proceda la continue împărțiri cu numerele magice 7 și 9, pînă rezulta un rest nedivizibil perfect, căruia i se aplicau interpretările „matematicianului". Calculul nu era atît de simplu precum s-ar crede, deoarece transformarea unui nume într-un număr era supusă unor anumite reguli care variau de la un sistem la altul. Sînt cunoscute mai în detaliu evaluarea prin monade (sau unități) folosită de greci, precum și regula de divinație arabă denumită „hisab-en-nim".

O variantă a divinației matematice, a cărei vechime — deocamdată — nu poate fi stabilită cu precizie, o constituie ghicitul în bobi, cunoscut în țările române. În orice caz, această formă de aflare a viitorului cu ajutorul semințelor (linte, mazăre, năut, porumb etc.) pare anterioară primelor secole ale mileniului actual, deși formulele magice rostite în timpul ghicitului au, uneori pe alocuri, tente creștine. Divinația respectivă apare ca o creație locală, nefiind regăsită nici măcar ca variantă a ghicitoriei antice grecești, de unde se poate deduce că ea provine din cultura traco-getică. Vrăjitoarea opera cu 41 de semințe (frați), rostind un text magic, repetat continuu.

Fiecare număr de boabe avea o anumită semnificație. De pildă, un bob reprezenta o veste care se va primi grabnic, de unde expresia românească „un bob zăbavă", cu înțelesul „imediat, numaidecît". Potrivit aranjamentului absolut aleatoriu al bobilor, ghicitorul combina, după reguli anume, înțelesurile generale ale numerelor ieșite pe fiecare rînd în parte și între rînduri. Nu este nevoie de arătat că, în colectivitățile mici, rurale, atît necazurile, cît și preocupările cuiva erau prea bine cunoscute de toți, sau în orice caz de ghicitor ori ghicitoare, astfel încît întotdeauna clientul pleca mulțumit, cele spuse fiind, de

fapt, pe gustul și în intențiile lui. Aici se afla măiestria ghicitorului, anume de a produce o stare de dispoziție favorabilă, de încredere și optimism celui căruia îi ghicea, fiind știut că numai astfel își putea asigura un aflux de clientelă. Căci, un ghicitor pesimist, care vede doar rău, boală, moarte, dezastru, nu are nici o șansă în a-și profesa meseria, omul avînd nevoie organică de speranță, ca hrană psihică. Iată de ce cînd bobii „se închideau", semnul era nefast și ghicitul se repeta. Evident, dînd de trei ori în bobi, combinațiile se modificau, ghicitorul găsind aici posibilitatea de a da satisfacție clientului cu vorbele cele mai agreabile.

Pentru fiecare dorință sau întrebare a persoanei ce apela la ghicitul în bobi erau folosite 41 de semințe. Cînd întrebarea se schimba, a 41-a boabă se arunca, fiind înlocuită cu alta nouă. Se află aici o concepție străveche privind numărul 1, după care acesta reprezintă elementul unității, al existenței, al voinței și cuvîntului. Numerele 3 și 4 aveau încă pe vremea pitagoreicilor, deci în anul 500 î.e.n., faima unor însușiri miraculoase. Enigmatic rămîne însă numărul 40, care apare și în credința creștină, anume în pomenirea, la 9 martie, a celor 40 de mucenici din Sevasta cînd, prin tradiție, la această dată, populația românească obișnuia să prepare anumite mîncări, să facă „pomeni" și să închine băuturi. Aceste practici tradiționale, amintind de ritualuri magice ale tracilor și geto-dacilor, au origini cel puțin în epoca bronzului, dacă nu mai vechi. Unele ipoteze pornesc de la semnificațiile culorilor alb și roșu, prima cu valoare de pur (masculin), a doua de impur (feminin), care, îmbinat în șnurul mărțișorului, dau sensul cuplului fecund, de geneză, sau, mai corect, de reînviere a naturii. Iată de ce purtarea șnurului alb-roșu are loc numai într-o anumită perioadă a anului, primăvara, cînd pămîntul înverzește. Numărul 40 apare în gîndirea mitico-rituală probabil din neolitic, reprezentînd de patru ori degetele ambelor mîini. Care era semnificația magică a cifrei rămîne deocamdată o enigmă. Legată direct de acest număr avem, apoi, noțiunea de sarcofag (adică mîncător de carne), obiect executat dintr-un calcar care determină degradarea părților cărnoase ale cadavrelor în 40 de zile (40 de zile din *Noul Testament*, 40 de zile pentru prăznuirea decedaților, 40 de zile pentru împărțirea de apă după moartea cuiva în tradiția populară românească etc.).

Oricum, ghicitul în bobi se constituie ca o componentă străveche a unor credinţe moştenite de poporul român din vremuri imemorabile, dezvelite însă de conţinuturile iniţiale, cu o încărcătură probatorie a continuităţii istorice neîntrerupte a românilor.

Cartomanţia (ghicitul în cărţi) are o istorie destul de recentă. Despre ghicitul în cărţi în formele actuale, menţiuni sigure nu se cunosc decît spre mijlocul secolului al XVI-lea. Cea mai timpurie mărturie documentară provine din anul 1534, scriitorul şi umanistul francez François Rabelais vorbind despre un anumit procedeu de ghicit pe care el îl numeşte „tareau", alterînd, de fapt denumirea italiană „tarocchi", Italia fiind, probabil, ţara de origine a cartomanţiei, fapt ce pare a fi atestat într-o lucrare a lui Francesco Marcolino Forli apărută la Veneţia în 1540. La 1642, după cum este menţionat într-un vechi dicţionar italian-francez (1662), cuvîntul tareau evoluase în „tarote", pentru ca la sfîrşitul secolului al XVII-lea să se fixeze, definitiv, în „tarot", întrebuinţat în mod frecvent la p u-ral. Originea cuvîntului italian „tarocchi" este obscură, putînd fi o derivare de la „taroccare" (a striga, a drăcui) sau o contrafacere de factură neolatină a unui termen antic oriental. În orice caz, originile îndepărtate ale taroţilor ar trebui căutate în antichitatea indiană, chineză şi egipteană, unde se întîlnesc tehnici de cartomanţie primitivă, piesele de ghicit fiind făcute din plăcuţe de piatră sau din foi de plută desenate cu figuri ori semne, grupate cîte patru. Procedee asemănătoare aveau, de asemenea, vechii arabi şi triburile germanice. După modelul taroţilor, miniaturistul francez Grigonier va desena pe pielicele de oaie, în anul 1392, primele cărţi de joc pentru a-l distra pe regele Carol al VI-lea. Dar acestea reprezintă doar precursoarele adevăratelor cărţi de joc şi ghicit.

Taroţii medievali europeni erau nişte cartonaşe imprimate cu figuri colorate, de formă dreptunghiulară, asemănătoare cărţilor de joc care le-au succedat. Prin tradiţie, deşi nu există documente sigure, cartomanţia cu taroţi s-ar fi răspîndit în Europa datorită ţiganilor nomazi, dar probabil aceasta este o legendă, mult mai plauzibilă fiind vehicularea prin intermediul magicienilor-călători de origine italiană, care hălăduiau de-a lungul şi de-a latul continentului. Ulterior, ghicitul în cărţi a ajuns să fie practicat de către o anumită categorie de profesionişti în întreaga lume.

Ghicitul se face prin „citirea cărţilor", adică prin interpretarea desenelor alegorice imprimate pe cartonaşe. Oricare cartonaş reprezintă un tarot (taroc — în româneşte), figurile colorate avînd o anumită semnificaţie. Cel mai vechi şi mai complet procedeu de ghicit în cărţi, utilizat şi astăzi de unii profesionişti este „Oracolul femeilor" sau „Marele joc", avînd 78 de cartonaşe imprimate în cromolitografie *, cu desene imitînd miniaturile secolului al XV-lea. Taroţii sînt de două categorii. Un număr de 52 aparţin aşa-ziselor „Arcane minore" şi 22 fac parte din „Arcanele majore", termeni înprumutaţi din practica antică. La creştinii primitivi „Arcani disciplina" era, de pildă, obiceiul de a păstra în secret momentele cele mai importante ale cultului, din teama profanării lui de către păgîni. Oricare cartonaş, denumit tarot, este prins în anumite formaţii „tas", suprapuse una alteia, ca rîndurile într-o carte. Ghicitorul întoarce tarot cu tarot, pe faţă de la dreapta spre stînga, începînd cu rîndul de jos, continuînd cu rîndul superior, dar de la stînga spre dreapta, potrivit manierei bustrofedon, utilizată în scrieri orientale vechi. Pe această bază se formulează oracolul, care diferă în interpretare în funcţie de sex, vîrstă şi uneori de profesiune, apoi de sensul întrebărilor la care doreşte să afle răspuns cel ce apelează la ghicitor. Imaginile taroţilor, ca şi denumirile lor constituie indicii precise privind perioada apariţiei cartomanţiei cît şi sursele care au stat la baza acestei maniere de ghicit. Astfel, desenele evocă arta Renaşterii, care descoperă natura şi viaţa, reinventînd pe un plan original imagistica romană constituită într-un spaţiu al superstiţiilor, monştrilor şi miracolelor de factură orientală. Arta gotică, preluînd asemenea idei ciudate, face să renască, în plastică şi grafică, o lume fantastică, în interiorul lumii reale. Supranaturalul este exprimat prin fiinţe înfricoşătoare sau ilare, care sugerează fondul antic asiatico-african şlefuit prin rafinamentul greco-roman. Din această modă a desenelor de fiinţe misterioase, aberante, cu membre de jivine, fără trup sau fără cap, de obiecte însufleţite sau plante umanizate, care invadează Renaşterea îşi trage sorgintea grafica taroţilor. Ca şi în bestiariile antropomorfe medievale, prezente în paginile cronicilor, în arhitectura catedralelor gotice, a palatelor şi chiar pe faţadele locuinţelor mai mo-

* Un procedeu poligrafic de reproducere a imaginilor în mai multe culori.

deste, desenele de pe cărțile de ghicit urmează o ordine inspirată din succesiunea diferitelor părți, capitole și paragrafe biblice, manieră explicabilă pentru perioada de bigotism creștin a secolelor XV—XVI în care a luat probabil naștere neocartomanția. O parte din desene simbolizează astfel esența primelor capitole din „Facerea", considerată prin tradiție a fi întîia carte a lui Moise. Primul tarot reprezintă deci „Haosul"; al doilea „Lumina"; al treilea „Plantele" ; al patrulea „Cerul" ; al cincilea „Omul și animalele" etc. În afara acestora semnele evocă Raiul, pe Eva mușcînd din fructul oprit, pe Dumnezeu și pe Diavol, „Dărîmarea Templului", „Judecata de apoi", „Sosirea Mesiei", toate, de asemenea, de inspirație biblică. Apoi, alți tarоți personifică dreptatea (binele), despotismul (răul), cumpătarea, forța, prudența, norocul, moartea. Sînt exprimate grafic și unele aspecte ale sistemului social feudal : regi, regine, cavaleri, alți nobili, preoți, călugări, ca și însemne heraldice — cupă, sceptru, spată, monedă, cele mai frecvent utilizate în secolele XVI—XVII. Semnificațiile urmau desenele, potrivit unei reguli raționale. „Lumina" (înfățișînd Soarele) era un tarot favorabil, această caracteristică rezultînd din superstiții mai vechi, cu rădăcini în credințele antice egiptene privind zeul Ra sau greco-romane referitoare la Apollo.

În secolele XIX și XX sînt inventate noi jocuri distractive, de societate și de noroc, prin folosirea pachetelor de cărți de joc. Cartea de joc a ajuns nelipsită în localuri anume deschise pentru organizarea de pariuri : cafenele, tripouri, cazinouri, cluburi, dar și la petreceri familiale. Industria cărților de joc generează atît simplificarea grafică a reprezentărilor cît și formule noi de divinație, corespunzătoare perfecționărilor tehnice. Vechiul tarot cade în desuetudine, căci noile pachete de cărți de joc nu mai cuprind clasicele imagini, ci altele, schematizate, reduse ca număr.

Ghicitorii în cărți francezi au inventat spre sfîrșitul secolului al XIX-lea sisteme mai simple de divinație, denumite „La reussite-oracle" și „La reussite-passe-temps". Acestea din urmă mai poartă denumirea de „patience" sau „pasiență" în românește, numele acestei formule indicînd exact destinația jocului, adică „trecerea sau pierderea timpului". Există cel puțin 50 de procedee de pasiențe care, în viziunea celor care le folosesc, ar indica reușita sau nereușita într-o anumită problemă. Fiecare

procedeu poartă un nume, absolut arbitrar, ceea ce indică subiectivismul cartomanției de acest gen. Pasiențele reprezintă un exemplu elocvent al modului în care divinația încearcă să se adapteze condițiilor de moment. Tot atît de evident este faptul că fiecare formă de ghicit, inclusiv cartomanția, sfîrșește prin a fi respinsă social și aruncată în sfera superstițiilor.

Cafesomanția sau ghicitul în cafea, este, de asemenea, un sistem recent de divinație. El se bazează pe interpretarea fantezistă a unor semne lăsate de drojdia (zațul) fierturii făinei de cafea pe pereții ceștii, după consumarea băuturii.

Patria cafelei este regiunea Kaffa din sudul Ethiopiei. Tîrziu, în evul mediu, arabii o vor folosi, preparînd băutura îndeobște cunoscută astăzi în întreaga lume. Prin arabi, consumul de cafea s-a răspîndit apoi în Egipt, iar după anul 1577, cînd Mecca a fost cucerită de otomani, și în Asia Mică. Primele cafenele au fost deschise la Istanbul către mijlocul secolului al XVI-lea, acestea devenind curînd localuri de întîlniri politice, ceea ce a determinat pe cîțiva sultani să le interzică activitatea. Cu toate acestea, cafenelele au reînviat mereu, ajungînd foarte populare. Turcii au extins apoi consumul de cafea în Europa. Este interesant că primele cafenele europene apar în Balcani, Bucureștii fiind, de altfel, gazda celor dintîi localuri de această factură de pe continent. În 1667 exista în oraș o cafenea ținută de un oarecare Hannie, fost seimen împărătesc, dar vechimea acestor „prăvălii", după expresia lui Constantin C. Giurescu, trebuie să fi fost mai mare, datînd — probabil — din secolul al XVI-lea, cînd influența constantinopolitană se accentuează. Prima mare cafenea europeană a fost deschisă la Londra, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea. Alte mari cafenele au fost amenajate în 1683 la Viena și mai tîrziu la Paris. Aceste localuri, răspîndite din Arabia în Europa, sînt leagănul ghicitului în cafea.

Cafesomanția face parte din grupa oracolelor așa-zis deductive. Divinația constă în interpretarea arbitrară a unor semne sau închipuiri de figuri produse de zațul cafelei, după același tipic al observării formelor create de albușul de ou, de plumbul și ceara topită aruncate în apă. Drept urmare, ghicitul în cafea poate fi considerat o transpunere modernă a unor maniere de divinație antice.

Pentru a-şi impresiona clientela, ghicitorii în cafea recurg la un anumit ritual pentru prepararea băuturii, avînd totodată şi o tehnică de realizare a zaţului, astfel încît acesta să lase pe pereţii ceştii urme cît mai clare. Sînt utilizate în acest scop ibrice şi cești speciale, cantităţi bine dozate de făină de cafea.

Interpretarea semnelor din zaţ diferă de la ghicitor la ghicitor, în funcţie de imaginaţia fiecăruia, adesea contradictorie, arătînd o dată mai mult ridicolul acestei forme de divinaţie, subiectivismul cafesomanţiei.

Roata norocului este un procedeu de divinaţie apărut în secolul al XIX-lea în Rusia. El constituie o imitaţie grafică, foarte comodă, a rudimentarei „roţi a norocului" din bîlciuri şi a sofisticatei rulete din cazinouri. Roata norocului de origine rusească este înfăţişată de un cadran identic celui de ceasornic, desenat la dimensiuni foarte mari, pe hîrtie. Pentru aflarea „viitorului" se aruncă o pietricică deasupra cadranului. Numărul din dreptul unde aceasta s-a oprit reprezintă o trimitere spre mai multe tabele oracol, tipărite, care dau răspunsuri tip, la întrebări tip. Atît numărul întrebărilor, cît şi al răspunsurilor variază de la o „roată" la alta, în funcţie de autorii broşurilor respective. Prima broşură intitulată chiar „Roata norocului" a fost imprimată la Moscova în anul 1805. O primă traducere din limba rusă în română a acestor broşuri s-a făcut în anul 1836. Volumul cuprindea 99 de întrebări, 99 de roate şi 99 de trigoane ale norocului, precum şi 1 089 de răspunsuri. Atît întrebările, cît şi răspunsurile-oracol sînt naive şi ilare, de genul „biletelor de papagal" şi al „răvaşelor de plăcintă" (alte forme puerile de ghicit).

Au fost inventate şi alte maniere de ghicit, una mai bizară decît alta ca, de pildă, divinaţia după încreţiturile formate într-un vas cu apă de suflul produs prin rostirea deasupra suprafeţei lichidului a unor cuvinte de către persoana interesată ; în făină (urmînd tehnica *sephramanţiei)* ; în topor *(axinomanţie)* ; în chei *(cleidomanţie)* ; în ciur *(coscinomanţie)* ; în lămpi *(lampadomanţie)* ; în lighean *(lecynomanţie)* ; în muşchi *(myomanţie)* ; în boabe de strugure *(staphylomanţie)* ; în lemne *(xylomanţie)* ; în scris *(graphomanţie)* etc., totul fiind de natură să arate nu numai imaginaţia fecundă a şarlatanilor care se pretind scrutători ai viitorului prin mijloace oculte, dar şi uimitoarea credualitate a clienţilor acestora.

Dar, indiferent de formele sub care apare, ghicitoria reprezintă o manieră vetustă de interogare a viitorului. Incapabilă prin natura ei subiectivă să răspundă aşteptărilor general umane, ea a cunoscut un declin continuu, sfîrşind prin a fi declasată, blamată şi respinsă social. Din acest punct de vedere, apelul la ghicitorie constituie un act anacronic, condamnabil, mai ales într-o societate civilizată, evoluată şi sub raport cultural.

4. Aberaţiile exaltaţilor. Evocări, prevestiri, profeţii

Evocările erau în antichitate chemarea cu mijloace magice a umbrelor celor decedaţi, chemarea acestora fiind făcută pentru a se obţine diferite detalii privind soarta cuiva sau mersul unor evenimente.

Divinaţia respectivă se întîlneşte în antichitatea îndepărtată, legendele şi miturile greceşti indicînd ca posesori ai secretelor evocării umbrelor pe Circe, Theoride, Thimoethe şi Thessala. Cu timpul acest procedeu al magiei va fi preluat de religie, începînd a fi evocaţi nu morţi obişnuiţi, ci zei şi semizei. Primele forme ale ciudatei maniere de divinaţie vor fi evocările zeilor tutelari ai unui templu, cărora — spre a-i îmbuna — li se aduceau jertfe. Dreptul de evocare a zeului tutelar revenea în exclusivitate marelui preot. Vrăjitorii-ghicitori evocau însă numai divinităţi ale Infernului, în mod special pe zeiţa Hecate *.

Ritualul evocărilor se efectua într-o manieră lugubră. Vrăjitorul îşi făcea manoperele seara, pînă la miezul nopţii, moment care — în mentalitatea magică — însemna sosirea noii zile. Locul evocărilor era ales, de regulă, într-o peşteră întunecoasă, la lumina unei făclii de răşină, care dădea o flacără roşietică. În această atmosferă de mister, vrăjitorul se aşeza în faţa unui altar de sacrificiu, înconjurat cu crini de pădure, pe care era aşezată statuia din ceară roşie, albă şi neagră a zeiţei Hecate. Apoi jertfea bufniţe, lilieci, un cocoş negru sau chiar noi născuţi. Po-

* Înfăţişată ca o fiinţă hidoasă, cu trup de femeie şi trei capete, Hecate, sub denumirea de Trivia, era considerată şi divinitate a încrucişărilor de drumuri, fiind favorabilă drumeţilor, pe care îi apăra de vrăji, dar şi vrăjitorilor, deoarece răspîntiile erau zone prin excelenţă consacrate magiei.

trivit ritualului acesta sinistru, ficatul victimelor era ars pe altar, timp în care vrăjitorul trasa de trei ori cu bagheta magică un cerc în jurul focului, pronunţînd o formulă anume.

Alţi vrăjitori utilizau mijloace şi mai bizare, practici care frizau hidoşenia şi demenţa, pentru a-şi impresiona asistenţa. Titus Lucretius Carus (99—55 î.e.n.) descrie practicile de evocare ale unei vestite vrăjitoare — Harmonida — la care asistase. Femeia, într-o agitaţie delirantă, şi-a înfipt un ac în braţul stîng, lăsînd să curgă sîngele ei peste cel al unei bufniţe bătrîne, amestecîndu-le cu bagheta sa magică. După aceea, ca o nebună s-a pornit să ţopăie, să facă piruete, descriind cu bagheta diferite forme în aer şi pronunţînd gutural tot felul de cuvinte de neînţeles. Acest preambul fiind încheiat, Harmonida a sacrificat o oaie neagră pe un rug de crini de pădure şi lemn de chiparos, a aruncat deasupra sîngele amestecat anterior pe altar şi a implorat pe Hecate să lase umbrele morţilor la ea. Citeodată scena se repeta cîteva zile la rînd, astfel încît pînă la urmă, persoanele care aşteptau apariţiile de umbre, suprasolicitate nervos, cu credinţă în puterea vrăjitoarei, chiar aveau impresia că văd sufletele morţilor proiectate pe fundalul grotei luminate de flăcările în permanentă mişcare.

Scrieri vechi, anonime, datînd în special după apariţia creştinismului în Imperiul roman, dau în vileag faptul că vrăjitorii specializaţi în evocări aveau ucenici care, la un anume semnal, făceau să apară pe pereţii cavernelor forme vaporoase, ce puteau fi uşor luate drept imagini ale defuncţilor. Descrierea procedeelor utilizate de ucenici arată că ei cunoşteau tehnica teatrului de umbre *. Dacă se adaugă la aceasta modul grosolan în care vrăjitorul, de obicei ventriloc, „primea" răspunsuri de la „umbrele morţilor", combinînd, în fapt, un dialog fictiv deoarece el întreba şi tot el răspundea, tabloul „minunilor" devine complet.

La asirieni, egipteni, greci şi romani, vrăjitorii-ghicitori puteau fi întîlniţi mai pretutindeni. În Thessalia exista o categorie specială de evocatori, alcătuită numai din femei, denumite psihagoge. Spre deosebire de vrăjitorii-ghicitori, acestea se îndeletniceau cu atragerea umbrelor

* Teatrul de umbre este un gen de spectacol practicat încă în China şi Japonia. Personajele, luminate din spate, sînt văzute evoluînd ca nişte umbre pe un ecran de pînză.

morţilor, prin incantaţii, spre a le vîna şi împiedica să mai revină într-un anumit loc. Se cunoaşte o povestire referitoare la două asemenea psihagoge aduse special la Spartha, spre a vîna umbra lui Pausanias, care „apărea", noaptea în templul Minervei, răspîndind groaza în cetate. Lipsa de scrupule a tuturor acestor pungaşi, extinderea fără margini a practicii evocărilor a stîrnit în cele din urmă replica autorităţilor de stat şi religioase. La Roma, în anul 365 e.n., cînd nebunia evocărilor, incantaţiilor şi altor practici vrăjitoreşti atinsese paroxismul a fost dat un *praescriptum* * de urmărire şi ucidere a tuturor persoanelor care se ocupau cu magia. A fost prima mare vînătoare de vrăjitori din istoria omenirii.

Figurinele magice erau o variantă de vrăji pornind de la evocările de umbre ale decedaţilor. La egipteni şi la greci această îndeletnicire purta numele de „magie infernală", fiind practicată numai de către vrăjitoare, rău văzute în societate, îndeobşte locuind solitar. Ritualul era făcut în prezenţa celui care dorea să se folosească de vrăji. Vrăjitoarea declama formulele magice cu o voce monotonă, ţinînd în mînă o bufniţă, pe care o „ameninţa", din cînd în cînd, cu un cuţit. La sfîrşitul acestui prim tur de vrăji, ea ucidea pasărea răspîndindu-i sîngele în jurul unui rug de crini de pădure, invocînd, în acelaşi timp, anumite spirite. Urma o altă fază. Cu ochii larg deschişi şi mîinile tremurînde vrăjitoarea apuca o figurină magică, blestemînd-o. Cu un stilet ascuţit împungea locurile închipuind ochii, inima, ficatul, pîntecele. Îi tăia o mînă, ori un picior, o flagela. Toate în ideea că supliciile păpuşii de ceară urmau să fie îndurate, în urma vrăjilor, de către persoana căreia îi erau adresate răzbunările.

Apariţiile de divinităţi sub înfăţişări umane sînt relatate într-o mulţime de lucrări antice, reflectînd antropomorfismul ** caracteristic religiei grecilor din perioada homerică. În concepţia grecilor, apoi şi a romanilor, zeii veneau adesea printre muritori, amestecîndu-se uneori în treburile acestora, încurcîndu-i sau ajutîndu-i. Desigur, totul se petrecea în imaginaţia oamenilor, care vedeau pretutindeni numai zei şi zeiţe, guvernîndu-le acţiunile tot aşa precum în trecutul omenirii toate cauzele unor în-

* Ordin.

** Antropomorfismul este caracterizat prin aceea că divinităţile iau înfăţişări omeneşti, acţionează şi se comportă ca oamenii, avînd însă faţă de aceştia forţe supranaturale şi nemurirea.

tîmplări erau puse pe seama forțelor magice. Cum s-ar spune, aceeași idee, altfel pieptănată. În atmosfera de superstiție căreia nici mințile unor oameni luminați ai antichității nu i s-au putut sustrage, decît cu rare excepții, aparițiile de umbre, spectre, gorgone, harpii, a tot felul de ființe erau la ordinea zilei și nimeni nu se mira dacă cineva furniza povești referitoare la diferiți monștri iviți ici, colo. Vrăjitorii-proroci se întreceau, alături de taumaturgi, a se declara posesori ai forței de a produce apariții diverse. Toată lumea era pregătită să vadă, să audă, să întîlnească o ființă supranaturală. Sub imperiul acestei psihoze s-au născut relatările unor întîmplări incredibile pentru omul modern, dar perfect valabil în trecut. Iată cîteva mostre.

Potrivit legendei, trei corifei ai gîndirii antice Pitagora, Thales și Socrate aveau obiceiul să se retragă uneori în locuri izolate, pentru a medita în liniște. Cu aceste prilejuri, ei ar fi văzut, fiecare, apărîndu-le în față, demoni. Platon, care avea multă imaginație, vorbea despre aparițiile unui anume Erus, mort de multă vreme, ce-i ținea disertații savante despre bine și rău în lume. Un meticulos observator al fenomenelor naturii, Plinius cel Tînăr, era convins că zeii infernului îl aveau sub ocrotire deoarece, o dată, Galinius i-ar fi „apărut" de pe altă lume spre a-l anunța despre această favoare. Oricare ar fi fost autorul fiecărei istorioare în parte, problema rămîne aceeași, deoarece aparițiile fantastice nu sînt decît rodul imaginației sau al unor stări psihice speciale.

Un argument în sprijinul ipotezei că narațiunile despre apariții erau pure invenții, oferă scrierile cu caracter istoric ale lui Plutarh. El afirmă între altele, referitor la Brutus, că acesta, tulburat de faptul că, adesea, își „vedea" geniul lui rău, l-ar fi întrebat pe Cassius, care-i era prieten, ce să facă spre a scăpa de vedenii. Cassius i-ar fi răspuns că aparițiile sînt neliniștile momentului, totul fiind datorat febrei din creier care produce numai fantome. Din aceste cuvinte pot fi surprinse nu neapărat opiniile lui Cassius referitoare la așa-zisele apariții de figuri supranaturale, ci concepția critică bazată pe un examen logic a lui Plutarh, autorul real al dialogului, privitoare la cauzele ce determinau fenomenul psihic respectiv.

Alte apariții, așa cum sînt relatate de scriitorii antici, poartă vizibil motivații politice ale unor acțiuni memorabile, cum ar fi hotărîrea lui Flavius Claudius Iulianus de

a accepta să devină împăratul Romei, în anul 360 la cererea presantă a trupelor din Gallia. Împăratul Iulianus influențat de neoplatonism, a renegat religia creștină, de unde i s-a tras și denumirea de Apostatul, probabil din rațiuni politice (fiind amenințat de popoarele Orientului Apropiat). El a redeschis templele și a dat un edict de toleranță pentru necreștini. Măsuri care nu i-au liniștit pe perși, aceștia atacînd imperiul. Iulianus a încercat să dea greutate propriilor hotărîri, povestind prietenilor că actele sale i-ar fi fost dictate de un geniu ce-i apărea în clipele de meditație.

Prevestirile. Superstițioșii antici vedeau avertismente ale providenței în cele mai mici lucruri, în cele mai neînsemnate mișcări ce se petreceau în jurul lor. Atît grecii, cît și romanii priveau de pildă, ca pe un neîndoielnic semn al soartei, apariția unui corb, a pisicii, vulpii, a altor păsări sau mamifere, ca și a șerpilor. Unele întîlniri erau considerate favorabile, altele dimpotrivă. De pildă, dacă cineva da ochii cu un cal alb sau observa o rîndunică, în timp ce mergea undeva, pentru el aceasta nu putea fi decît un indiciu categoric că în ziua respectivă îi va merge bine. Dar dacă întîmplător fugea prin fața lui vreun șoarece sau o pisică neagră, el credea că totul îi va fi potrivnic. Asemenea credințe își aveau izvorul în magie, alimentate fiind de feluritele forme ale divinației, dar mai cu seamă în ghicitoria prin animale și păsări, foarte răspîndită. Relicvă a acestor concepții bizare, fără nici un temei real, poate fi considerată superstiția de a privi ca semne de nenoroc traversarea drumului de către o pisică neagră sau întîlnirea cu un popă, ghinionul fiind anulat, dacă tot întîmplător se ivesc atunci un militar sau un cal alb.

Anumite cuvinte erau considerate, de asemenea, ca avertismente ale destinului. Astfel, spre a cunoaște dacă o acțiune oarecare se va desfășura cu succes, anticul, ieșind din casă, căuta să deslușească în vorbele primului om cunoscut pe care îl întîlnea acele cuvinte cu valoare de previziune. De pildă, cuprinderea cuvîntului „bine" în prima frază, reprezenta un semn favorabil. Superstiția mergea pînă acolo încît dacă o asemenea întîlnire se solda cu o conversație ce i se părea drept semn neprielnic, acțiunea proiectată era suspendată pentru ziua aceea. Sau, dacă lucrurile se repetau și a doua zi, doar vrăjitoria și aducerea de jertfe puteau fi remedii pentru îmbunarea sorților. Spre a evita asemenea situații, romanii obișnuiau

să pronunțe cuvîntul „bine" de la primele fraze schimbate cu cineva. Formulele actuale de binețe „Bună ziua !", „Bine te-am găsit !" etc., aici își au originea, ele perpetuîndu-se ca fraze stereotipe, cu caracter de politețe, pierzîndu-și semnificația inițială.

Desigur, nimeni nu ia în serios, astăzi, aparițiile întîmplătoare de animale sau cine știe ce combinații de cuvinte rostite de primul întîlnit pe stradă. Însă, în trecut, aceste momente puteau duce la efectuarea unor acte majore, angajînd uneori averea personală sau chiar viața de stat, dacă în cauză se afla un conducător de oști. Istoria este plină de astfel de evenimente care au dus la răsturnări de situații majore. Lucius Paulus, de exemplu, preocupat de războiul pe care îl pregătea împotriva perșilor, era gata să dispună începerea ostilităților cînd, din întîmplare, a întîlnit-o pe Tertia, fiica lui, plînsă și dezolată. Întrebînd-o care era cauza tristeții sale, fata i-a răspuns printre lacrimi : „Sărmanul Perse, o să moară !" Lucius Paulus, luînd drept o voce a destinului exclamația copilei, a renunțat la război. El și-a dat seama, mai tîrziu, că Tertia se referea nu la perși, ci la micuțul ei cîine Perse, dar, din punct de vedere al înțelegerii lucrurilor, așa cum se derulau ele în mintea anticilor, aceasta nu avea nici o valoare. Lucius Paulus însuși se explică, scriind că importantă pentru el fusese fraza rostită ca pură întîmplare, „deoarece prea bine ar fi putut întîlni pe altcineva, care să-i spună altceva."

Dar și alte întîmplări au avut de-a lungul secolelor urmări tot atît de importante. În lucrări antice se menționează că Marcus Tullius Cicero (106—43 î.e.n.), asasinat din porunca lui Antonius, prevăzuse moartea sa prin faptul că un corb a ciocănit într-atît într-un cadran solar din grădina lui încît l-a răsturnat. De asemenea, în antichitate, vederea unui bursuc pe timp de ploaie se credea în mod superstițios că nu anunță nimic bun ; la fel apariția unui iepure. O vulpe prinsă în capcană, dar care, datorită efortului, reușea să scape, prevestea o schimbare în destinul vînătorului. Alte animale pronosticau evenimente mai puțin grave, prin mișcările făcute de ele sau chiar prin poziția corpului. O coadă întoarsă indica o afacere foarte complicată, iar pe jumătate îndoită însemna un dezastru. Cel care, fiind nemîncat, vedea o pisică mîncînd un șoarece, trebuia să se aștepte la o nenorocire. Orăcăitul broaștei, boul care trăgea cu putere aerul în plămîni și îl expira cu forță, zborul unei rîndunici razant cu solul erau semne de ploaie. Măgarul care mergea în curmezișul drumului și-și ținea urechile sus anunța o puternică vijelie ; dacă el se învîrtea în praf însemna că se modifică temperatura aerului. Cîntecul sprințar al unei ciocîrlii, planarea elegantă a păsării în aer anunțau o zi frumoasă sau revenirea vremii bune după o perioadă ploioasă. Barza care-și abandonase cuibul avertiza fie o prăbușire de teren, fie ruina casei. Strigătul corbului sau al stăncuței auzit la stînga, cel al unei cucuvele perceput pe o casă, urletele lamentabile ale cîinelui erau semne sigure de boală sau moarte. Un cocoș care nu cînta la miezul nopții prevestea ceva rău, dar dacă acesta cînta la amiază nu încăpea îndoială că trebuia să fie bine pentru cei ai casei. Un șarpe rulînd în spirală pe un drum, cu capul ridicat amenințător, vestea o surpriză venită din partea dușmanilor, dar dacă, dimpotrivă, fugea speriat, totul era bine.

Și obiectele se aflau în măsură să dea naștere la previziuni. De exemplu, constituia semn rău vărsarea unei căni cu vin, căderea unui copac, a unei statui, a ramurilor dintr-un arbore, ciocnirea unui picior de celălalt în timpul mersului, ruperea unui cordon la sanda. Un tăciune care sfîrîia în cenușă indica primirea unei vești ; un cărbune încins care se reaprindea era semn bun ; dar stingerea focului și fumegarea lui puternică, dimpotrivă. Apoi, trei torțe, trei lămpi sau trei candele aprinse în casă anunțau că va muri cineva în timpul anului, amintind de semnul celor trei furii (Alecto, Magaera și Tisiphone — genii care pedepseau fărădelegile oamenilor), ori al celor trei moerae (Atropos, Clotho și Lachesis — zeițe care călăuzeau destinele omenești) sau al „celor trei capete ale Cerberului", aflat de strajă la porțile Hadesului.

Cît temei aveau toate aceste credințe, aceste practici de autoghicire ? Din primul moment am fi tentați să le considerăm pe toate superstiții. Privind totuși, cu spirit critic, noianul de păreri, departajăm semne care într-adevăr aveau o bază probantă. Sigur, o vulpe care scăpa din capcană, arăta pentru un om lipsit de prejudecăți nu o viitoare nenorocire, ci proasta îndemînare a vînătorului, iar un cîine care ține coada într-un anumit fel reprezintă pentru chinolog o anumită stare a animalului — teamă (atunci cînd poartă coada între picioare), furie (cînd își ține coada orizontală), îmbîrligată (calm) etc. Dar dacă păsările zboară aproape de firul ierbii, într-adevăr se pro-

duce o modificare în presiunea atmosferică. Căci insectele presate de aer şi obligate să evolueze foarte jos sînt căutate acolo de păsări. În general însă, credinţele în semne prevestitoare constituie relicve ale practicilor magice, căzute în desuetudine de-a lungul timpului, ale căror ritualuri au fost abandonate.

Prorocirile. Literatura referitoare la prorociri este abundentă. Ceea ce degajă, în primul rînd, poate fi numit incertitudine, deoarece cititorului cu simţ critic îi vine greu să considere ca reale faptele derulate cu nonşalanţă de diferiţi autori. În orice caz, nici un comentator de prorociri nu descrie fapte petrecute sub ochii lui. Antichitatea era plină de profeţi, însă asemenea personaje vor continua să apară pînă în zilele noastre. În general, profeţiile antice nu constituiau opere religioase, ci discursuri politice, făcute pe un ton sentenţios, asemănîndu-se mult cu oracolele sibyline. Sînt cunoscuţi în istoria religiilor o mulţime de proroci care prevesteau viitorul stînd în faţa apelor, sub un copac, la răspîntii, în locuri ferite, în zone socotite prin excelenţă magice. Frazele lor erau alegorice, ambigue, foarte adesea identice cu oracolele greco-romane, fiind deci supuse interpretărilor.

Între prorocire şi prevederea ştiinţifică există o deosebire de esenţă. Desigur, cunoaşterea viitorului este o necesitate profund umană. Ea a existat dintotdeauna. O vom găsi şi la micile colectivităţi care, sub presiunea naturii inospitaliere încerca să afle dacă ziua următoare le va fi favorabilă găsirii unui animal de vînat, dar şi la popoare mari — indieni, chinezi, egipteni, greco-romani, traci — în aceeaşi măsură preocupaţi să ştie ce le rezervă viitorul în acţiunile majore ale fiinţării lor. Pentru omul limitat în posibilităţile cunoaşterii, înspăimîntat de fenomenele naturii, pătrunderea în viitor nu putea fi posibilă decît prin bunăvoinţa puterilor paranormale — duhuri, zeităţi. Iar metoda de combatere a acestora nu putea fi decît paranormală, sub forma divinaţiei, adică a revelaţiei, a inspiraţiei supraomeneşti.

Spre deosebire de prorocire, pronosticul, prevederea sînt dimensionate pe baza criteriilor reale umane. Lipsit de prevedere, omul ar fi pierit de mult. El a învăţat să descifreze mersul vremii şi, legat de aceasta, ritmul şi roadele muncilor agricole. Observînd natura a reuşit să-i surprindă fenomenele, să le cunoască şi să le reconsidere. Toate afirmaţiile bazate pe observaţii de acest fel, probate

statistic, deci ştiinţifice, fac posibile răspunsuri reale la întrebări. Prevederea şi ştiinţa au mers împreună în toate timpurile. Le vom găsi de altfel în forme diverse şi în antichitate. Astfel, Pherikide, maestru al lui Pitagora, a examinat cu atenţie apa dintr-un puţ şi, după ce a gustat-o, a anunţat că în acea zi va avea loc un seism, ceea ce s-a şi întîmplat. Procedeu absolut corect, confirmat de ştiinţa modernă, deoarece, înainte de un mare cutremur, apa din fîntîni îşi schimbă atît nivelul cît şi compoziţia chimică. Filosoful Anaximandru a prevăzut, de asemenea, un cutremur, după o alunecare masivă de teren. Cîteva ore după acest pronostic, într-adevăr, fenomenul a avut loc. Nu mai puţin ştiinţifice au fost previziunile agrare făcute de Zoroastru, Moise şi alţi aşa-numiţi taumaturgi, ale căror cuvinte erau luate drept proroci, revelaţii divine. În realitate, ei cunoşteau perfect multe fenomene naturale, aveau forţa corelării dublată cu o deosebită inteligenţă. Cu nimic mai prejos decît aceste mari personalităţi ale istoriei religiilor au fost Thales, Aristotel, Democrit, Pliniu cel Bătrîn şi alţi gînditori ai antichităţii, care treceau drept taumaturgi, dar ei aveau capacitatea de a pronostica asupra fenomenelor meteorologice. Hieroglife egiptene prezintă mai multe semne prevestitoare ale furtunii, verificabile ca perfect exacte şi în zilele noastre. Thales, care a studiat în Egipt, a compus de altfel, un mic tratat privitor la semnele ce anunţau modificări atmosferice, putînd fi considerat prin aceasta un precursor al meteorologiei. Dioscoride, Pausanias şi alţi scriitori antici au contribuit, de asemenea, la stabilirea unor norme, unor criterii necesare efectuării previziunilor.

Probele adevărului. La vechile popoare, noţiunea de justiţie era destul de vagă. Pricinile erau ascultate şi judecate de sfatul bătrînilor sau de căpetenia locală, însă în cele mai frecvente cazuri executarea sentinţelor, ca şi tehnica de probare a adevărului intrau în atribuţiile vrăjitorului sau preoţilor-sacrificatori.

În istoria antichităţii sînt descrise multe procedee de „evidenţiere" a adevărului, inechitabile şi crude, dar care atunci erau socotite drepte. Astfel de tehnici aveau un caracter de divinaţie.

Balanţa justiţiei este o invenţie extrem de veche, fiind folosită nu ca simbol, ca la greco-romani, ci la propriu de către vechii indieni. Ea se aplica dacă plutea un dubiu asupra unei afaceri oarecare. În asemenea situaţii se uti-

liza un ritual în care bănuitul era așezat pe talerul unei balanțe uriașe, iar pe celălalt se puneau greutăți pînă ce echilibrul era stabilit. După care, pe creștetul acuzatului se potrivea cu grijă o scoarță de lemn cuprinzînd înscrisul acuzației ce i se aducea. Dacă balanța înclina spre talerul pe care era așezat omul, acesta era declarat imediat vinovat. În caz că atîrna în partea opusă sau rămînea stabilă, acuzatul era socotit inocent și absolvit de urmări.

Preoții vechilor evrei practicau „proba apei amare", în bănuielile de adulter privind o femeie. Ei obligau pe bănuită să înghită apă amestecată cu praf adunat de pe lespezile templului. În credința populară, această apă amară avea proprietatea de a otrăvi pe soția criminală, dar nu producea nici un rău celei caste. Sigur, totul depindea de curățenia din templu și de rezistența organismului femeii supuse probei. O astfel de băutură era de multe ori sursa unor maladii ale aparatului digestiv, cu consecințe chiar fatale.

Japonezii și tătarii foloseau de asemenea lichidele pentru proba adevărului. În cupa oferită bănuitului se punea în apă o bucată de pînză (sau hîrtie) mîzgălită cu caractere magice. Cel vinovat trebuia să fie apucat de dureri atroce de stomac imediat ce înghițea conținutul cupei, în schimb inocentul rămînea sănătos. Nu era vorba aici despre nici un efect miraculos, o serie de scrieri vechi arătînd că preoții sau vrăjitorii preparau anume lichidul înaintea efectuării probei. Acesta putea fi apă obișnuită sau otravă, în funcție de voința „judecătorilor". Proba adevărului prin lichide a fost practicată și în Africa. Dar cum, în general, băutura era otrăvită, bănuitul refuza de regulă înghițirea ei. În acest caz, spre a scăpa de răzbunarea celui păgubit, acuzatul era obligat să se răscumpere. Grecii și romanii au avut și ei acest obicei cu caracter magic.

În primele secole ale erei noastre, proba adevărului se diversifică, începînd a fi utilizate focul și apa clocotită. „Proba de foc" consta în a obliga pe bănuit să țină în mînă, pe durata unui anumit timp, o bară încinsă sau să pună palma pe o tablă înroșită. Pentru magii și vrăjitorii chaldeeni, egipteni și greci, proba nu constituia un pericol deoarece ei cunoșteau rețete de alifii care protejau pielea. Pomezile capabile să-i apere de efectele probei de

foc erau achiziționate de culpabili contra unor onorarii substanțiale. În schimb inocenții, de regulă, erau victime sigure deoarece nu veneau pregătiți.

5. Marile oracole și enigmele lor

Ghicirea viitorului și prevestirile erau la grecii antici o parte integrantă din viața și activitatea lor.

Prezicătorii și profeții, care circulau nestingheriți și neconcurați, au ajuns, la un moment dat, să reprezinte toate categoriile divinației, începînd cu așa-zișii înțelepți, inspirați de zei, care adoptau o atitudine solemnă, pînă la șarlatanii ordinari. Ei sondau „secretele" viitorului și își reglau conduita în consecință, indiferent dacă era vorba de micile necazuri familiare, în cazul unei persoane particulare sau de acte decisive pentru cetate, cînd era vorba despre rege. Însă curînd se va amesteca religia și preoții vor prelua arta divinatorie. Era mult prea important acest domeniu, ca să fie lăsat exclusiv în mîna ghicitorilor ambulanți. Acum vor lua ființă, pe lîngă marile temple, locuri anume unde se va practica ghicitul viitorului, după anumite reguli și canoane, de către preoți specializați în a da răspunsuri la întrebările celor ce îi solicitau. Însușindu-și fără scrupule practicile magiei, preoțimea templelor a inventat totodată o tehnică ingenioasă, capabilă să tulbure mințile naivilor și credulilor care alcătuiau lumea antică.

Un loc aparte în categoria celor care practicau ghicitul viitorului îl ocupau sibilele (sibyllae), femei considerate de grecii antici și mai tîrziu de romani, ca fiind posesoare ale unor forțe oculte. Aceste femei erau descrise în scrierile antice în mod cu totul fabulos, fiind înconjurate de enigmele unor tradiții extrem de vechi, la ale căror surse n-au reușit să ajungă înșiși filosofii vechii Elade. Cercetările moderne surprind însă la sibile credințele magice orientale. Sibilele trăiau într-o singurătate inaccesibilă, plină de mister. Apăreau nu se știe de unde și dispăreau nu se știe în ce direcție. Sigur, aceasta făcea parte din arta lor de a-și influența auditoriul, în care se văd reminiscențele vrăjitorului primitiv, ca și ale șamanului, de a se comporta cu totul altfel decît semenii lor. Se îmbrăcau și vorbeau bizar, cu anumite modulații în glas,

care le conferea farmec, fiind considerate a avea legături cu forțe malefice. Platon vorbește despre o asemenea sibilă, Herophile din Erythrae, în Lydia, unde aceasta făcea profeții într-o peșteră. Sentințele profețite de ea semănau cu cele ale Pythiei din Samos, ca și cu ale sibilelor de la Delphi, Colophon, Phrygia și Cumae, în Italia, ceea ce arată că toate erau inițiate în același chip.

Cea mai vestită prezicătoare de acest fel a fost, potrivit scrierilor, Sibylla, de la care s-ar fi tras denumirea meseriei. După tradiția grecilor, această femeie ar fi trăit cu două-trei secole înainte de războiul troian, prin urmare în perioada „Marii migrații egeene" (sec. 13 î.e.n.) ; s-au bucurat, de asemenea, de celebritate Demophila, Athenaïs, Nysa, Melanchrena, Deïphobe, Tiburtina și altele. Răspunsurile pe care le dădeau, în numele diferitelor zeități, celor care le solicitau erau întotdeauna întortocheate, obscure, putînd fi interpretate în mai multe sensuri, adaptîndu-se tot atît de bine evenimentelor dintre cele mai opuse. Formulele ambigue erau necesare, sibilele specializîndu-se în exprimarea lor, deoarece prorocirile nu trebuiau să treacă niciodată drept subiect al unor erori, „zeul" fiind chemat să aibă întotdeauna dreptate. Este de înțeles că răspunsurile ferme, directe erau evitate cu grijă, sibilele știind cel mai bine că acestea nu aveau sorți de adeverire, condiție în care și-ar fi pierdut clientela. În scrierile antice s-au păstrat adesea oracole sibiline. De pildă, cînd mezii au vrut să știe dinainte cum se va încheia războiul pe care-l porniseră împotriva babilonienilor, consultînd o sibilă, au primit următorul răspuns : „Victoria va aparține celor care slăvesc cel mai mult pe zei". Pe de altă parte, solii babilonienilor au căpătat de la aceeași femeie un răspuns similar, care dovedește șiretenia sibilelor. Astfel, indiferent cine ar fi învins, era egal din punctul de vedere al prorocirii.

Povestirile străvechi despre sibile, interpretate în lumina datelor moderne ale medicinei, dezvăluie limpede și starea lor precară de sănătate, căci acestea apar ca femei bolnave de isterie sau căzute într-un puternic extaz, cauzat de excitațiile mistice extrem de intense ce și le provocau.

Cu timpul arta divinației sibilelor va evolua, ea apărînd sub o formă superioară ca ritual în oracole. Astfel ea a intrat în sfera religiei, dar și a politicii, deoarece în mod sistematic preoții uzau de sistemul oracolelor pentru a

manipula în interiorul guvernării laice, după propriile lor interese.

Dodona este cel mai vechi oracol din Grecia. El a funcționat în Epir, ca o relicvă a credințelor magice străvechi. Particularitățile oracolului par a sugera cultul unui zeu carpato-danubian sau al unor populații indo-europene. La mare cinste, în perioada cînd civilizația elenică se desfășura în nord, oracolul de la Dodona va trece în plan secund mai tîrziu, cînd elenismul se deplasează spre sud, fără însă ca renumele său să fie uitat vreodată.

Potrivit legendei, faimosul oracol din Epir ar fi fost fondat imediat după potopul lui Deucalion. În credința vechilor greci, Deucalion fiul lui Prometeu, era căsătorit cu Pyrrha, fiica Pandorei. Povestea acestei perechi mitologice, care prefigurează povestirile biblice despre Noe, ar putea sugera că oracolul de la Dodona ar fi avut o vechime uriașă. Dar cercetările arheologice efectuate, începînd cu anul 1832, au scos la iveală faptul că sanctuarul respectiv a fost întemeiat în epoca bronzului.

Preoții care se închinau lui Zeus aveau în comportamentul lor manifestări șamaniste. Cînd făceau prevestiri, ei se culcau pe pămînt, ca și cum ar fi auzit din interiorul planetei răspunsurile la întrebările ce li se puneau. Alături de preoți, un rol de seamă îl aveau aici preotesele, un gen evoluat de sibile. Herodot, Pindar, Strabon și Euripide au arătat că aceste profetese erau întotdeauna grupate cîte trei. Ele ghiceau la rădăcina unui stejar uriaș de unde pornea un izvor. Aici era punctul central al oracolului. Preotesele făceau oracole, pretinzînd că aud voința lui Zeus după modul în care foșneau frunzele arborelui și după zborul porumbeilor. „Voința lui Zeus" era cercetată, de asemenea, într-un bazin de bronz în care se aruncau daruri. Bazinul era mărginit de statuia unui copil care ținea în mînă un bici. Cînd vîntul bătea, șfichiul cu cap metalic lovea pereții vasului, producînd o rezonanță, interpretată de preoți, în felul lor, ca răspuns al lui Zeus.

Cît timp au fost făcute oracolele în aer liber în Epir nu se cunoaște. Dar, la un moment dat acolo a fost ridicat un templu, dărîmat spre sfîrșitul secolului III î.e.n. de către generalul etolian Dorimac. O mulțime de superbe ofrande au fost distruse atunci, însă oracolul și-a conservat puterea. O nouă construcție a fost făcută, spre a fi din nou ruinată, definitiv, în secolul I î.e.n., de către traci. Cu toate acestea, multă vreme după a doua devastare, locul

va fi în continuare frecventat, oracolele fiind făcute ca și în trecut sub bătrînul stejar, pînă cînd creștinii vor construi acolo o biserică.

Delphi. Dominat de cele două piscuri ale Parnasului, orașul antic Delphi se înfățișează și azi călătorului în toată măreția sa. A fost considerat locul cel mai sfînt al Greciei, unde se întrunea consiliul Amphyctionilor. Și tot aici profetizau celebrele pythii. Stînci, culmi sălbatice, munți prăpăstioși, vale strîmtă, golașă și întortocheată, totul dădea locului un aer de mister, la care se adăuga peștera din spatele templului înălțat spre venerarea zeului luminii Apollo. De fapt tocmai această grotă era centrul de atracție al sanctuarului, aici profesîndu-se oracolele. În podeaua de calcar a cavernei se deschidea o crăpătură, din care, se spune, ieșeau aburi reci, provocatori de extaz. S-a făcut mult caz de interpretarea acestei informații antice, mulți cercetători moderni considerînd că într-adevăr în peșteră ar fi avut loc emanații de bioxid de carbon și vapori de sulf capabile să producă intoxicații urmate de stări de delir. Supoziție neconfirmată, însă, de prospecțiunile geologice recente. Că era vorba totuși de o emanație naturală sau de stări de transă autoprovocate prin inhalarea de aburi halucinogeni artificiali, problema rămîne deschisă, fără ca prin aceasta să se schimbe fondul chestiunii, anume existența unui centru al ghicitoriei, bazat pe o tehnică îndelung practicată și perfecționată, deservit de un personal abil și versat, prea adesea introdus în treburile politice.

La Delphi, pe care anticii îl considerau „buricul Pămîntului", profețiile se efectuau în numele lui Apollo prin mijlocirea unor femei numite pythii sau pythonise. Timp de trei zile înainte de ziua hărăzită oracolelor, pythonisa ținea un post sever, se ungea cu uleiuri în compoziția cărora intrau droguri excitante și se îmbăia în fîntîna Castalia, umplută cu apă în care fuseseră macerate frunze și crengi de laur. La ieșirea din bazin, pythia bea mai multe cupe din această apă, apoi preoții o conduceau în templu, unde îi dădeau să înghită lichiorul profetic, un amestec de vin dulce și plante halucinogene. După un asemenea tratament, pythia era adusă în peștera oracolelor, plină de mulțimea pelerinilor. Cu părul despletit, ea se așeza încet pe trepiedul sacru de aur, inspirînd „vaporii profetici" care se ridicau din podeaua grotei (probabil

fumul unor plante halucinogene, arse în apropierea peșterii, transmis printr-o conductă secretă în cavitatea subterană a oracolului). Intoxicată de substanțele pe care le înghițise, le respirase și le întinsese pe trup, pythia intra în criză, acest moment fiind pregătit de preoți care invocau pe Apollo, de mulțimea credincioșilor ce se rugau și, în general, de întreaga atmosferă de mister ce domnea acolo, la lumina făcliilor. Fața pythiei devenea lividă, ochii începeau să i se rotească și să se dea peste cap, corpul intra în convulsii oribile, sudoarea i se prelingea pe frunte și balele i se iveau la colțurile buzelor. Acum era clipa întrebărilor, pe care preoții le repetau cu insistență, pînă cînd pythia scotea cîteva cuvinte sau fraze de neînțeles pentru mulțimea ce asculta uluită și prosternată. Acesta era oracolul. După o oră de asemenea delir profetic, pythia era condusă cu tot alaiul în chilia ei, unde se prăbușea sfîrșită, rămînînd acolo cîteva zile, pînă mai prindea puteri. Dacă nu cumva o moarte subită punea capăt crizei teribile, provocată de suprasaturarea corpului ei cu tot felul de substanțe toxice.

După plecarea pythiei, preoții se retrăgeau într-o încăpere sacră, deliberînd asupra interpretărilor ce urmau să dea cuvintelor rostite de profetesă. De obicei, ei — fiind perfect informați asupra pulsului vieții politice și sociale — potriveau răspunsurile astfel încît să convină intereselor lor de castă sau unui rege care îi mituise în prealabil. Alteori le exprimau cu dublu sens, fapt ce nu-i angaja cu nimic.

Pythonisele erau recrutate de preoți numai dintre fetele cu psihic labil, sau posedate, termen care indica în înțelegerea anticilor indivizii ce manifestau simptome pe care medicina actuală le-ar defini ca specifice epilepsiei. În ochii anticilor asemenea oameni nu treceau drept bolnavi. Dimpotrivă, se considera că stările lor, despre care știm acum că erau anormale, proveneau din contactul pe care-l stabileau cu divinitățile.

Treptat, oracolul de la Delphi începe să decadă, la aceasta contribuind nu atît pythonisele, cît preoții templului putrezi de corupți, dedați șarlatanismului, pe care nici nu se mai străduiau să-l disimuleze. Plutarh a scris un tratat despre cauzele degenerării oracolelor, a căror decădere era considerată o mare nenorocire pentru Grecia. Aceste opinii nu aveau însă decît acoperire sentimentală, deoarece s-a văzut că desuetudinea oracolelor nu a avut

nici o urmare politică sau socială, așa cum își închipuia reprezentantul Academiei platonice. Oracolul de la Delphi va intra într-o rapidă decadență după cucerirea macedoniană. Prădat de Sylla și Nero, obiect al unei încercări de restaurare sub Antonini, el va dispare definitiv din istorie după Edictul de la Milano (313 e.n.), astăzi revenind în atenție doar ca un splendid loc turistic.

În lumea antică existau în afara oracolelor de la Dodona și Delphi un număr destul de mare de asemenea instituții consacrate diferitelor divinități. O categorie importantă de oracole erau cele ale zeităților pămîntului — Gaia, Demeter și Themis. Ele evocă rămășițe ale mentalităților primitive, magiei imitative, meteorologice și de fecunditate, practici străvechi prelucrate și reorganizate de religie, astfel încît să corespundă scopurilor ei. Oracolele respective dau cel mai elocvent exemplu al trecerii magiei, în special meteorologice și agrare, pe tărîmul credințelor religioase, prin filiera gîndirii mistice despre reîncarnarea sufletelor. Totul pleca de la observația „reînvierii" naturii — primăvara și a „morții" acesteia — toamna. Ciclul anotimpurilor odată descoperit și interpretat pe plan mistic avea să ducă la căutări pentru găsirea și a altor „taine" ale naturii umane, la explicarea destinului acesteia. Ajuns să prevadă viitorul mediului viu care-l înconjura în funcție de schimbarea anotimpurilor, omul va încerca, prin extensie, să ghicească evenimente legate de viața semenilor săi.

În ochii grecilor din primele vîrste ale civilizației, Gaia era o divinitate cu caracter profetic prin excelență. Grotele, izvoarele, un copac, sau chiar mormintele dintr-un cimitir, puteau fi tot atîtea locuri propice pentru oracole în aer liber. Aici preoții povesteau despre zei și forțele lor, pregătind momentul prorocirilor, la care ei înșiși participau activ.

Un oracol celebru din această categorie era cel de la Olimpya. Urmînd tradiția etnică, prorocirile de aici erau inspirate de Gaia, pentru ca ulterior ele să fie făcute „din voința" lui Zeus. La Aegira, Gaia avea, de asemenea, un templu și un oracol analog cu cel al lui Apollo din Argos. Oracolul de la Patrae, asociat zeiței Demeter, era așa cum îl descrie literatura, de natură necromantică. Zeiței Themis îi erau închinate sanctuare în diverse locuri, dar numai două sau trei din acestea pot revendica și numele de oracole.

Alte oracole aparțin divinităților apelor, în care rolul prim revenea nimfelor, capabile, în concepția anticilor, să profetizeze și să inspire pe proroci. Nimfele erau acelea care contribuiau la descoperirea locurilor miraculoase unde puteau fi fixate oracolele, dar nu fondau pentru ele însele oracole complete și stabile. Cu toate acestea, Plutarh și Pausanias vorbesc despre un oracol al nimfelor, de mult dispărut, din care, pe vremea lor, rămăsese doar o vagă amintire. Nimfele puteau inspira prorocii numai în preajma izvoarelor, apelor, dar mai ales a fîntînilor, credință care va trece, peste milenii, în diferite religii evoluate, tot felul de proroci și vizionari fiind instalați în asemenea locuri. Alături de nimfe, sirenele dezvăluiau călătorilor viitoare aventuri, dar ele nu au constituit niciodată un oracol. În schimb, Pontus, fiul lui Gaia, personificînd marea, era invocat în templul de la Delos, unde exista un oracol al zeităților apelor.

Oracolele aparținînd divinităților focului erau rare. Dintre divinități, lui Helios, asemănător lui Apollo, care ziua străbate cerul în carul său tras de patru armăsari, coborînd seara în apele oceanului spre a-și răcori telegarii, i se atribuia facultatea prorocirilor, el fiind un profet călător, fără a avea un anume oracol al său. În schimb Selena, zeița Lunii din mitologia romană, identificată cu Artemis, sora geamănă a lui Apollo, avea două oracole, unul la Thalamae și altul la Epidauros Limera, ambele pe malul mării, sub cerul liber.

Oracolele olimpienilor. Lîngă templele lui Zeus existau, de regulă, oracole. Dar Zeus era invocat și în oracolele altor divinități, cum ar fi cele de la Dodona, Colophon, Delos, Pytho și Claros. Un gen aparte de oracole erau cele așa-zise ianide, patronate atît de Zeus cît și de Ianus, fiul lui Apollo. Deschise tot timpul, ele semănau cu un fel de prăvălii, în care se vindea ghicitoria, mai pe nimic, negustorilor, militarilor, femeilor necăjite sau înamorate și chiar atleților ce doreau să-și afle șansele înainte de începerea întrecerilor. Inventarul oracolelor, mai mult sau mai puțin celebre în antichitate, este bogat, cuprinzînd între altele sanctuarele lui Poseidon de Onchestos ; cele medicale ale lui Pluton de la Acharaca, Limon Hierapolis, Eana etc. ; Dionysos, patronul viilor, sărbătorit în veselie, cîntece, dansuri și băutură, avea și el o serie de oracole „medicale" printre care cel de la Amphikleia, într-o grotă, parțial inaccesibilă, considerată un fel de refugiu al

zeului. Pan, Afrodita, Hermes, Hera şi Athena, de fapt toate divinităţile olimpiene, dispuneau de altare şi, bineînţeles, de oracole, plasate ici-colo pe întinsul teritoriu al Greciei continentale şi insulare.

Cumes şi cărţile sibiline. Antichitatea romană va imita concepţiile greceşti, inclusiv instituţia oracolelor. O deosebită reputaţie avea oracolul de la Cumes în Peninsula italică, consultat în afacerile cele mai importante. Tehnica ghicitului era ingenioasă şi nu dădea niciodată greş datorită faptului că preoţii templului de la Cumes aveau o mulţime de complici. Cînd un oarecare sosea pentru a consulta oracolul, era luat în primire, imediat, de emisarii clerului, care intrau în vorbă cu el, căutînd discret să afle ce dorea să i se ghicească. Omul, ajungînd în faţa altarului, depunea acolo, în scris, întrebările sale, pe care preoţii le bănuiau, fiind informaţi în prealabil de „colaboratorii" lor. Astfel, ei răspundeau de o manieră ce uimea pe naivul client.

Romanii păstrau în arhivele lor o culegere de cărţi sibiline, conţinînd destinele Cetăţii Eterne. Cărţile sibiline erau rareori consultate, la început numai cînd o calamitate se abătea asupra capitalei imperiului. Prima colecţie de cărţi sibiline a ars în timpul incendiului templului lui Jupiter Capitolinul, petrecut sub dictatura lui Sylla (138—78 î.e.n.). Atunci Senatul a dispus trimiterea unor comisari speciali în Erythreea, Samos precum şi în diferite localităţi pentru a culege o nouă colecţie, care a fost depusă în templul reconstruit. Potrivit normelor oracolului sibilin, se celebrau la Roma, la fiecare o sută de ani, Jocurile seculare, reorganizate de Augustus. Ulterior, jocurile vor fi făcute la intervale mai scurte.

Cărţile sibiline au fost consultate, ultima oară, cu prilejul unui eveniment major, de către Aurelian, în anul 289, în timpul năvălirii marcomanilor. Deşi au fost arse în anul 410, din ordinul lui Stilicon, se mai păstrează o colecţie de cărţi sibiline, în patru volume. Dar acestea sînt doar contrafaceri, pline de precepte ostile credinţei în zei şi inspirate din ideile monoteiste iudaice.

Oracolele egiptenilor se deosebeau mult de cele greco-romane. Egiptenii, despre care Herodot a spus că erau cei mai evlavioşi dintre oameni, au cunoscut poate primii divinaţia fastuoasă bine regizată, incluzînd mijloace mecanice şi tehnici de iluzionism primitiv. Cel mai adesea era

„consultat" zeul Amenhotep. Era de fapt chestionată statuia care reprezenta divinitatea şi care „dădea răspunsuri" la întrebări privind cele mai felurite pricini prin mişcări ale trupului. De pildă, dacă statuia se înclina, aceasta avea semnificaţia aprobării sau afirmaţiei. În cazul în care ea rămînea nemişcată, faptul era înţeles ca o negaţie sau dezaprobare. Au fost găsite de către arheologi sanctuare cu statui ale lui Amenhotep, la picioarele căreia se aflau mici stele din calcar, gravate cu plîngerile unor oameni din toate categoriile sociale, ca şi papirusuri ce relatau diferite întîmplări petrecute în aceste oracole egiptene. Era consultat, de asemenea, şi zeul Amon, la statuia căruia erau depuse plăci din calcar sau argilă, avînd gravate, alături de imaginea divinităţii, ochi şi urechi. Semnul era considerat un fel de constrîngere a zeului de a privi şi asculta pe cel ce-i cerea sau îl ruga cele mai felurite lucruri. Într-un papirus se arăta cum se proceda, de obicei, spre a afla voinţa şi sfaturile lui Amon. De pildă, cînd un anume Tutumes a fost acuzat de delapidare, au fost redactate două texte contradictorii. Într-una prezumtivul delapidator era invinuit iar în cealaltă se spunea că nu ar avea nici un amestec în afacerea respectivă. Un scrib a citit scrisorile răspicat, cu glas tare, după care zeul a fost întrebat de către preot dacă vrea să judece. Statuia s-a înclinat aprobînd. Atunci scribul a reluat lectura. Amon s-a aplecat de două ori, cînd s-a citit papirusul în care Tutumes era declarat nevinovat. Acesta fiind semnul zeului, acuzaţia a fost interpretată ca neîntemeiată, iar persoana respectivă a fost reintegrată în funcţie. Statuile lui Amon erau consultate de regulă şi în problemele de stat.

Arheologii au descoperit secretul acestor statui mişcătoare. Ele dispuneau de sisteme mecanice care permiteau manipularea mîinilor şi braţelor, rotirea sau aplicarea capului, deschiderea ori închiderea ochilor şi a gurii, înclinarea trupului etc. La Luvru, de altfel, se află expusă o asemenea statuie înfăţişînd pe zeul Anubis, cu un mecanism de închidere şi deschidere a gurii, permiţînd mimarea vorbirii.

Statuile cu mecanisme ilustrează gradul de cinism la care ajunsese preoţimea, ce nu se da în lături de a utiliza tot felul de tertipuri pentru a întreţine credulitatea credincioşilor. O combinaţe oarecum bizară între riturile egiptene şi cele elenice, în care principala zeitate din Africa de Nord. Ammon-Ré se confunda cu europeanul Zeus, a

constituit-o oracolul lui Jupiter — Ammon din Lybia. Aici se practicau atît procedeele tradiţionale egiptene, constînd în interogarea statuii zeului, animată cu ajutorul unor mecanisme, cît şi interpretarea foşnetului frunzelor arborilor, susurului apei şi zborului porumbeilor sacri, manieră specifică oracolelor de tip elenic. Răspunsurile erau date fie „direct" de zeu, prin mişcarea sprîncenelor statuii, fie verbal, de un ventriloc.

Şi la Endor, oraş antic situat pe teritoriul Israelului de astăzi, profetesa se comporta ca un ventriloc, putînd deci vorbi fără a-şi mişca buzele, astfel încît cei prezenţi aveau impresia existenţei unei persoane nevăzute care li se adresa.

Masa ignoranţilor nu avea cum să descopere puzderia de mijloace şarlatăneşti cu care preoţimea întreţinea fanatismul şi credinţa în oracole. Bănuite însă încă de gînditori lucizi ai antichităţii, aceste procedee necinstite aveau să fie date în vileag de arheologie începînd abia cu secolul al XIX-lea.

III.

Magia neagră

1. Ce este şi ce face vrăjitorul ?

Magia neagră este înţeleasă în termeni consacraţi ca o activitate desfăşurată de anumite persoane, indiferent de sex şi vîrstă, pentru înfăptuirea a ceva malefic, supranatural, apelînd într-o astfel de acţiune la ajutorul unor genii ale răului (demoni) cu care s-ar afla în legătură secretă. Această încercare de definiţie are în vedere accepţiuni relativ recente pe scara istoriei deoarece, în trecutul îndepărtat al omenirii, aşa cum s-a mai subliniat, magia nu făcea o departajare între „bine" şi „rău". Se credea că vrăjitorul dispune de un anume spirit, de forţe supranaturale capabile să provoace atît binele cît şi răul.

Procedeul de a apela la demoni, apoi, mai tîrziu, la diavol pentru a produce efecte răzbunătoare (magia neagră) se va contura cu claritate abia la superstiţioşii asiro-chaldeeni. Ei sînt inventatorii unei practici, care va deveni clasică în vrăjitorie, anume transmiterea forţelor magice prin intermediul apei descîntate. Astfel, asiro-chaldeenii, care se credeau loviţi de vrăji se scăldau de şapte ori în apele sacre ale Tigrului sau Eufratului crezînd că vraja, ca şi demonul la care făcuse apel vrăjitorul advers, vor rămîne în valuri. Apoi, socoteau că, stropind locul „vrăjit" cu apă sacră, toţi demonii vor fugi. Apa reprezenta şi la geto-daci un element magic purificator. Fluviul Dunărea era cinstit ca sacru, apele sale fiind considerate purtătoare ale unor forţe supranaturale capabile să insufle curaj, sănătate, tămăduire.

O altă practică ce va persista în vrăjitorie, anume substituţia persoanelor prin figurine, a fost, de asemenea, reimaginată de asiro-chaldeeni, prin perfecţionarea unor practici primitive. Executată din lut, ceară sau bitum, figurina reprezenta pe cel căruia trebuia să-i fie transmis un rău prin diferite manopere vrăjitoreşti. Asiro-chaldeenii utilizau, de asemenea, practica de a face un nod la o sfoară, sperînd că astfel vor lega vrăjile, iar dacă se recurgea la arderea nodului, gestul avea semnificaţia de a distruge incantaţiile inamicului. Incantaţiile vizau evocarea tuturor demonilor şi solicitarea forţelor acestora. Formulele magice ale vrăjitorilor erau rostite pe înserat, pentru ca forţele întunericului, prezente numai noaptea, să le poată asculta.

Egiptenii vor imagina noi practici de magie neagră, spre a se „apăra" de vrăji. Printre acestea era frecvent utilizat procedeul imposturii, în care caz persoana care se credea urmărită de vrăji căuta să scape de ele dîndu-se drept altcineva. De pildă, ea se adresa unui şarpe, considerat exponent al răului : „Nu ai nici o putere asupra mea, căci eu sînt zeul Horus !", sau crocodilului : „Dinţii tăi nu mă pot atinge, deoarece eu sînt Osiris". Cartea lui Thot a egiptenilor, un tratat primitiv de magie, cuprindea formule pentru unirea părţilor unui om decapitat, însufleţirea unei păpuşi de ceară, citirea unor texte ascunse sau pentru a face pe cineva invizibil, ori de a despărţi în două apele unui lac sau alę unui fluviu, procedeu ce aminteşte de trecerea biblică a evreilor lui Moise prin Marea Roşie.

La poporul evreu, în pofida restricţiilor ferme, a categorisirii ca păcat a practicii ghicitoriei şi vrăjitoriei *(Deuteronom,* XVIII, 10—14), apelarea la manopere de magie neagră se bucura de o accepţiune mai mult sau mai puţin unanimă. Semnificativ este faptul că efecte ale magiei negre sînt prezentate ca minuni ale lui Moise. Transformarea toiagului în şarpe şi a apei în sînge, aducerea de broaşte, ţînţari şi tăuni, moarte în vite, bube pe egipteni, grindină, lăcuste şi întuneric, uciderea întîiului născut (Ieşirea, IV, VII—XII), trebuiau să fie tot atîtea semne teribile, de factură politico-religioasă, pentru a convinge faraonul că evreii sînt ocrotiţi de forţe divine.

În patrimoniul spiritual greco-roman magia neagră va intra tîrziu, comparativ cu alte popoare antice. Ea va fi în principal o acţiune de provocare a metamorfozelor, în genere transmutatoare. Vechii greci vor fi inventatorii fil-

trelor (capabile, în credinţa lor, să schimbe forme, să producă efecte sancţionare), precum şi ai vampirilor. Romanii vor prelua aceste plăsmuiri dezvoltîndu-le, extinzîndu-le. Magia neagră, răspîndită în întregul imperiu, va cunoaşte la Roma frenezia, obligîndu-l pe împăratul Augustus să ardă în piaţa publică două mii de cărţi magice confiscate de la vrăjitori. Tiberiu va deporta în Sardinia patru mii de persoane acuzate de vrăjitorie. Însă magia neagră va persista deoarece corupţia Romei imperiale, ca şi influenţa superstiţiilor, acţionau mînă în mînă. În acea societate bîntuită de imoralitate, ignoranţă, ambiţii nemăsurate, cupiditate neînfrînată, lux excesiv, alături de sărăcie, oprimare, cruzime, mai curînd se făcea apel la vrăjitor pentru ca acesta, cu ajutorul forţelor sale, să provoace bogăţii sau amor, ori sancţiuni îngrozitoare inamicilor. Sigur, se puteau invoca şi zeii în asemenea acţiuni, dar aceştia erau — în conştiinţa vulgului — prea nobili pentru a se preta la asociaţii nedrepte, nedemne.

Victoria creştinismului asupra credinţelor politeiste va da, la început, o lovitură puternică magiei negre. Nici un individ, devenind creştin, nu simţea nevoia să facă uz de vrăjitor, ca atunci cînd se închina la idoli, atîta vreme cît Dumnezeul lui cel nou îl veghea şi-l sprijinea, singura sa obligaţie fiind respectarea credinţei. Experţii în otrăvuri, în filtre şi parfumuri, toate personajele misterioase şi ceremonialurile lor magice au trebuit să iasă din scenă. Statuile zeilor au fost aruncate, templele şi-au închis porţile, oracolele au căzut în uitare, iar reminiscenţele vechilor practici magice, atunci cînd se potriveau doctrinei creştine, au fost asimilate, introduse în ritualurile noi, sub forme parţial voalate. Cele în flagrantă neconcordanţă cu creştinismul vor fi catalogate ca superstiţii şi adesea trecute în categoria ereziilor.

Sintetizînd acest moment, mai mulţi autori antici relatează că, puţin timp după victoria creştinismului în Imperiul roman, o voce misterioasă ar fi fost auzită pe ţărmurile Mării Egee, zicînd : „Marele Pan a murit !" Este, desigur, o formulă alegorică menită să sugereze că anticul zeu universal al naturii, născut din credinţele mai vechi, de factură magică, era sfîrşit ; că orice credinţă în forţele naturii, orice tentaţie omenească privind observarea fenomenelor naturale, trebuiau să dispară. Iată aici o reacţie, firească extremistă, de negare a tot ce aparţinea trecutului. Credinţa în zei şi natură a căzut în primele momente

ale creştinismului european, dar proclamînd aceasta, preoţimea creştină va constata destul de repede că îşi micşorează posibilităţile de argumentaţie. Drept urmare, vechile concepţii mitico-magice vor fi adaptate în conformitate cu cerinţele clericale şi trecute printr-un şir de concilii bisericeşti, ţinute în anii 442, 567, 743 etc. pînă spre anul 1400, spre a se stipula în final că tot ce nu venea de la Dumnezeu, era trimis de diavol. În felul acesta, chiar şi cultul focului, atît de hulit de creştinii antici, era salvat, transformat, admis indirect în formula arderii de lumînări şi mirodenii în biserică. De la diavol vor veni toate tentaţiile, tot răul. Diavolul apare pretutindeni în casă, în patul tinerilor căsătoriţi, în mintea cuiva, în trupul celor posedaţi. Fenomenele cele rele, distrugătoare vor fi cînd „mînia lui Dumnezeu", cînd „puterea diavolului", după împrejurări. Cu toate acestea, se va vedea că normele creştinismului, chiar restructurate, nu puteau suplini integral, fără rezerve, nevoile spirituale, veşnic umane. Zeii amorului, ai veseliei, ai vieţii şi luminii, patronii divinaţiei, adică ai tendinţei omeneşti de cunoaştere a viitorului, nu mai existau şi nimic nu îi înlocuia, într-o religie ce se va dovedi cu încetul intolerantă, rigidă şi dogmatică.

Prin urmare, în disperarea lor, cauzată cine ştie de ce nenorocire, oamenii îşi vor aminti de magie, cufundată, aparent, într-un somn letargic. Reluate, practicile magice străvechi se vor moderniza, în concordanţă cu mentalităţile noilor vremuri. Vrăjitorii vor face acum apel nu la duhuri sau genii ale răului, ci la diavol, cu care pactizează.

Vracii, vrăjitorii, reveniţi în actualitate, ofereau posibilităţi pentru atingerea unor scopuri pe care Biserica nu le putea da. Tot mai mulţi sînt aceia care fac apel la practicile magiei, fără a se teme de Satan, ba — dimpotrivă — invocîndu-l în credinţa că promite ceea ce Dumnezeu le refuză, adică bogăţie, amor, sancţionarea inamicilor etc. şi că diavolul le poate da imediat. Filtrele de dragoste, blestemele, descîntecele, farmecele, toate formele de magie capătă acum aspecte creştine, schimbîndu-se formele de odinioară, dar nu şi fondul. Zeii binevoitori vor fi transformaţi în sfinţi, inclusiv Venus * patroana iubirii. Fiecare boală trimisă de necuratul va primi izbăvi-

* Sf. Celestina (din latinescul „Caelestis"), corespunzînd în greacă cu Urania sau Afrodita (Venus) şi Sf. Paraschiva, din „paraskene" (vineri) sinonim cu Afrodita (Venus).

torul său : durerile de dinţi pe Sfîntul Medard ; furunculele pe Sfîntul Claudiu, durerile de sîn pe Sfîntul Mammard ; lepra pe Sfîntul Lazăr, epilepsia pe Sfîntul Ioan ; colicile pe Sfîntul Agapie etc., după modelul mitologiei greco-romane, instaurîndu-se astfel un fel de pact între păgînism şi creştinism. Poseidon, Hestia vor fi transformaţi în diavoli. Şi iată cum, creştinii, ignoranţi în tot ce se petrecea cu ei, vor deveni, ei înşişi, adepţi ai magiei negre. Satan va reuni în persoana sa imaginară toate micile divinităţi adorate cîndva de păstori, jucătorii de noroc, invocatori, ghicitori, supravieţuitoare ale cultelor olimpiene, pe care creştinismul le repudia.

Cultul diavolului devine astfel marea preocupare a evului mediu european, obsesia creştinilor. Satan era văzut, auzit pretutindeni. El intră în biserici, pătrunzînd în icoane şi fresce, alături de sfinţi, în casele nevoiaşilor, ca şi în palate, în suflete, cuprinzînd mentalitatea generală, dînd vrăjitoriei un avînt extraordinar. Existau trei categorii de invocatori ai diavolului. În prima se plasau toţi cei care se considerau persecutaţi de Dumnezeul creştin — prea sever cu ei şi prea îngăduitor cu nobilii şi mai marii preoţimii — aceştia exprimînd în cultul diavolului o formă de revoltă. O a doua categorie o constituiau naivii încrezători în poveştile despre diavol, avizi de îmbogăţire, de putere, care se lăsau prinşi în jocul ceremoniilor bizare, al vrăjilor, profanărilor de morminte, sadismelor, mergînd pînă la crimă. În fine, erau apoi ghicitorii, vînzătorii de amulete, sacrificatorii de găini negre, evocatorii şi necromanţii, care atrăgeau clienţii prin practici nocturne pline de mister.

Din evul mediu, vrăjitorii au început a face uz de cele mai ciudate mijloace pentru a impresiona pe cei ce făceau apel la magia neagră. În felul acesta, practica vrăjitorească va căpăta repede un nimb de superioritate, sporind superstiţiile şi credinţa în forţele diavolilor.

2. Istoria lui Satan. Demonismul

Credinţa în spirite răufăcătoare este extrem de veche, ea stînd deopotrivă, aşa cum s-a mai arătat, atît la baza magiei, cît şi la cea a religiei. Demonii vor avea locul lor bine definit în credinţele asiro-babilonienilor, asemenea

ființe supranaturale manifestîndu-și „forțele răufăcătoare" mai cu seamă noaptea, credință care se va permanentiza, prin contagiune spirituală, la alte popoare, parvenind nealterată pînă astăzi. În timp, astfel de forțe malefice vor ajunge a fi conduse de zei, ca Rudra și soția sa Rudrānī, temuți de vechii indieni, care credeau că aceștia locuiau în munții din nord, de unde se năpusteau în bande asupra oamenilor spre a le aduce tot felul de nenorociri. Acest element nou, care se adaugă concepției despre diavol, ilustrează modul în care panteonul * imita evoluția organizării sociale. În cazul respectiv era marcată apariția puterii nobiliare, reprezentată de Rudra și Rudrānī. La vechii japonezi, infernul se afla undeva sub pămînt, unde trăia zeul focului aidoma împărăției lui Hades a grecilor și a lui Orcus, la romani, unde se duceau morții și de unde veneau strigoii, ca să facă rău celor de pe pămînt.

Zeul Seth al egiptenilor înfățișează ideea de rău opusă binelui, el fiind reprezentat aproximativ asemănător cu viitorul diavol iudeo-creștin. Seth era un fel de om, cu cap hidos și urechi mari, avînd în plus o coadă lungă despicată.

Ideea de iad și de diavolii care îl stăpînesc a fost mai limpede înfățișată în religia iranienilor antici. În concepția religioasă a lui Zoroastru, Angra-Mainyu era personificarea nesupunerii, a imoralului și nedreptății. Angra-Mainyu stătea în fruntea unei armate în întuneric. Oastea lui cuprindea demoni de ambele sexe, vrăjitori și vrăjitoare, ca și geniile rele. Armata lui Angra-Mainyu sporea necontenit, primind sufletele păcătoșilor și ale inamicilor iranienilor. Între forța binelui condusă de Ahura Mazda și cea a răului ar fi existat o luptă încă de la începutul lumii. În timp ce Ahura Mazda se străduie să aducă numai bine oamenilor pe care i-a creat, inamicul său Angra-Mainyu caută să-i distrugă, răspîndind în lume boli, minciună, crime, insecte și plante otrăvitoare, cataclisme, războaie, lupte fratricide etc. Este aici o evoluție remarcabilă, pe plan etic, a concepțiilor antice, o sinteză a puzderiei de demoni aerieni, terești, acvatici, marini, subterani, dușmani ai luminii, rațiunii, iubirii, ideilor, materiei etc.

Concepțiile vechilor evrei exprimă foarte instructiv procesul de cristalizare atît a demonologiei **, cît și al angelologiei *. Astfel, în perioadele străvechi ale istoriei lor, evreii nu făceau mari deosebiri între îngeri și demoni, ca exponenți ai binelui și răului. De pildă, îngerul pus la poarta Edenului era un heruvim. Or, Kherubinul era în concepția evreilor un sfinx cu înfățișare monstruoasă, fiind alcătuit din părți de trup omenesc, de vultur, leu și taur. De altfel, aceste ființe care întruchipau sfinxul vor deveni mult mai tîrziu, în literatura sacră creștină, cele patru figuri apocaliptice. În contact cu credințele vecinilor lor, evreii vor sintetiza și vor perfecționa treptat concepțiile despre demoni. Cei mai vechi demoni la evrei erau reprezentați prin creaturi cvasi-umane, cu staturi uriașe, uneori monstruoși, păroși. Numele de demon se aplica tuturor celor care se dovedeau hoți, criminali, calomniatori, în general răufăcătorilor, apoi asupritorilor, inclusiv cuceritorilor militari, animalelor feroce, ca și unor evenimente obișnuite din viață cu caracter nefast, necazurilor sufletești, pasiunii sentimentale, bolilor, ideilor obsesive.

În orice caz demonologia evreilor nu este mai veche decît perioada captivității babiloniene, fapt consfințit și în *Talmud*. În perioada 586—538 î.e.n. dogmele zoroastriene au fost preluate și sintetizate de evrei potrivit moralei lor. Acum apar foarte probabil cele șapte nume ale noțiunii de Rău, personificate în Beel-Zebub, Sammāel, Python, Asmodeu, Belial, Lucifer și Satan.

Beel-Zebub (dumnezeul-muscă) era divinitatea locală a fenicienilor din Accaron, unde i se ridicase un templu. Pe lîngă templu ființa un oracol, care a fost consultat, între alții, de Achaziah, regele iudeilor, îngrijorat de o rană făcută într-un accident. După consultul respectiv, remarcabil ca eveniment pentru vechii evrei, Beel-Zebub a fost denumit de către aceștia „prințul demonilor".

Sammāel își datorează existența fanteziei rabinilor. În comentariile lor mistice asupra *Pentateuchului* — cele cinci cărți atribuite lui Moise — *Sammāel* este considerat prinț al demonilor și adversar închipuit al lui Moise. După comentatorii *Pentateuchului*, Sammāel mai era și prințul morții, iar după demonologul medieval Dom Calmet el trebuia să prezideze „Judecata universală". Mai exista credința, la alți comentatori, că Sammāel asmuțise șarpele să

* Ansamblul divinităților, zeităților unei mitologii sau religii.
** Studiul concepțiilor privitoare la demoni.

* Studiul credințelor în îngeri.

o înşele pe Eva, îndemnînd-o să muşte din fructul oprit şi să-i dea şi lui Adam să mănînce.

Python, nume cu rezonanţă greacă, ce a surprins de la început pe traducătorii vechi ai *Bibliei*, are o origine dintre cele mai ciudate. Pentru prima oară apare acest termen în *Deuteronom*, fiind folosit pentru a desemna iluminaţii, sau pe cei care aveau spirit profetic. În secolul al III-lea î.e.n., grămăticii comunităţii eseniene, făcînd o traducere în greceşte a *Bibliei*, au încercat să explice termenul respectiv. Pătrunşi de elenism, ei leagă cuvîntul de Apollo, zeu solar şi al profeţiilor, cel care ucisese şarpele Python. Cum la evrei exista mitul şarpelui satanic, între acest personaj biblic şi Python s-a creat o legătură. Python a devenit astfel spirit al demonilor.

Asmodeu era duhul cel rău care ucisese pe cei şapte bărbaţi ai Sarei înainte de a se uni cu ea ca soţi. Un al optulea bărbat, tînărul Tobie este trimis de îngerul Rafael să o ia de nevastă pe Sara, care tocmai îşi pusese în gînd să se sinucidă de ruşine şi durere. Tobie, auzind povestea fetei, a încercat să refuze, afirmînd că Sara era posedată de un demon ce ucidea pe orice bărbat care se apropia de ea. Însă îngerul Rafael l-a învăţat un şiretlic, anume ca, intrînd în camera nupţială, să ducă cu el o căţuie în care să ardă inimă şi ficat de peşte. Simţind mirosul, Asmodeu a fugit în părţile de răsărit ale Egiptului. În duhul lui Asmodeu se regăseşte o legendă orientală veche, preluată în scrierile rabinice, care au făcut din Asmodeu căpetenie a regatului umbrelor, un demon exterminator. Adoptat de credinţa evreilor, în jurul lui Asmodeu se ţes noi poveşti.

Belial prezintă un curios exemplu asupra a ceea ce poate deveni, în concepţia mistică, un cuvînt obişnuit. Iniţial era în ebraică un simplu substantiv, cu dublă semnificaţie — „nimicnicie, răutate" şi „pierdere, nenorocire". Mai tîrziu devine adjectiv, cu sensul de „rău, om care nu poate suferi jugul, rebel". Cu timpul, cuvîntul dă naştere expresiei „copil al lui Belial", adică „copil răutăcios" utilizată frecvent în *Biblie* pentru a desemna unele personaje răufăcătoare. Cum numele unor divinităţi asiriene şi feniciene erau precedate de particula „bel" (beel), de exemplu Beel-Zebub, Bel-Phegor etc. acestea au fost repede apropiate cuvîntului ebraic „belial", căpătînd, în concepţia vechilor evrei, sensul de demoni, opuşi lui Yahve.

Lucifer, regăsit în limbajul *Bibliei*, are o origine latină, semnificînd „cel care aduce lumină". Ca şi la Belial, denumirea ascunde o eroare de interpretare, făcută de Origene, Eusebie, Athanasie, Grigore cel Mare, Tertulian, Ambrozie şi alţii care au crezut că desluşesc în Lucifer „căderea Îngerului" din concepţia creştină. În fapt, totul era o confuzie deoarece în textul iniţial Babilonul era comparat cu Luceafărul (denumirea planetei Venus). Dar traducătorii latini au confundat Babilonul-Luceafăr cu îngerul căzut în iad, păstrînd pentru căpetenia diavolilor denumirea de Lucifer, care va trece mai apoi în toate limbile neolatine europene cu accepţia de mai marele iadului.

Satan, cu semnificaţia ebraică „adversar, inamic, calomniator", intră în nomenclatura demonologică începînd cu *Cărţile regilor* componente ale *Vechiului Testament*. Dar el va găsi şi consacrarea creştină. Satan apare ca un acuzator şi un inamic al oamenilor, dar şi ca un rival al lui Dumnezeu. În timp ce Dumnezeu este personificarea binelui, Satan devine cea a răului.

Catolicismul în special va face din Satan un personaj care va bîntui sufletele bieţilor credincioşi. El va fi judecătorul exterminator, ale cărui sancţiuni au forme infernale. Figura lui Satan înspăimîntă, reduce la tăcere, terorizează. Pe de altă parte, acelaşi Satan va fi invocat de vrăjitori, în manoperele lor de magie neagră. În secolul al III-lea ghicitorii şi vrăjitorii vor fi catalogaţi ca pactizanţi cu Satan, concepţie venind din textele biblice şi care va stărui în veacurile următoare cu consecinţe tragice. Secolul al V-lea va aduce o definiţie teologică a concepţiei despre diavol, prin dezbaterile Conciliului de la Toledo (anul 447), în timp ce Conciliul de la Constantinopole (anul 547) va stipula „eternitatea prezumată a demonilor". Secolele X şi XI vor găsi la Bizanţ o incredibilă răspîndire a credinţelor în Satan, ajunse aproape un cult.

La poporul român, imaginea diavolului dispunea în trecut de unele reprezentări pitoreşti. Circula, de pildă, în secolele trecute, o legendă mistică privitoare la Avestiţa — aripa Satanei, demon imaginat cu părul lung pînă la călcîie şi ochi de foc, avînd unghii asemenea secerilor, iar din gură îi ieşeau flăcări. În vechea credinţă populară, Avestiţa, care putea să se transforme în muscă, pisică, ogar, găină, capră, femeie şi grăunte de mei, avea nouăsprezece nume : Avestiţa, Avaruza, Brano, Pabirono, Zaea, Liba,

Muza, Dezana, Nazarana, Petia, Grobina, Grango, Labra, Cadachia, Năfruţa, Necorînda, Grădina, Zuza şi Zura de Zano. În literatura populară românească din secolul al XVIII-lea apar şi alte denumiri ale diavolului, cum ar fi Samca, Naiba, Avezuia, Glicoda, Ghiropa, Scorbia (Scorpia), Goia, Ioha, Paha, Zezaia, Teohola Oaleda, Suduca, Vezena, Zalina, Chieva, Verbeza, Zolobina, Vielftava, Tichiuţă, Nichiduţă, Michiduţă, Borza, Necuratul, Diavol, Scaraoţchi, Drac şi multe altele. Demonii sînt imaginaţi în chipuri diferite, adesea neobişnuite pentru reprezentările de factură creştină, ca de exemplu sub formă de duh necurat, monstru înaripat, babă urîtă, persoană paralitică, vînt rău, boală, umbră.

În galeria demonilor îşi fac totodată apariţia şi personaje bizare care construiesc mai cu seamă poduri, în schimbul unor jertfe umane, sau al vinderii sufletului cuiva, în această credinţă regăsindu-se — de fapt — străvechiul mit al sacrificiului constructorului, perpetuat în folclorul românesc sub forma *Legendei Meşterului Manole*.

Din această succintă trecere în revistă a denumirilor diavolului utilizate de români rezultă că, în spaţiul carpato-danubian, onomastica demonică cu rezonanţe străvechi este, în orice caz, mult mai colorată decît în restul Europei. S-ar putea ca această paletă să fie atît de bogată datorită includerii în categoria demonilor, după apariţia creştinismului, a unor zeităţi păgîne, autohtone sau ale vecinilor, fenomen întîlnit şi la alte popoare.

Entitatea Satanei, alcătuită printr-o lungă evoluţie dintr-un ansamblu de legende, lasă să se degaje sinuozităţile mentalităţilor omeneşti de-a lungul timpului, naivitatea şi uneori nebunia colectivă, toate născute din ignoranţă şi patimă. Astfel în întunericul superstiţiilor care acoperea minţile europenilor evului mediu apariţiile de diavoli au ajuns fapte obişnuite. Toată lumea „suferea" de pe urma dracilor, contagiunea cuprinzînd chiar şi spirite mai luminate. De cum se întuneca oamenii se baricadau în locuinţe ; nimeni nu mai îndrăznea să circule pe drumuri de teama diavolilor, vrăjitorilor şi strigoilor, care — se credea — puneau noaptea stăpînire pe tot ce era în afara caselor. Totul decurgea în acest spirit aberant, ca şi cum aşa trebuia să fie. Nimeni, sau aproape nimeni, nu se întreba cît adevăr era în mulţimea poveştilor transmise din gură în gură. În orice ţap, în oricare măgar sau pisică era văzut diavolul. Orice babă putea trece drept vrăjitoare şi unealtă a Satanei, doar prin faptul că mergea cocîrjată.

În asemenea condiţii, Biserica îşi simte autoritatea ştirbită, ameninţată. Trebuia intervenit grabnic, printr-o acţiune intransigentă faţă de magie. Nu era pentru prima oară cînd se lua o atitudine cu caracter extremist contra vrăjitoriei, perioadele de prigoană şi toleranţă alternînd în decursul istoriei în funcţie de condiţiile economico-sociale şi politice ale vremii. Astfel, între creştinii primelor secole ale erei noastre, magi şi preoţi păgîni s-a purtat timp îndelungat un fel de întrecere în domeniul miracolelor, fiecare dintre aceştia atribuindu-şi capacitatea producerii lor. Disputa era destul de inegală deoarece magia dispunea de un arsenal bine pus la punct în decursul multor milenii de experienţă, în timp ce creştinismul recurgea timid la mijloacele magiei. Nu mai era ca pe vremea biblicului Moise, care biruise cu minunile lui pe vrăjitorii egipteni. Iată de ce, chiar creştinii înclinau să creadă că miracolele erau făptuite mai curînd de zei decît de coreligionarii lor. Tertulian (sec. III) este chiar indignat, cum reiese dintr-o patetică scriere, de faptul că adoratorii lui Jupiter pretindeau că jertfele aduse de ei au determinat zeul să trimită o ploaie binefăcătoare pentru cîmp, cînd — spunea el — acest merit era al creştinilor care adresaseră rugăciuni lui Dumnezeu. O legendă creştină veche confirmă acest stadiu de rivalitate paşnică între vrăjitorie şi creştinism. Potrivit povestirii, Sfîntul Petru ar fi fost obligat să se ia la întrecere cu un celebru vrăjitor indian de pe atunci — Simon Magul — şi să-l învingă pentru a demonstra că dumnezeul creştinilor este mai puternic.

Dar mentalitatea de competiţie şi toleranţă faţă de magi şi vrăjitori se modifică pe măsură ce *Biblia* devine cartea de căpătîi. Împăratul Constantin cel Mare (sec. IV) este primul monarh creştin care ia atitudine împotriva magiei, dezlănţuind cea dintîi prigoană a creştinismului împotriva adversarilor săi, sub pretextul — declarat — de uneltire cu diavolul şi — nedeclarat — de stăvilire a concurenţei făţişe pe care ghicitorii păgîni o făceau noii credinţe. Clemens Magnus Maximus, proclamat împărat de către trupele romane din Britania (anul 383), care n-a fost străin de asasinarea împăratului Graţian, duce mai departe prigoana, transformînd-o în mijloc de suprimare a

adversarilor săi politici, învinuindu-i de vrăjitorie sau de erezie, după împrejurări, sprijinindu-se de textele biblice că : „Pe vrăjitori să nu-i lăsaţi să trăiască !" (Ieşirea, XXII, 18) şi „Cel ce jertfeşte la alţi dumnezei, afară de Domnul, să se piardă" (Ieşirea, XXII, 20). Secolele V—IX vor fi din nou aproximativ tolerante cu vrăjitoria, Biserica considerîndu-se suficient de puternică pentru a nu continua prigoana sîngeroasă împotriva acelora care recurgeau la farmece, blesteme, „fapt de legat cununii, bărbăţie, fertilitate" sau ghicitorie, mulţumindu-se doar cu sancţiuni derizorii : amenzi, încarcerare, pînă se căiau vinovaţii şi, eventual, tortura moderată. Vrăjitoria secolelor V—IX păstra încă mult din caracterele antice, diavolul — sub diferitele sale denumiri — ca şi întreaga lui suită nu era considerat ca patron al magiei negre. De altfel, farmecele, blestemele, vrăjitoriile pentru producerea răului, inclusiv a unor fenomene meteorologice potrivnice, se făceau numai de către anumite categorii de persoane („Malefica") ; ele beneficiau, în concepţia timpului, de sprijinul unor forţe supranaturale ce nu se puteau confunda în nici un caz cu Satăn de factură iudeo-creştină. Biserica avea o poziţie proprie tactului misionarului faţă de asemenea atitudini, pe care le considera vulgare, superstiţii, chiar prostie, şi — în orice caz — reminiscenţe ale vechilor religii, care trebuiau combătute, nu sancţionate. Nenorocirile, indiferent de natura lor, abătute asupra oamenilor erau privite de Biserica creştină doar ca pedepse divine pentru necredinţă sau păcatele oamenilor. În secolul al XI-lea, Papa Grigore al VII-lea interzicea de altfel pedepsirea vrăjitoarelor, ca răzbunare pentru apariţia de molime sau calamităţi, tocmai din aceste considerente. Mai mult, chiar în acelaşi secol relatările orale despre fapte vrăjitoreşti erau blamate de preoţi, acestea fiind socotite „aiureli jalnice" şi abateri de la dreaptacredinţă, clerul combătînd din toate puterile superstiţiile referitoare la puterile supranaturale ale unor magi. Rezonabila politică ecleziastică s-a dovedit eficace. Politeismul dispare cu tot cortegiul lui de alegorii şi ritualuri naive, religia nouă, mai serioasă, mai profundă, detronează zei.

Căutările teoretice şi încercările teologilor de adaptare a ritualurilor păgîne la cerinţele noii credinţe au durat un mileniu, timp în care concepţiile creştinismului primitiv încep să se pervertească. Multe precepte vechi sînt înlo-

cuite cu erori sumbre, prejudecăţi şi superstiţii brodate pe reminiscenţe ale unor rituri barbare şi puerile.

Pe acest fond, vrăjitoria — ignorată de Biserică — îşi vede de drum, dezvoltîndu-se necontenit. Într-atît încît, spre mijlocul secolului al X-lea, o mulţime de episcopi, preoţi, diaconi şi călugări se ocupau cu magia, vrăjitoria şi ghicitoria, ceea ce a făcut necesară intervenţia Bisericii spre a stăvili, prin ameninţări cu degradarea, asemenea preocupări ale clerului. Bineînţeles, astfel de fenomene încep să devină acum îngrijorătoare, aristocraţia Bisericii considerînd necesar să-şi modifice atitudinea tolerantă. Sigur, lumea bîntuită de tot felul de vicisitudini, de nedreptăţi aştepta mîntuirea promisă, eliberarea de rău prin credinţă. Însă toate speranţele se dovedeau deşarte, Biserica propovăduind pocăinţa, umilinţa, răbdarea. Dumnezeu, de la care creştinii aşteptau ajutor, întîrzia însă să-l dea. Bineînţeles, starea de mizerie, de foamete endemică era datorată cauzelor economice şi sociale, pe care Biserica nu le înţelegea şi chiar dacă le-ar fi desluşit nu ar fi fost capabilă să le soluţioneze prin mijloacele sale. Dar impotenţa divină se cerea explicată. Şi acest lucru a putut fi făcut prin plăsmuirile despre Satan şi diavoli. Astfel, toate relele, toate neajunsurile nu mai veneau ca sancţiuni divine pentru păcătoşi, ci erau produse ale acţiunilor infernale. Vrăjitoria, declarată activitate diavolească, a fost asimilată ereziei, iar vrăjitorul a devenit cleric al Satanei, aflat direct în contact cu patronul său. Vrăjitoria, văzută ca o concurenţă directă şi periculoasă a credinţei creştine, este condamnată în mai multe concilii care au loc în secolul al XII-lea, în anul 1183 Papa Lucius al III-lea dispunînd, în numele Bisericii, ca numeroşi vrăjitori să fie arşi pe rug în Franţa.

Acest demers poate fi considerat debutul vînătoarei de vrăjitoare, care s-a extins pe durata cîtorva secole, cu intensităţi din ce în ce mai mari. Modificarea de atitudine a Papei a fost urmată de o teoretizare imediată a problemei, ca şi de acoperirea sub o haină juridico-religioasă a luptei Bisericii dusă în mod cu totul inegal împotriva concurenţilor, a tuturor celor care doar gîndeau perfecţionări cît de mici ale doctrinei creştine, învinuiţi pentru aceasta, fără cruţare, de eretism şi vrăjitorie. Din arhivele Vaticanului va fi scos un text datînd din anul 872 (873), pretins a fi fost adoptat în conciliul de la Ancira ţinut în anul... 312, în care se povestea despre modul cum pro-

cedau vrăjitoarele spre a se înapoia la Satan. Textul, cunoscut şi sub numele de „Canonul episcopului" considera pe oricine credea în vrăjitorie că nu mai aparţine lui Dumnezeu, ci diavolului. La aceasta se vor adăuga elaborări din secolul al XII-lea, aşa-zis teoretice, despre spirite care ucid şi mănîncă pruncii (aparţinînd lui Caesar von Heisterbach şi Guillome de Paris), iar, din 1250, o descriere a Sabatului, datorată imaginaţiei călugărului dominican Étienne de Bourbon. Drept urmare, mitul Satanei se va amplifica, mereu alimentat de fantezia unor fanatici, de imaginaţia interesaţilor, ca şi de superstiţii, bigotism şi ignoranţă.

Timp de două sute de ani credinţa în acţiunea vrăjitorilor ca unelte ale Satanei va lua o dezvoltare fantastică, demonstrînd ignoranţa. Mitologia demoniacă va căpăta formă deplină spre secolul al XVI-lea. Acum se conturează diferitele ipostaze în care se înfăţişau diavolii, sînt inventate numele mai marilor iadului, apoi denumirile de „incubi" — care căutau intimitatea femeilor — şi „sucubi" — care urmăreau pe aceea a bărbaţilor. Apar în arena superstiţiilor demonii familiari — în genere sub forma pisicilor, ai căror diavoli „intrau" în corpul oamenilor —, practicile exorciste, rugăciunile, amuletele sfinţite, ritualurile speciale (stropiri cu apă sfinţită, afumarea cu tămîie etc.) menite să alunge pe Necuratul din trupurile posedaţilor.

Simptomatică îndeosebi pentru secolele XIII—XVI este literatura despre reverii bizare, excentricităţi, aberaţii şi monstruozităţi datorate diavolilor şi slujitorilor lor — vrăjitorii. Primele istorioare scrise despre „apucăturile desfrînate ale vrăjitorilor", emanînd din cercurile monahale catolice din vestul Europei, apar la sfîrşitul secolului al XIII-lea, printre acestea figurînd descrieri ale sabatului şi micului sabat, precum şi „liturghiei negre" — aceasta din urmă fiind o batjocorire a slujbei religioase creştine, constînd din rostirea anapoda a rugăciunilor, închinarea cu mîna stîngă, arderea de lumînări negre etc. Legenda pactului cu diavolul, avînd origine bizantină, este ceva mai veche decît povestirile fantastice despre orgiile vrăjitoarelor, inspirate din scrierile antice referitoare la bachanale. Totuşi, deşi este atestată în vestul continentului prin secolul al IX-lea, aşa-zisa „doctrină a pactului infernal" nu este pe deplin elaborată decît în veacul al

XIV-lea. Tot secolul al XIII-lea este luat ca perioadă de referinţă şi pentru naşterea superstiţiei aşa-ziselor congrese diavoleşti, cavalcade vrăjitoreşti, „nopţi ale Valpurgiei" şi a tot felul de ceremonii la care, chipurile, participau Satan, diavolii lui şi vrăjitorii. Iată deci, treptat, instaurîndu-se un cult al demonilor, încurajat puternic de credinţele şi superstiţiile alimentate de către însăşi Biserică. Poveştile lugubre, odioase despre demoni şi vrăjitoare se cereau puse necesar în opoziţie cu cele morale, pioase şi sfătoase relative la sfinţii care veneau în ajutorul oamenilor biruindu-l pe Satan.

Tot acum, unii teologi se străduiesc să calculeze, cît mai precis (!), numărul diavolilor, ajungînd la concluzia că sînt în total 7 409 127, repartizaţi sub comanda a 79 de căpetenii. Unii sînt mai exageraţi, socotind că există 293 010 696 de draci, împărţiţi în 66 de cohorte. Se credea că diavolii trăiesc 680 400 de ani, adică de zece ori mai mult decît Pasărea Phoenix. Reverendul Dom Calmet a pierdut zece ani din viaţă pentru a compune patru volume groase despre apariţiile diavolilor care voiau să-i piardă pe oameni. El scrie că a socotit pînă la trei mii de demoni, în figuri şi forme bizare, însoţitori ai lui Satan. Dom Calmet, care s-a dovedit a fi un obsedat, a numit chiar pe mai marii Iadului : Lucifer, ca monarh; Belzebuth — locotenent al lui Lucifer ; Astaroth — prinţ de tron ; Beemoth — prim-ministru ; Belphegor — general ; Sabathan — colonel, Axaphat — centurion. Lista lui Dom Calmet continuă enumerînd legiunile diavoleşti, cu subunităţile lor, închipuite potrivit modelului de organizare a Imperiului roman. Un alt exaltat, Johan Wier, după treizeci de ani de „investigaţii" minuţioase, după cum declară chiar el într-o voluminoasă carte, a găsit că numărul diavolilor se ridică la 7 405 927 ! Armatele diavoleşti erau comandate, după Wier, de 69 de prinţi. Dar Wier a fost un începător pe lîngă Berbiguier care în secolul al XIX-lea a publicat trei lucrări impozante despre diavoli, cuprinzînd chiar descrierile preocupărilor intime ale acestora. Berbiguier se credea adesea asediat de diavoli pentru faptul că şi-a editat cărţile.

Analizînd, în 1869, toată această aberantă literatură consacrată diavolilor A. Debay ajunge la concluzia, pe baze statistice, că autorii cei mai numeroşi sînt, în ordine, spanioli, italieni, francezi, germani şi la urmă englezi. De unde el trage concluzia că proliferarea concepţiilor bi-

zare se află în raport direct nu numai cu gradul de îndoctrinare religioasă la care erau supuse populaţiile cărora aparţineau diferiţii autori, ci şi cu temperamentul şi instrucţia acestora.

O faţetă cu totul aparte în istoria vrăjitoriei o reprezintă întunecata activitate a Inchiziţiei, instituţie anume creată de Biserica catolică, în mod declarat pentru reprimarea magiei negre şi, în scop ascuns, îndreptată împotriva oricărei încercări de renovare a normelor cultului creştin, aşa cum erau ele stabilite de către intransigenta şi conservatoarea autoritate clericală. La ideea fondării Inchiziţiei s-a ajuns în momentul cînd severitatea clericală, dogmele rigide ale catolicismului, coroborate cu fenomenele acute de criză economică de la sfîrşitul secolului al XII-lea şi începutul veacului al XIII-lea au determinat o stare de spirit nefavorabilă, ba chiar ostilă faţă de Biserică. Astfel, în tot mai numeroase zone ale continentului european apar secte, ca forme protestatare faţă de absolutismul catolic. Fără îndoială, Biserica avea posibilitatea sancţionării doctrinale a ereticilor, prin excomunicarea lor. Dar, asemenea măsuri nici pe departe nu se dovedeau eficace, atîta vreme cît sectanţii ei înşişi hotărau să se despartă de catolicism. Firește, fenomenul odată născut avea toţi sorţii să se răspîndească, îngrijorînd aristocraţia clericală, care îşi vedea astfel ameninţate interesele. Cînd, la începutul secolului al XIII-lea, s-a dezvoltat în sudul Franţei o puternică sectă, aşa-zisă a albigenzilor sau catarilor care ameninţa să se extindă rapid, papalitatea a inventat un mijloc de luptă ideologică, înfiinţînd la Toulouse, în 1206, Ordinul călugărilor dominicani, cu misiunea de a aduce la dreapta credinţă pe ereticii. Dar măsura convingerii s-a dovedit ineficace, astfel încît papa Inocenţiu al III-lea a recurs la forţă, ordonînd, în anul 1209, declanşarea unei cruciade împotriva albigenzilor, la care a luat parte însuşi Ludovic al VIII-lea, regele Franţei. Albigenzii au fost învinşi la Muret, în 1213 şi la Toulouse, în 1218, dar războiul nu se va încheia decît în 1229, fără ca ideile sectei, anume proclamarea egalităţii între principiul binelui şi cel al răului şi desfiinţarea rînduielilor clerico-feudale să se fi stins. Ordinul dominicanilor, denumit şi „al fraţilor dojenitori", capătă din 1215 un nou atribut, acela de a lichida prin toate mijloacele erezia. Pe această bază, după înăbuşirea armată a albigenzilor, papa Grigore al IX-lea organizează în 1233 un

tribunal special pe care îl încredinţează călugărilor dominicani pentru a judeca pe ultimii eretici din Languedoc. Acest tribunal ecleziastic, denumit Inchiziţie, funcţiona, de fapt, încă din 1183, după conciliul de la Verona, avînd misiunea condamnării celor care nu se converteau la catolicism, dar, intrat pe mîinile fanaticilor dominicani, el capătă treptat puteri discreţionare, violînd brutal, sîngeros şi cea mai slabă afirmare a libertăţii conştiinţei. Inchiziţia va fi reorganizată în anul 1542 de către papa Paul al III-lea, ajungînd pe mîna iezuiţilor — ordin religios fondat de călugărul spaniol Ignaţiu de Loyola, adversar înverşunat al Reformei —, devenind o armă odioasă a Bisericii catolice îndreptată deopotrivă împotriva protestanţilor, a magiei, dar şi a ştiinţei. Inchiziţia îşi va extinde jurisdicţia asupra teritoriului tuturor statelor catolice, fiind suprimată în 1808 de către Napoleon Bonaparte. Restabilită în 1814, această instituţie de tristă amintire va dispare definitiv în 1834.

Sigur, din punct de vedere doctrinal, nu era suficient a decreta pe cineva eretic pentru a-l trimite la moarte. Dar teoreticienii clericali reuşesc să inventeze posibilitatea eliminării fizice a tuturor adversarilor catolicismului printr-un artificiu de logică. Ei vor stabili că proclamarea egalităţii principiilor binelui şi răului, principiu al sectanţilor albigenzi din Languedoc, considerat erezie, echivalează cu aducerea la acelaşi grad de importanţă spirituală atît a lui Dumnezeu, cît şi a Satanei. De aici pînă la asimilarea ereziilor cu vrăjitoria nu mai era decît un pas. Or, vrăjitorii, potrivit textelor biblice, trebuiau daţi morţii. Înainte de a se ajunge însă la această teorie, tribunalele inchizitoriale nu îndrăzneau să pronunţe pedepse capitale, mulţumindu-se cu sancţionarea celor consideraţi eretici la plata unor amenzi, sau cu excomunicarea. Începînd cu Bula papală „Super Illius Specula" emisă în 1326 de papa Ioan al XXII-lea, care era bîntuit de spaime şi superstiţii, vrăjitoria trece în categoria ereziilor, magicienii fiind pasibili de a fi sancţionaţi pentru activitatea lor cu anatemizarea şi arderea pe rug. Conţinutul literaturii referitoare la diavoli, constituită pînă atunci din povestiri fantastice, anonime, ca şi din texte dubioase se transformă în principii teologice consfinţite chiar de Universitatea din Paris, în anul 1398. În virtutea acestor principii, oricine putea fi învinuit de erezie şi trimis la moarte. La 5 decembrie 1484, papa Inocenţiu al VIII-lea

emite Bula papală „Summis Desiderantes Affectibus" în care sînt enumerate „ororile" comise de vrăjitori, ca uciderea pruncilor în pîntecele mamelor, distrugerea turmelor şi a roadelor cîmpului, fermecarea bărbaţilor şi a femeilor etc., ordonînd tribunalelor ecleziastice să pedepsească pe vrăjitori, indiferent de rang social, poziţie, privilegii şi demnităţi, fără drept de apel. Din acest moment, prigoana sîngeroasă împotriva celor bănuiţi de vrăjitorie se dezlănţuie cu furie. Trei ani mai tîrziu, Universitatea din Colonia acordă girul său manualului intitulat *Malleus Maleficarum* redactat de dominicanii Kramer şi Sprenger, care a devenit ghidul închizitorilor. În această lucrare cinică, străbătută de fanatism sinistru, judecătorii Inchiziţiei sînt instruiţi cum să smulgă victimelor mărturiile lor, prin toate mijloacele, de la linguşire şi făgăduieli mincinoase, pînă la torturile cele mai groaznice, mijlocul suprem de anchetă. Printre procedeele de tortură figurau luxarea articulaţiilor, zdrobirea degetelor, obligarea victimelor de a înghiţi forţat o mare cantitate de apă, împiedicarea acuzaţilor de a adormi, stigmatizarea lor cu vergele metalice înroşite la foc, întinderea corpului pe roată etc. Bineînţeles, utilizarea unor asemenea mijloace determina pe oricare arestat să recunoască fapte incredibile, de groaza chinurilor, a durerilor insuportabile şi în dorinţa unui sfîrşit cît mai rapid al vieţii.

Numărul victimelor Inchiziţiei a fost uriaş. Există o serie de statistici din care rezultă că de-a lungul celor şapte secole de prigoană a vrăjitorilor, în Europa şi America de Sud au fost arşi pe rug o sută de mii de oameni. Dar cifra este contestată de multe surse, din care se poate deduce că ea a fost cel puţin de cinci ori mai mare. Pînă în anul 1404, statisticile arătau că închizitorii trimiseseră la moarte 30 000 de vrăjitori. În prima jumătate a secolului al XVII-lea numai judecătorul Carpzov a condamnat la ardere de vii circa 20 000 de vrăjitori.

Dintre afacerile judiciare, avînd ca obiect vrăjitoria, unele au avut răsunet deosebit. Poate cel mai important proces din istorie intentat unei persoane acuzată de vrăjitorie a fost acela al Ioanei d'Arc, desfăşurat la Rouen în anul 1431. Tribunalul inchizitorial, aservit invadatorilor englezi, a acuzat-o pe „Fecioara din Orleans" de uneltire cu diavolul, numai pentru faptul că purta haine bărbăteşti, avea părul tuns scurt şi prevestea cu hotărîre viitorul strălucit al regelui Franţei şi al Franţei însăşi. Şapte ani mai tîrziu, Inchiziţia îl trimite la judecată, sub învinuirea de vrăjitor, pe mareşalul Franţei — Gilles de Montmorency Laval de Retz, care făcea parte din marea nobilime. Cauzele reale ale procesului au fost însă de natură politică, Gilles de Retz intrînd în conflict cu regele. Or, prin condamnarea lui, întreaga avere, considerată a fi una dintre cele mai importante din Franţa, se confisca în favoarea monarhului şi a seniorilor Bisericii. Mareşalul a „recunoscut", sub tortură, un număr impresionant de crime, inclusiv necinstirea şi uciderea a sute de fecioare şi copii, declaraţiile sale fiind atît de neverosimile încît însişi inchizitorii s-au îndoit că într-adevăr „vrăjitorul" le comisese. Oricum însă, Gilles de Retz a fost ars pe rug la Nantes, dar, ca şi Ioana d'Arc, el a fost venerat de popor, care a înţeles adevărata cauză a asasinării mareşalului, considerîndu-l martir. Gilles de Retz l-a inspirat pe Perrault, care l-a descris sub denumirea de Barbă Albastră. Jaful ascuns sub masca „dreptei credinţe" a stat şi la baza proceselor făcute în secolul al XIV-lea Ordinului cavalerilor templieri, al cărui fabulos tezaur era rîvnit de Filip cel Frumos, regele Franţei. Cavalerii, acuzaţi de pactizare cu Satan, uciderea de copii şi purtarea de amulete diabolice, au fost arşi de vii după ce, în prealabil, au suferit îngrozitoare torturi.

Primii ani ai secolului al XVII-lea aduc în scena istoriei un torent de procese şi condamnări de vrăjitoare, cu toate protestele filosofilor umanişti, care pledau pentru raţiune. Răzbunări perfide, interese politice, familiale sau de altă natură erau rezolvate rapid prin denunţarea ca vrăjitori a adversarilor. Nimeni nu cerceta dacă acuzaţia era sau nu calomnioasă. Cel reclamat sfîrşea inerent pe rug deoarece, ca să scape de torturi, mărturisea orice îi sugerau inchizitorii. Prin urmare, cine apuca să denunţe primul, putea fi sigur că inamicul său va fi ucis. În acest fel s-a născut un sinistru carusel al morţii, din care se putea scăpa doar părăsind totul, familie şi avut, în mod definitiv.

Şi la noi, în Transilvania, au avut loc în secolul al XVII-lea o mulţime de procese şi condamnări la ardere pe rug pentru vrăjitorie. Astfel, în anul 1686, mai multe femei învinuite că au luat minţile soţiei principelui Mihail

Apafi I, au fost ucise prin ardere de vii, deși principesa dăduse semne evidente de demență, încă din adolescență. La Brașov s-au desfășurat, numai între anii 1621—1696, aproape 20 de procese împotriva vrăjitoarelor. Alte 10 procese similare s-au ținut la Sighișoara în ultimele trei decenii ale secolului respectiv. Sibiul a găzduit și el astfel de înscenări, printre care condamnarea unei „asociații" de preotese ale Satanei, care frecventau Sabaturile ce ar fi avut loc pe un munte de la Ocna Sibiului.

Secolul al XVIII-lea se caracterizează prin scăderea sensibilă a proceselor vrăjitoarelor, fenomen datorat mai multor cauze de ordin social, politic și religios. În Europa apuseană nemulțumirile economico-sociale agitau masele, catolicismul lupta din greu pentru salvarea bisericii, subminată de protestantism, în timp ce teroarea religioasă nu mai era susținută cu ardoarea secolelor trecute de către autoritățile laice, preocupate în primul rînd de menținerea unei stări de calm a populației și evitarea oricăror cauze care să ducă la tulburări. Încă din secolul al XVII-lea apăruseră denunțări vehemente ale demonologilor, pentru ca, la începutul secolului al XVIII-lea, Universitatea din Halle să inițieze o campanie de infirmare științifică a aberațiilor așa-zis teoretice privitoare la existența demonilor, absurditatea proceselor vrăjitoarelor și lipsa de umanism și rațiune a condamnării unor oameni nevinovați, forțați prin torturi înfiorătoare să recunoască imaginare crime.

Sub presiunea valului de proteste, Vaticanul devine mai tolerant, procesele pornite împotriva vrăjitoarelor se rărește. În 1670, Franța dă semnalul refuzului conformării la sentințele inchizitoriale, mai mulți vrăjitori condamnați la Rouen fiind eliberați din ordinul ministrului Colbert. În Anglia, execuțiile de vrăjitori se suspendă după anul 1682, în Rusia după anul 1714, în Scoția — din 1722, în Austria — din 1740 și în Transilvania — din 1753. Ultimele condamnări la arderea pe rug a unor vrăjitoare vor avea loc în Europa spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în Spania, Elveția și Polonia. Procesele vrăjitoarelor vor continua însă și în secolul al XIX-lea în America Latină, cea din urmă ardere pe rug avînd loc în Peru, în anul 1888.

Cu acestea o pagină neagră din istoria omenirii s-a închis, consfințindu-se triumful rațiunii asupra superstiției și ignoranței.

3. Posedați și obsedați

Lungile secole de ignoranță și teroare religioasă ce au stăpînit Europa, în care timp demonii au marcat teribil mentalitatea tuturor, indiferent de rang și poziție socială, au născut cele mai stranii concepții. Astfel, printre altele, s-a înrădăcinat credința că demonii se manifestă vizibil prin trupurile cuprinse de convulsii, grimase oribile, precum și prin acțiuni delirante, obscene. De fapt, toate aceste concepții erau o continuare, pe un plan creștin, a unor credințe care veneau încă din magia primitivă, amplificate în antichitate de ritualuri și mituri privitoare la puterile forțelor întunericului. Sigur, aceasta este originea tuturor manifestărilor așa-zișilor posedați și obsedați, care pot fi surprinse pînă astăzi. În trecut existau o mulțime de categorii de astfel de „specialiști", mai ales în rîndul călugărilor, care se ocupau cu clasificarea lor, literatura lăsată de aceștia dovedind cîtă importanță se acorda odinioară problemei. Poate cel mai amplu studiu vechi asupra demonilor aparține lui Dom Calmet. În patru volume, acesta acreditează o serie de idei ciudate despre posedați și obsedați, inspirate din opere antice, adaptînd povestiri mitologice, în special greco-romane, la concepțiile creștine, ori transformînd fără jenă legende păgîne în povestiri religioase. O primă categorie de acțiuni „diavolești" era, după Calmet, posesia, adică pătrunderea demonului în interiorul corpului cuiva, pe care îl agită și îl chinuie. Venea apoi obsesia, în care diavolul nu putea intra într-o persoană oarecare, dar o asedia, o hărțuia, o amețea fără încetare. Sînt aici reprezentările cele mai frecvente ale mentalității unor societăți dominate de bigotism, aduse la paroxism prin răspîndirea a tot felul de istorii, pe care nimeni nu le trăise, dar pe care toți le credeau. În secolele întunecate de teroarea Inchiziției, bolnavii de epilepsie, de malarie sau de o infecție oarecare, cuprinși de frisoane sau convulsii treceau adesea drept posedați de diavol sau chiar vînduți acestuia. Și nu de puține ori, dacă practicile exorciste — lovirea cu biciul, înfometarea, băile cu apă foarte rece, rugăciunile neîncetate etc. — nu aveau drept urmare liniștirea nefericiților, aceștia sfîrșeau pe rug, ca astfel diavolul din ei să piară în foc. Ferocele inchizitor Jakob Sprenger a lăsat pagini, care astăzi înfioară prin cinismul lor, referitoare la soarta unor astfel de bolnavi, considerați posedați sau vrăjitori. El scrie că i-a condamnat adesea la moarte prin ar-

dere pe rug, din milă, făcînd acelor oameni un serviciu, deoarece nu puteau scăpa altfel de diavol. Sprenger adăuga că unii vrăjitori îl rugau chiar a pronunța asemenea condamnări, preferînd să ardă în foc decît să mai îndure continuele hărțuieli ale demonilor. De aici rezultă concepția care bîntuia mințile tuturor, inchizitori și acuzați, mentalitatea absurdă privind forțele diavolești. În secolul al XV-lea istoria înregistrează adevărate epidemii de posedați. Una dintre cele mai renumite a fost aceea denumită „Posesiunea călugărițelor". Ea a început mai întîi în cîteva state germane, după care s-a răspîndit în Belgia și Olanda, sfîrșind prin a cuprinde întreaga Europă catolică. Simon Goulard a dat detalii privitoare la această demonomanie epidemică : „Călugărițele, spune el, dansau, săreau, se cățărau pe ziduri, făceau prevestiri îngrozitoare, vorbeau în limbi ciudate, urlau ca lupii sau behăiau ca oile cu beregata tăiată și cîteodată se mușcau unele pe altele, ca hienele turbate". În 1552, Roma a fost și ea teatrul unei epidemii de posedate. O sută de femei s-au crezut a fi pradă demonilor. Doi ani mai tîrziu, călugărițele unei mănăstiri din Kerndrop au fost convinse că un batalion de diavoli le-a asediat. Isterii asemănătoare s-au petrecut în zeci de mănăstiri de maici. La Verviers, călugărițele au fost potolite numai cînd armata a simulat un atac împotriva diavolilor. La Cevennes, contagiunea din secolul al XVI-lea a atins proporțiile unei manii furioase.

A doua categorie de posedați era alcătuită din toți acei șarlatani care căutau să se impună prostimii, aidoma șamanilor, prin crize simulate de epilepsie, isterie, catalepsie, urlete înfricoșetoare, contorsiuni și alte jonglerii asemănătoare, despre care pretindeau că sînt opera diavolului. Impostorii se prefăceau că se supun exorcismului, declarînd după un timp că s-au vindecat. Încărcați de pomeni și miluiți cu bani plecau, repetînd scena în localitatea vecină. Această categorie de cerșetori care speculau naivitatea oamenilor, credulitatea lor, a făcut mult rău Europei, întreținînd și răspîndind superstiții ale căror ecouri răzbat încă și acum, ici, colo. Astfel de farse scandaloase au început să fie curmate abia în secolul al XVIII-lea. Semnalul a fost dat printr-un proces răsunător desfășurat la Dolot, în Franța, în 1795. Povestea a început în piața tîrgului unde un posedat urla și făcea contorsiuni, pretinzînd că este stăpînit de diavol, în timp ce cinci prelați îl înconjuraseră, rugîndu-se pentru el. Din cînd în cînd, posedatul se oprea

și profetiza reîntoarcerea monarhiei. Poliția a pus mîna pe individ, dovedit a fi agent al adepților monarhiei, care făcea astfel propagandă politică. Campania pornită de autoritățile republicane a dus nu numai la stîrpirea „posedaților", dar și la formarea unui curent de opinie împotriva lor.

O a treia categorie de posedați cuprindea toate persoanele care se considerau a fi protejate de cer sau de infern și, mai mult, care se credeau chemate să efectueze o anumită acțiune, cum ar fi, de exemplu, asasinatul din considerente religioase. Aceștia erau fanaticii redutabili, de care se fereau toți, indivizi care se aruncau asupra victimelor lor cu un imperturbabil sînge rece. Îndeobște, asemenea creaturi se uneau în societăți sau secte secrete, sfătuindu-se în adunările lor pe cine și cum să pedepsească pentru cine știe ce fapte socotite odioase. Era suficient un simplu semn al maestrului pentru ca fanaticii să se năpustească asupra victimei. Ei ucideau indiferent pe cine, părinții și copiii lor, amici, regi, simpli țărani sau preoți.

Posedații și practicile exorciste au reapărut de-a lungul deceniilor. Cîteva cazuri au stîrnit vîlvă în secolul trecut. În 1847, de pildă, la Bayswater, în Anglia, un copil de 9 ani a refuzat să mănînce, sub pretextul că un diavol a intrat în stomacul său. Ziarul „Douglas Jerrold" a trimis un corespondent la fața locului. Reporterul, supunînd familia unor întrebări abile, și-a dat seama că aceasta era dominată de fanatism religios, copilul fiind perfect sănătos. Drept urmare, tatăl a fost trimis în judecată pentru înșelăciune. În 1849, la Saint-Quentin în Franța, un oarecare Jeremy s-a dus la preot, plîngîndu-se că, în casă la el, se sparg fără explicație geamurile, farfuriile, tot ce era casant. Prelatul a găsit de cuviință că aici nu putea fi vorba decît de opera diavolilor. Afacerea a încăput pe mîna ziarelor, care au făcut în jurul ei o vîlvă extraordinară, dar ea nu a luat sfîrșit decît în ziua în care un jandarm, curios și neînfricat, stînd la pîndă, a surprins pe servitoarea domnului Jeremy ca autoare a misterioaselor întîmplări. Ea spărgea obiectele, pe ascuns, din răzbunare, deoarece domnul Jeremy îi tăiase din simbrie. O situație aproape similară s-a petrecut în 1858 la Haye, unde Angelica Cottin, care pretindea că este stăpînită de un diavol, examinată de medici, s-a dovedit a fi bolnavă de nervi. Mania posedaților nu a ocolit nici România. Iată, deci, în 1896, la Focșani, un caz relatat pe prima pagină a ziarelor vremii.

Moşierul Gh. Paraschivescu a reclamat poliţiei că în casa lui se petreceau lucruri ciudate. Mesele şi scaunele se răsturnau peste noapte, bolovani apăreau prin camere. Comisarul şef al oraşului, procurorul, reporteri de la Bucureşti au sosit la faţa locului. Însuşi B. P. Hasdeu s-a arătat interesat de acest uimitor caz, declarat operă diavolească. În realitate, aşa cum s-a descoperit ulterior, totul era manopera unei slujnice bigote, care noaptea, avînd vedenii, se războia cu diavolii plăsmuiţi în mintea ei bolnavă.

Şi astăzi se mai petrec asemenea cazuri, uneori tragice, datorate practicilor exorciste. La Marsilia, de pildă, o fetiţă de opt ani a fost ucisă în bătăi, în 1972, de către propriii ei părinţi pentru ca diavolul să-i iasă din corp. Doi ani mai tîrziu, într-un orăşel din R. F. Germania, tot în acelaşi mod a murit o tînără în vîrstă de 20 de ani.

Asemenea aberaţii, aduse din întunericul trecutului omenirii, au persistat de-a lungul secolelor, în pofida condamnării lor. Ele constituie un rezultat al constrîngerii psihologice, ce poate acţiona oricînd şi oriunde, mai ales asupra unor persoane labile, cu educaţie mistică, bigote.

Apariţia şi proliferarea posedaţilor de demoni, ca şi a obsedaţilor de Satana este rodul unei psihoze născută şi amplificată de Biserică, în scopul combaterii vrăjitorilor, a căror activitate ameninţa, la un moment dat, însăşi existenţa autorităţii clerului.

4. Animale la stîlpul infamiei

Sub imperiul aberaţiilor demoniace, au intrat sub incidenţa vrăjitoriei şi animalele. Desigur, o serie de vietăţi, cum sînt taurinele, calul, berbecul, capra, uneori oaia, cîinele, pisica, galinaceele, bufniţa, broasca, şarpele, crocodilul s-au bucurat din timpuri străvechi de favoruri ale credinţelor şi practicilor vrăjitoreşti. Însă aceste poziţii preferenţiale căpătate în perioadele de început ale magiei vor decade treptat, în aşa fel încît, spre secolele X—XI ale erei noastre, prin modificările survenite în conştiinţa europeană şi afro-asiatică, valorile mitico-magice ale diferitelor vietăţi descresc, ajungînd pînă la urmă la desuetudine. Ca un ecou al credinţelor politeiste de odinioară se perpetuează numai povestiri cu caracter mitologic sau se transformă

în folclor ritualuri religioase străvechi, desacralizate. Un alt fenomen a fost acela al transferării de practici cultice ale unor zeităţi în sfera vrăjitoriei, pe de o parte, iar — sub presiunea creştinismului — transformarea diferitelor divinităţi în sfinţi creştini, păstrîndu-se şi reprezentările lor pe plan zoomorf. Exemple elocvente oferă metamorfozările mitologiei antice în mitologie creştină. Sfîntul Hristofor, de pildă, este reprezentat cu cap de cîine. El apare astfel pictat pe o icoană la Vatra Moldoviţei, datînd din anul 1537, dar şi pe pereţii unor biserici ortodoxe româneşti de la Schitu Lainici, Băbeni-Olt, Dozeşti-Vîlcea, Gîrlaşi-Buzău şi altele. Sfîntul catolic Dominic, patronul ordinului dominicanilor, prigonitorul vrăjitoarelor, este reprezentat, uneori, ca un cîine, purtînd în gură o torţă. De altfel, însuşi numele sfîntului este o parafrază a expresiei „Domini canes", care ar putea fi înţeleasă şi ca zeu-cîine. Apoi, sfîntul Rochus, vindecătorul de ciumă, apare în iconografie în tovărăşia unui cîine.

Dar cîinele va rămîne în conştiinţa europeană şi ca animal favorit al vrăjitoarelor. Este aici expresia credinţelor vechi în zeiţa Hecate, patroana vrăjitoriei, imaginată ca o femeie cu chip de cîine sau urmată de un alai de duhuri, duhuri rele şi strigoi. Şi zeiţa traco-getică Bendis era simbolizată, uneori, sub formă de cîine negru. De aici obiceiul păstrat pînă în evul mediu ca oricare vrăjitor sau vraci să aibă un cîine negru. În acelaşi timp s-a păstrat tradiţia de a se mînca, la ospeţe deosebite, căţei de lapte, dar şi de a se da bolnavilor, ca remediu suveran într-o sumedenie de boli, carnea acestor animale tinere. Chinofagia se va menţine în Europa pînă spre sfîrşitul secolului al V-lea, sub influenţa gusturilor romanilor, care preţuiau carnea proaspătă de căţel. Ea descreşte în intensitate în evul mediu, fiind părăsită cu totul în secolele XI-XII, datorită noilor superstiţii create de demonologia creştină.

Nu orice cîine era hulit, ci doar acela de culoare neagră şi în general de talie mare, rămas în credinţa oamenilor ca animal purtător de nenoroc, superstiţie izvorîtă din cultul zeiţei Hecate. Alţi cîini şi în special cei de vînătoare şi ciobăneşti se bucurau însă de apreciere, fiind prezenţi chiar în heraldică *, simbolizînd vigilenţa şi afecţiunea.

În Asia şi Africa, convertite la mahomedanism, cîinele, care şi aşa fusese luat drept unealtă a vrăjitorilor secole

* Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul blazoanelor caselor domnitoare, nobiliare, orăşeneşti etc.

de-a rîndul, sub imperiul superstiţiilor antice egiptene şi iudaice va fi privit cu ură, alungat, lovit, ucis. Musulmanii au adoptat această atitudine deoarece — potrivit povestirilor lor religioase — o haită de cîini vagabonzi ar fi dezgropat din mormînt şi ar fi devorat trupul lui Mahomed.

Începînd cu secolul al XII-lea, soarta cîinelui devine îngrozitoare, mai cu seamă în Europa, ca efect al superstiţiilor demonice. Cîinele, îndeosebi cel cu blana neagră, sfîrşeşte prin a fi indentificat cu Satan. Prinţul răului, descris în mulţimea de fabule şi povestioare care înfiorau prin cruzimea lor, prinde acum contur şi începe să cutreiere imaginaţia bolnavă a oamenilor. El apare pretutindeni în ipostază fie de ţap sau de berbec cu aripi, fie sub forma unui dulău negru, gata să sfîşie pe oricare îi iese în cale. Preoţii, călugării, atît din vestul cît şi din estul continentului, se întrec în a inventa întîmplări îngrozitoare despre Satan travestit în cîine negru, pe care nu se vor sfii să le răspîndească chiar de la amvon. Bineînţeles, orice cîine cu blană neagră era ucis de la fătare, aceasta fiind şi explicaţia pentru care astăzi sînt destul de rare rasele europene canine cu blană integral neagră. Iar dacă se întîmpla ca o persoană, bănuită de vrăjitorie, să aibă pe lîngă casă un cîine negru, aceasta constituia o circumstanţă agravantă, a dovadă a legăturilor cu Satan prin intermediul animalului. Drept urmare, atît omul, cît şi cîinele lui erau condamnaţi la moarte prin ardere. Pînă unde mergea stupiditatea unor asemenea acte o ilustrează faptul că, potrivit canoanelor inchizitoriale, cîinii condamnaţi la moarte erau îmbrăcaţi în haine — pantalon sau fustă — după sex, conduşi la locul execuţiei cu tot ceremonialul stabilit pentru criminali. Ultima mascaradă de acest fel, desfăşurată în numele credinţei creştine, a avut loc în Venezuela, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Începînd cu secolul al XII-lea, pisicile n-au avut nici ele o soartă mai bună în Europa, ca urmare a aceloraşi considerente care au făcut din cîine, ţap, berbec, şarpe, broască şi bufniţă vieţuitoare diavoleşti. Pisicile au intrat pe lista neagră a Inchiziţiei, ca animale satanice, datorită unor criterii astăzi stupide, dar care atunci, în urma extraordinarului efort ecleziastic de a semăna teama de erezie în rîndurile credincioşilor în scopul întăririi prin intimidare a autorităţii Bisericii şi lichidării oricărei încercări de privire critică a activităţii clerului, argumentele cele mai năstruşnice erau acceptate. De pildă, pisica era socotită unealtă sau

chiar întrupare a diavolului prin faptul că ieşea noaptea să alerge pe acoperişuri şi că mergea ca o fantomă. Ochii de jar ai animalului, strălucind în întuneric, „constituiau" o altă dovadă a provenienţei sale satanice. Iar miorlăielile în miez de noapte, la vremea cînd se credea că vrăjitoarele se întorceau de la Sabat, erau considerate cîntări infernale. Pisicile au fost alungate, urmărite, ucise şi doar marea lor prolificitate le-a salvat de la o totală exterminare. În secolul al XIV-lea, în unele oraşe din răsăritul Franţei, pisicile încep să fie adunate spre a fi aruncate în pîrjolul unor ruguri uriaşe aprinse în pieţe. La Metz se naşte acum tradiţia odioasă ca în ziua de Sf. Ioan, „pisicile-demon" să fie arse în faţa Catedralei Saint Martin, sub privirile aţiţate ale credincioşilor şi în rugăciunile călugărilor dominicani care patronau asemenea dementiale spectacole. Spre sfîrşitul secolului al XV-lea, orice persoană descoperită că privea cu îngăduinţă o pisică trecea imediat drept suspectă, fiind denunţată tribunalului inchizitorial ca eretică. Cu atît mai grav era socotit faptul de a adăposti în casă un asemenea animal infam. Mii de oameni au plătit cu viaţa „crima" de a fi fost văzuţi în tovărăşia unei pisici. În Ţările de Jos ca şi în Franţa, pisicile erau adunate spre a fi ucise în miercurea din cea de a doua săptămînă a Paştelui. La Ypres, animalele erau aruncate din Turnul catedralei oraşului, această practică barbară fiind oprită de lege abia în secolul al XIX-lea. Încă şi în secolul al XVIII-lea, în Anglia, vrăjitoarele posesoare de pisici erau trimise la rug fără nici o formalitate prealabilă. Procedeul va traversa oceanul, răspîndindu-se în America de Nord. La sfîrşitul secolului al XVII-lea, de exemplu, nouăsprezece persoane din mica localitate Salem (Noua Anglie) au fost spînzurate sub acuzaţia de vrăjitorie, unele numai prin faptul că posedau pisici. Potrivit statisticilor, mii de femei au avut de suferit ca urmare a afecţiunii lor faţă de micile feline domestice. Numai în statul Carolina de Sud au fost înregistrate peste 20 000 de procese, avînd ca inculpate vrăjitoarele şi pisicile acestora. Estomparea prigoanei are loc doar după stăvilirea influenţei Inchiziţiei. La mijlocul secolului al XVII-lea Biserica catolică renunţă la ridicolele condamnări la moarte a pisicilor, mulţumindu-se cu impunerea obligaţiei ca posesorii acestor animale să le taie urechile.

Evul mediu european, bîntuit de spaima acţiunilor vrăjitorilor, este marcat de deformări stranii şi pe plan

arhitectural. Iraţionalismul acţiunii atotprezente a diavolilor şi vrăjilor irumpe pe faţadele catedralelor şi palatelor, în interioarele clădirilor, ca şi pe manuscrise ilustrate, sub forma unor fiinţe aberante, alcătuite din membre disparate, plante-animal şi alte viziuni materializate de coşmar, aduse din povestirile îngrozitoare despre infernul populat de simboluri ale teroarei. Arta gotică din secolul al XII-lea excelează în reprezentări plastice născute din spaimele unei lumi îmbîcsite de legende vrăjitoreşti şi superstiţii. Bestiariile antropomorfe — fiinţe fantastice — sînt demne de fantezia pervertită a artiştilor care nu se sfiesc să picteze tavanul catedralei din Metz, spre pildă, în jurul anului 1220, cu vieţăţi parcă sosite de la Sabatul vrăjitoarelor : capete cu barbă, care n-au trup, ci doar două labe, monştri cu coada în ceafă şi braţe în loc de urechi etc. Asemenea creaturi fantastice apar din ce în ce mai frecvent, începînd cu secolul al XIV-lea în Anglia, Franţa, Flandra şi Germania.

Gryli, adică figurile reprezentînd capete cu labe, trunchiuri cu feţe duble, cu trei capete sau mai multe busturi suprapuse, capete de păsări ori patrupede cu membre disparate, alţi asemenea monştri infernali, capătă răspîndire în tot vestul Europei secolului al XV-lea, trecînd de pe pereţii clădirilor pe blazoane, coifuri de luptă şi armuri, în gravurile delicate ale pietrelor preţioase şi monogramelor manuscriselor.

Pictura cu diavoli reia şi multiplică aceste creaturi himerice, luînd amploare îndeosebi spre secolul al XVI-lea. Aripile de liliac şi coamele de dragoni, arabescurile fantastice, alte asemenea inovaţii caută a face cît mai plastice imaginile despre Iad. Ele apar mai pretutindeni, fiind reluate ca teme de rezistenţă de mai toţi titanii artelor plastice.

Fantasmagoriile creatorilor de artă s-au repercutat în imaginaţia celor care le priveau, alimentînd fabulaţii şi obsesii. Sigur, aceste capricii plastice reflectă nu numai o perioadă de curiozităţi în lumea artelor, de împrumuturi şi prelungiri ale decoraţiilor antice orientale şi greco-romane, ci şi — în mod dramatic — concepţii stranii despre viaţă şi moarte, bine şi rău, credinţă şi necredinţă, biserică şi magie, rai şi iad, sfinţi şi vrăjitori. Şi iată cum, printr-un paradox, tocmai cei mai huliţi de către cler — Satan şi vrăjitorii — ajung pe pereţii catedralelor şi bisericilor.

Generată de ideile demonismului secolelor X—XII, moda se va perpetua, mai moderat însă, după secolul al XVI-lea pînă în zilele noastre, îndeosebi în arta bisericească răsăriteană.

5. Ritualuri şi tehnici de magie neagră

Ritualurile şi tehnicile de magie neagră, reflectînd fără excepţie în evoluţia lor stadii de dezvoltare economică şi culturală ale omenirii, vor cunoaşte, începînd cu evul mediu, o serie de renovări, perfecţionări şi adaptări continue, capabile să menţină viu interesul clientului de toate categoriile. Un loc aparte îl va căpăta, în acest proces de modernizare, aşa-zisul ritual al sabatului, practicat obligatoriu de oricare vrăjitor. Cuvîntul „sabat" semnifică în limba ebraică ziua de repaos. Dar, în practica vrăjitorească, el va căpăta cu totul alt sens, anume acela care defineşte un ansamblu de manopere periodice la care se supun vrăjitorii în grup. Sabatul reprezintă tehnica vrăjitorească reală, dar şi superstiţie. În concepţia vrăjitorilor, sabatul trebuia să aibă loc de două ori pe săptămînă, anume în nopţile de miercuri spre joi şi de vineri spre sîmbătă. Reuniunea se desfăşura într-un loc izolat, la răscruci de drumuri, pe malul mării sau al unui lac, în mijlocul unei păduri întunecate. Invitaţii la sabat trebuiau să facă ungerea magică, adică să se frece pe corp cu o pomadă preparată după un ritual anume. Întîlnirea se petrecea înainte de miezul nopţii, prezenţa la sabat fiind obligatorie. Vrăjitorul care absenta prima oară era violent dojenit. A doua oară suferea o sancţiune foarte severă. În vulg exista credinţa că vrăjitorii se adunau la sabat venind călare pe ţap, pisică neagră, lup sau măgar, alţii pe o mătură cu coadă, furcă, broască rîioasă zburătoare sau liliac, brăzdînd aerul rapid spre a coborî exact la locul de întîlnire. Cînd toţi vrăjitorii erau adunaţi, apărea în mijlocul lor Satan, sub forma unui ţap cu coarne lungi, avînd faţă umană, barbă ascuţită, nas coroiat şi piele neagră. Vrăjitorii îl salutau solemn şi-i adresau adoraţii. Potrivit supertiţiilor, Satan putea să apară şi dintr-un mic vas, avînd dimensiunile unui şoricel. Dar, pe măsură ce vrăjitorii făceau ritualul cuvenit, acesta creştea, căpătînd cu încetul forme colosale. În multe scrieri vechi, atribuite unor vrăjitori, se afirmă că Satan nu era obligatoriu să

apară la sabat sub formă de țap. Șeful demonilor putea veni, după dorințele sale, travestit în măgar, pisică, șarpe, vultur, zimbru, bivol sau copoi, dar întotdeauna având culoarea neagră și fața umană.

Demonograful Delancre, judecător în timpul Inchiziției, scria, cu cîteva secole în urmă, cu toată seriozitatea, că mai mult de o mie de vrăjitori pe care el însuși i-a interogat și condamnat la ardere pe rug, ar fi descris aproximativ în același fel ritualul sabatului, care semăna cu o îngrozitoare orgie. Conform legendelor, ceremonia sabatului începea prin dansul broaștelor rîioase care se executa în fluierăturile copiilor morți nebotezați. Apoi broaștele porneau să orăcăie și copiii să danseze prin aer. După ce se termina acest „amuzament", decanul vrăjitorilor avansa în mijlocul unui ring, se dezbrăca gol și executa un menuet. Adunarea continua cu un nou ceremonial. Vrăjitorii veneau unul cîte unul, făceau plecăciuni înaintea lui Satan care purta pe cap o coroană de coarne negre, și-l sărutau pe bot, jurînd, cu mîna stîngă întinsă, că-i aparțin cu trup și suflet. Imediat începea festinul, la care se serveau pîine de mei învelită în semințe de crin de pădure, tocană cu carne de broască rîioasă, de hoți spînzurați sau de copii morți la naștere, vinuri amețitoare colorate cu fiere, conținînd afrodisiace. Vrăjitorii trebuiau să mănînce și să bea, să se îmbete, să sară pe masă și să toasteze pentru gloria infernului. După festin, adunătura de beți, clătinîndu-se, urla înspăimîntător, căutînd fiecare să apară în postura cea mai înjositoare. Obosiți și amețiți, vrăjitorii vin acum să dea socoteală lui Satan despre cele ce au făptuit și ce au pus la cale — incendii, otrăviri, asasinate — în fine, despre toate crimele lor și Satan îi laudă sau îi ceartă, după cum unul sau altul l-a servit mai bine sau mai rău. Apoi, vrăjitoarele și vrăjitorii vociferînd și gesticulînd intrau în convulsii. Satan stă culcat pe coadă și privește rîzînd. Într-un anumit moment, un zgomot se aude venind de undeva de deasupra ca un bubuit de tun. Cocoșul cîntă și toată hărmălaia încetează brusc. Fiecare vrăjitor încalecă iute și se precipită prin aer spre casă. Sabatul s-a terminat.

Această legendă care a întunecat imaginația a milioane de oameni în decursul a sute de ani, a întreținut superstiția într-atît încît noaptea arareori cineva îndrăznea să iasă pe drum, de groază. Mai mult, ea s-a transformat pe vremea Inchiziției în probatoriu.

Legenda sabatului reprezintă de fapt o transpunere, pe plan creștin, a misterelor dionysiace, ca și a bacchanalei, sărbătoare romană închinată lui Bacchus, zeul vinului și al viței de vie. La misterele lui Bacchus, celebrate în Italia, pînă tîrziu în epoca imperială, participa toată lumea. Cortegiul, condus de bacchante — preotesele zeului — se încheia noaptea într-o orgie pe care Diodor din Sicilia o aprecia ca fiind atît de rușinoasă încît nici nu s-ar fi putut desfășura la lumina Soarelui. Printre cheflii mișunau tineri deghizați în fauni — închipuiri mitologice romane ale unor genii cîmpenești cu înfățișare omenească, dar cu coarne, copite și coadă de țap ; în semizeul Silenus, considerat inventatorul flautului, care avea înfățișarea unui bătrîn beat, călare pe un măgar ; în Faunus, vechiul Pan grec, cu coarne, barbă și copite, protector al turmelor și păstorilor, creatorul naiului (syrinx), adăpostit în umbra codrilor, unde pîndea nimfele spre a le iubi. Bacchanalele erau prezidate de Sabasius sau Sabadius, denumire acordată zeului celebrat, ba cîte o dată și de Jupiter, după împrejurări cerute de ritualul antic.

Dincolo de legende se află însă regula vrăjitorească privitoare la oncțiunea magică, legată direct de practica sabatului. Oncțiunea sau ungerea pielii era de altfel frecventă la antici. Preoții antici posedau compozițiile lor secrete, capabile să producă un somn profund, vise bizare sau halucinații. Dar oncțiunile nu erau o invenție a preoțimii, ci o preluare din tehnica magiei tămăduitoare. Așa se și explică de ce aceste oncțiuni își ocupau locul lor primordial în ritualurile vrăjitorilor, personaje care nu ar fi putut avea în nici un caz acces la tainele sacerdotale.

Oncțiunea magică nu era o fantezie, ci un produs absolut real pe care doar bătrînii vrăjitori știau să-l prepare din unsori și ingrediente, secretul fiind transmis sub jurămînt doar unui singur novice. Orice vrăjitor nou achiziționa însă oncțiunea cu care nu uita să se frece pe trup înainte de a se culca în noaptea sabatului. Ingredientele din unsoare intrau în piele, efectul fiind acea stare de somn, cu vise bizare, pe care toți vrăjitorii o aveau și o descriau ca reală. Repetarea permanentă a acestui tratament ducea la cronicizarea manifestărilor psihice, vrăjitorii avînd un comportament ieșit din comun, asemănător drogaților, mergînd adesea pînă la convulsii, furil și demență.

Astăzi sînt cunoscute mai multe rețete de oncțiuni magice. Giovanni Battista della Porta (1535—1615), făcînd apel

la declarațiile vrăjitorilor anchetați de Inchiziție, menționa că adepții lui Satan se ungeau cu grăsime de copil, amestecată cu sînge de liliac, praf de omag, mandragoră și mac. Tot el spunea că, numai unși cu această grăsime, vrăjitorii puteau să aibă senzația vehiculării prin aer, sub clar de lună, spre locuri agreabile. Dar vrăjitorii foloseau, cîteodată, oncțiunea magică și pentru a dărui senzație de plăcere unor tineri clienți. Gerolamo Cardano (1501—1576) descrie și el o compoziție oarecum asemănătoare, în principiu, avînd însă în amestec și sînge de bufniță, rădăcină de țelină, frunze de cincidegete, excremente de pisică neagră și altele. Cardano mai arată că, înainte de a se freca pe trup cu oncțiunea magică, vrăjitorii se supuneau unui ritual obositor, ca și unor restricții severe alimentare. Ioan Wierius, scriitor bizantin (sec. XV) specializat în formule magice, relatează că pomadele vrăjitorilor erau în realitate otrăvuri periculoase pentru organism, fiind alcătuite din droguri, narcotice și plante veninoase, folosirea lor repetată ducînd la imbecilizare. Florentinul Paolo Minucci (sec. XVI) relatează de altfel o întîmplare trăită de el ca jurisconsult al Inchiziției. La cererea tribunalului, o vrăjitoare s-a declarat dispusă să se supună „experimentului". Seara, în prezența judecătorilor, s-a frecat cu oncțiunea magică și a căzut într-un somn adînc. Imediat, inchizitorii și medicii au început să facă experiențe cu corpul ei : au împuns-o, i-au ars pielea cu fierul roșu, i-au crestat carnea cu cuțitul. Dar nimic nu a trezit-o. După douăzeci și patru de ore s-a deșteptat, complet insensibilă, descriind scene de unde credea că fusese transportată. O experiență mai puțin crudă a efectuat însă medicul André Laguna, tot asupra unei vrăjitoare arestată, pe care o punea să se ungă cu pomada magică de cîte ori se trezea. Curînd, femeia a ajuns într-o stare fizică jalnică, oncțiunea pierzîndu-și efectul. Ba mai mult, vrăjitoarea nu mai putea dormi. Laguna a analizat oncțiunea, descoperind în ea narcotice și alte substanțe pe care nu le-a putut determina.

Oncțiunile magice au fost probate în evul mediu de către numeroși medici, sub formă experimentală, pe condamnați la ardere pe rug. Descrierile acestora sînt sugestive, scenele feerice de sabat descrise fiind în fond simple vise monstruoase, provocate de stupefiante. Aceasta este explicația corectă a puterii oncțiunilor magice, ca și a himericelor reuniuni vrăjitorești, transmise oral de-a lungul timpului.

Evul mediu, dar și secolele epocilor modernă și contemporană vor cunoaște suișuri și coborîșuri ale frecvenței practicilor magice. Există însă aici o excepție, anume aceea a magiei așa-zisă de dragoste, care niciodată nu va slăbi din intensitate. Este și firesc deoarece sentimentul etern al iubirii a născut mereu pasiuni, îndoieli, bucurii, durere, frămîntări. De la gestul nervos, dar și naiv al smulgerii petalelor unei flori cu întrebarea „mă iubește — nu mă iubește ?", pînă la manoperele complicate, menite să emționeze sufletele sensibilizate ale îndrăgostiților, magia este prezentă. Dar și ura trezea aceleași pasiuni, însă deplasate spre distrugere, rău și nenorocire. Ura născută din pizmă sau iubire neîmpărtășită, din trădare sau jurăminte false ce nasc gîndul răzbunării determinau apelarea la manopere vrăjitorești. Ca, de altfel, și la formule de apărare împotriva faptului magic potrivnic. Farmece, afrodisiace, talismane, amulete, blesteme erau principalele mijloace de vrăjitorie utilizate pentru reținerea și aducerea iubiților, ori pentru îndepărtarea rivalilor.

Farmecele, care își au originea în practici ce depășesc probabil în vechime neoliticul, au rămas vii de-a lungul mileniilor, pînă în vremurile noastre. Ele s-au înscris dintotdeauna în repertoriul vrăjitoarelor, fiind mai puțin practicate de vrăjitori, probabil și prin faptul că marea majoritate a persoanelor care făceau apel la asemenea formule himerice erau fetele și tinerele femei, ale căror probleme sentimentale puteau fi mai repede înțelese de către vrăjitoarele vîrstnice, oricum considerate cu multă experiență de viață.

Imaginația vrăjitorească în domeniul magiei amorului se dovedește uimitoare. Cărțile de desfacere a farmecelor care au circulat pînă în deceniile trecute sînt în măsură să arate o bună parte din cele „99 de chipuri și 99 de feluri de fapte", adică de manopere magice pentru dragoste, îndepărtarea dragostei sau a rivalilor. Sînt enunțate, de pildă, farmece în care erau utilizate produse animale și umane ca : păr de femeie, creier de broască, pui neieșit din ou, sînge de cîrtiță, piele de șarpe, sînge și intenstine de arici, carne de pui de rîndunică și de liliac, vine de lup, clocitură de rațe, plisc de cioară, broască cusută la gură, piele de pe sîn de femeie, urină umană, balegă de cal, scîrnă de lup, bale de cîine, prăsneală de mîță, găinat de

găină ; diferite materii ca : rumeguș de sfredel, hîrburi din nouă tîrguri, sare de vite, zgură dintr-un cuptor părăsit, pămînt din fîntînă părăsită, praf din răspîntii, cărbuni stinși, apă de la roata morii, cenușe din cămașă arsă, pai de mătură aruncată, piele de potlogi vechi ; produse alimentare : făină măcinată în zori, turtă de grîu cu lapte de femeie sau de vacă, usturoi descîntat în ziua Sfîntului Andrei ; apoi ștreang de om spînzurat, murdărie de sub unghii de mort, piele de om mort, piedică de la mort, păr de mort ; materii din natură ca praf de marmură, de cremene, bucăți de aramă, lut și altele. De obicei, materiile descîntate de vrăjitoare erau căutate și aduse de către persoana care apela la farmece. După epuizarea ritualului magic, acestea erau aruncate în fața sau în dosul casei, în horn, în așternut, pe prag, în calea celor care urmau să fie „fermecați", fără ca operația să fie surprinsă de careva. Cărți de vrăji, în limba română, tipărite la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul actualului veac descriu și alte procedee de „legat", al căror conținut a rămas neschimbat în esență, deși invocațiile au suferit prefaceri, conformîndu-se evoluției culturale a celor ce apelează la magie. Fenomenul arată — cum s-a mai subliniat — că nu neapărat lipsa de instrucție determină folosirea practicilor magice, ci limitele existente la un moment dat în gîndirea sau cunoașterea generală sau particulară într-un anumit caz, ori domeniu. O boală incurabilă a secolului trecut, să spunem tuberculoza, aducea la vrăjitori mulți suferinzi, care căutau remediu în orice, pentru a se salva. După ce maladia a devenit curabilă, nici un bolnav de T.B.C. nu a mai apelat la magie decît cine știe în ce împrejurare absolut izolată și nesemnificativă.

În cazul vrăjilor de dragoste, același fenomen poate fi surprins nu atît în modificări de esență spirituală, ci de ordin tehnic sau ritual. De pildă, la sfîrșitul secolului trecut, vrăjitoarele, pentru a face să vină o anumită persoană la clientul sau clienta lor luau un fir sau o panglică roșie și o înnodau peste un fir scos din veșmintele ființei ce trebuia fermecată. Urmau alte diferite manopere magice și rostirea de incantații. Într-o broșură intitulată *Secretele magiei* apărută la Iași în anul 1926, prefacerile operate în textele magice „de legat ursita" devin ridicole, la un moment dat, prin introducerea unor termeni cu totul străini de vrăjitoria veche. Astfel, persoana care urma să facă vraja trebuia să zică între altele : „Să vină să mă vadă

(cutare), să mă ia de mireasă. Ursitorul meu acum este în contact telepatic cu mine"... etc. Evident, expresia „contact telepatic" este o invenție absolut livrească, demonstrînd maniera în care s-au produs de-a lungul timpului tot felul de modificări în tehnica magiei, în pas cu noutățile pe planul cunoașterii sau al evenimentelor. În practica magică în uz în deceniul șapte al acestui secol se afla un evantai bogat de așa-zise „făcături", reașezate pe gustul și mentalitatea timpului. Ea nu mai cuprindea însă vechile farmece în care erau prevăzute folosirea materialelor greu de procurat, dar pot fi surprinse altele care utilizează diverse produse existente în mod obișnuit în comerț. Vechile formule de vrăji au pierit, odată cu adaptarea magiei la tehnică. Am putea spune că, astfel, asistăm la declanșarea momentului dispariției unei preocupări care a traversat epocile spre a coborî definitiv în desuetudine, după ce știința și-a cucerit impetuos locul dominant în conștiința lumii.

Împotriva farmecelor care veneau neapărat din puterea diavolului, erau opuse descîntece de desfăcut vrăjile. Acestea se făceau după un anumit tipic, de regulă în noaptea cu Lună nouă, ca și marțea, joia și sîmbăta. Vechimea descîntecelor pentru desfăcut farmecele trebuie să fie extrem de mare la poporul român, acest fapt fiind probat de existența unor incantații laice enigmatice, păstrate pînă și în cărțile bisericești, în care nu se face apel, în nici un moment, la Dumnezeu, Iisus sau Maica Precista, cum se procedează în mod frecvent, ci la Lună. Iată un exemplu de asemenea rugăciune : „Cunună-ne Crai Nou cu cunună de piatră scumpă de mult preț. Lună luminată ce ești în cer și pe pămînt, eu nu mă pot odihni în casa mea și în sălașul meu"... Încă o dovadă a existenței unui cult selenar la populația traco-getică, de la care s-au transmis invocațiile lunare prin tradiție, la poporul român, fără a se păstra însă ritualurile inițiale. Recăzute în magie, într-o factură vulgară, aceste invocații străvechi au căpătat un aspect laic, de necuprins, straniu chiar. Cercetări de dată recentă scot la lumină faptul că traco-geții adorau Luna personificată în zeița Bendis. În Odele lui Horatius sînt sugerate practicile rituale legate de cultul Lunii, care răzbat pînă la noi sub forma manoperelor magice vulgare : „Palme-ntoarse, cînd se ivește Luna/Nouă, dacă-nalți către cer Phidile"... Text care vrea să arate că rugile și sacrificiile aduse zeiței făcute numai pe Lună nouă erau însoțite de

gestul palmelor întoarse către firmament, în direcţia Selenei. Ceremoniile consacrate marii zeiţe tracice erau împlinite de femei, lucru de care vorbeşte şi Herodot, acestea aducînd la altar snopi de cereale şi turtiţe din făină de mei sau grîu fiert. Obicei transmis la poporul român atît în tradiţia magică, cît şi în cea creştină. Ea este regăsită şi astăzi, de altfel, în manifestări folclorice, în ceremoniile de pomenire a morţilor, sub forma colivei şi turtiţelor, ca şi a prăjiturii rituale, consumată sub denumirea de „mucenici" preparată numai în ziua de 9 martie, tot cu aceeaşi adresă a comemorării defuncţilor. Bendis era înfăţişată ca un personaj feminin torcînd, acţiune simbolizînd firele care unesc, împletesc vieţile, dar şi viaţa însăşi. De aici şi virtuţile zeiţei exprimate, de altfel, de Theocrit în *Idile* (în traducerea lui Th. Naum şi Gh. Muşu) : „Îl voi lega prin vrăji pe ibovnicul meu fără inimă, / Nici nu mai vine, mişelul, la mine, de douăsprezece / Zile şi nici nu mai ştie de-s moartă, ori încă sînt vie... / Însă acuma cu farmece-l leg, iar tu străluceşte-mi, / Lună, frumos, căci pe tine te chem eu în şoaptă, zeiţo, / Şi pe Hecate din Iad, de care se tem şi căţeii, / Printre mormîntе de morţi şi pe cheaguri de sînge cînd vine, / Slavă, dar ţie, -nfricată Hecate, şi tu pîn' la urmă / Stai de m-ajută şi fă buruienile-acestea să fie / Ca ale Medeei şi Circei şi Perimedei bălanei".

Practicile magice „de legat" sau „fapt de vrajă", cum sînt denumite în folclorul românesc, aici îşi au originea. Asemenea manopere au rostul în magia neagră de a lega pe cineva, prin farmece sau de a face cuiva vrajă, dar şi contrariul, de desfacere a farmecelor, vrăjilor. Două elemente semnificative mai sînt de remarcat în legătură cu zeiţa Bendis. Întîi, odată cu creştinarea daco-romanilor, cultul ei va intra exclusiv în practica magiei, dar divinitatea păgînă nu va decade niciodată rămînînd situată în rîndul diavolilor, aşa cum se va petrece cu alţi zei la diferite populaţii europene, ceea ce dovedeşte forţa credinţei în Bendis care domina gîndirea traco-getică, neînfrîntă de noua doctrină religioasă. Mai mult, invocările pentru desfacerea vrăjilor cu caracter aparent laic, incluse în cărţile româneşti de cult religios, vor fi aşezate alături de rugăciuni adresate Sfintei Fecioare. În fine, numele zeiţei Bendis stă la originea cuvîntului românesc „Zînă", iar termenul acordat adoratorilor divinităţii selenare — dianatici — a dat actualul „zănateci", în sensul de lunatici,

pornindu-se de la faptul că farmecele, vrăjile de dragoste, de legare a cuiva se făceau la lumina Lunii.

Dezlegarea de vrăji era făcută, de asemenea, de vrăjitoare. În perioade mai recente, această practică şi-au însuşit-o şi preoţii, literatura religioasă adaptînd, de fapt, folclorul magic străvechi. Manoperele erau complicate. Cea (cel) care se bănuia lovit de vrajă trebuia să meargă pe malul unui lac, noaptea, însoţit de vrăjitoare, ducînd acolo o ţeavă de trestie umplută cu sare, o alta plină cu spirt, un pui negru de găină şi un arac de vie. Ajungînd pe malul apei, vrăjitoarea rostea o formulă (repetată sau nu de persoana aşa-zis vrăjită, fermecată, „legată"). Existau zeci de variante ale unor astfel de formule, unele în versuri, altele în proză ritmată sau pur şi simplu discursuri pe tema dată, colorată în funcţie de client.

„Legatul prin vrăji" a bîntuit Europa mai ales în secolele XVI şi XVII. În Franţa, Italia şi Spania au fost chiar promulgate legi care prevedeau pedepse aspre împotriva tuturor acelora care făceau farmece, dar şi a persoanelor ce recurgeau la aceste servicii. În 1582, Parlamentul din Paris, de pildă, a condamnat la moarte pe cîrpaciul Abel de la Rue pentru crima de a fi „legat prin vrăji" mai mulţi tineri căsătoriţi. Cîrpaciul fusese surprins la uşa catedralei Notre Dame ţinînd în mînă un fir de lînă, pe care l-a înodat în timpul oficierii căsătoriei unor tineri, rostind în acelaşi timp cuvinte magice. La Bordeaux a fost ars de viu, în anul 1618 ,un alt „legător prin vrăji". Practica „legării prin vrăji" devenise atît de înrădăcinată încît însăşi Biserica catolică, în conciliile de la Milano şi Tours, sinodurile de la Monte Cassino, Ferrara şi Melun au anatemizat această activitate. Sancţiuni fără prea mari efecte, deoarece vrăjitoria a continuat să se menţină pînă ce cunoaşterea realităţii şi-a făcut loc treptat, remodelînd conştiinţele. Eficacitatea farmecelor, ca şi a formulelor de dezlegare nu merită comentariu, fiind subînţeleasă întreaga suprafaţă iluzorie pe care se desfăşurau atît credinţele superstiţioase în vrăji, cît şi manoperele vrăjitorilor.

Blestemele au o vechime milenară, fiind o expresie elocventă a magiei cuvîntului. Spre deosebire de alte practici vrăjitoreşti, ele făceau parte atît din inventarul magiei negre, cît şi din ritualul religios. Duelul blestemelor era un fapt curent în evul mediu, expresiile verbale fiind dintre cele mai pitoreşti, mergînd de la banalele „Du-te dracului" ! ori „Să te ia Naiba !", formule care odinioară erau

privite cu multă gravitate, pînă la compoziţii complicate, cuprinse în ritualuri anume concepute, oficiate de preoţi, oricînd şi oriunde. Astfel de „duhuri" introduse alături de diavoli în rugăciunile creştine din spaţiul balcanic, dar mai cu seamă în cel carpato-danubian, sînt reminiscenţele unor credinţe foarte vechi. „Duhurile" seamănă, mai ales cele de la miazănoapte, cu fiinţele supranaturale din mitologia străveche indo-europeană. În gîndirea mitică, acestea erau cele mai periculoase forţe, împotriva cărora se făceau şanţuri de apărare ce înconjurau incintele sacre. Duhurile de miazănoapte se aflau pe primul loc al agresivităţii. Ceea ce pare să explice şi existenţa şanţurilor duble pe direcţia nord, care înconjoară monumentele arheologice geto-dacice. Este brazda rituală, pe care o găsim şi în legenda întemeierii Romei, trasă de Romulus, a cărei profanare va atrage însăşi moartea lui Remus. În limba română, noţiunea de blestem provine din latinescul „blastimare", cu sensul de trimitere pe cale magică a unui rău asupra cuiva, acţiune care poate conferi şi aspecte de natură etică negativă (rău, ticălos, nemernic) sau proprietăţi nefavorabile ale unor locuri sau obiecte, fără a se invoca sau implica fiinţe supranaturale.

Blestemul se practica în mod frecvent în secolele trecute în ţările române, putînd fi făcut de oricine, împotriva oricui, fără nici o regulă. Dar potrivit credinţelor populare, cel mai teribil blestem era acela al părinţilor împotriva copiilor sau al preoţilor contra necredincioşilor. Prin influenţa religiei termenul „a blestema" a căpătat într-o anumită perioadă corespondentul de origine slavă „a afurisi" care avea, cum era şi firesc, o încărcătură ecleziastică, desemnînd şi acţiunea de anatemizare, de excomunicare. Ca formă a magiei cuvîntului, blestemul va dăinui nealterat. În secolul al XIX-lea el avea forma asemănătoare cu cele din secolele XV şi XVI, ceea ce dovedeşte atît frecvenţa, cît şi puterea de conservare.

Forma blestemului evocă practici magice primitive, cînd vrăjitorul acţiona asupra unei figurine, în ideea transmiterii de la distanţă a acţiunii malefice, părăsite de-a lungul mileniilor, spre a rămîne esenţa, adică ideea, voinţa, exprimată prin cuvînt.

Blestemul religios copiază pe cel laic. Moliftele Sfîntului Vasile cel Mare sînt de o deosebită elocvenţă : „...Te blestem pe tine, începătorul răutăţilor şi al hulei, căpetenia împotrivirii şi urzitorul vicleniei". În moliftele Sfîn-

tului Ioan Gură de Aur, blestemul capătă o formă de somaţie, diavolul fiind certat şi ameninţat : „Înfiinţează-te, teme-te, depărtează-te, pieri, fugi, tu care ai căzut din cer şi împreună cu tine toate duhurile cele viclene ; duhul necurăţeniei, duhul vicleşugului, duhul cel de noapte, cel de zi, cel de la amiza zilei şi cel de seară ; duhul de la miezul nopţii, duhul nălucirii..." etc.

Asemenea blesteme conservă o serie de elemente care indică nu numai sursa lor, anume magia, dar şi credinţe antice privind formele sub care se înfăţişau demonii. Aceştia erau mai cu seamă duhuri viclene, care soseau în anumite momente ale zilei. Nu erau deci Satan, personajul de esenţă iudaică, cu putere doar în faptul nopţii, ci fiinţe supranaturale exponente ale răului, ce-şi exercitau permanent forţele.

Speculînd din plin credinţele obscurantiste, vrăjitorii au început să inventeze noi ritualuri şi tehnici de magie neagră sau să reinventeze altele într-o manieră adaptată epocii, în scopul impresionării cît mai puternice a clientelei lor.

Printre acestea, în repertoriul vrăjitoresc născut în evul mediu un loc bine determinat îl aveau „Misterele găinii negre". Nu orice găină neagră întrunea puteri magice, în concepţia vrăjitorilor, ci numai aceea ieşită din ouă descîntate. Ritualul găinii negre era complicat şi de lungă durată. În secolele XVIII-XIX, vrăjitorul, după ce îşi procura o cloşcă cu pene negre, avînd grijă să smulgă chiar şi firele de puf de altă culoare, îi acoperea capul cu o căciuliţă tot neagră, după care o închidea într-o cutie, de asemenea neagră, într-o cameră în care nu pătrundea lumina. Apoi punea sub ea trei sau şapte ouă, de la o găină neagră, descîntate cu formule magice. Cît clocea găina, vrăjitorul se prefăcea că o ajută, stînd din cînd în cînd pe vine lîngă cutie, timp în care bolborosea formule bizare, alcătuite din cuvinte inventate. Cînd ieşeau puii, erau păstraţi doar aceia complet negri. O găină neagră astfel rezultată trebuia neapărat să fie înzestrată cu puterea de a descoperi comori sau pe jefuitorii tezaurelor ori caselor.

Într-o broşură de la începutul secolului XX, găina neagră va apare şi în alte ipostaze, de mediator între înamoraţi, de tămăduitoare etc. Regulile de conferire a puterii magice au suferit modificări, implicînd nu numai vrăjitorul, ci şi subiectul vrăjit. Astăzi „misterele găinii negre" apar ca ridicole ritualuri de carnaval.

Pactul cu diavolul. În trecut înfăptuirea unei „înțelegeri" cu diavolul era privită ca manevră obișnuită pentru un vrăjitor și absolut necesară reușitei încercărilor de a provoca acțiunile dorite prin practicarea vrăjitoriei. Există o bogată literatură veche referitoare la asemenea „pactizări" care se făceau verbal și uneori scris cu sîngele propriu al vrăjitorului. Albertus Magnus descrie amănunțit un asemenea ritual vrăjitoresc, precum și formula „pactului" care suna, între altele, astfel : „Promit marelui Lucifer de a-l răsplăti peste douăzeci de ani cu corpul și sufletul meu, de toate comorile ce-mi va da, drept care m-am iscălit."

Obiceiul vrăjitorilor din evul mediu de a „pactiza" cu diavolul a dat naștere unor numeroase legende, povestiri populare și basme, unele avînd încă o oarecare circulație în Europa și America. Asemenea „pactizări" apar și în basme românești, reflectînd istețimea populară, modul în care însuși diavolul a fost determinat să se supună puterii minții omenești și a moralei.

Celebră este povestea lui Faust, publicată în limba germană sub titlul *Historia von Dr. Johann Fausten dem weitbeschreyten Zauberer und Schwartzkünstler...* (1587). Povestirea, care s-a bucurat de un succes enorm la vremea ei are ca personaj principal pe alchimistul, astrologul și vrăjitorul Johannes (Georg) Faust (c. 1480—c. 1540) despre care se credea în mod superstițios încă în timpul vieții sale că întreținea legături cu diavolul. Povestirea populară despre doctorul Faust, în care se spune că acesta și-ar fi vîndut sufletul diavolului în schimbul redobîndirii tinereții, a inspirat numeroși titani ai literaturii universale; printre care Marlowe, Grabbe, Heine, Goethe, Lenau, Th. Mann, Pușkin, Lermontov, Esprocenda, Valéry, muzicieni ca Gounod, Berlioz, Liszt, Wagner, Eisler, precum și artiști plastici (Rembrandt, Delacroix). Remarcabilă este îndeosebi capodopera *Faust* a lui Goethe, la care marele poet german a lucrat timp de șase decenii, pînă la vîrsta de 82 de ani (1831), punînd în ea toată experiența sa omenească și artistică. În drama goetheană pretextul vrăjitorului și al pactului acestuia cu diavolul este genial creionat, el servind, în fapt, la desfășurarea unui magistral discurs despre dorința general umană de cunoaștere absolută, despre lupta neîncetată dintre realitatea chinuitoare, imperfectă și idealul dorit.

O tehnică de vrăjitorie este și *descoperirea comorilor* prin magie neagră. Comorile au înfierbîntat dintotdeauna imaginația, în jurul lor — adesea — brodîndu-se legende, povești dintre cele mai fantastice. Asemenea narațiuni, vehiculate din om în om, în clipe de răgaz și de mister, au înaripat pe cutezători, care, nu o dată, s-au lăsat purtați în aventuri uluitoare, din dorința îmbogățirii peste noapte. Există o voluminoasă literatură a comorilor, în general legată de pirați, îndrăzneți și risipitori. Dar sînt și pagini senzaționale ale istoriei, dezvăluite prin investigațiile științifice făcute asupra unor tezaure care au dus la descoperiri de mare importanță pentru cunoașterea trecutului omenirii. În jurul comorilor s-au născut totodată o mulțime de superstiții, alimentate de imaginație și teamă. O asemenea superstiție, apărută cu cîteva secole în urmă, adăpa credința că toate comorile sînt de două categorii, anume unele bune, altele rele, ultimele fiind blestemate și păzite de Știma, duhul tezaurelor, ale cărui caracteristici nu erau prea clar definite. El era imaginat în folclorul unor popoare vest-europene ca un fel de geniu bun, uneori chiar ca înger. Alteori, dimpotrivă, era asemuit cu diavolul, care împiedica pe oameni să descopere tezaurul. Un ecou al superstiției privitoare la Știma era întîlnit spre sfîrșitul secolului trecut în folclorul românesc. La începutul acestui secol, încă mai erau persoane care credeau că orice comoară îngropată „arde", aruncînd din pămînt mici flăcări indicatoare ale locului în care s-ar găsi metalul prețios. Se zicea că înălțimea flăcărilor arăta cît de adînc zăceau comorile. Culoarea avea și ea semnificații. Dacă flacăra era gălbuie, banii trebuiau să fie de aur ; roșie — de argint, iar albăstruie — de aramă. În fine, aceleași superstiții mai dădeau interpretări timpului în care se făceau văzute „arzînd" comorile. Comorile „curate", adică cele neblestemate, „dădeau" flăcările de la miezul nopții pînă la amiază, cînd se credea că diavolul nu are nici o putere. Conform altor superstiții, cel care a zărit „arzînd" o comoară și dorea să o scoată din pămînt, trebuia să apeleze la practici vrăjitorești, singurele în măsură să aducă la lumină valorile îngropate cine știe cînd, fără ca persoana care se va folosi de bani să aibă cumva de suferit sau comoara „să se ascundă în pămînt". Astfel, îmbrăcat numai cu veșminte albe, curat la trup, cel ce urma să sape se ducea la locul unde au fost văzute „flăcările" avînd la el hîrleț, lopată, „buricul pămîntului" (un fel de burete în-

trebuințat în medicina populară ca leac împotriva tăieturilor), „apă adunată de la nouă case vecine, care nu sînt adăogite și nici stăpînii nu sînt văduvi, ori căsătoriți a doua oară", precum și o lumînare de paroi (ceară dintr-un stup proaspăt roit) și usturoi. Ajuns în locul respectiv, săpătorul înconjura locul și-l stropea cu apă, rostind o incantație. Ritualul magic intra acum într-o nouă fază, cea a dezgropării comorii. Pe pămînt se presăra cenușe, după care omul se ungea pe față cu usturoi, avînd credința că astfel vor fi gonite de prin preajmă duhurile rele. Cîteodată, cînd se găseau întîmplător comori, exista superstiția ca groapa să fie astupată, după ce s-a pus în ea grîu sau porumb, aceasta „pentru ca să nu moară cel ce a săpat". Apoi în groapă să lăsa ceva din banii găsiți „ca să aibă ce număra Știma comorii, în fiecare zi". Folclorul românesc păstrează descîntece străvechi „pentru deschiderea ușilor comorilor". Dar aceste descîntece nu-și aveau putere, în concepția vrăjitorească, decît dacă persoana care le folosea nu deținea „iarba fiarelor". Potrivit unor legende, „iarba fiarelor" ar crește pe locul unde a pierit un diavol lovit de trăsnet. Planta este descrisă în diferite povestiri populare aurie, argintie, roșie, galbenă, ba chiar neagră, crescînd printre ierburi, fără frunze, avînd cap, aripi, coadă și picioare.

Toate aceste credințe și superstiții au fost de altfel părăsite, pe măsură ce nivelul de cultură și civilizație, de instrucție școlară a crescut. Comorile care „ard" sînt pure creații ale imaginației, știința respingînd posibilitatea ca metalele folosite pentru monezi și podoabe să aibă capacitatea producerii unui astfel de fenomen, în condițiile tezaurizării. În ceea ce privește „iarba fiarelor" ea a fost identificată de botanică, purtînd numele științific „Cynancum vincetoxicum". Este o plantă veninoasă perenă din familia asclepiadaceelor cu flori alb-gălbui.

În evul mediu s-au născut și alte concepții stranii referitoare la comori, precum și la descoperirea acestora, magia neagră confecționîndu-și de-a lungul timpului o serie de ritualuri pline de bizarerii. Celebrul Albertus Magnus teolog, filozof și naturalist german a lăsat un text în care descrie pe larg mai multe mijloace de a scoate o comoară cu ajutorul „Baghetei magice", elocvente pentru înțelegerea mentalităților acelor vremi îndepărtate. Asemenea baghete puteau fi confecționate, de pildă, sub formă

de lumînare din ceară și grăsime de om prinsă într-o bucată de lemn de alun.

Moda descoperirii comorilor s-a născut, probabil, în secolul al X-lea cînd frecvența căutării tezaurelor ascunse în perioada marilor frămîntări istorice, determinate de amplele migrații umane în Europa, era remarcabilă. Dezgroparea unei comori a fost dintotdeauna legată de riscuri, aurul, argintul născînd patimi, invidii, crime. Descoperitorii de comori ajungeau cel mai adesea în conflict cu tîlharii sau mureau asasinați. Aceste întîmplări funeste au născut legende, superstiții, oamenii căutînd mijloace pentru a se apăra sau pentru a născoci procedee facile de detectare a comorilor, care — în concepția acelor timpuri — nu puteau fi obținute decît prin magie și, în primul rînd, prin magia neagră. Or, vrăjitoria dispunea din vremuri străvechi de bagheta magică. Este acea vergea vrăjită a lui Mercur, Bacchus, Circe, Medeea, Pitagora, Zoroastru. Dar și Moise avea o baghetă miraculoasă. Cărțile sfinte ale vechilor evrei, ca și mitologia greco-romană, fac de asemenea aluzii la virtuțile magice ale toiagului magic.

Bagheta magică a anticilor a continuat să fie la modă secole de-a rîndul, menținîndu-și vigoarea superstiției sale pînă în zilele noastre.

În basmele poporului român, bagheta magică ocupă un loc special. Dar acest instrument aparține nu oamenilor ci îndeobște zînelor. Spre deosebire de nuielele miraculoase ale vrăjitorilor altor popoare europene, care provocau fenomene nefaste, crenguțele fermecate ale zînelor din folclorul românesc aduc binele. Un astfel de comportament trebuie pus în legătură cu credințe mai vechi ale populațiilor traco-getice referitoare la tehnica descoperirii metalelor prețioase. În orice caz, bagheta magică va ajunge, în secolul al XVI-lea, să dețină rolul principal în practicile vrăjitorești și în ghicitorie. Philippe Melancton (1497—1560) subliniază (în *Discours sur la simpathie*) „simpatia" alunului pentru metale, iar ginerele acestuia, Gaspar Pencer, vorbește într-un tratat de divinație despre „metoda" descoperirii concentratelor aurifere și argentifere cu ajutorul unei baghete bifurcate de alun, care s-ar înclina spre locurile unde se află asemenea metale, indiferent de cantitatea lor. Melancton este citat apoi de Porta, în *Magia naturalis*, scrisă în 1569 de Keckermanus. Despre eficacitatea baghetei de alun vor mai pleda în secolul al XVII-lea : Simon Maiole, Andrei Libavius și Mihail Maye-

rus, Rodolphe Glauber, Edo Neuhusius, Gaspard Schott, Mathias Villenius, Johannes Cristianus Fromann şi alţii.

Spre sfîrşitul secolului al XVII-lea în Franţa, Germania şi Austria, aproape nu exista colectivitate care să nu aibă „baghetistul" său. Acum apare însă o specie nouă de magician, anume căutătorul de izvoare, profesiune care va traversa şi secolele viitoare, în timp ce activitatea de descoperire a metalelor prin intermediul baghetei magice va scade treptat, intrînd în desuetudine. În jurul efectelor aşa-zisei baghetei magice se nasc aprinse polemici în care se schimbă replici violente şi argumente pro şi contra mai cu seamă asupra originii puterii nuielei respective. Literatura despre „Bagheta magică" a continuat să sporească, deceniu după deceniu, în 1849 apărînd chiar un tratat de hidroscopie şi baghetă divinatorie alcătuit de Gabriel de Mortillet. Se pare că o ultimă lucrare referitoare la descoperirea comorilor cu ajutorul baghetei magice a fost scrisă în 1929, de către cîmpineanul C. Nicolau, care încearcă să demonstreze că vergeaua de lemn a prefigurat aparatele moderne de detectare a metalelor. În orice caz, evoluţia literaturii despre bagheta magică poate fi considerată ca tipică în ce priveşte modificarea mentalităţii generale privitoare la puterile magiei. Oricum, efecte atribuite în trecut unor forţe oculte sînt cercetate cu ochi din ce în ce mai critici, căutîndu-se a se surprinde efectiv fenomenele naturale şi a se înlătura balastul superstiţiilor, chiar dacă, la început, aceste eforturi au fost trecute iniţial prin filtrul unei gîndiri bigote. Există încercări de explicaţii ştiinţifice ale acestui fenomen, punîndu-se pe seama lui anumite sensibilităţi ale unor persoane la mici variaţii de cîmp geoelectric. Dar experimental ipotezele nu s-au verificat.

6. Arsenalul vrăjitoresc

Exercitarea profesiunii de vrăjitor a presupus din totdeauna un anumit inventar de produse „miraculoase", preparate prin mijloace tainice, oferite clientelei, bineînţeles contra cost, ca adjuvante potenţiale, indispensabile ale manoperelor vrăjitoreşti sau chiar ca principal mijloc de influenţare a destinului prin forţele magiei.

Băuturile magice ocupă un prim loc în galantarul vrăjitoresc. Frecvent utilizate în antichitate ele vor fi folosite şi în epocile ulterioare, avînd mereu aceeaşi funcţie : de a înlătura indiferenţa cuiva faţă de cineva sau de a stîrni febra amorului. În general, astfel de preparate vrăjitoreşti cuprindeau afrodisiace, dar şi substanţe toxice, ale căror efecte nu o dată au cauzat moartea sau îmbolnăvirea imprudenţilor care le foloseau. Nu numai oamenii de rînd cădeau victimă unor astfel de băuturi, ci şi capetele încoronate. Ferdinand al V-lea Catolicul, rege al Siciliei şi al Aragonului (1468—1516), de pildă, ar fi murit, se pare, după ce soţia sa, care-l dorea revigorat, i-a strecurat în băutură un afrodisiac. Cu toate aceste accidente tragice, oamenii acelor vremuri credeau cu stăruinţă în puterea băuturilor magice. Medicii, ca şi filosofii, limitaţi în cunoaştere, nu numai că nu combăteau aceste superstiţii, dar le şi întreţineau. În măsura în care astfel de băuturi nu conţineau toxice şi efectul lor era doar o stimulare a simţurilor, afrodisiacele medievale pot fi considerate precursoare ale unor preparate farmaceutice moderne. Din păcate, urmînd practici de magie neagră, vrăjitorii foloseau tot felul de materii, inclusiv excremente, pentru prepararea mai cu seamă a filtrelor, care provocau perturbări puternice în organismul celui care le înghiţea.

Nu exista vrăjitor sau medic în evul mediu în a cărui practică să nu se afle cel puţin o reţetă de unguent, pomadă, pudră, parfum sau băutură magică. Medicul şi chimistul belgian Iohan Baptist Van Helmont (1577—1644), descoperitorul sucului gastric, a arătat că băuturile magice vîndute de şarlatani provoacă tulburări intestinale, ba chiar boli mintale, nebunia sau moartea, recomandînd prudenţa şi evitarea folosirii acestora. Cu toate limitele sale în cunoaştere şi o oarecare naivitate, Van Helmont poate fi considerat primul om de ştiinţă care a tras semnalul de alarmă asupra absurdităţii folosirii licorilor vrăjitoreşti.

Cele mai temute erau otrăvurile vrăjitorilor. Cunoaşterea substanţelor veninoase constituia în antichitate unul dintre marile mijloace ale magiei şi taumaturgiei. Arta preparării otrăvurilor pare a veni din India, dar ea a fost perfecţionată de egipteni şi mai ales de greci care, de altfel, au şi răspîndit-o în Europa. Potrivit surselor istorice, vracii, vrăjitorii şi preoţii cunoşteau formule secrete

de băuturi mortale, a căror teribilă acţiune servea de minune ambiţiilor şi urii. Existau otrăvuri cu acţiune instantanee sau — dimpotrivă — extrem de lentă, ce scurta viaţa pe nesimţite, băuturi care omorau chinuind victima cu dureri atroce, ca şi licori care produceau un fel de voluptate senzuală pînă în clipa în care individul îşi dădea ultima suflare.

Acţiunea otrăvii era gradată în funcţie de necesităţile celui care o folosea împotriva altcuiva. Se ajunsese la un astfel de rafinament încît vrăjitorii aveau posibilitatea de a prepara o otravă capabilă să ucidă într-o anumită zi şi chiar într-un moment cu exactitate stabilit. Potrivit informaţiilor furnizate de Herodot, regii asirieni deţineau o otravă, făcută de preoţi, care ucidea subit. Nimeni, în afara lor şi a familiei lor, nu aplica această otravă, conservată şi păstrată în mare secret. În Egiptul antic, colegiul sacerdotal făcea frecvent apel la „arta" perfidă a producerii şi folosirii otrăvurilor. Marii preoţi recurgeau la suprimarea chiar a faraonilor, dacă aceştia nu erau pe placul lor, făcînd să se creadă de către popor că dispariţia fusese hotărîtă de zei. La vechii evrei, reţetele de otrăvuri erau apanajul membrilor unor anumite familii. Aceştia pretindeau că însuşi Moise le conferise dreptul de a deţine doar ei secretul băuturilor toxice. Potrivit vechilor legi evreieşti, transmiterea dreptului de a purta şi a conserva substanţe veninoase era ereditară, probabil o măsură de siguranţă împotriva proliferării metodelor de preparare a otrăvurilor. Cît de eficace putea fi o astfel de normă, istoria ne dovedeşte prin episodul profetului Elie. Acesta i-a prezis regelui Joram că va muri curînd, sfătuindu-l să se pregătească deoarece Iehova este supărat pe el pentru împietatea ce o dovedea. Joram şi-a dat suflarea curînd după această prorocire, ceea ce a mărit faima lui Elie. Dar, simptomele morţii regelui, aşa cum sînt descrise în cărţile vechi ale evreilor, lăsau să se întrevadă otrăvirea, de unde rezultă că profetul nu era străin de conspiraţia fanatică a castei sacerdotale împotriva regalităţii mai puţin înclinată spre habotnicism. În istoria evreilor se cunosc multe asemenea morţi subite, pe care poporul ignorant le vedea ca pedepse ale lui Dumnezeu, în realitate fiind rezultate ale unor otrăviri.

Toxicogenia a cunoscut un imens progres la greci, care au atins culmile rafinamentului într-ale suprimării prin otrăvire. Mitologia şi istoria lor este plină de otrăviri, de

evenimente îngrozitoare datorate vrăjitorilor. Circe, Harmonia, Medeea sînt doar cîteva personaje din suita întîmplărilor legate de substanţe toxice, ceea ce dovedeşte larga răspîndire a procesului suprimării adversarilor prin otrăvire. Teofrast informează că în Grecia existau vrăjitori fără rival în prepararea de otrăvuri cu efect asupra unor anumite organe ale corpului : creier, măduva spinării, plămîni, sînge etc. Aceştia ajunseseră într-atît de versaţi, încît realizau toxice care-şi făceau efectul doar prin simpla lor răspîndire în aer, în apa de baie, în pereţii unei încăperi, pe bijuterii, veşminte, fără a mai lua în consideraţie otrăvurile banale turnate în alimente. Sînt descrise crizele în care cădeau victimele : frisoane violente, febră ucigătoare, accese de furie demenţială, rîs, dans sau tremurături îngrozitoare, paralizii treptate, somn adînc, sughiţ, rigidizare, toate urmate inevitabil de moarte.

Deşi fără excepţie, morţile erau puse de vulg pe seama voinţei zeilor, gînditori lucizi au lăsat posterităţii reflecţiile lor asupra multor afaceri aparent misterioase. Maniera în care Parysatis, mama lui Artaxerxes Mnemon, şi-a otrăvit nora demonstrează cît era de frecventă crima prin otrăvire, asasinii uzînd de mijloacele cele mai perfide pentru a şterge orice bănuială a faptei lor. Astfel, în timpul unui ospăţ, soacra a oferit nurorii în văzul lumii, cu zîmbet amabil, o potîrniche friptă şi a servit-o, tăindu-i porţia cu un cuţit aflat pe masă. Numai că o parte a lamei era unsă cu o substanţă mortală. Bucata atinsă de metalul umezit cu otravă a fost dată victimei. Din cealaltă a mîncat soacra. Două zile mai tîrziu, tînăra femeie îşi sfîrşea zilele. Platon relatează în *Fedon* cum a fost ucis Socrate sub acuzaţia nedreaptă de corupere a tineretului atenian. După ce a băut cupa otrăvită, „cel mai înţelept dintre oameni" nu a dat nici cel mai mic semn de durere, de convulsii şi colici, nu a vomat. Gambele sale s-au înmuiat, sîngele a început să curgă tot mai încet, frigul i s-a instalat treptat în inimă, fără ca inteligenţa să-i fie tulburată. În fine, simţind moartea apropiindu-se, Socrate s-a întins, cu pleoapele grele, cu surîsul pe buze. După care a adormit, fără a se mai trezi vreodată. Reţeta acestei teribile băuturi otrăvitoare s-a pierdut, însă efectele sale lasă a se bănui prezenţa în compoziţia toxică a anumitor narcotice.

Geto-dacii şi sciţii cunoşteau reţete de otravă speciale, avînd în compoziţie veninul de viperă, care provocau

răni nevindecabile. Cartaginezii, libienii, pergamienii, galii erau, de asemenea, renumiți în producerea de otrăvuri. Bineînțeles, nu întreaga populație cunoștea rețeta substanțelor toxice, această ocupație fiind apanajul vracilor, vrăjitorilor și preoților, singurii păstrători ai secretului diferitelor rețete. Nici chiar otrava pentru săgeți nu era preparată de războinici, ci de un preot anume sau de șaman.

Nici Republica romană nu a putut împiedica penetrarea în sînul său a crimei prin otrăvire. De pildă, sub consulatul lui Flacus și Marcellus, o mulțime de persoane, din toate păturile sociale, au murit în mod enigmatic. Edilii Romei au ordonat atunci a se face rugăciuni și jertfe în temple, crezîndu-se că era vorba despre mînia zeilor împotriva cetății. Dar un sclav a denunțat cauza reală a morții, menționînd o sută șaptezeci de patricieni ca victime ale unei conjurații. Asasinii se folosiseră de băuturi și prafuri otrăvite. Douăzeci de persoane, găsite vinovate, au fost condamnate la sinucidere, bînd ele însele otravă. Acest procedeu s-a păstrat ca modalitate de sancționare a crimelor, în special în rîndul nobililor și militarilor, pînă în perioada actuală, în ideea evitării înjosirii unei persoane prin condamnări la execuții capitale. Sub Cezar otrava făcea ravagii, ucigînd mii și mii de oameni. Era o armă la îndemîna oricui, folosită în mod perfid, ca răzbunare pentru cea mai banală ofensă. Oricare vrăjitor știa să prepare toxice infernale iar acești profesioniști ai morții se găseau la tot pasul. Cartiere întregi, familii nobile au pierit otrăvite. Vrăjitorul Locusta, de pe vremea lui Tiberiu și Nero, și-a servit atît de bine stăpînii încoronați încît aceștia l-au acoperit cu bogății. Locusta a lăsat secretele sale în mîna unor discipoli care au răspîndit teroarea la Roma. Nimeni nu mai avea siguranța vieții, cu toții se temeau să nu fie otrăviți, chiar de membri ai familiei lor. De la Roma, capitala crimelor prin otrăvire se va muta la Constantinopol.

Otrăvurile vrăjitorilor erau cunoscute și utilizate pe toate continentele, inclusiv în America. Amerindienii pot fi socotiți, cu siguranță, maeștrii maeștrilor în prepararea substanțelor toxice de o violență extremă. Din vremuri imemorabile, triburile americane utilizau otrăvuri teribile, precum curara, woorara, mavacura, upas, veninul unor reptile mult mai puternic decît cel de viperă. Efectul curarei este fulgerător. O simplă înțepătură cu un ac otrăvit atrage moartea imediată a victimei. Vracii populației amerindiene ticunas știau să prepare o otravă și mai veninoasă decît curara, fierbînd diverse plante toxice, printre care și o specie de liană de mlaștină. Erau mortali chiar vaporii emanați de vasul pus pe foc. Din această cauză, vracii luau ca ajutoare femei bătrîne, decrepite, cărora le dădeau dispoziții de la distanță ce să facă, cel mai adesea acestea căzînd victimă morții. Proba lichidului otrăvitor era făcută cu o spatulă de lemn, umezită de toxic. Ea era introdusă într-un mic recipient cu sînge de pasăre și dacă acesta se coagula brusc, otrava era gata. În caz contrar, fiertura se lăsa în continuare la foc pînă ce căpăta consistența mortală. Un obiect oarecare, mînjit cu această substanță, rămînea periculos un timp îndelungat, chiar decenii. Împotriva curarei erau preparate și antidoturi.

În general, însă, antidoturi la otrăvurile antice nu existau, deși numeroase scrieri acreditează părerea că ele erau cunoscute de către preoți și vraci. Formule străvechi, diferite, verificate de știința modernă, s-au dovedit a fi, în realitate, naivități. Probabil, singura posibilitate de a evita otrăvirea o constituia obișnuirea treptată a organismului cu un toxic sau altul, pînă la atingerea cantităților în mod obișnuit letale. Era însă o soluție incertă, deoarece practica vrăjitorească avea în uz un număr imens de rețete de otrăvuri.

Avalanșa de atentate prin otrăvire a născut o profesiune, anume aceea de gustător de alimente. Acești oameni, care sfidau moartea, au ajuns în evul mediu să fie numiți numai dintre nobilii de vază. Degustătorii, deși considerați persoane de maximă încredere, s-au dovedit adesea unelte ale unor conjurații criminale. Firește trebuiau să dispună de un mare curaj în asemenea acțiuni, dar riscul era compensat prin cîștiguri materiale corespunzătoare.

Vrăjitorii cunoșteau, de asemenea, rețetele unor substanțe capabile să producă halucinații, exaltări, anestezii și chiar pierderea memoriei. Sigur, există și multe exagerări în literatura antică referitoare la efectele acestor produse care puteau fi tincturi, ceaiuri, unsori, prafuri, fumigații etc. și doar cercetările moderne vor stabili cota de credibilitate. De pildă, Homer vorbește în *Odiseea* despre o băutură capabilă să transforme un om într-un

animal oarecare. El amplifică în mod superstiţios această informaţie privitoare la anumite preparate halucinogene, care existau într-adevăr. Dacă Nabucodonosor s-a crezut preschimbat într-un bou, în timpul unui festin, după ce i s-a dat să bea un astfel de lichid, faptul nu poate fi pus pe seama imaginaţiei sale, ci a efectelor halucinogene ale băuturii magice. Se ştie, de asemenea, că vracii şi fachirii indieni cunoşteau o băutură secretă care provoca euforie, precum şi rezistenţă la cele mai atroce dureri. Astfel de băuturi erau date îndeosebi celor ce urmau să fie arşi pe rug, în cadrul sacrificiilor rituale, dar şi bolnavilor de cancer şi răniţilor. Secretul acestor băuturi s-a pierdut spre sfîrşitul secolului al XIX-lea. Un călător englez a mai putut fi martor ocular al unui sacrificiu ritual petrecut în anul 1822, în care victima barbarului ceremonial, după ce înghiţise conţinutul cupei sacre, a căzut într-o stare de completă insensibilitate psihică. Ochii celei destinate jertfei erau larg deschişi şi ea răspundea maşinal întrebărilor reprezentantului autorităţilor privind dorinţa de a se lăsa victimă ceremonialului arderii de vie. Cînd s-a urcat, singură, pe rugul sacru, femeia prezenta toate simptomele narcotizării, iar cînd a fost devastată de flăcări nu a putut să scoată nici măcar un geamăt.

Indienii au făcut dintotdeauna uz de băuturi cu efect narcotic sau, dimpotrivă, euforic. Se cunoştea reţeta unui ceai preparat din frunze de Datura stramonium, care producea o stare de apatie, timp de douăzeci şi patru de ore. Băutura era administrată fetelor vîndute ca soţii, care se opuneau bărbatului. Halucinogene utilizau şi chinezii, geto-dacii, sciţii, semiţii, amerindienii. La mesopotamieni, vracii făceau pentru cei avuţi o băutură producătoare de somn cu vise plăcute. Acelaşi preparat era cunoscut şi la chinezi. Pentru trezirea celui care folosea băutura onirică, vrăjitorii mesopotamieni utilizau parfumuri tari, în timp ce chinezii introduceau în apă picioarele adormitului. Şi cronicile ebraice vorbesc despre o licoare conţinînd smirnă cu calitatea de a diminua simţurile. Aceasta era dată celor condamnaţi la supliciul pe cruce. Exista şi o altă băutură cu efect narcotic ce se înghiţea de către bolnavii cu dureri mari sau de cei agitaţi. Diodor din Sicilia şi Pliniu cel Bătrîn menţionează diferite reţete „miraculoase" cunoscute la vremea lor. Unele provocau aşa-zisul delir pythic, adică rostirea de fraze cu sens profetic, altele determinau la cei bănuiţi de

crime un somn agitat, în decursul căruia îşi destăinuiau faptele.

O substanţă bizară cunoşteau indienii americani din tribul Nadoessis, ea fiind dată de vrăjitor fiecărui nou membru al sfatului colectivităţii tribale, în cadrul unei ceremonii rituale. Băutura făcea ca individul să intre în convulsii violente, după care rămînea nemişcat, aparent mort, stare care putea continua şi două zile. Un antidrog determina trezirea celui adormit. Animalul visat în cursul ciudatei experienţe era luat drept păzitor şi sfătuitor al noului ales care, de altfel, adopta şi numele acestuia.

În general, produsele de bază ale vrăjitorilor erau obţinute din plante.

Opiul (greceşte opion „suc"), obţinut prin uscarea lentă a latexului din capsulele necoapte ale unor specii de mac, constituia o materie primă frecventă a preparatelor vrăjitoreşti, a cărui folosire era cunoscută din cele mai vechi timpuri, menţionată, de altfel, de Homer, Herodot şi Hipocrat. Există o serie de povestiri mitologice care leagă sucul sacru de figura lui Morpheus, zeul viselor, unul din cei o mie de fii ai lui Hypnus, zeul somnului. La romani mai răspîndită era legenda privind ajutorul dat zeiţei grîului şi a recoltelor, Ceres, de către zeul viselor, care — văzînd cît era de îndurerată, datorită pierderii fiicei sale — a adus pe lume macul, preparînd din el o băutură magică, pentru a calma biata mamă ce-şi plîngea copila. În India şi China opiul era consumat sub formă naturală, apoi ca pudră, poţiune, praf de fumigat, combinat cu diferite substanţe, în ceaiuri de plante aromate, în compoziţii care puteau da stări de dulci reverii sau de calm, ori — dimpotrivă — de furie demenţială şi ameţeli îngrozitoare.

Măselariţa, plantă din familia solanaceelor, cu flori galbene, supranumită „nebunariţă", era denumită în vechime „iarba lui Apollo". Vrăjitorii utilizau frecvent măselariţa pentru a prepara extracte cu concentraţii diferite. Picurate în mîncare sau băutură, acestea provocau celor ce le înghiţeau stări vecine cu nebunia, rîs sardonic, furii îngrozitoare, somn cu coşmare. Îndeobşte, extractele vrăjitoreşti din măselariţă se strecurau în cupele celor împotriva cărora se urmărea o răzbunare, dar nu cu efect mortal.

Mătrăguna este planta cu cele mai largi utilizări în practicile magice şi vrăjitoreşti. Decoctul şi extractul de mătrăgună, în anumite doze, au acţiune antispastică şi se-

dativă. În concentrații diferite, preparatele realizate au efecte adesea contrare. De exemplu, în anumite dozaje, tinctura de mătrăgună diminuează considerabil circulația sangvină, iar în doze puternice, dimpotrivă, accelerează pulsul, provoacă delir, spasme și chiar moartea. Extractul de mătrăgună, aplicat pe o rană, duce la adormirea imediată a individului, picurat în ochi, provoacă dublarea imaginilor. Aceași mătrăgună, combinată cu alte plante, putea să provoace somnul adînc sau stări letargice. În magia geto-dacilor mătrăguna juca un rol important. Credințe și obiceiuri vechi românești conturează imaginea unui ritual al acestei plante, al cărui înțeles deplin nu a fost elucidat.

Haşişul este un preparat obținut din vîrfurile înflorite ale exemplarelor femele de cînepă indiană. Vracii, vrăjitorii cultivau special planta, făcînd din ea băuturi cu efect calmant. Tot din cînepă, în amestec cu mosc, ambră și esență de iasomie, ei realizau afrodisiace. În combinație cu alte plante, hașișul determina stări de catalepsie. Praful de hașiș, pus în vin, dădea stări de beție plăcută și logoree. De acea, cupe cu asemenea amestecuri făcute în ascuns erau oferite solilor sau persoanelor suspectate de infidelitate, pentru ca vorbăria lor, de nestăpînit, să fie folosită de cei interesați.

Laurul, plantă socotită nobilă în antichitatea greco-romană, cu frunzele sale fiind împodobiți zeii, preoții și învingătorii, avea rezervat în rețetele magice obișnuite pe continentul european același rol pe care îl deținea opiul în Asia. Proprietățile frunzelor de laur nu erau totuși străine asiaticilor. În mod special, din frunzele de laur — uscate și pisate — se obținea o pudră care, prizată, băută împreună cu vin sau pusă pe o rană, chiar superficială, dădea diferite efecte : reverii, somn adînc, apatie pronunțată, dar și euforie stranie, rîs demential, delir furios, letargie, moarte. Se spune că femeile romane făceau uneori uz de tincturi cu laur pentru a scăpa de insistențele incomode ale soților, strecurîndu-le în băutură cîteva picături de asemenea preparate vrăjitorești, astfel încît aceștia adormeau repede, după o scurtă criză de rîs. Un procedeu similar utilizau baiaderele* numai că acestea recurgeau la tinctura de laur pentru a jefui cîte un imprudent. În mod cert, proprietățile laurului erau cunoscute de daco-romani,

* Dansatoare indiene.

însuși denumirea laur provenind din limba latină. Folclorul românesc păstrează o serie de expresii elocvente ca, de pildă, „Am (sau nu) mîncat laur (i)", cu sensul de a respinge sau nu o acuzație, un îndemn ; sau „A culege lauri" — adică a deveni renumit ; ori „S-a culcat pe lauri" — delăsare etc. Laurul era folosit într-o serie de rețete străvechi daco-romane, moștenite de vracii din țările române, care le-au păstrat în uz, prin tradiție, în medicina populară.

Mandragora este o plantă despre ale cărei virtuți au vorbit mult unii scriitori vechi, deși se pare că ei au depus multă imaginație în afirmații. Teofrast și Pliniu cel Bătrîn au dat detalii puerile privitoare la mandragoră și efectele băuturilor preparate din aceasta. Oricum, însă, fierturile din rădăcină de mandragora se apropiau calitativ de cele din măselariță, provocînd apatie, somnolență, amețeli și halucinații. Se dădeau fierturi de mandragoră pentru a domoli pe cei agitați sau, în alte doze, spre a revitaliza pe cei slăbiți.

Cucuta, plantă devenită celebră prin moartea lui Socrate, intra în compoziția băuturilor narcotice, stupefiante, precum și a celor mortale. Scrieri antice menționează ca reputați în prepararea otrăvurilor din cucută pe Tharasias din Mantinesa și pe Alexias. Într-atît de rafinată era băutura făcută de aceștia încît nu lăsa a bănui că persoana moartă fusese în realitate otrăvită cu mult timp înainte.

Șofranul, plantă erbacee, cu flori violet-deschis, originară din Asia, era larg răspîndit, avînd o mare întrebuințare la prepararea și colorarea alimentelor. Exista obiceiul ca, în timpul ospețelor, să fie arse frunze de șofran pe table încinse, mirosul plăcut îmbiind la mîncare, băutură și conversații. Luat în doze mari, sucul de șofran provoca o stare de euforie maladivă și chiar moartea.

Boglari (gălbenele), plantă veninoasă erbacee cu flori mici, galbene, care crește în mlaștini și locuri mocirloase, era folosită în fierturi ce provocau stări bizare, vecine cu nebunia, rîs sardonic și moartea.

Laptele cucului este o plantă care conține un suc lăptos, caustic, otrăvitor. Adăugat în fierturi se obțineau otrăvuri cu efect lent. Persoana intoxicată acuza dureri violente de cap, amețeli, cădea la pat și murea, fără a da nici un semn de otrăvire. Desigur, numărul extractelor vegetale era cu mult mai numeros, paleta vrăjitorilor fiind foarte

largă. La acestea se adăugau substanțe minerale sau de origine animală.

Toate beneficiile secretelor magice reveneau în primul rînd celor care le preparau, interesul lor fiind de a restrînge concurența.

Un alt secret vrăjitoresc îl constituiau *substanțele contra animalelor sălbatice*. Literatura antică abundă în povestiri privitoare la „puterea" unor oameni — îndeosebi vrăjitori și taumaturgi de a îmblînzi animale sălbatice cu mijloace miraculoase, după dorința, nevoile și capriciile lor. Printre aceste procedee, așa cum sînt ele sugerate de către diferiți scriitori, inclusiv de către Homer, ar fi fost alimentele și băuturile narcotice, muzica, substanțele puternic mirositoare, hipnotismul (fascinația), precum și diversele manevre care inspirau frica și teroarea.

Istoriile unor personaje posedînd „arta" îmblînzirii animalelor sălbatice sînt de natură să arate credințe superstițioase, dar și modul în care, realmente, unii vrăjitori își exercitau cunoștințele în dorința de a-și impresiona semenii, făcîndu-i să creadă că posedau puteri supraomenești.

Unele metode antice vrăjitorești de îmblînzire a animalelor sînt folosite și astăzi. De pildă, dresorii pun în apa de băut și în hrana fiarelor substanțe narcotice, preparate anume, potrivit unor doze prestabilite, care nu reduc total prin efectul lor reacțiile fiarelor, ci doar le atenuează, permițînd apropierea nestingherită de ele. Scriitorii antici vorbesc despre faptul că anumiți vrăjitori și ghicitori obișnuiau să țină în sandalele lor sau între degetele de la picioare frunze de odolean sau cătușnică, al căror miros atrăgea cîinii și pisicile, putînd fi văzute, astfel, asemenea personaje urmate cu docilitate de o mulțime de animale, cîini și pisici la un loc, într-o procesiune bizară, care uimea privitorii, mărind, în același timp, faima vrăjitorului respectiv. Vînătorii care voiau să atragă lupii, vulpile și alte animale, puneau pe ei o cămașă impregnată cu un miros deosebit. Pausanias (secolul II e.n.) nota în *Descrierea Eladei* că acest parfum aparte era conferit de sucul unor plante cu denumiri ciudate, din familia valerianaceelor. Tot el credea că acesta era și secretul acelor muritori, favoriți ai zeilor, care atrăgeau în jurul lor lei și tigri fioroși, fără ca sălbăticiunile să le facă vreun rău. Probabil, acest procedeu era cunoscut și de către unii dintre creștinii pe care romanii îi aruncau în groapa cu lei, fiind con-

damnați la moarte, dar care, spre surprinderea mulțimii, dornică de spectacole sîngeroase, rămîneau nevătămați, fiarele comportîndu-se docil. Scrieri vechi, referindu-se la astfel de odorante, arată că ele conțineau extrase din nard (Nardostachys Jatamansi) și coacăz, precum și uleiuri parfumate. Animalele copleșite de miros nu îndrăzneau să se apropie. Galen pretindea că, nu o dată, vrăjitorii și vracii au salvat viața unor nenorociți condamnați a fi devorați de lei ungîndu-le corpul cu grăsime alterată de elefant. Mirosul fetid al acestei unsori alunga și cele mai feroce animale. Tertullian menționează același procedeu folosit de îmblînzitorii de animale. Firmus din Alexandria înnota nestingherit în apele Nilului printre crocodili, fără a fi atins de aceștia pentru că se ungea în prealabil cu aceeași grăsime fetidă. În fine, amerindienii mexicani își frecau pielea înainte de a pleca la drum prin junglă cu o pomadă atît de puternic mirositoare, încît alunga reptilele și carnasierele cele mai înfometate. Probabil cu astfel de substanțe își apărau vrăjitorii trupul de atacul șerpilor veninoși pe care îi mînuiau fără teamă, în fața curioșilor încremeniți de curajul acestor oameni, considerați a fi posesorii unor puteri supranaturale. Aristotel și Pliniu cel Bătrîn indică mai multe plante al căror miros are proprietatea de a amorți reptilele.

Vrăjitorii și vracii erau chemați, datorită faimei lor de îmblînzitori de șerpi, să descopere ascunzișurile reptilelor veninoase. Ei cunoșteau și antidoturi pentru mușcăturile șerpilor.

O poziție aparte în categoria preparatelor vrăjitorești o constituie *filtrele*. În concepția magiei antice, filtrele erau acele produse menite să dezlănțuie pasiuni, să stîrnească dragostea cuiva față de altcineva. Mitologia greacă a făcut celebru efectul filtrului lui Nessus *, folosit de Deianira pentru a-l aduce înapoi în brațele sale pe Heracles. Ea îmbibase cămașa soțului ei, care o părăsise (îndrăgostit fiind de Iole, fiica regelui Eurytus), cu lichidul fermecat, sperînd că, îmbrăcînd-o, acesta va reveni la vechile sale sentimente. Dar filtrul era în realitate o teribilă substanță ucigătoare. De îndată ce a pus pe el veșmîntul, Heracles a luat foc. În zadar a încercat să-și scoată cămașa, flăcările mistuitoare i-au ajuns pînă la oase.

Regăsim aici, ca într-o veritabilă fabulă, avertismentul dat acelora care se simțeau tentați să utilizeze aseme-

* Centaur în mitologia greacă, ucis de Heracles.

nea mijloace vrăjitorești. De altfel, antichitatea furnizează numeroase exemple tragice, rezultate ale folosirii diferitelor filtre de iubire. Voluptosul Lucullus, de pildă, și-a găsit sfîrșitul bînd un filtru preparat de sclava lui, Lesbina. Poetul Lucrețiu, de asemenea, a murit otrăvit, datorită unui filtru strecurat în băutură de către Lucilia, metresa sa. Împăratul Caligula era continuu intoxicat cu afrodisiace de Caesonia. Faustina, soția împăratului Marcus-Aurelius, îndrăgostită nebunește de un gladiator, amenința prin purtarea ei nesăbuită să știrbească demnitatea augustului consort. Un consiliu de vraci, preoți, astrologi și medici, întrunit din voința împăratului, a recomandat a se da infidelei un asemenea filtru, pe care Faustina l-a băut și s-a vindecat de pasiunea ei nebunească. Aceasta este versiunea oficială, care circula pe atunci. În realitate, ea rămăsese fără obiectul amorului său. Este singurul caz menționat în scrierile antice, în care o persoană scapă teafără după ce a folosit un filtru.

Periculozitatea filtrelor este explicabilă, ea rezultînd din materiile utilizate de vrăjitori pentru realizarea lor, printre care sucuri de mandragoră, laptele-cucului, lobodă puturoasă și alte plante toxice, mosc, ambră, borax, praf de insecte uscate etc.

Filtrele erau vîndute clienților de către vrăjitori sub formă de lichide, unguente, pomezi, prafuri și substanțe odorizante. În prepararea filtrelor antice își au originea parfumurile moderne. Odinioară folosite de femei pentru mărirea puterii lor de atracție față de un anumit bărbat, produsele respective și-au pierdut cu timpul sensul inițial, devenind un element component al cosmeticii. Se pare că filtrul-parfum din antichitate exala un miros mai fin, mai plăcut decît produsele cosmetice actuale. Uzul acestora era într-atît de răspîndit în Imperiul roman, încît primii creștini considerau imoral pentru femeile lor folosirea odorizantelor. Filosoful Seneca dojenea femeile din Roma care încercau să atragă bărbații prin utilizarea parfumurilor de ambră și mosc.

Formulele de filtre abundă în cărțile de magie și tratatele medicale din evul mediu, pînă către secolul al XVIII-lea, cînd — prin dezvoltarea cunoașterii științifice — practicarea unor asemenea mijloace pierde din intensitate, rămînînd doar în uzul păturilor ignorante și al șarlatanilor de bîlci.

Filtrele au fost utilizate în trecut și în țările române, existînd o seamă de mărturii scrise în acest sens. Vechimea practicii este enormă, ea fiind ilustrată de conținutul diferitelor formule de dezlegare a vrăjilor care au circulat pînă spre începutul actualului secol în toate regiunile țării.

Iată, de pildă, o formulă, odinioară de mare circulație în Cîmpia Dunării și zonele premontane : „Du-te la omul meu ce mi-e dat... Și cu foc îl îmbracă... Și cu foc îl cuprinde. Foc pe gura cămășii îi bagă și la inimă îi așează...“ Indiferent de coloratura folclorică, de alterarea în timp a zicerii magice, se poate surprinde aici un ecou al mitului morții lui Heracles, al acțiunii îngrozitoare a filtrului lui Nessus, a acelei cămăși date cu o unsoare vrăjită, care i-a ars trupul.

Unele practici magice românești din secolele XVIII și XIX, vădit influențate de procedee străine, se înfățișează în formule ce frizează hilarul. Astfel, diferite vrăjitoare preparau așa-zise „cerneluri de dragoste“, în concepția că orice înscris cu un asemenea lichid, citit de persoana în cauză, trebuia să-i atragă simpatia cuiva.

Oricum, acest stadiu indică degradarea totală a magiei negre, ceea ce va atrage inerent sancționarea practicilor vrăjitorești prin refuzul masiv social.

Asemănătoare filtrelor erau *afrodisiacele*, preparate de vrăjitori pentru a reînvia simțurile și iubirea cuiva. Aceiași vrăjitori aveau rețete și pentru băuturi capabile să stingă ardoarea dragostei, făcînd indiferent pe cel căruia i se strecura în alimente un asemenea produs, conținînd extracte de ierburi narcotice, cucută, mac, nufăr etc.

Dar aceste rețete vrăjitorești nu erau nimic în comparație cu produsele secrete ale unor magicieni, menite a constitui arme de răzbunare. Astfel de personaje, căutate și bine plătite, fabricau lichidele sau prafurile lor în fața clientului, executînd un ritual înfricoșător, presărat cu formule magice și cuvinte de neînțeles. Herodot, Synesius, alți istorici celebri au scris despre credințele diferitelor popoare în asemenea vrăji. Romanii înșiși erau convinși că vrăjitorii pot determina sterilitatea, impotența sexuală precum și norocul cuiva în dragoste, căsătorie sau o acțiune oarecare. Nero se credea el însuși victima unei astfel de vrăji.

Potrivit superstiţiilor, formula cea mai simplă şi mai eficace de apărare împotriva farmecelor, blestemelor, bolilor, tuturor relelor care pot fi produse de către un inamic, prin mijlocirea vrăjitorilor, o constituie purtarea de *talismane*. Cuvîntul talisman provine din chaldeeanul „tilsmen", care desemnează un obiect, o formulă, un cuvînt, posedînd virtuţi magice. Dar originea talismanului trebuie căutată în credinţe magice primitive. Talismanele constau, în general, din grafii făcute pe diferite materiale — semne, litere, cuvinte, formule, fraze. Împăturite, uneori împreună cu un dinte, o mică ghiară, un cioc de pasăre, un smoc de păr etc., talismanele erau cusute în căptuşeala hainelor, ţinute în buzunar sau în punga cu bani, permanent şi neştiut de nimeni în afara purtătorului.

La talisman acţionează magia cuvîntului scris, a cărui fascinaţie creează în mintea purtătorului o anumită stare psihică, mergînd, prin autosugestie, pînă la euforie. Este o stare falsă de putere, care se poate prăbuşi oricînd, cu consecinţe dramatice, în cazul pierderii accidentale a talismanului sau a încrederii în forţa lui magică.

Din primele secole ale erei noastre pînă spre veacul al XIV-lea, sub influenţa creştinismului, capătă valoare magică o serie de cuvinte, a căror scriere pe o bucăţică de mătase, pînză, pergament sau alt material produceau, potrivit credinţei timpului, efecte miraculoase. Printre acestea erau termenii „Sabaoth", „Adonai", „Abraham", „Isaac" şi „Iacob". Numele celor trei magi Gaspar, Melchior şi Balthazar se credea că producea liniştirea epilepticilor. Formula neinteligibilă „Malathraon + Caladafon + Coroban + Sabaoth + Barboroth" apăra de... pestă ; alta scrisă cu cerneală roşie, alcătuită din nouă cuvinte „Izoni, Kirism, Kezeza, Fozze, Kudder, Hax, Pax, Max, Adimoax" ţinea departe... sabia ; „Ibel + Chabel + Nabel + Rebel" împiedica incendiile ca şi producerea de arsuri pe corp etc.

Formulele magice de talisman existente din evul mediu pînă în epoca modernă s-au inspirat din tradiţia egipteană antică şi din procedeele arabe. Un talisman foarte la modă în Europa, începînd cu secolul al X-lea, era acela format din literele cuvîntului magic de origine arabă „Aldabaran". Termenul era scris în prealabil pe pergament în rînduri suprapuse, fiecare linie pierzînd ultima literă, astfel încît se forma un triunghi alcătuit din cuvintele Aldabaran-Aldabara-Aldabar-Aldaba-Aldab-Alda-Ald-Al-A, după care jocul reîncepea invers : A-Al-Ald şi aşa

mai departe. Cuvintele astfel formate se citeau la urechea bolnavilor, pronunţîndu-se din ce în ce mai încet, pînă la o şoaptă uşoară, cînd se ajungea la vocala „a", apoi din ce în ce mai tare, spre a sfîrşi prin „Aldabaran" aproape strigat. Pergamentul pe care se afla cuvîntul magic era permanent purtat de bolnav. Talismanul trecea drept panaceu, fiind folosit de toate categoriile sociale.

O imitaţie a talismanului arab „Aldabaran" a fost celebrul „Abracadabra", alcătuit prin abrevierea cuvintelor ebraice Ab (tată), Ben (fiu) şi Ruah a Cadish (Sfîntul Duh) de către magicianul Basilides. Abracadabra era utilizat îndeosebi împotriva durerilor de cap şi de dinţi, în aceeaşi manieră ca şi Aldabaran, fiind repetat zilnic de şapte sau nouă ori. Dar, spre deosebire de acesta, el nu putea fi folosit decît de o persoană iniţiată în magie, singura considerată capabilă să insufle forţă cuvintelor respective. Termenul „abracadabra" a intrat mai tîrziu în vocabularul scamatorilor, iar în diferite limbi a generat cuvîntul abracadabrant, cu sensul de „ciudat, extraordinar". Sigur, „inovaţia" talismanelor de către magicieni conţine intenţia lor de a-şi asigura monopol în comercializarea acestor obiecte, negoţ simplu şi rentabil, păzit de asaltul intruşilor.

Maladia talismanelor s-a răspîndit în întreaga Europă apoi în America. Textul capătă o faţetă religioasă, o dată cu tetragramele care vor înlocui vechile formule. Epidemia a cuprins şi colectivităţile, mai ales rurale, care se doreau ocrotite de cîte un talisman. Tot un fel de talisman pot fi socotite şi „indulgenţele", acte de iertare a păcatelor acordate credincioşilor catolici de către papă, prin intermediul clerului, în schimbul unei sume de bani.

În forme mai recente, talismanele grafice au fost folosite în orice ocazii. O carte de magie editată la Iaşi la sfîrşitul secolului trecut evidenţiază complicarea artificială a ritualului alcătuirii unui astfel de obiect iluzoriu. Fiecare rînd trebuia scris numai înainte de răsăritul soarelui, operaţia durînd tot atîtea zile cîte linii cuprindea tetragrama. Sigur, maniera avea rolul de a mări autosugestia, cu atît mai mult cu cît cel ce recurgea la scrierea talismanului era sfătuit să se gîndească de două ori pe zi la obiectul respectiv, spunîndu-şi cu glas tare : „voi reuşi", „voi cîştiga" etc. Mai mult, pe aceeaşi hîrtie se notau numele purtătorului talismanului, datele biografice esenţiale şi numărul persoanelor care alcătuiau familia.

Talismanele sînt astăzi aproape uitate.

Amuletele, spre deosebire de talismane, se foloseau ca niște mici obiecte cu puteri magice. Miniaturi de animale, insecte, flori etc. Erau purtate îndeobște la gît sau la brîu, fără ca purtătorul să facă din aceasta vreun secret. Amuletele capătă o deosebită răspîndire în secolele XV—XVII, cînd superstițiile privind acțiunile diavolilor iau o amploare extraordinară. „Epidemia" amuletelor atinge, la un moment dat, toate clasele, toate categoriile sociale, indiferent dacă purtătorii acestor mici obiecte erau ignoranți sau oameni cu carte. Se vindeau amulete pentru orice — fericire, contra nefericirii, a bolilor, fecunditate, prosperitate. Amuletele ajung, pînă la urmă, în serviciul unor familii întregi, cele nobiliare înscriindu-le pe blazonul * lor. Orașele procedează la fel. De pildă, metropola Bizanțului, Constantinopole, a avut pînă la căderea sa (anul 1453) ca amuletă apărătoare de insecte și reptile, un șarpe de bronz cu ochi de rubin. Orașul spaniol Toledo dispunea de o amuletă sub formă de clopot, care îl apăra de... țînțari. O muscă de aur cu aripi de diamant era în serviciul orașului medieval Neapole, apărîndu-l de boli. Amulete șerpi sau șoareci erau ținute de parizienii secolului al XV-lea ca pavăză contra incendiilor.

Amuletă putea fi nu neapărat un obiect special prelucrat, ci și o ghiară, un cioc, un organ oarecare de pasăre uscat la soare sau la foc, fragmente de os etc., fiecare avînd o anumită semnificație. Biserica nu numai că nu a intervenit în acest iureș, ci și-a însușit ideea, luînd din arsenalul vrăjitoresc amuletele și amplificînd superstiția aducătoare de profituri. Călugării, mai ales, încep să cutreiere localitățile vînzînd tot felul de amulete sfințite, moaște, așchii din crucea lui Christos, așchii din clavicula lui Solomon și alte asemenea obiecte, ca și medalioane gravate cu chipuri de sfinți, cărora li se atribuiau puteri miraculoase. Cu timpul, amuletele au mărit credința în sfinții-patroni de localități și profesiuni.

Utilizarea amuletelor a continuat să persiste de-a lungul timpului, sub diferite forme, pînă astăzi. Există, desigur, persoane credule, care poartă asemenea obiecte, încredințate de puterile magice ale acestora. Dar cei mai mulți nu acordă importanță conținutului ocult al unui medalion oarecare, ci aspectelor sale de natură pur este-

* Emblemă aplicată pe sigilii, steaguri, haine, alte diferite obiecte.

tică. În fine, mascotele moderne au și ele originea tot în același spațiu străvechi al superstiției obiectelor purtătoare de noroc.

Inelele, pietrele prețioase și semiprețioase au avut, de asemenea, în vechile concepții, forțe magice, care au contribuit mult la fantezia astrologilor, care făceau apropieri între metale și roci cu diferite planete ale sistemului solar. Inelele erau ele însele gravate cu semnul planetei, sau aveau o piatră care reprezenta corpul astral respectiv socotit cu puteri magice. De pildă, Soarele, favorabil vieții lungi și plină de succese, era întruchipat printr-o verighetă sau un inel de aur cu piatră de culoare roșu închis, purtat de tinerii căsătoriți. Luna, corpul ceresc atribuit gîndurilor senine, își trimitea puterea printr-un inel de argint cu safir ; Jupiter, planeta puterii, era reprezentată de un inel de cositor cu topaz ; Marte, simbolizînd războiul, era insinuată în inelele de fier cu rubin, purtate în special de militari ; Venus, planeta dragostei, era închipuită în inele de aramă cu smarald, iar Saturn, favorabil bătrînilor și bolnavilor, în inele de plumb cu granate.

Focurile magice, diferit colorate, ce ard cu sau fără zgomot, în aer, pe pămînt, în apă și pe apă erau, de asemenea, un secret al vrăjitorilor. „Focurile grecești" *, „focurile bengale" **, alte produse, unele destul de asemănătoare cu praful de pușcă de mai tîrziu, fosforul, au fost folosite în ceremoniile de inițiere la indieni, egipteni și greci pentru a impresiona neofiții și a le impune respect și teamă față de hierofanți.

Vrăjitorii și colegiile sacerdotale se constituiau ca depozitari ai secretelor pentru producerea de pietre care aruncau flăcări cînd erau stropite cu apă, ai substanțelor care ardeau în apă sau bubuiau în aer. Ploi de scîntei, dragoni de foc, alte forme incandescente, produse după formule secrete, aveau rostul de a impresiona mulțimea care trebuia să vadă în aceste jocuri banale de artificii, cum le cunoaștem noi astăzi, manifestări ale voinței puterilor supranaturale.

Primul care se pare că a uzat de asemenea trucuri pirotehnice a fost profetul persan Zarathustra, fondatorul zoroastrismului. Acesta apărea, în cadrul solemnităților nocturne, încins cu un brîu de flăcări care nu-i frigea pe

* Efectul unui produs incendiar antic.

** Joc de artificii răspîndind lumini feerice de diferite culori, care se sting repede, originar din India.

acei ce-l atingeau. De un procedeu similar uzau, pentru a înmărmuri privitorii, rabinii cabaliști, care se prezentau în public avînd pe frunte sau în jurul capului o banderolă de flăcări, pretinzînd că posedă lumina divină. Din acest truc se trage simbolica aureolă care împodobește figura sfinților creștini. La Roma, în cea de a doua jumătate a secolului I e.n., Simon-Magul, uzînd de practici vrăjitorești, ieșea noaptea în adunări publice avînd pe umeri o pelerină luminoasă. În sfîrșit, spre a încheia exemplele, se pot cita taumaturgii egipteni care scriau pe zidurile templelor texte sacre ce apăreau noaptea luminate. Bineînțeles, în toate aceste manifestări, se poate recunoaște astăzi cu destulă ușurință efectul fosforului extras prin procedee simple din oase sau din precipitat de fosfat de plumb. Vrăjitorii indieni cunoșteau secretul producerii unor pietre inflamabile. Pausanias spune că aceștia mai dispuneau de un alt procedeu magic : o cenușe gălbuie care se aprindea singură în timp ce se rosteau diferite formule. Indubitabil, cenușa menționată de Pausanias era o compoziție inflamabilă de sulf și fosfor, dar acest lucru se știe abia astăzi. Pentru masa ignorantă de acum două mii de ani, fenomenul nu putea fi socotit decît o dovadă a prezenței forțelor supranaturale.

Dintre materialele incendiare cele mai spectaculoase erau piroforii, substanțe care se aprindeau prin simplul contact cu aerul. Din antichitate se cunosc o mulțime de tipuri de pirofori în compoziția cărora intrau țiței, rășini, bitum și uleiuri grase. Piroforii au intrat în uzul vrăjitorilor și taumaturgilor * indieni, chinezi, asirieni, egipteni, greco-romani. Vedele indienilor, cărțile sfinte ale evreilor, mitologia grecilor, alte opere ale antichității sînt presărate cu evenimente aparent miraculoase, dar care — în fapt — erau simple efecte ale practicii pirotehnice a magicienilor și preoților, care stîrneau stupoarea celor neinițiați.

Explozibilele intrau și ele în recuzita magică. Herodot vorbește despre anumite sacrificii efectuate după un ritual în care rugul se prăbușea brusc, în zgomot, cuprinzînd imediat în flăcări victima. Indienii se pare că aveau cunoștință despre asemenea materiale, înaintea chinezilor și perșilor. Un comentariu din *Vede* atribuie inventarea explozibilului zeului Wiswacharma. În orice caz, magii

* În concepțiile religioase, persoană înzestrată cu capacitatea supranaturală de a face minuni.

indieni știau să prepare salpetrul. Arta realizării materialelor explozibile a ajuns la egipteni probabil prin intermediul chaldeenilor și, de la aceștia, a trecut la greci. În scrierile vechi sînt menționate, adesea, fapte excepționale, puse sub semnul forțelor supranaturale care — în fond — nu sînt altceva decît accidente provocate de explozia unor depozite de materiale pirotehnice și explozibile. De pildă, Pausanias vorbește despre explozii violente care au zguduit munții de la Delphi. În *Vechiul Testament*, ca și în literatura chineză antică, sînt descrise, de asemenea, explozii teribile.

*

Decăderea magiei negre mai întîi în sfera superstițiilor, apoi respingerea ei socială demonstrează viu modul constant și ferm în care dezvoltarea societății, a științei și civilizației poate opera asupra concepțiilor. Zoomitologia, credințele privitoare la demonism în general, ritualurile, tehnicile practicate de vrăjitori, întregul arsenal straniu utilizat de aceștia par omului modern incredibile prin încărcătura lor de aberații izvorîte din ignoranță și obscurantism. Caracterul primitiv, inuman, antisocial al magiei negre, condamnat încă din antichitate de către oamenii lucizi este evident. Toate superstițiile care decurg din aceasta nu pot aduce, așa cum scria anticul Lucrețiu, decît nenorociri, împingîndu-i pe oameni la fapte nesăbuite care coboară demnitatea.

IV.

De la magie la știință

1. Astrologia sau ghicitul în stele

În eforturile lor de a găsi cele mai bune căi pentru măsurarea timpului, observatorii antici au remarcat că Soarele parcurge într-un an un drum imaginar, pornind dintr-un punct, pentru a se reîntoarce în același loc. De-a lungul acestui traseu ei au găsit douăsprezece grupuri de stele, pe care le-au delimitat în mod artificial în douăsprezece etape, egal distanțate, astfel încît acestea să corespundă lunilor anului. Fiecare din constelații având „casa" sa a primit un nume într-o succesiune eșalonată de la echinocțiul de primăvară în continuare și anume : Berbecul, Taurul, Gemenii, Cancerul (Racul), Leul, Fecioara, Balanța, Scorpionul, Săgetătorul, Capricornul, Vărsătorul și Peștii.

Denumirile respective — în majoritate din antichitate — au fost explicate ipotetic în decursul timpului, începînd cu scriitorii antici. Ele au fost puse pe seama preocupărilor omenești pentru fenomenele atmosferice, ale vieții vegetale și animale, ca și a influențelor mitico-religioase. Mai probabil avem de-a face cu un simbolism, cu o prelungire pe plan cosmic a totemismului, a concepțiilor magice străvechi. Sigur că autorii anonimi ai denumirilor erau dominați de concepții magice, dar ei aveau în vedere o anumită formă a magiei, anume aceea legată de fertilitatea cîmpului și a vitelor. De altfel, așa se și poate explica de ce ordinea constelațiilor decurge în funcție de evenimentele agricole, corespunzînd ieșitu-

lui la păşune a animalelor, declanşării aratului şi semănatului, efectuării lucrărilor la cîmp, „înfrăţirii grîului". Cel puţin aceasta sugerează „Berbecul", „Taurul" şi „Gemenii".

Acelaşi lucru se poate spune despre „Leul" şi „Balanţa", reprezentînd lunile de strîngere şi măsurare a recoltelor. În schimb, alte nume vin să arate perioade incerte sub raport meteorologic. „Capricornul", „Vărsătorul", „Peştii", „Fecioara", „Scorpionul" şi „Săgetătorul", de pildă, conţineau indicaţii de natură agrară, dar sugerau şi vremea mai rece, fapt care indică poate originea nordică a zodiacului grecesc. „Cancerul" (Racul) are valoare astronomică, arătînd trecerea în cea de a doua parte a anului cînd ziua începe să scadă (să dea înapoi).

Chaldeenii şi mai tîrziu egiptenii au utilizat şi ei majoritatea acestor denumiri de constelaţii. Cuvîntul zodiac, de origine greacă, sintetizînd drumul solar, imaginar, printre cele douăsprezece constelaţii, a avut însă o şansă şi mai bună, el perpetuîndu-se pînă astăzi în toate limbile moderne. De fapt, grecii, se poate spune cu destulă certitudine, au dat încărcături noi, ample, astrologiei şi zodiacului, cărora le-au conferit un caracter naţional. Simbolismul zodiilor este adaptat condiţiilor lor de habitat şi de credinţe. Astfel, „Berbecul" a fost pentru ei cel ce a dat „Lîna de aur" ; „Taurul" era Zeus travestit spre a o putea răpi pe naiva fecioară Europa ; „Gemenii" reprezintă Dioscurii, adică pe Castor şi Polux, fiii lui Zeus ; „Cancerul" (Racul) era crabul care l-a muşcat de picior pe Heracles pe cînd acesta se lupta cu hidra din Lerna ; „Leul" apare ca faimoasa bestie din Nemeea ; „Fecioara" ca nefericita Erigone, iubita zeului Dionysos, care s-a sinucis văzîndu-şi tatăl asasinat de nişte ciobani ; „Scorpionul" reprezenta vietatea veninoasă, care l-a ucis pe îndrăzneţul gigant Orion pentru cutezanţa lui de a se îndrăgosti de zeiţa-fecioară Artemis ; „Săgetătorul" era un centaur (fiinţe monstruoase, jumătate oameni şi jumătate cai) ; „Capricornul" îl înfăţişa pe zeul Pan, protector al turmelor şi păstorilor ; „Vărsătorul" îl reprezenta pe Deucalion, supravieţuitorul potopului, pe Ganymedes, paharnicul zeilor în Olympos sau pe Cecrops, primul rege al cetăţii Athena. Doar pentru „Peşti" nu s-a găsit corespondent în mitologia greacă, fiind consideraţi ca simple fiinţe venite din Eufrat.

Operînd astfel în continuare, grecii au ajuns să asocieze şi mai puternic zodiacul cu religia lor, introducînd în simbolistică marile divinităţi din Olimp.

Simbolismul zodiacal constituie, prin urmare, baza interpretărilor astrologice. Astrologii greci interpretau strict calităţile indicaţiilor zodiacului, după imaginea lor, pe care o puneau în directă legătură cu destinele umane.

Semnele zodiacului erau închipuite în cele mai diferite ipostaze : umane, animale, fecunde, sterile, întregi, compuse, în picioare, culcate, cu faţa întoarsă, de sex masculin sau de sex feminin, diurne, nocturne, duble, solide etc.

Cunoscînd aceste valori de divinaţie, astrologul putea să le combine şi să efectueze la infinit interpretările. Dar, în final, absolut toate portretele trasate de „psihologia astrologică" rămîneau în aceleaşi limite date de grafia zodiacului, ţinînd seama de caracterele generale ale fiinţei omeneşti, de aspiraţiile oricărui individ normal spre sănătate, mai bine, îndeplinirea dorinţelor şi fericire. Speranţele şi îndoielile erau astfel dozate încît să satisfacă psihicul păstrînd marja de credibilitate oferită de fiinţele imaginare ale zodiacului. Semnificativ pentru inconsistenţa astrologiei este faptul că ghicitorii în stele, preluînd denumirile diverselor constelaţii, apărute cîndva ca necesitate de memorare a hărţii cereşti în scopuri absolut practice, în special ale desfăşurării lucrărilor agricole, au ajuns să confere valori de divinaţie în funcţie de comportamentul cunoscut al vietăţilor cu care era desemnată o zodie sau alta.

Într-o manieră absolut intuitivă şi simplistă erau trecute în revistă toate aptitudinile, pasiunile, conformaţiile, calităţile şi defectele fizice cît şi morale omeneşti. Evident, apare limpede faptul că nu o constelaţie era cea care imprima prin cine ştie ce forţă enigmatică, prin cine ştie ce efluvii, caractere şi destine omeneşti indivizilor născuţi sub „semnul" unei zodii, ci omul acorda calităţi şi defecte omeneşti grupului amintit de stele în funcţie de grafia simbolică ce reprezenta o grupă sau alta a zodiacului. Procesul seamănă cu reflectarea într-o oglindă, aceasta din urmă reprezentînd constelaţia care transmite emitentului — adică omului — propria lui imagine psihică.

Iată de ce astrologia a fost şi va rămîne un simplu joc al speranţelor, fără conţinut real, o iluzie a stăpînirii destinului, o invenţie omenească lipsită de acoperire ştiinţifică. Desigur că asupra fiinţei omeneşti, ca parte a materiei, a Sistemului solar, privită bineînţeles la dimensiunile reale, acţionează forţele cosmice, ca de altfel asupra tuturor fiinţelor planetare. Dar în nici un caz aceste forţe — gravitaţie, radiaţii etc. — nu pot avea legături cît de mici cu ereditatea, cu instrucţia, cu mediul în care trăieşte unul sau altul, cu destinul uman, pe care fiecare individ şi-l clădeşte. Cine poate crede că toţi cei născuţi sub semnul Berbecului vor ajunge negustori de lînă ? Iar cei din Balanţa — avocaţi sau poliţişti ?

Tot atît de arbitrară apare şi astrologia „medicală" care repartizează diversele regiuni ale corpului omenesc după influenţele zodiacale. De exemplu, capul corespunde zodiei Berbecul, continuînd astfel cu toate celelalte părţi şi organe. În funcţie de caracteristicile semnelor zodiacale, astrologii-medici prescriau şi tratamentele, raportînd zodia bolnavului la cea a organului sau părţii de organism în suferinţă. Astfel, o durere la picioare va fi tratată într-un fel cînd ea este acuzată de un individ sub semnul Leul şi cu totul altfel la altul sub semnul Fecioara.

Acelaşi sistem era aplicat şi în geografia astrologică, suprafaţa planetei, aşa cum era ea cunoscută în antichitate, fiind zonată pe influenţe zodiacale. Toate popoarele aveau divinitatea protectoare corespunzătoare aştrilor şi planetelor observate de astrologi. Nimic mai arbitrar decît o asemenea delimitare, stabilită doar prin influenţe mitico-magice, istorice şi religioase. Oricum şi aici fiecare astrolog acţiona după propriul lui sistem. Unii, de exemplu, plasau Egiptul sub semnul Taurul, considerînd că ţara era înfloritoare din punct de vedere agricol, iar alţii sub zodia Vărsătorului, sub pretextul că acolo se revarsă cu regularitate apele Nilului. După diferiţi astrologi antici, Babilonul, considerat a fi cel mai mare oraş din lume, aparţinea, prin asociere, Berbecului, deoarece acesta se afla în fruntea semnelor zodiacale. Astrologii greco-romani vor pune sub semnul Balanţei uriaşa metropolă Roma deoarece de aici se împărţea şi se guverna lumea.

Continuînd o astfel de tehnică, astrologii au sfîrşit prin a acorda, absolut la orice, valori zodiacale : animalelor, vegetalelor, bolilor, fenomenelor atmosferice, culorilor, parfumurilor, sentimentelor, plăcerilor etc. Toate semnele zodiacale capătă, în viziunea astrologilor, virtuţi şi pasiuni omeneşti. Ele se urăsc sau se iubesc, se ajută sau, dimpotrivă, se încurcă una pe alta ; au temperamente,

căldură și răceală. Spre a descoperi mai ușor iluzoriile influențe dintre semnele zodiacale, astrologia a inventat un poligon, o formă geometrică în care sînt înscrise, urmînd anumite reguli, alte figuri : triunghi, pătrat, hexagon etc. Unghiurile rezultate din jocul acestor forme ofereau interpretări, asocieri, disocieri etc. În afara grupării poligonale, astrologia, îndeosebi cea greacă, menținea sistemul denumit *antisticia,* care folosea paralele perpendiculare ce uneau sau despărțeau semnele zodiacale. Antisticia era aplicată în special în medicina astrologică.

Cum tipurile omenești sînt infinite, ajungîndu-se, în cele din urmă, la concluzia că fiecare individ reprezintă o entitate, astrologia a încercat noi formule pentru a se apropia cît mai mult de psihologia umană. O astfel de încercare s-a făcut prin divizarea în continuare a cercului zodiacal inițial, care nu permitea decît o estimare grosieră a „influențelor astrale". Prima operație tehnică a fost introducerea așa-numitei diviziuni dodecatemori (fiecare zonă zodiacală era împărțită în douăsprezece grade).

Astrologia egipteană a atribuit fiecărui grad un anumit caracter, ba mai mult, a început să ia în considerație, în afara zodiacului, și alte constelații cerești. În schimb, grecii s-au ferit de această extindere, denumind sistemul egiptean „sfera barbară" sau myriogeneza. „Sfera barbară" a introdus în zodiac trei noi tipuri de „influențe astrale" și anume cele proprii fiecărui grad ; proprii constelației extra-zodiacale și proprii raportului stelar cu zodiacul.

Analizarea de către astrolog a „influențelor astrale" avea ca obiect ghicirea evenimentelor periculoase pentru colectivități : epidemii, inundații, cutremure și așa mai departe.

Evoluînd, astrologia va căpăta noi și noi tehnici. Apar astfel părțile zodiacale „pline", în opoziție cu altele „vide" (goale). Oricare semn zodiacal va primi în medie grupe regulate de părți pline și vide, fiecare cu nume propriu. Mai complicată va fi o altă distribuție, așa-zisă a sexelor pe fiecare treaptă zodiacală.

Ca rezultat, fiecare semn al zodiacului va ajunge să cuprindă o lume cu reverii și capricii, cu hazard, plenitudini și goliciuni, cu probleme specifice sexelor, cu bucurii și nefericiri, dominate de „influențele aștrilor". Fixate pe scara zodiacului, însă, toate aceste complicate scenarii, analizate lucid, comparativ, seamănă între ele, ca variațiuni pe o temă dată.

Pornind de la un simplu instrument pentru marcarea timpului, în scopuri prin excelență practice, zodiacul ajunge un fantastic aparat speculativ care va intra treptat și în sfera preocupărilor religioase. Căci, după ce stelele au fost simpli mesageri ai zeilor, cum credeau chaldeenii, acestea vor deveni ele însele zeități, urmînd același proces după care Socrate a reușit să subordoneze panteonul mitico-magic grecesc credinței în zeități. Fiecare constelație-zeitate își va căpăta acum legendele ei, romanul său de aventuri cerești și pămîntești, lunile anului derulîndu-se într-o succesiune de întîmplări cu tîlc omenesc și simboluri morale. Puterea, gloria și mîndria se aflau în Soare — Hyperion sau Apollo ; grația severă, imaginația visătoare în Lună — Artemis ; abilitatea puțin scrupuloasă în Mercur ; pasiunile tandre în Venus ; impetuozitatea și violența în Marte ; bunătatea liniștită în Jupiter ; calmul rece și tristețea în Saturn. Pe această cale, a astrologiei, observarea planetelor a intrat în atenția filosofilor și artiștilor, apoi în cea a matematicienilor și cu încetul în alte sfere ale cunoașterii. Aceeași fantezie astrologică, dar care nu friza șarlatania, ci mai mult naivitatea și lipsa de înțelegere a fenomenelor cosmice, va stimula medicina.

Născută deci în antichitate, astrologia va deveni în evul mediu și mai tîrziu o activitate curentă, practicanții ei, considerați profesioniști, ajungînd chiar să se grupeze în corporații. Astrologii se bucurau în societate de toată stima, fiind aureolați cu titlul de magiștri, primiți la curțile princiare și regale, consultați de personalități, bine remunerați și ocrotiți. În Europa evului mediu, astrologia trecea drept știință și artă. Se plătea astfel tribut prejudecăților epocii, lipsei de cunoaștere a tuturor fenomenelor naturii, dîndu-se gir unor idei fără suport material, divinației și în general superstiției. O sumedenie de indivizi, de ambele sexe, se ofereau să ghicească în stele, oricui, contra unei remunerații prestabilite. Clientela era numeroasă într-o societate ignorantă și credulă.

Dincolo de puzderia astrologilor de duzină, literatura menționează o serie de astrologi proeminenți, autori ai unor voluminoase tratate privind această artă himerică, printre care Regio-Montanus, Bonatus da Forli, Fuld, Nicolas Flamel, Albertus Magnus, Melanchthon, Camerarius, Cardano, Gauricus, Junctuinus, Ratzan, Michel Mayer, Van Helmont, Beker, Antoine Mezan de Mont-

luçon, Jean Carvin de Montauban, Argoli, Jacques Pons, P. Kircher şi alţii. Arabii, de asemenea, aveau marii lor astrologi, în jurul cărora au fost brodate numeroase legende şi predicţii uimitoare, dar care — la o analiză critică — s-au dovedit măsluiri.

În ansamblul lor, toate povestirile despre astrologi şi faptele lor au un aer de reclamă, încît literatura astrologică pare, mai curînd, o colecţie de prospecte scrise de persoane interesate. Adepţii acestei preocupări lipsite de conţinut ştiinţific au adus numeroase argumente menite a sprijini astrologia şi a o ridica în rîndul ştiinţelor. Bineînţeles eforturile au fost zadarnice deoarece astrologia nu are un caracter experimental, fiind doar o manieră de divinaţie. În plus, predicţiile atribuite astrologilor nu au valoare probantă.

Cheia tuturor sistemelor inventate de astrologi pentru a aplica „influenţele siderale" asupra vieţii umane era horoscopul. Cu acest tablou al poziţiei aştrilor, stabilit pentru fiecare individ la naşterea sa, ghicitorii în stele pretindeau că pot descoperi destinul oricui convertind harta cerească într-un catalog al incidenţelor, accidentelor, convergenţelor omeneşti. Pentru astrolog, calcularea horoscopului constituia o sarcină indispensabilă, în efortul de a ghici, deoarece momentul naşterii devenea punctul de plecare al întregii vieţi psihice, dar şi al evenimentelor individuale, pînă la moarte, ale oricui.

Începînd cu sfîrşitul evului mediu, semnificaţiile celor douăsprezece zodii se modifică treptat, în funcţie de evoluţia socială şi spirituală, de apariţia unor noi preocupări umane. Între altele, se credea că indivizii născuţi sub semnul Berbecului vor fi îndrăzneţi în afaceri. Cei aparţinînd „Taurului" vor avea instincte animalice. Semnul „Leul" însemna lăcomia şi mîndria, „Fecioara" îşi punea stigmatul cochetăriei, „Balanţa" ar furniza negustori, „Capricornul" ar da sperjuri, „Vărsătorul" ar fi zodia celor care iubesc apa, „Peştii" a celor care trebuiau să devină marinari etc. Au fost inventate planete „amice" şi „inamice", care se puteau împăca sau certa între ele, cu efectele respective asupra celor ce se aflau sub semnul lor. Aspectele planetare au fost grupate în categorii — conjuncţie, opoziţie, cuadrat etc. —, fiecare avînd semnificaţia ei de bun sau rău augur. Apoi celor douăsprezece case ale zodiacului li s-au lărgit sferele de „indicaţii" necesare ghicirii viitorului. Astfel, prima casă a fost destinată vieţii, oamenilor de spirit, a doua — intereselor, afacerilor litigioase ; a treia — relaţiilor de familie ; a patra — bunurilor imobiliare ; a cincea — bucuriei ; a opta — succesiunilor ; a zecea — demnităţilor în stat ; a unsprezecea — norocului, a douăsprezecea — nu promitea decît obstacole.

Privim zîmbind asemenea categorisiri în care astrologia repartiza oamenii, de-a valma, încă de la naştere. Era, de pildă, suficient ca o persoană oarecare să se fi născut în zodia Balanţa, pentru ca ghicitorul în stele să-i prevadă un viitor fericit în afaceri, chiar dacă individul respectiv nu avea nici o înclinaţie pentru comerţ. Sau dacă aparţinea zodiei Leul, inevitabil trebuia să ajungă hoţ. Din păcate, ignoranţa, superstiţia erau atît de înrădăcinate în minţile oamenilor, încît orice li se spunea de către astrologi căpăta valoarea adevărului. Astrologia a infestat în evul mediu întreaga viaţă socială, de la individul de rînd, la capetele încoronate. Moda astrologiei la curţile regale europene a fost inaugurată în Franţa de superstiţioasa Caterina de Medicis (1519—1589) şi, după ea, nici un aristocrat nu se va putea lipsi de a avea în serviciul său un ghicitor în stele. Sînt citaţi în istorie papi şi cardinali care susţineau astrologia. Papa Paul al III-lea, de pildă, va „dărui" episcopului de Civita-Ducale un... astrolog. Cardinalii Richelieu şi Mazarin nu o dată au recurs la astrologi de proastă factură, cu care, din zgîrcenie, se tocmeau asupra „adevărului".

Bineînţeles, existau şi atunci minţi luminate care luau în derîdere bazaconiile ghicitorilor în stele. Voltaire (1694—1778) scria că, în tinereţea sa, două celebrităţi astrologice de atunci, contele de Boulainvilliers şi italianul Colonna i-au prezis că va muri la vîrsta de 32 de ani. „Să nu-mi fie luat în nume de rău, scria causticul scriitor şi gînditor francez, dacă în 1757 am constatat că am împlinit deja 63 de ani. Eu le cer, deci astrologilor, cu umilinţă, să-şi ceară iertare". Voltaire va muri la mai bine de două decenii după această spirituală remarcă.

Uneori, previziunile astrologilor erau de natură să provoace adevărate drame. Un caz de acest gen este cel al ghicitorului în stele Stoeffler. Acesta a publicat un calendar plin cu previziuni astrologice dintre cele mai înspăimîntătoare. Printre altele, el anunţa pentru anul 1514 o catastrofală inundaţie pe întreaga planetă, un fel de potop general. Astrologul deducea acest cataclism dato-

rită conjuncției mai multor planete în semnul Peștii. Predicția lui Stoeffler a alarmat întreaga Europă, născînd o panică imensă. Mulți și-au părăsit așezările plecînd spre munți și nu puțini s-au sinucis, neputînd să suporte groaza ce cuprinsese omenirea. Matematicianul Vindangus a recalculat socotelile lui Stoeffler și a găsit că acesta greșise cu șapte ani ! Prin urmare, al doilea potop mondial trebuia să aibă loc nu în 1514, ci în 1521. Lumea a răsuflat oarecum ușurată, dar agonia se prelungea. Anul 1514 a trecut, apoi și 1521. Nimic nu s-a întîmplat, în afara unei cumplite secete, cînd, un alt astrolog din Wittemberg, un anume Stieffel, a alertat Europa din nou. El anunța că planeta își va afla sfîrșitul la 3 octombrie 1533, ba preciza și momentul, anume ora 8 dimineața. Firește, aceasta nu a fost ultima ispravă de acest fel a astrologilor, care — de-a lungul secolelor — s-au întrecut în a enunța tot felul de profeții false, menționate în almanahuri și calendare fanteziste, al căror efect era terorizarea oamenilor cu amenințarea unor catastrofe iminente — cutremure, mari inundații, războaie pustiitoare, molimă etc.

Cu toate acestea, în secolele XVI—XVIII, astrologii încă erau la mare modă. Numai că, acum, ei erau consultați mai mult de plăcere și oarecum din curiozitate. În general însă, în aceste secole astrologii practicau divinația mai mult în scop medical. Bolnavii îi căutau spre a afla cîte ceva în legătură cu șansele vindecării lor. De cele mai multe ori ghicitorii în stele „colaborau" cu medicii.

Un alt astrolog, Avenar, a devenit celebru printr-o profeție extrem de îndrăzneață. El s-a adresat evreilor spunîndu-le că, potrivit semnelor cerești, adevăratul Mesia, așteptat de ei, va veni pe Pămînt în cea de-a noua lună a anului 1644. Ca probă evidentă, Avenar a indicat conjuncția planetelor Saturn, Jupiter, Marte cu constelația Peștii. Întregul popor evreu, convins de prorocirea astrologului, a ținut toată luna septembrie ferestrele deschise la case pentru a putea privi sosirea Messiei. Dar evenimentul nu a avut loc și bieții israeliți, păcăliți de bazaconiile lui Avenar, și-au închis la loc geamurile. În 1757, la castelul doamnei de Pompadour s-a pripășit călugărul Beauregard, care era astrolog. Se povestește că, într-o zi, Ludovic al XV-lea i-ar fi pus acestuia cîteva întrebări referitoare la problemele regatului, la care astrologul ar fi răspuns : „Sire, succesorul dumneavoastră va fi confruntat cu o catastrofă personală, pe care nimeni nu o va putea opri". În acea epocă de frămîntări sociale nici nu era greu de făcut o astfel de previziune și mai ales nimeni nu ar fi luat-o drept aberație. De altfel, cu un an înainte, iezuitul predicase în Catedrala Notre-Dame din Paris apropierea unei mari schimbări sociale, cuvintele lui găsind o audiență extraordinară, fiind repetate în foi volante, care circulau pe ascuns în întreaga Franță. Dar marile reforme sociale ale secolului al XIX-lea au redus credulitatea generală, oamenii au devenit mai lucizi, mai puțin dominați de superstiții, făcînd apel mai mult la rațiune decît la astrologie, care începea să decadă.

Deși a traversat istoria pe căi opuse științei, bazîndu-se în principal pe așa-zisele forțe oculte care ar guverna Universul și oamenii, astrologia a avut totuși un merit. Ea a contribuit, desigur, în mod cu totul inconștient, la apariția și dezvoltarea astronomiei ca prima știință. Cercetătorii spațiului ceresc își făceau observațiile în scopuri practice, legate de activitatea umană (munci agricole, stabilirea calendarului și vegherea exactității lui, marcarea sărbătorilor etc.), dar și pentru exercitarea divinației, ocupație rentabilă și solicitată. Lunga istorie a astronomiei desfășurată aproape rectiliniu, de la începuturile ei pînă spre jumătatea secolului al XVIII-lea, oglindește din plin acest proces de interferență, presărat cu idei și concluzii privitoare la Univers, la fenomenele cosmice reale, unele corecte, altele eronate, din dezbaterea cărora a rezultat progresul în cunoaștere. Pas cu pas, astronomia, desprinsă definitiv la un moment dat de astrologie, a descifrat taine ale naturii, lărgind orizontul științific spre a ajunge la actualele concepții despre natura stelelor, a sistemului nostru solar, a Universului. Observarea în scopuri științifice a firmamentului a dus, în mod direct, la dezvoltarea altor științe, cum ar fi matematica, astrofizica. Decăzută din rangul de știință la care fusese odinioară ridicată, astrologia a sfîrșit prin a deveni o simplă formulă de ghicitorie. Ea continuă să impresioneze o anumită categorie de creduli, atrași de senzaționale formulări ale horoscoapelor abil întocmite spre a satisface orgolii și a trezi speranțe, dar toate aranjate pe același calapod. O reclamă deșănțată, susținută mai pretutindeni în lumea occidentală, are drept scop de a

ţine vie atenţia publicului asupra „potenţelor" astrologilor care, uneori, fac apel la cele mai noi mijloace de calcul, inclusiv computere, pentru stabilirea horoscoapelor. Fără îndoială, nici o maşină de calculat nu va fi în stare să ghicească viitorul cuiva, ea însăşi fiind construită şi programată de om, în limitele cunoaşterii acestuia.

2. Alchimia

Obiectul alchimiei a fost transmutaţia metalică, schimbarea metalelor comune în metale nobile, adică transformarea acestora în aur şi argint prin mijloace artificiale. Timp de mai bine de douăzeci de secole acest ţel a fost urmărit cu perseverenţă de mii şi mii de magicieni, care, nu de puţine ori şi-au pus viaţa în pericol, ba chiar au pierit, în cursul experienţelor lor temerare. Deşi discreditată în epoca modernă, alchimia, preocupare de căpetenie a magilor şi vrăjitorilor, nu şi-a pierdut privilegiul de a suscita curiozitatea şi de a seduce imaginaţia. Ca dovadă, fabricaţia chimică a aurului încă mai preocupa, în anul 1935, un alchimist parizian. Misterul care învăluie această preocupare umană, cota de fantastic, renumele fabulos al unor alchimişti, tot acest voalat ansamblu de realităţi şi iluzii, de adevăr şi himeră, are locul său bine conturat nu numai în istoria ştiinţelor şi tehnicii, dar şi în cea a culturii mondiale.

Care este originea cuvîntului chimie şi, din acesta a celui de alchimie nu s-a putut stabili pînă acum, controversele fiind încă vii. În orice caz, ceea ce se înţelege astăzi prin chimie purta în vechime denumirea de „artă divină" sau arta hermetică (de la Hermes Trismegistul, presupusul ei inventator), fapt care arată că Egiptul a fost zona în care a luat naştere preocuparea umană pentru studiul elementelor chimice. Grecii au spus mai apoi aceleiaşi activităţi „pyrotehnie" (focul fiind indispensabil operaţiunilor metalurgice), „spagirie" (a uni şi a despărţi în acelaşi timp) şi „operaţie". Se crede că termenul ar putea veni de la „Chibthia", „Himia", „Kîmik" sau „Chimia", cuvinte desemnînd Egiptul în scrierile străvechi, ceea ce din nou ar explica originea egipteană a alchimiei ca precursoare ocultă a chimiei. Pentru această sorginte

pledează şi alchimistul Zosîm, care — pe baza *Bibliei* — încerca să arate că oamenii au învăţat „arta ocultă" de la fiinţe supranaturale, scriind cu naivitate că un fel de genii ar fi instruit în primul rînd pe femei spre cunoaşterea operelor naturii, a pămîntului, metalelor, focului, apelor. „Prin urmare, prima lor învăţătură «zham» este despre aceste arte, iar cartea aceea s-a numit «Xhma». De aici însăşi arta a fost numită «Xhmîa». Arabii au adăugat particula «al», astfel încît cuvîntul a devenit alchimia".

Este poate ipoteza cea mai apropiată de adevăr, din punct de vedere al originii cuvîntului. Important apare însă faptul că în toate variantele, apariţia chimiei, şi mai ales a alchimiei, se consideră a fi avut loc în Egipt. Însă cuvintele desemnînd aceste activităţi sînt în orice caz greceşti sau grecizate, indiferent de originea lor, ceea ce mai arată importanţa gîndirii eline în procesul de geneză şi perfecţionare a observaţiei sistematice privind natura mineralelor, îndeosebi a metalelor. Totuşi, grecii nu au făcut altceva decît o operă de culegere, compilare, reaşezare şi organizare a tuturor informaţiilor adunate de ei din întreaga lume căci este un adevăr istoric că filosofii lor colindau întreaga lume antică, din India, Mesopotamia şi Egipt, în Dacia, Sciţia şi Peninsula italică.

Alchimia a fost cunoscută şi practicată, de asemenea, în Orientul Îndepărtat din cele mai vechi timpuri. În China, primul text alchimic datează probabil din secolul II î.e.n. În el se relatează un sfat al magicianului Li Chao-Kiun adresat împăratului Wu-Li (dinastia Han): „Adu sacrificii cazanului (tsao) şi vei putea să conjuri fiinţe supranaturale. Conjură fiinţele supranaturale şi vei fi în stare să schimbi praful de cinabru în aur galben. Din acest aur galben vei putea face vase din care să mănînci şi să bei. Îţi vei prelungi atunci viaţa. Prelungindu-ţi viaţa, vei fi în stare să vezi pe fericiţii din insula P'ong-lai, care se află în mijlocul mării. Atunci vei putea împlini sacrificiile fong şi shan şi nu vei mai muri".

Alchimia chineză, după cum relevă textul citat, implica un ritual deosebit, conex cu tehnica ce ţintea prefacerea cinabrului în aur. Dar acest metal nu se obţinea în scopul realizării unor profituri materiale, ci în scop spiritual, adică acela de a facilita intrarea în legătură cu fericiţii. Se considera că aurul obţinut prin mijloace alchimice era un elixir al vieţii, el fiind asimilat în corp, prin

apă şi mîncare, ca o substanţă miraculoasă. Regăsim aici o credinţă de origine magică, anume aceea că tot ce se găsea în pămînt avea caracter impur, că orice substanţă impură trebuia purificată prin fierbere, „gătită" ca mîncarea, spre a putea fi asimilată de om. Prin urmare, aurul natural, socotit impur deoarece provenea din pămînt, era inferior celui „obţinut" prin procedee alchimice. Mai mult, aurul realizat prin procedee de sublimare şi transmutare alchimică trebuia să posede o eficienţă superioară faţă de produsul natural, de altfel şi el înzestrat cu unele proprietăţi magice. Acest aur nou, special, nu ar fi fost în credinţa taoistă un simplu metal, ci o materie cu totul deosebită, care putea asigura nemurirea.

Principiul filosofic al alchimiştilor chinezi se baza pe elementele esenţiale yin (femenin) şi yang (masculin) care erau cuprinse, în concepţia lor, în toate substanţele de pe Pămînt şi, de altfel, din Cosmos, într-o măsură mai mare sau mai mică. Cu cît o substanţă cuprindea o cantitate mai mare de yang, cu atît era mai nobilă. Iată de ce lupta alchimiştilor era de a elimina din metalele inferioare cantitatea de yin şi de a adăoga yang. Or, unul din procedee era tocmai acela al fierberii, care purifica de yin substanţele. Orice materie care conţinea o cantitate majoră de yang, cum era aurul, chiar impur, dar cu atît mai mult acela alchimic, conferea virtuţile principiului cosmic, adică limpezime în gîndire, sănătate, forţă, longevitate, chiar nemurire. Iată de ce chinezii aveau grijă să aibă la ei sau împrejurul lor substanţe conţinînd cît mai mult yang, îndeosebi aur şi jad. De aceea, din ele se făceau obiecte „aducătoare de nemurire", pentru uz permanent, ca vase şi amulete. Asimilarea de substanţe purtătoare de yang era o regulă la chinezi, consfinţită de credinţele lor magico-religioase, dar şi etice.

Lista substanţelor bogate în yang este enormă, ea extinzîndu-se pe toate regnurile. De pildă, se vedea că posedă asemenea calităţi, elixir : broasca ţestoasă, cocorul şi cocoşul, iarba nemuririi, rădăcina vieţii, pinul, piersica, fără a mai vorbi despre aur şi cele cinci specii de jad. De fapt, jadul reprezenta în ochii vechilor chinezi esenţa elementului yang. De aceea el a jucat un rol deosebit în cultura chineză antică. Brăţările, inelele, ornamentele, vestimentaţia exprimau nu valori estetice în primul rînd, ci magice. Culoarea, forma, sunetul emis prin lovire, chiar şi modul de etalare a obiectelor arătau o anumită proprie-

tate. Spre pildă, cel care purta un inel de jad ţinea să dovedească faptul că îşi face din conduita morală un ţel.

Originile istorice ale alchimiei chineze se leagă de utilizarea cinabrului, acesta fiind socotit substanţă magică, dătătoare de viaţă. Evident, proprietatea respectivă îi era dată de culoarea roşie, care simboliza, în gîndirea străveche, „principiul vieţii", nemurirea. Mai mult, pus în foc, cinabrul producea mercurul, socotit sufletul tuturor metalelor. O reţetă alchimistă chineză asigura că prin amestecul a trei părţi de cinabru cu o parte de miere se obţine o substanţă din care se pot face pilule miraculoase de dimensiunea unor grăunţe de cînepă. Zece asemenea pilule, luate de-a lungul unui an, ar fi fost capabile să refacă dantura, prin creşterea dinţilor căzuţi şi să înnegrească părul albit. Iar dacă se continua tratamentul, un text vechi promitea obţinerea nemuririi.

Alchimia chineză vedea o legătură sacră între om şi metale, operaţia de extracţie a minereurilor şi practicile metalurgice fiind încredinţate unor bărbaţi purificaţi prin ritualuri magice. Cu atît mai mult alchimistul trebuia să îndeplinească o serie de ritualuri magice înainte de a-şi practica meseria. Izolarea de profani era obligatorie, ca şi purificările şi aducerea de sacrificii. Era prevăzută chiar şi ritmarea respiraţiei după tehnica yoga. .

Alchimia chineză cunoaşte de-a lungul timpului modificări în structura principiilor sale călăuzitoare. Din secolul al X-lea, ea devine tot mai mistică, luînd în consideraţie „sufletele metalelor" pe care le identifică cu anumite părţi ale corpului omenesc. Alchimia începe să se identifice cu tehnica meditaţiei şi purificării mentale. În loc să se preocupe de producerea aurului alchimic, ca altădată, alchimistul se străduia să transmită metalului, prin concentrare mintală, proprietăţi izvorîte din propriul lui spirit. Alchimia se transformă astfel în rugăciune, asceză şi meditaţie, atingînd apogeul în secolul al XIII-lea, cînd practicile Şcolii Zen ajung la modă.

Deosebit de asemenea aberaţii, alchimia chineză se dezvoltă pe o a doua cale, mai puţin îmbibată de misticism, numită „Wai-tan" sau ezoterică. Este o tehnică nouă, importată, prin intermediul arabilor, de la grecii alexandrini. Această formulă va constitui, în cele din urmă, nucleul unei alchimii de o factură originală, laică.

În India, ca şi în China, alchimia era integrată magiei, tehnicilor acesteia. Marco Polo (1254—1324) arăta în re-

latările sale despre „changhi" (yoghini) care „trăiesc 150 sau 200 de ani". „Aceştia folosesc o foarte stranie băutură, căci fac o poţiune de sulfură şi mercur amestecat împreună, şi o beau de două ori pe lună. Asta, spun ei, le dă viaţa foarte lungă ; şi e o poţiune pe care obişnuiesc să o ia din copilărie".

Într-adevăr, în India anumite secte, aparţinînd curentului de sinteză mistică de la începutul evului mediu, asimilaseră tehnicile magice, începînd cu cele primitive, indivizii aparţinînd acestora fiind priviţi de populaţie ca oameni ciudaţi, continuu rătăcitori, cunoscători ai unor secrete de excepţie, păstrate în adîncă taină, printre care şi acelea de a face aur, de a prepara mercurul astfel încît să confere trupului omenesc sănătate deplină şi longevitate.

Despre aceste personaje circulau în India tot felul de poveşti. Se spunea, de pildă, că în Munţii Caşmirului existau yoghini care puteau zbura ca păsările şi chiar să se facă nevăzuţi, punîndu-şi antimoniu în ochi. Evident este vorba despre o pură fabulaţie, deoarece un asemenea procedeu, aşa cum demonstrează medicina, dacă s-ar practica, ar avea ca singur rezultat distrugerea vederii.

O legendă bizară referitoare la astfel de preocupări oculte yoghine este menţionată şi în tratatul vechi de alchimie denumit *Rasarnava.* În ce priveşte longevitatea, metodele prin care aceasta putea fi dobîndită sînt consemnate în cartea lui Al-Biruni (973—1048). Substanţele aducătoare de tinereţe erau preparate de alchimişti prin tehnici secrete grupate sub denumirea comună de rāsayâna, cuvînt compus pe baza termenului „aur" (rāsa). Dar mai exista şi o tehnică a preparării mercurului alchimic (rasevara—darsana), pomenită în tratatul Sarvadarsana — samgraha scris de Madhava prin anul 1350. După Madhava, mercurul putea prelungi viaţa, fiind şi un mijloc de purificare magică. Se considera că acesta era un produs divin, identificat cu zeul suprem al hinduismului.

Se mai crede şi astăzi în India, în rîndul populaţiei ignorante şi analfabete, că unii yoghini cunosc secretul longevităţii şi al transmutaţiei metalelor. Chiar anumiţi indivizi dintre aceştia susţin că pot face aur din cupru, putere pe care ar avea-o de la unul din ordinele lor ascetice. Concepţia respectivă s-a transmis şi în Europa, cu timpul, în special prin ţiganii nomazi, a căror ocupaţie de căpetenie era baterea aramei şi ghicitoria.

Se pare că alchimia indiană a împrumutat tehnicile sale de la cea chineză. O dovadă în acest sens l-ar putea constitui faptul că în Nepal, ca şi în sudul Indiei, mai există încă o categorie de personaje denumite sittari (din siddhas, în sanscrită), adică magicieni. Aceştia împart substanţele alchimice în două categorii : ân-sarakku, adică masculine şi pan-sarakku, adică feminine, ceea ce sugerează principiile chineze yin şi yang. Se păstrează 84 de biografii legendare de siddhas, unii dintre aceştia fiind desemnaţi ca alchimişti. De altfel, magul Carpati a lăsat un text în care transmite o serie de reţete alchimice ; un altul, Karnari, scrie că poate obţine elixirul vieţii din urină, argintul din cupru şi aurul din argint ; Carpati se lăuda că avea cunoştinţă asupra tincturii din care se făcea aurul etc. Toţi aceşti siddhas se considerau posesori ai puterilor magice.

Literatura veche indiană este plină de legende privitoare la puterea asceţilor de a face aur. Celebră este povestirea despre alchimistul legendar Nâgârjuna, care ar fi găsit metodele de a face aur, precum şi două elixire, cel al nemuririi şi cel al plutirii în aer. Sînt atribuite acestui personaj o mulţime de tratate magice şi alchimice vechi indiene, deşi este evident că ele au fost elaborate în perioade de timp foarte diferite de către autori anonimi. Într-un manual hathayogic, denumit *Shiva-Samhita* este deconspirat un astfel de procedeu pentru producerea aurului : anume frecarea oricărui metal cu excremente de yoghin, apoi punerea la foc a acestui produs, sau frecarea cuprului cu sucul unui arbust (Ficus religiosa).

Sigur, asemenea reţete sînt lipsite de orice suport ştiinţific, dar ele au totuşi o deosebită valoare sub raportul istoriei ştiinţei, deoarece arată un moment important, anume acela al detaşării raţionalului de mistic. Căci producerea de substanţe prin amestecuri bine gradate, nu neapărat în scopul obţinerii unor elixiruri, ca şi renunţarea la meditaţie şi asceză, marchează paşi spre laicizarea alchimiei indiene.

Alchimia de factură europeană a fost o creaţie extracontinentală. Ea s-a născut cu două secole şi jumătate înaintea erei noastre la Alexandria, constituind preocuparea cercului de filosofi greci şi evrei patronaţi de regele Egiptului, Ptolemaios II Philadelphos (285—246 î.e.n.), protector al filosofilor şi grămăticilor. La Alexandria s-a petrecut în acea vreme un fenomen care avea să-şi pună pecetea

ocultă, pentru aproape două milenii, pe gîndire şi experiment. Din însărcinarea regelui, traducînd cărţi sacre ale Egiptului, filosofii şi grămăticii evrei au extras de acolo, pe lîngă teoriile, ideile corecte şi reţetele chimice — verificate de-a lungul secolelor — şi alegorii. Reprezentările fanteziste au fost înglobate de ei în doctrina teozofo-neoplatonică, apoi prezentate ca un îndreptar pentru interpretarea alegorică mistică a tot ce există în lume. Urmarea unei asemenea manipulaţii intelectuale a fost îmbîcsirea cunoaşterii ştiinţifice corecte cu genii şi forţe oculte, cu principii incoerente, simpatii, legături sau antipatii ale corpurilor, inclusiv cele astrale, cu noţiuni de emanaţie, toate bazate pe relicve ale unor concepţii magice şi metafizice de străveche origine mesopotamiană. Protochimia, sprijinită pe observaţie şi gîndire raţională, cade prima ca victimă a acestei aberante speculaţii himerice, fiind înconjurată de mister şi enigme, intrînd în sfera magiei şi vrăjitoriei. O dată cu aceasta noţiunea veche de element îşi pierde înţelesul iniţial, devenind sinonimă cu aceea de simbol. Totodată, materia se transformă în sediul unor genii — puteri oculte supranaturale calificate, în funcţie de criterii diferite, drept superioare, deci, divine, sau inferioare. Rezultatul acestei diviziuni va fi reîntoarcerea la credinţa că schimbările aparente ale corpurilor sînt rezultatul conflictelor dintre forţele supranaturale. Geniile puteau fi îmbunate sau supuse prin procedeele obişnuite magiei — incantaţii, blesteme, formule verbale, semne scrise, gesturi etc. —, manoperele tehnice avînd un rol cu totul secundar. Pe acest fond, în secolele II şi I î.e.n., unii dintre alexandrini s-au consacrat în întregime transmutaţiei metalice, căutînd o metodă de preparare din orice metal sau nemetal a aurului, prin urmare a substanţei pure, cu proprietăţi magice, după opinia vremii, deoarece nu-şi modifica strălucirea. Observaţiile au fost concentrate mai cu seamă asupra aliajului de aur cu argint, denumit asem sau asemon, un nou produs, strălucitor, galben, considerat uneori fie aur, fie argint colorat, pe care alchimiştii ştiau să-l descompună.

Înnobilarea metalelor a devenit o manie, alchimiştii vechi urmărind să reducă treptat proporţia aurului în aliaje, introducînd alte materii galbene, inclusiv cuprul şi alama, ţinînd să obţină aliaje asemănătoare la culoare şi strălucire cu metalul nobil. Un asemenea aliaj, devenit celebru, a fost cel cunoscut sub denumirea de electrum sau

chihlimbar, avînd un conţinut mare de argint (15—50 la sută), de culoare galben deschis, pînă la alb-argintiu, foarte maleabil. Fabricarea acestui aliaj a persistat pînă la sfîrşitul evului mediu, inventîndu-se mereu noi procedee şi reţete, aurul ajungînd în aliaj pînă la urmă, în proporţii foarte reduse. La un moment dat, alchimiştii realizau aliaje din aliaje, trecînd la combinarea asemului cu diferite metale. Se credea că metalul nobil putea fi obţinut din elementele celor şapte planete cunoscute atunci, adică aur, argint, cupru, staniu, fier, plumb şi mercur. Aşa s-a ajuns la „electrum majus“ făcut din aur, argint şi antimoniu şi „electrum minus“ cu staniu şi fier. În cele din urmă, denumirea electrum a fost dată oricărui aur impur sau prefăcut, devenind termen uzual în alchimia medievală.

Teozofii alexandrini au lăsat moştenire alchimiştilor un inventar larg de manopere nu numai tehnice, dar şi cu caracter magic, menite a obţine bunăvoinţa geniilor, a forţelor oculte în transmutaţia metalică. Secretul producerii aliajelor era ţinut cu străşnicie, el fiind dezvăluit treptat, numai novicilor. Preluînd tradiţiile egiptene, alchimiştii greci alexandrini au dat un caracter ocult preocupărilor lor, susţinînd că artă prelucrării metalelor este sacră. În orice caz, tainele alchimiei erau bine păzite, atitudine avînd ca scop salvgardarea intereselor materiale ale practicanţilor, a căror profesare constituia un cerc închis ermetic.

Alchimia europeană medievală n-a cunoscut schimbări radicale faţă de cea primitivă sau a primelor secole ale erei noastre. Oricum, ea avea un teren prielnic, determinat iniţial de goana după aur pornită de nevoia formării şi întreţinerii armatelor cruciaţilor. Alchimia cade apoi în mîinile călugărilor creştini, care-i păstrează nealterat caracterul magico-mistic, în ciuda credinţei lor care interzicea cochetarea cu forţele oculte, satanice. Aceşti călugări încep o extraordinară activitate, apelînd atît la scrierile greceşti, cît şi la cele arabe, continuatoare ale ideilor şcolii alexandrine. Toate eforturile lor au rămas notate în voluminoase tratate de alchimie.

Începînd cu secolul al XIII-lea, în alchimia europeană occidentală s-a statornicit ideea existenţei unei materii prime, unice, indestructibile, ca fiind originea a tot ce percepe omul cu simţurile sale. Această materie trebuia să conţină, potrivit acestei concepţii, următoarele substanţe : sulful filosofic, ca principiu masculin, fix ; mercurul filosofic, ca principiu feminin, volatil şi sarea, principiu neu-

tru, care facilita unirea celorlalte două principii. Aceste principii sînt alergorice, ele neavînd, în fond, nici o legătură cu elementele chimice propriu-zise, așa cum sînt ele cunoscute din chimie. Pentru alchimiști, mercurul a reprezentat principiul luciului metalic, sulfu al alteralității prin acțiunea focului, iar sarea — oxidul metalic rezultat după ardere. Aceste principii erau puse la temelia tuturor corpurilor, ale căror modificări formale, de exterior, reprezentau schimbări și în proprietățile lor interioare. Se credea că schimbările de aspecte ale corpurilor ar fi fost datorate amestecului în proporții diferite ale elementelor, anume pămîntul (vizibil, stare solidă), apa (vizibilă, stare lichidă), focul (ocult, stare subtilă) și aerul (ocult, stare gazoasă). Pămîntul și focul erau legate de sulf, iar apa și aerul de mercur, posedînd proprietățile figurale ale principiilor respective.

Între cele două grupe (pămînt — foc și apă — aer) se afla „chintesența", a cincea esență sau al cincilea element, derivat din principiul neutru, adică din sare.

Toate aceste formule bizare au constituit o dezvoltare, de fapt o alterare a concepțiilor filosofiei grecești ionice și neoplatoniciene. Ele au stat la baza elucubrațiilor transmutaționale ale alchimiei europene, ascunzînd teoretic speranța iluzorie străveche, de natură magică, a putinței operării transmutației metalice după voință. „Chintesența" este, în fond, o modificare pe plan alchimic a pneumei stoicilor, care pătrunde ca un duh arzător în orice corp din natură, teorie ce are la bază concepțiile străvechi magico-mistice amintite, ale obiectelor însuflețite, ca și a sufletului universal. Iată deci renăscînd, peste timp, la alchimiștii europeni, ideea „sufletului metalelor", substanță materială, sublimă, care la arabi se va numi fluid eteric.

Marele mijloc pentru ca legături de metale originale să capete forțe magice, capabile a determina transmutația în aur a fost denumit „piatra filosofală". Ce este în fond aceasta nimeni nu știe, deși ea a constituit, începînd cu evul mediu, subiectul unei vaste literaturi. Foarte mulți alchimiști scriau că au cunoscut-o, dar nu au utilizat-o. Alții au declarat că au auzit doar despre ea. În fine, unii descriau modul de obținere a ei, dar limbajul era atît de confuz, de alegoric încît făcea imposibilă experimentarea. Potrivit alchimiștilor, piatra filosofală rezultă din unirea principiului masculin (sulful filosofic, supranumit Pater metallorum) cu principiul feminin (mercurul filosofic,

supranumit Mater metallorum), într-un „măritiș filosofic". Spre a se consolida unirea respectivă era necesar un martor, anume sarea filosofică. In final, „măritișul filosofic" avea ca rezultat nașterea unui corp, nemetalic, capabil să confere perfecțiunea.

În limbajul convențional al „adevăraților înțelepți", adică al inițiaților, sulful filosofic era aurul nativ, lipsit de impurități, mercurul filosofic apărea ca argint pur, iar sarea era mercurul sau argintul viu. Acesta din urmă constituia, în fapt, substanța „chintesențială" a tuturor metalelor.

Pentru a uni aurul și argintul, alchimiștii procedau, mai întîi, la „purificarea" acestora. În termenii filosofiei lor, aceasta însemna transformarea metalelor respective în sulf și mercur filosofic. Operația purificării era denumită „baie" și se făcea printr-un procedeu așa-numit cupelație. Pentru aur cupelația consta în topirea aurului în prezența antimoniului, iar pentru argint în încălzire cu plumb. „Purificarea" se efectua conform unui ritual magic, de trei ori. În decursul timpului, alchimiștii s-au stabilit la unele variante, întrebuințînd magneziul la „purificarea" argintului. Mercurul era extras din minerale plumbifere, numite androp și era purificat prin sublimare și condensare, produsul final purtînd numele de „Salamandră", deoarece trebuia să reziste la foc aidoma șopîrlei cu același nume, care avea reputația de ignifugă.

Recuzita alchimiștilor era invariabilă. Ea conținea furnalul „Uterus chymicus" sau athanor (denumire arabă), de formă dreptunghiulară, avînd pe o față laterală un turn ce servea la alimentarea cu cărbune. Venea apoi „oul filosofic" („Ovum Hermetis"). Acesta era un recipient oval de pămînt servind la sublimarea mercurului și la unirea principiilor filosofice. Operația de manipulare a „oului filosofic" trebuia să fie secretă, pentru a da rezultatele scontate. Se introducea mai întîi în recipient un amestec de aur, argint și mercur în proporții știute numai de inițiați, după care „oul filosofic" era bine închis și se așeza în furnal. Amestecul, supus temperaturilor ridicate, trecea prin mai multe „fețe", fiecare marcată prin semne convenționale. Prima „față" era aceea cînd amestecul devenea negru, după care treptat se ajungea la culoarea albă. Aici operația, denumită „micul magisteriu", era terminată, obținîndu-se astfel o piatră filosofală de calitate inferioară

cu care se puteau transmuta metale în argint, dar nu în aur.

Încălzind în continuare amestecul, acesta trebuia să treacă prin toate culorile curcubeului, pînă la roșu. Acum operația, ce purta numele de „marele magisteriu" („marea operă"), era încheiată. Din „oul filosofic" ieșea o pulbere roșietică, denumită piatra filosofală cu valențe complexe.

Se credea că praful de piatră filosofală avea proprietatea de a transforma orice metal topit în aur ; că drege vinul acrit ; că șterge negii și pistruii ; că elimină ridurile ; că face să cadă excesul de păr de pe picioare sau brațe etc. Pus în apă avea valoare de remediu universal. Introdus în diferite băuturi sub numele de elixir, era închipuit ca producător de întinerire sau ca afrodisiac, diuretic etc. Alte băuturi conținînd praf de piatră filosofală erau considerate capabile să trezească din beție, să împrospăteze memoria etc. Se mai susținea că piatra filosofală purifică sufletul și corpul, dînd putere astrologilor de a citi în stele și a urmări cursul și influența planetelor, fără a privi la cer.

Manoperele alchimiștilor erau un amestec de tehnologie bizară și magie. Fiecare mișcare, fiecare fază de lucru era însoțită de un decor vrăjitoresc. Se pronunțau în acest timp formule și cuvinte magice, în general grecești, ebraice și arabe, unele absolut de neînțeles, înșirate ca o incantație ce trebuia spusă pe nerăsuflate, o dată, sau de un anume număr de ori. Pronunțarea trebuia însoțită de anumite gesturi.

Totul se petrecea în secret și cu cît ritualul era mai bizar, cu atît alchimistul era considerat mai priceput. Există tot felul de tratate de alchimie rămase din evul mediu în care domină această practică magică. Nici o carte de alchimie nu este scrisă limpede, pe înțeles, ci numai în alegorii, cu formule enigmatice și semne pe care numai inițiații le puteau probabil înțelege. De multe ori, volumele de alchimie se rezumau la o succesiune de gravuri, absolut misterioase prin conținutul lor.

Simbolurile alchimice privind metalele, legăturile între acestea, precum și între metale și planete au origini străvechi. Unele sînt întîlnite și în practicile astrologilor, altele sînt adaptări după scrieri babiloniene ale unor școli, cum ar fi cea din Alexandria, ale gnosticilor și rabinilor cabalistici. Cu astfel de produse, literatura alchimică a evului mediu a devenit, la un moment dat, într-atît de încifrată,

încît nici marii inițiați nu mai pricepeau nimic, fiecare autor crezîndu-se mai valoros, cu cît reușea să facă mai încurcat textul său.

Acum apar pe scena magiei așa-numiții chimicofanți suflători, disprețuiți de alchimiștii clasici, de modă veche. Noii alchimiști, în realitate șarlatani, pretindeau că pot fabrica aur din orice materie. Ei practicau tehnici ciudate, de sorginte orientală, ajunse în Europa cine știe pe ce căi, printre care exercițiul respirației (de unde și denumirea de chimicofanți suflători) ca și introducerea de excremente umane în compozițiile de metale topite.

În aceste forme, alchimia s-a practicat pe o scară largă, pînă în secolul al XVI-lea, cînd începe să decadă. Desigur, în rîndul alchimiștilor erau o mulțime de mincinoși, răuvoitori și pungași. Dar nu puțini au fost aceia care, pe calea încercărilor de transmutație — catalogate în două secțiuni, chrisopia și argaropia, după metalul ce urma a fi obținut — au cultivat de fapt chimia, dezvoltînd cunoștințele, descoperind elemente și fenomene noi, perfecționînd diferite tehnologii, fără a le ține în secret. Avînd o privire mai largă asupra domeniului în care lucrau, alchimiști ca Albertus Magnus și Roger Bacon și-au arătat scepticismul față de potențele pietrei filosofale, renunțînd să se mai străduiască a fabrica acest produs himeric. Roger Bacon s-a ridicat hotărît împotriva magiei, scriind un virulent pamflet intitulat „De nullitate magiae", motiv pentru care a fost întemnițat.

Și alți alchimiști au suferit represiuni, obligați să se ascundă pentru a cerceta natura fenomenelor pe care le observau. Tratați drept fanatici și vizionari, pactizanți cu diavolul, aceștia nu s-au abătut de la acțiunea lor rațională, chiar cu riscul de a sfîrși pe rugul Inchiziției.

Nici alchimiștii clasici nu erau scutiți de riscuri, chiar dacă nu se abăteau în nici un chip de la dreapta lor credință. Solicitați uneori de regi și principi să-și arate măiestria transmutînd metale ordinare în aur sau argint, ei au capotat, firește, deoarece toată „arta" lor era himerică.

După un mileniu de glorie, alchimia cade în cele din urmă în desuetudine, prin acumulare de eșecuri și înșelăciuni, pe care nici chiar masa ignorantă, stăpînită de superstiții, nu le mai putea suporta. Pe de altă parte, un suflu nou străbătea Europa. Era spiritul Renașterii, care cuprindea secolele XIV—XVI. În această perioadă se fac marile descoperiri geografice, are loc o uriașă răsturnare

în cultură, înfloresc artele, literatura și mai ales știința, se dezvoltă impetuos gîndirea folosofică, socială și politică. Concepția despre lume se laicizează, renăscînd interesul pentru om, pentru natură. În acest context, alchimia apărea ca o doctrină și practică lipsită de fundament. Iraționalismul ei distona în marșul maiestuos al cunoașterii științifice. Paracelsus (1493—1541), personaj uimitor, om cu o imaginație fantastică, vînturînd ideea că poseda piatra filosofală și — pe această bază — elixirul longevității (ceea ce nu l-a salvat de la o moarte timpurie) dă primul semnal ferm al depărtării de tradiția alchimistă ca proces general în drumul spre știință, recunoscînd, implicit, falimentul profesiunii sale oculte. El va fi urmat de alchimiștii Libavius și Van Helmont, ca și de Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim, cu care sistema aristotelică începe să piardă teren. Sfîrșitul secolului al XV-lea este martorul unor frecvente încercări, mai cu seamă în ceea ce privește renovarea conceptului vechi de element, care se dovedea total depășit în fața noilor cunoștințe științifice ce nu puteau fi ignorate. Cardano restructurează elementele antice la trei. Un alt alchimist, Willis (1622—1675) reface doctrina elementelor, înmulțindu-le la cinci. După Willis, spiritul este primordial, subtil, ușor și pătrunzător. El dă viață, mișcare și dezvoltare, distruge corpurile antagonice. Cînd spiritul (mercurul) se află învelit cu oleu (sulful), el este numit „spirit volatil", ca exemplu de asemenea materie fiind date spiritul de vin, roze, ienupăr, adică diferitele parfumuri. Spiritul fix este încărcat de săruri, precum vitriolul, sarea de bucătărie etc. Oleul, al doilea principiu activ, este dulce, unsuros, inflamabil și pătrunzător. În acest principiu stau frumusețea sau urîțenia animalelor, culorile și aromele plantelor, conductibilitatea și maleabilitatea metalelor. De asemenea, fiind plin de foc, apără de îngheț plantele. Solidele, lichidele și gazele inflamabile erau toate exprimate prin numele de sulf, ca o consecință a teoriei respective. În ce privește sarea, ea era împărțită în trei categorii : fixă (după extragerea principiilor volatile) ; volatilă (ușor de sublimat) și esențială (scoasă din sucul plantelor prin cristalizare). Apa, numită și flegma, era oarecum lipsită de valoare și vătămătoare, în ideea că toate corpurile care o conțin putrezesc. Totuși, ea avea rolul de dizolvant al sării și de penetrant în spirit și oleu. În fine, pămîntul, deși considerat pasiv, trecea drept indispensabil deoarece reținea sarea. Această teorie alchi-

mică va persista pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, fiind preluată chiar în tratate de chimie elaborate de Mueller, Beguin, Lefebre, Glauber, Becher, Kunckel și alții, spre a fi mai apoi total părăsită și, cu ea, însăși alchimia. Misticismul în acest domeniu a fost un ecou al legăturilor stabilite de magie (sub forma alchimiei) cu știința, adică cu gîndirea rațională. Era de fapt singura expresie posibilă atunci a unei prospectări a naturii și fenomenelor ei. Mintea omenească specula totul, în limitele cunoașterii, dar trecea dincolo de acestea, prospectînd ipotetic. Că aceste prospecțiuni au dus mai întîi la aberații, aceasta observăm acum, cînd fenomenele sînt lămurite pe baze temeinic controlate. În orice caz, alchimia, cu toată încărcătura ei aberantă, a dat posibilitate omului să pătrundă în interiorul tainelor naturii, avînd un rol bine conturat în istoria științelor, ea fiind precursoarea chimiei, așa cum este cunoscută astăzi.

Fără îndoială, impostorii au fost numeroși. Se relatează, de pildă, într-un text medieval, că Raymundus Lullus (1235—1315), chemat de regele Eduard al II-lea al Angliei să efectueze transmutații de metale în aur în scopul obținerii sumelor necesare pentru o cruciadă, a fost somat să treacă imediat la fapte. Constrîns astfel, Lullus, care de altfel nu credea în succes, a aranjat o scamatorie. Astfel, prin înșelătorie, experiența, la care a ținut să asiste însuși regele, de transformare a plumbului și mercurului în metalul nobil, a părut o reușită. Numai că secretul trucului i-a fost dezvăluit regelui de către spionii săi și Lullus a ajuns la închisoare. În 1648, un oarecare Richthausen a convins pe împăratul german Ferdinand al III-lea că el este capabil să producă transmutația mercurului în aur. Suveranul a dorit să asiste personal la această extraordinară încercare, care s-a desfășurat la Praga. La sfîrșit, alchimistul a scos din furnal, într-adevăr aur. Drept care, impresionat, suveranul l-a recompensat cu o mare sumă de bani, i-a dat titlul de baron și a bătut o medalie comemorativă din aur obținut de alchimist. Lacom, noul baron, care trucase toată povestea, nu s-a mulțumit cu tot ce obținuse prin fraudă. El s-a oferit să vîndă „secretul" rețetei sale miraculoase atît împăratului, cît și unor mari seniori, care — avizi — au achitat imediat sumele cerute, fără a se gîndi că, la urma urmei, alchimistul putea să-și facă singur aur cît voia. Cum a pus mîna pe galbeni, a plecat din Praga, dispărînd pentru totdeauna. Jean Gau-

thier, baron de Plumeroles, a avut însă o altă soartă. Prezentat regelui Carol al IX-lea ca alchimist capabil să facă aur, el a primit din partea vistieriei o sută de mii de livre pentru a se apuca de lucru. După opt zile a fugit cu banii, dar în cele din urmă a fost prins, sfîrșind în spînzurătoare. Alchimistul Guy de Grusembourg a luat de la opt nobili suma de douăzeci de mii de galbeni cu obligația de a achiziționa cele necesare producerii aurului din mercur. Pentru o mai bună siguranță că istoria lui Jean Gauthier nu se va repeta, seniorii au aranjat ca alchimistul să-și desfășoare treaba sub pază, într-un atelier amenajat special la Bastilia. Mituind însă gardienii, alchimistul a evadat, fugind cu banii, fără a mai fi prins vreodată.

Sînt numai cîteva episoade din miile de întîmplări de acest gen, care arată nu numai îndrăzneala șarlatanilor, dar și credulitatea extraordinară a oamenilor din acele vremuri, suverani, nobili sau țărani, cu toții ignoranți. Dorința de îmbogățire fără muncă, pe căi magice era atît de mare, încît orice pungaș putea profita în voie de prostia omenească.

3. Magia tămăduitoare

Omul primitiv era supus unor suferințe fizice incomparabil mai grele și mai numeroase decît cele cărora trebuie să le facă față individul modern. Orice infecție îi putea fi fatală. Un banal guturai era o problemă. Traiul în peșterile umede și reci favoriza apariția unor boli grave — pneumonie, tuberculoză, artroze grave, rahitism. Durata medie a vieții era foarte redusă. Cu greu și numai în cazuri izolate se ajungea la vîrsta de 40—50 de ani, marea majoritate a indivizilor pierind la 20—30 de ani. Din neolitic, pînă dincolo de antichitate, aceste aspecte se mențin, ba chiar — pe alocuri — se agravează.

Activitatea terapeutică era efectuată, probabil, la primitivi, numai de către un membru al colectivității, supoziția întemeindu-se pe studii privind viața unor triburi actuale aflate pe o treaptă inferioară de dezvoltare. Acest personaj nu îndeplinea rolul unui vrăjitor, ci se ocupa cu strîngerea de plante medicinale folositoare întregului grup uman. O asemenea îndeletnicire a fost observată la unele triburi de indieni americani, unde tămăduitorul nu făcea

apel la magie în exercitarea muncii sale. Același tip de personaj mai juca la tribul african Damma și rolul de specialist în mîncăruri. El dădea indicații femeilor cum și cu ce să pregătească bucatele și le gusta înainte ca acestea să fie consumate de grup. Momentul „primului dumicat" era marcat de un anumit ritual, ce pare a sta la baza manoperelor magico-tămăduitoare.

Magia tămăduitoare a apărut din considerente practice, fără ca inițial să aibă vreo legătură cu credințele în existența unor puteri supranaturale deținute de diferite plante. Treptat, se produce o legătură între magia tămăduitoare cu aspect practic, absolut laică și credința în anumite forțe supranaturale, provocatoare de boli și de moarte. Tămăduitorii inventează acum procedee de factură psihică, acționînd asupra gîndirii prin manevre cu caracter stereotip, rituale, acte empirice de stimulare a bolnavului. Prin urmare, activitatea întîlnită la mai toate speciile de vietăți de a se apăra de boli prin mijloace extracorporale, devine la om tehnică primitivă transformîndu-se apoi în ritual magic.

Cea mai veche dovadă a ritualurilor destinate îndepărtării pe cale magică a bolilor este, probabil, tehnica de trepanație craniană *, observată pe oseminte aparținînd eneoliticului. Arheologii au descoperit în întreaga lume mii de cranii străvechi purtînd urmele trepanațiilor sau numai ale încercărilor de efectuare a acestei deschideri craniene. În România au fost găsite circa douăzeci de asemenea dovezi ale acestui ritual magic tămăduitor — cranii trepanate, cranii cu semnele șanțului de incizie, cuțite de silex și fierăstraie metalice pentru trepanații.

Cercetările noi privind practica tămăduitoare la unele triburi aflate în stadii inferioare de dezvoltare din Africa de Nord, Africa Centrală și Sudul Oceaniei au dus la concluzia că trepanația rituală se efectua cu scopul alungării din trupul bolnavilor, în special al celor afectați de dureri de cap și crize de epilepsie, a spiritelor sau forțelor maligne, capul fiind considerat sediul acestora. Pe baza cercetărilor antropologice și arheologice, unii istorici au emis părerea că trepanațiile, atît de frecvente și de răspîndite pe planetă într-un anumit stadiu al dezvoltării umane, au intrat treptat în practica rituală a unui anumit cult solar

* Operație chirurgicală de efectuare a unei deschideri în oasele cutiei craniene, de exemplu pentru extirparea unei tumori cerebrale.

sau lunar, deprinderea purtării de amulete binefăcătoare fiind legată tocmai de acest moment al gîndirii. O piesă de referință în sprijinul ipotezei respective o constituie rondela-amuletă, găsită într-un mormînt străvechi, la Sărata-Monteoru, prelevată dintr-un craniu trepanat.

Pe unele cranii străvechi au fost descoperite semne cicatriciale identice literei „T" de-a lungul suturii sagitale. Considerată multă vreme enigmatică, această operație — nu încape îndoială — avea un sens magic, fiind efectuată probabil atît prin incizie, cît și prin cauterizare.

Constatările omului primitiv privind efectele unor factori sau agenți materiali externi asupra corpului, ființelor vii în general, au generat, prin urmare, două atitudini. Prima, aceea de a găsi mijloace naturale pentru terapie; a doua, încercarea de a influența sau alunga boala prin manopere magice, vrăjitorești. Ambele au constituit puncte de plecare ale științelor medicale.

Profesiunea de tămăduitor, practicată de vraci și șamani, s-a născut pe temeiurile medicinii arhaice. Cel mai elocvent o dovedesc triburile australiene. Unele au vraci, altele nu, această deosebire nefiind accidentală, ci o consecință a concepției diferitelor grupuri umane față de „arta" tămăduitoare. Mai intervine încă o diviziune, reprezentată de colectivitățile ce recurg la serviciile tămăduitorului popular numai cînd toate tehnicile îndeobște cunoscute de grup au fost epuizate. Este un comportament similar cu al omului modern, care se adresează medicului numai în cazurile cînd totul pare să indice o boală a cărei vindecare cere cunoștințe speciale. În general, vracii acestor triburi, tămăduitori laici, dispuneau atît de o bună memorie și instinct medical, cît și de procedee mai complicate, moștenite de la rude foarte apropiate. Alte triburi întrețineau pe spezele lor un vraci, care nu avea altă preocupare decît paza sănătății grupului ce-l subvenționa. Tocmai aceste personaje sînt acelea care au în recuzita lor metode bizare teatrale, lipsite de temei terapeutic, cum ar fi „sugerea" bolii din corpul bolnavului, cu scopul impresionării spectatorilor la o astfel de reprezentație „tămăduitoare". Aborigenii australieni fac apel și la serviciile unor șamani primitivi tămăduitori, care acționează asupra bolilor cu ajutorul „spiritelor" stăpînite, asociate sau îmblînzite de el.

În ipostaza de vraci, atît primitivul, cît și anticul, erau preocupați, deci, să stabilească mai întîi etiologia bolii de

pe pozițiile supranaturale, interogînd suferindul nu cu privire la simptome, ci asupra modului în care s-a comportat față de normele sociale. Numai după ce erau aflate răspunsurile la asemenea întrebări, vraciul proceda la prescrierea tratamentului, în care predominau ritualurile de purificare. În cazul cînd toate „măsurile de îmbunare" a spiritelor nu dădeau rezultate, bolnavul era privit ca o persoană condamnată, colectivitatea depărtîndu-se de el nu de teama contaminării, căci acest fenomen nu devenise cunoscut, ci de teama mîniei forțelor supranaturale care s-ar fi putut abate și asupra celor cu care suferindul venea în contact. Nimeni nu se mai apropia deci de bolnav, pînă cînd vrăjitorul nu comunica „verdictul" spiritelor, care — de regulă — era moartea. Soarta bolnavului fiind astfel pecetluită, el era lăsat să piară cu încetul, total izolat, sau era ucis imediat de către vrăjitor. Din aceleași credințe izvora practica uciderii copiilor născuți cu pete pe corp, cu dinți sau cu malformații evidente, întîlnită atît la populațiile din neoliticul carpato-danubian, cît și la spartani.

În condițiile cînd cel condamnat de vrăjitor nu murea, ba mai mult se vindeca datorită rezistenței organismului, el era privit cu venerație, considerat ca o persoană agreată de spirite.

Dar și vrăjitorul tămăduitor era privit ca o persoană cu totul aparte în colectivitate, el avînd, pe baza puterilor sale magice, a legăturilor pe care pretindea că le are cu spiritele, funcții de conducere, putînd fi concomitent conducător spiritual, ghicitor, judecător și călău. În orice caz, din punct de vedere intelectual toți vrăjitorii erau superiori membrilor colectivității, dispunînd atît de calități native deosebite, dar și de o instrucție specială care le permitea să înțeleagă mai bine natura, în general, omul, în special. Vrăjitorii, vracii și șamanii sînt autorii multor „tehnici", astăzi ridicole, dar care dovedesc, în fond, încorporarea unui mare efort de gîndire. Ei încercau să înlăture din corpul bolnav duhurile necurate cu mijloace dintre cele mai variate, mergînd de la „sperierea" acestora, recurgînd la zgomote, dansuri și măști înfricoșătoare, pînă la mînuirea feluritelor obiecte colorate și strălucitoare. Masajele violente aplicate bolnavului, ventuzele din corn, prescrierea înghițirii de către acesta a unor substanțe grețoase aveau același rol, anume alungarea din corp a spiritelor rele.

Fără îndoială, prezența la căpătîiul celui bolnav, aplicarea a tot felul de tratamente neobișnuite pe bază de plante medicinale și presupunctură, ritualul cu efecte asupra psihicului, contribuiau adesea la însănătoșirea bolnavilor. O mare parte din procedeele și plantele descoperite de tămăduitorii străvechi au și astăzi utilizare.

Acupunctura, luarea de sînge, tincturile și extractele din plante, hidroterapia, utilizarea nămolurilor terapeutice, a apelor minerale și multe altele sînt descoperiri sau invenții ale magiei tămăduitoare. Firește, nu trebuie să se tragă de aici concluzia că vracii posedau numai remedii cu valori raționale. Limitele cunoașterii îi făceau tributari superstițiilor, practicilor bizare.

O caracteristică a magiei tămăduitoare din toate timpurile este purtarea de obiecte vrăjite, confecționate din osemintele unei rude sau ale animalului totemic, din rădăcini de leac sau dintr-un dinte. În unele triburi de papuași se obișnuiește ca fiecare individ să poarte înfipt în septul nazal un os descîntat, care are rolul de a împiedica inhalarea, o dată cu aerul inspirat, a spiritelor rele ce ar putea determina îmbolnăvirea trupului. La alte populații primitive, purtarea de dinți ca amuletă este justificată de concepția potrivit căreia aceștia ar avea proprietatea să taie „firul răului". Ca o consecință a contactului cu lumea civilizată, în diferite triburi africane și din jungla ecuatorială a Americii de Sud nu se mai utilizează ca amulete dinții, ci lame de ras uzate. Salbele de scoici, ca și cele alcătuite din diferite pietricele colorate în roșu, găsite în morminte neolitice erau, în gîndirea omului primitiv, obiecte indispensabile însăși existenței. Mărgelele de scoici vopsite cu roșu sugerau sexul și vitalitatea și de aceea se credea că purtarea lor determină fertilitatea feminină, iar punerea acestora în morminte semnifica renașterea defuncților. Ecouri ale acestor concepții extrem de vechi se regăsesc și astăzi în folclorul românesc. Potrivit anumitor superstiții, se leagă la gît un cățel sau o căpățînă de usturoi „ca omul să fie ferit de boli molipsitoare", se pun panglici sau o simplă ață de culoare roșie „împotriva deochiului" etc. Desene pe corp cu vopsele de pămînt, ca și tatuajele aveau același scop magic, de a alunga bolile. Terapia magică îmbracă și alte procedee mutilante, în afara tatuajelor sîngeroase făcute cu acul sau cu cuțitul. Infibulația și circumcizia, găurirea urechilor, pentru a atîrna de ele ațișoare roșii, aveau rolul, în

credința magică, de a îmbuna sau a împiedica acțiunea aducătoare de boli. Obiceiul purtării cerceilor, atît de răspîndit astăzi, își are originea, foarte probabil, în astfel de practici magice primitive.

În Egiptul antic terapeutica avea o formă mitico-magică. Se considera că boala provenea din voința unui zeu sau spirit, chiar dacă era evidentă acțiunea unui corp străin ca lovirea sau tăierea. De aici și concepția că vindecarea putea avea loc numai prin înduplecarea zeilor sau prin izgonirea spiritului ostil din corpul celui bolnav.

Aceste credințe au făcut din tămăduitor un intermediar între forțele nevăzute, imaginare și bolnav. Exista însă o deosebire netă între tămăduitori „cu școală", denumiți „sunu" și vracii populari „rhu iht", ambele categorii pretinzînd că au primit cunoștințele lor de la zei. Un fapt demn de reținut îl constituia concepția potrivit căreia zeul putea fi ajutat sau influențat să fie binevoitor dacă bolnavul consuma anumite substanțe considerate plăcute divinităților. Același lucru era crezut și în privința spiritelor rele care erau „forțate" să părăsească „locuința" aleasă, adică organismul bolnavului dacă acesta înghițea și se ungea cu diferite preparate sau se supunea anumitor manevre. Tratamentul propriu-zis era un amestec bizar de practici magice, constînd din exprimarea unor formule verbale, neinteligibile și forțarea bolnavilor de a se supune unor eforturi deosebite atît fizice, cît și psihice.

Raportul dintre tămăduitor și forțele supranaturale era bine stabilit, în funcție de categoria profesională ce-l reprezenta : medic, vraci, preot. Medicul apela cel mai puțin la forțele supranaturale. Vraciul încerca să alunge spiritele răufăcătoare în mod violent și hotărît. Preotul, dimpotrivă, ruga zeitățile să ierte bolnavul. Sigur, aceasta este o clasificare generală, schematică, în realitate terapeutica egipteană veche fiind alcătuită dintr-un complex cuprinzînd implorarea, amenințarea și administrarea de substanțe. Nici un medicament nu era luat, nici o acțiune fizioterapeutică nu era întreprinsă fără a fi rostită o anumită formulă magică.

La sumerienii și semiții din Mesopotamia, populații foarte superstițioase, a existat un tip de medicină magico-hieratică foarte rigidă, deși — paradoxal — tot ei au fost aceia care au stabilit reguli terapeutice mult eliberate de supranatural, norme ce pot fi socotite medicină empirică. Orice boală era considerată produsul prezenței

spiritelor rele în corp, vindecarea fiind posibilă numai prin alungarea acestora de către o putere supranaturală mai puternică, idee sugerată probabil de o regulă a regnului animal, anume că individul puternic alungă sau devorează pe cel slab.

În concepţia mesopotamienilor, fiinţele supranaturale pătrundeau în corp prin gură, nas şi urechi şi nu părăseau bolnavul decît atunci cînd tămăduitorul îndeplinea ritualurile cerute potrivit diferitelor situaţii, cuprinzînd incantaţii, purificări, formule magice, restricţii alimentare, înghiţirea unor substanţe terapeutice şi practici exorciste. Ca să poată prescrie tratamentul, tămăduitorul trebuia să asculte cu atenţie mărturisirea bolnavului, întocmai cum fac astăzi preoţii creştini. Potrivit celor mărturisite erau stabilite cauza bolii şi medicaţia. În fixarea naturii bolii şi a tratamentului de rigoare, un rol de frunte îl juca divinaţia, tămăduitorii fiind specializaţi în hepatomanţie, hidromanţie etc. Ei tălmăceau, de asemenea, visele bolnavului, ale rudelor şi prietenilor acestuia, ghicind care anume forţă supranaturală a provocat răul.

Tratamentul debuta prin sacrificii aduse îndeosebi zeului Ninazu — ocrotitorul tămăduitorilor. Fiul lui Ninazu era, în panteonul mesopotamian, zeul Ningizzida, care purta un toiag cu un şarpe încolăcit pe el. În concepţia mitico-magică sumeriană şi asiro-babiloniană, acest şarpe era simbolul vindecării. Credinţa era izvorîtă din observaţia că reptila îşi pierde pielea periodic, redobîndindu-şi alta mai strălucitoare, prin urmare devenind din nou tînără. Prin similitudine, şarpele magic făcea ca bolnavul să-şi recapete forţele pierdute, concepţie care s-a perpetuat de-a lungul mileniilor, devenind în perioadele recente simbolul medicinei ştiinţifice.

Următoarea etapă a tratamentului consta în stropirea corpului bolnavului cu apă descîntată provenită din Tigru, Eufrat sau dintr-un izvor. Pentru izgonirea spiritelor rele, tratamentul magic era sinonim cu acela ùtilizat la mai toate populaţiile, anume administrarea de substanţe vomitive, ungerea corpului cu materii rău mirositoare, inclusiv fecale, în scopul de a provoca dezgust spiritului şi a-l obliga să iasă din trupul bolnavului. O altă metodă magică, de asemenea uzuală în toată antichitatea, era aceea de a aşeza la căpătîiul suferindului alimente apetisante, în credinţa că spiritul, lacom, va pleca din corpul sărmanului bolnav spre a se înfrupta din ele. Cînd tămăduitorul considera că înscenarea şi-a făcut efectul, acoperea repede mîncarea şi o arunca în foc în credinţa că o dată cu ea arde şi spiritul rău. Tămăduitorul îşi încheia ritualul cu formule ferme, poruncind spiritului : „Pleacă, fugi (cutare fiinţă supranaturală), duh rău ! Pe mine mă apără zeul Baal, fugi de la mine !". Existau şi cazuri cînd tămăduitorul nu putea stabili care anume zeitate fusese ofensată şi ce spirit rău generase boala. În acest caz exista o formulă magică în care erau pomenite toate spiritele aducătoare de suferinţe, care se încheia cu fraza : „Oricare ar fi numele tău, depărtează-te !". Formulă păstrată în multe din marile religii actuale.

Evident, cu asemenea tratamente trebuia ca bolnavul să aibă o vitalitate ieşită din comun pentru a rezista bolii. Cu toate acestea, practicile vracilor mesopotamieni au avut şi o latură pozitivă, introducînd în uzul medical curent, menţinută pînă astăzi, regula primordială de păstrarea corpului bolnavului într-o perfectă igienă şi „purificarea" prin băi fierbinţi în scopul scăderii febrei etc. De la magii tămăduitori mesopotamieni s-au răspîndit în Europa antică exorcismele, care mai apar şi astăzi, ici-colo, ca şi o serie de cuvinte bizare, presărate în descîntecele şi blestemele vrăjitoreşti existente mai ales în ţările din centrul continentului, cum ar fi cuvintele hilca şi beşa, ambele de origine semită. Primul îşi are originea în verbul halaqu (el a ieşit), al doilea provine de la basu (el s-a ruşinat), folosiţi împreună aceşti termeni aveau semnificaţia pentru semiţi „ieşi, ruşinează-te !", formulă folosită de tămăduitorii antici şi moştenită de cei din evul mediu pentru a determina spiritele să iasă din corpul bolnavului.

Ca şi celelalte popoare antice, chinezii priveau bolile ca efecte ale manifestărilor duhurilor rele sau ale mîniei puterilor divine, care puteau fi înlăturate însă, în concepţia acelor vremi, numai prin mijloace magice. Pentru vindecarea bolnavilor, vrăjitorii, şamanii şi preoţii-tămăduitori utilizau tehnici de divinaţie, formule magice şi incantaţii.

În afara ritualurilor magice pe care le efectuau, tămăduitorii prescriau suferinzilor droguri, descîntate în prealabil. Fără ceremonial, nici un preparat magic nu avea în mintea chinezului antic efectul tămăduitor. În schimb, simplul fapt că se punea în vasul cu ceai o bucată de mătase sau hîrtie descîntată de vraci acest lichid era privit

ca leac. Practici tot atît de bizare erau şi fixarea la intrarea în casă a inscripţiilor magice pentru alungarea spiritelor, ca şi interdicţia de a lua preparate tămăduitoare dacă în prealabil acestea nu au fost prescrise şi preparate cu respectarea ritualurilor magico-tămăduitoare.

Concepţiile mitico-magice în domeniul „artei" vindecării au persistat de-a lungul a multor milenii în China, cu toate că, spre sfîrşitul epocii Ciou (sec. IV—III î.e.n.) reapare ca profesiune bine conturată tămăduitorul laic, aidoma personajului primitiv care avea sarcina de a se ocupa cu păstrarea sănătăţii colectivităţii. Y-şen, cum se numea acesta, verifica personal calităţile terapeutice ale diferitelor plante de care se slujea în reţete. Putem descifra aici experimentul, începuturile cercetării ştiinţifice medicale.

Bineînţeles, apariţia profesiunii Yi-şen nu a însemnat dispariţia vracilor. Însă confruntarea celor două profesiuni a avut ca urmare reformulări ale gîndirii tămăduitorului, care pot fi surprinse în viziunea chineză asupra obiectelor şi fenomenelor.

O altă etapă a constituit-o apariţia concepţiei principiilor antagoniste denumite Yang şi Yin. Yang (cel luminat), cum s-a mai arătat, era principiul Soarelui, afirmaţiei, activităţii, forţei, expansiunii, luminii, căldurii, uscatului, părului şi sexului masculin. Yin se constituia ca principiu al Pămîntului şi Lunii, negaţiei, pasivităţii, slăbiciunii, contracţiei, întunericului, recelui, umedului, numerelor impare şi sexului feminin.

Magia tămăduitoare chineză a extras din aceste concepţii stranii privitoare la principiile Yang şi Yin ideea legăturii oculte între diferite obiecte, fiinţe, fenomene etc., ajungînd să privească şi organele omeneşti de pe aceleaşi poziţii. Drept rezultat, apare neîntrerupta căutare a faimosului „elixir al vieţii".

Frenetica goană după „apa vieţii" -s-a răspîndit în antichitate dincolo de frontierele Chinei, perpetuîndu-se în evul mediu. Un ecou al ideii respective poate fi regăsit şi în basmele româneşti unde, cîteodată, eroii aleargă după „apa vie". Pînă unde a mers în China această nebunie a „elixirului vieţii" o poate ilustra faptul că şapte din cei douăzeci şi doi de împăraţi ai dinastiei Than au murit otrăviţi cu... pilule de nemurire.

Cu toate că era contaminată de ocultism, medicina chineză avea totuşi şi un oarecare fond realist, tămăduitorii-vracî, vrăjitorii, preoţii contribuind la descoperirea unei game largi de plante cu însuşiri terapeutice, ca şi la stabilirea cantităţilor active sub raport terapeutic ale unor substanţe de origine minerală — compuşi ai mercurului, sulf, arsenic, plumb etc., cu mult înaintea farmacopeii galenice.

Aceeaşi perseverenţă a magicienilor chinezi în descoperirea mijloacelor pentru obţinerea longevităţii sau a nemuririi au avut şi alte efecte, cu repercusiuni pe plan ştiinţific. De pildă, un procedeu magic de păstrare a aerului timp cît mai mult în plămîni, a dus cu încetul la dezvoltarea unui sistem de gimnastică medicală. Ideea acupuncturii s-a născut, de asemenea, din ritualurile şamanice exorciste, de lovire şi înţepare a bolnavului, în scopul alungării spiritelor răufăcătoare. Există chiar o veche legendă chineză, care pare să ateste faptul că cel puţin presupunctura s-a născut întîmplător. Se povesteşte că un om oarecare, care suferea de migrenă, s-a lovit puternic la fluierul piciorului şi, pe loc, durerea de cap i-a încetat. Cercetînd acest caz — arată în continuare legenda — vracii au concis că spiritele rele pot fi gonite din cap procedîndu-se la lovirea cu o piatră ascuţită a punctului respectiv. Mai tîrziu, împăratul Fu Hsi ar fi fost acela care a ordonat extinderea metodei, căutarea altor puncte vindecătoare, precum şi confecţionarea unor ace speciale de piatră.

Pornind de la căutările primitive laice, „arta" tămăduitorilor chinezi a trecut prin magie şi religie spre a redeveni laică, după îndelungi şi sinuoase încercări. Ea este un exemplu concludent al evoluţiei medicinei, de la începuturile sale, pierdute în negura timpului, pînă a devenit o ştiinţă.

Pe Valea Indului, în Pakistanul actual, arheologii au găsit cîteva indicii privitoare la practici magice tămăduitoare extrem de vechi. Printre acestea se află o statuetă sugerînd o poziţie clasică de yoga, aparţinînd zeului Şiva, luat ca patron de yogini. În inventarul arheologic au intrat, de asemenea, silagit extras din roci himalaiene, cu utilizări în afecţiunile dispeptice şi hepatice, oase de sepia conservate în vase de pămînt, folosite în tratamente oftalmologice, otice şi dermatologice şi altele, care vin să demonstreze preocupări clare în domeniul magiei tămăduitoare. Toate acestea arată că nu numai arienii au fost aceia care au generat înfloritoarea cultură veche indiană, ci şi dravidienii, acele populaţii prearience, cu grad înalt de ci-

vilizaţie, cum au fost probabil cele de la Haràppa, Mohenjo-Daro şi Kot Diji. Indiferent însă cine şi cum a conceput ideile generale ale artei tămăduitorilor indieni, rămîne însă clar faptul că, la începuturile sale, ea se încadra în concepţiile generale magico-rituale ale lumii vechi. Însuşi substratul teoriei practicilor yoga se adînceşte într-o gîndire mitico-magică. Yoga reunea o sumă de practici de educaţie fizică cu tehnici meditative, idealuri metafizice şi principii morale, avînd în vedere potenţarea rezervelor energetice umane în scopul dobîndirii longevităţii şi a unei autonomii spirituale individuale. Delimitată de concepţiile mistice, practica yogină are însă valori reale, cu nimic comune şarlataniei, iluzionismului, fachirismului sau aşanumitelor „fenomene parapsihice".

În viziunea indiană veche, toate bolile proveneau de la forţe supranaturale. Tămăduitorii interveneau tocmai pentru împăcarea acestor forţe cu oamenii, recurgînd, în acest scop, la arsenalul cunoscut pretutindeni : formule incantatorii, ritualuri şi reţete magice, administrarea de extracte vegetale, descîntate în prealabil. Un mare număr de plante utilizate în trecutul îndepărtat de vrăjitorii şi vracii indieni vor rămîne în continuare să fie folosite şi de medicina modernă, ceea ce atestă nu numai valoarea terapeutică, dar şi cunoaşterea amănunţită a efectelor lor de către tămăduitorii străvechi. Textele vedice pun în evidenţă, totodată, ideea vitalismului magic. Este vorba de nişte misterioase canale — întîlnite în medicina ayurvedică şi în yoga — prin care ar circula suflurile divine, „forţa organică". Conceptele ayurvedice se află în legătură directă cu textele vedice, cu vitalismul magic, cu demonologia şi exorcismul. Se spunea că în fiinţa umană există cinci elemente, regăsite în întregul univers şi anume vîntul, focul, apa, pămîntul şi spaţiul eteric, care le cuprinde pe toate, plus spiritul, care şi el face parte din natură. Din spirit ar deriva intelectul, iar din acesta cele cinci elemente şi simţurile omului. Potrivit acestei concepţii, spaţiul eteric intră în componenţa auzului, vîntul în cea a pipăitului, focul în cea a văzului, apa în simţul gustativ şi pămîntul în cel olfactiv. Un alt număr magic, alături de cinci, utilizat în *Ayurveda*, era şapte. Sînt şapte substanţe ale organismului — sucul organic, sîngele, carnea, pielea, măduva, grăsimea şi sperma, în care intră cele cinci elemente. Apar apoi cinci forme de foc organic — care asigură combustia alimentelor, colorează sîngele, aprinde dorinţele în

inimă, dă ascuţime vederii şi conferă strălucire pielii, precum şi cinci sufluri etc. Cifra magică 360 era, de asemenea, corespunzătoare *Ayurvedei*, reprezentînd numărul oaselor.

Brahmanul se înfăţişa indianului antic ca om care poseda toate tainele magiei în general şi ale tămăduirii în special. El stăpînea formulele magice, descîntecele şi exorcismele cuprinse în *Atharva-Veda* necesare vindecării bolilor, creşterii fecundităţii, izbîndei în dragoste, era maestru în arta de a ghici dacă un copil ce urma să se nască va fi băiat sau fată, sau dacă un bolnav se va însănătoşi.

Vechii evrei, cu toată stricteţea religiei lor, recurgeau adesea la vraci, vrăjitori, magicieni şi ghicitori pentru a stabili diagnosticul, tratamentul şi pronosticul bolilor de care sufereau. În atitudinea respectivă se regăseşte, de fapt, încărcătura de concepţii magice şi superstiţii prezentă în mentalitatea acestui popor cu nimic deosebită de cea a vecinilor lor, pe care cărţile sfinte ale evreilor o redau uneori sub formă alegorică. Bolnavii erau socotiţi impuri, ca şi cei care se atingeau întîmplător sau voit de aceştia. Existau o serie de reguli cu caracter de purificare magică, întîlnite şi la alte popoare vecine, ridicate însă la rangul de dogmă religioasă, cum ar fi : spălările cu apă după contactul cu cadavre, cu excremente, cu femei după naştere ; restricţiile alimentare diverse, printre care consumarea cărnurilor animalelor „impure" — porc, iepure, cămilă — ca şi a sîngelui. Bineînţeles, chiar respectarea cu stricteţe a tuturor preceptelor nu era de natură să ducă la vindecarea bolnavilor. Vracii, personaje denumite la un moment dat terapeuţi, s-au menţinut de-a lungul întregii istorii antice a evreilor, coexistînd cu medicii.

Talmudul * reflectă o modificare de concepţie faţă de activitatea tămăduitorilor, acordînd respect medicilor. Formulele magice şi reţetele vindecătorilor străvechi vor fi preluate de învăţătorii talmudici, ale căror succese miraculoase în „alungarea demonilor" din oameni — prin practici exorciste — au ajuns să fie menţionate în scripturi. Rabinii condamnau doar formal magia, ei înşişi şi membrii familiei lor purtînd amulete în ideea că astfel vor fi apăraţi de boli.

Literatura religioasă a evreilor este bogată în sfaturi igienico-dietetice, metode terapeutice şi reţete tămăduit-

* Operă religioasă iudaică întocmită între secolul III î.e.n. şi secolul V e.n.

toare, ca o consecinţă a prescripţiilor *Talmudului* privitoare la menţinerea curăţeniei omului, deoarece un corp bolnav, impur, nu putea menţine un suflet pur.

Antichitatea europeană are dimensiuni particulare, fiind şi ea dominată de credinţele mitico-magice, de iraţional.

Fiinţele supranaturale erau socotite ca aducătoare de boli, epidemii, nenorociri. Grecii credeau că Apollo determina cel mai adesea atît răzbunări crude, nemiloase, cît şi vindecări miraculoase deoarece această divinitate era, între altele, un salvator al oamenilor, cu condiţia ca ei să nu aducă ofense zeilor. Artemis, sora lui Apollo, avea şi ea calităţile fratelui său. Darul vindecării, prin excelenţă, îi aparţinea însă lui Asclepios (Aesculapius), fiul lui Apollo şi al muritoarei Coronis. Sînt numeroase indicii privitoare la faptul că personajul mitologic respectiv, ca şi cultul acestuia, constituia o preluare de la traci, tot astfel precum romanii îl vor prelua apoi de la greci.

Asclepiozii, adică slujitorii sanctuarelor consacrate lui Asclepios, erau mai mult vraci decît preoţi. Existenţa acestora corespunde momentului preluării practicilor magice tămăduitoare de către religie. Tratamentele constituiau un amestec de raţional şi iraţional. Suferinzii făceau mai întîi o cură de purificare (catharsis), după care urmau într-un loc anume al templului, denumit abaton, o cură de incubaţie (somnoterapie), aşteptînd ca zeul Asclepios, sau poate Apollo, să li se arate în vis. Visele bolnavilor erau tălmăcite de asclepiozi, care formulau tratamentul. Mijloacele terapeutice constau, de obicei, în incantaţii şi purificări, concomitent cu aplicarea unor restricţii alimentare şi administrarea de substanţe tămăduitoare. Tămăduirea magică a fost elogiată chiar de Empedocle (c. 490—c. 430 î.e.n.), iniţiatorul medicinei experimentale, care compara medicul cu un profet sau poet. El însuşi se considera un interpret al oracolelor. Platon, de asemenea, menţiona adesea, în scrierile lui, rolul pe care îl aveau în terapeutică farmecele şi incantaţiile.

Civilizaţia greco-romană constituie totuşi un exemplu elocvent al trecerii de la magie la ştiinţă. Aceasta va da pe Hipocrat (460—375 î.e.n.), ctitorul medicinei raţionale şi pe Galen (130—c. 210 e.n.), care a pus bazele studiului anatomiei umane, înmănunchind într-un sistem tot ce se cu-

noştea la vremea lui, operă ce a constituit secole de-a rîndul catehismul practicii medicale.

Aceeaşi trăsătură raţionalistă exista şi la traco-geţi. Izvoare istorice scrise şi descoperiri arheologice atestă cu claritate că geto-dacii aveau preoţi-terapeuţi, dar şi vraci care foloseau instrumente pentru uz chirurgical, practicau trepanaţii craniene sau aplicau incizii rituale. Dioscoride şi Pseudo-Apuleius, Clemens din Alexandria, Iordanes şi alţii au consemnat denumiri dacice ale buruienilor de leac. Platon (427—347 î.e.n.) în *Banchetul* arăta că Socrate învăţase de la un medic, ucenic al lui Zamolxis, că „precum nu trebuie să încercăm să tămăduim ochii fără să vindecăm întîi capul şi capul fără trup, tot aşa nu se poate să încercăm a vindeca trupul, fără să îngrijim şi de suflet", subliniind că „tocmai de aceea sînt multe boli la care nu se pricep medicii greci, fiindcă nu cunosc întregul de care ar trebui să se ocupe". Vasile Pîrvan considera concepţia tracică, bineînţeles eliberată de nuanţele sale mistice, asemănătoare celei hipocratice. Reiese clar din fragmentul platonician că medicii traci socoteau toate lucrurile bune şi rele pentru om în întregul său, ca venind de la suflet, din cap şi ochi, iar de acolo, curgînd în trup. Se poate ca această concepţie să fi avut un substrat magic, dar aici contează orientarea realistă a traco-geţilor. După cum atestă Strabon, preotul geto-dac era şi vrăjitor (goes) şi medic (iatros). Marele preot făcea preziceri şi interpreta oracole, dar învăţa poporul şi cum să utilizeze plantele medicinale.

Descîntecele, ca şi vrăjile, erau practicate, prin urmare, începînd cu vîrfurile conducătoare, însuşi Zamolxis instruindu-şi ucenicii în sensul că numai prin descîntece pot vindeca sufletul. Conservatori, geto-dacii păstrau din magia arhaică tatuajul menit să alunge spiritele rele, aşa cum se poate observa pe un vas străvechi, reprezentînd o femeie cu simboluri desenate pe un picior. Acestea înfăţişează Soarele, numărul magic cinci, cursul vieţii şi o imagine zoomorfă, păzitoare de boli. Se poate presupune că astfel de tatuaje erau făcute pe anumite părţi ale trupului suferinzilor, ca remediu al bolii. Herodot descrie ritualul magic al fumigaţiei cu sămînţă de cînepă practicat de geto-daci : „Ei iau această sămînţă de cînepă şi o aruncă pe pietre fierbinţi scoase din foc ; îndată ce ea atinge pietrele, răspîndeşte un fum şi nişte aburi atît de denşi, încît întrece cu mult efectele unei căldări elineşti. Excitaţi prin această

baie, ei strigă de bucurie". Virgiliu amintește că la daci apa, în special de Dunăre, constituia elementul principal de descîntat. În fine, Criton, medicul împăratului Traian, observa că preoții geto-daci aveau un ascendent asupra oamenilor de rînd prin faptul că uzau de vrăjitorie.

Vrăjile erau făcute împotriva „puterii deochiului", acestuia opunîndu-i-se amuletele cu simbolurile șarpelui și mistrețului, din mărgean și chihlimbar. Vracii posedau formule magice și descîntece, în forme care pot fi regăsite în folclorul vechi românesc, privitoare la vatra casei, la apa neîncepută, la focul nestins. Probabil că și la geto-daci circula concepția că bolile constituiau sancțiuni ale forțelor supranaturale, că administrarea unei substanțe terapeutice trebuia însoțită de descîntece, farmece sau boscoane (vrăjitorii). În general, ierburile de leac utilizate de vraci și preoții-vindecători aveau — după cum s-a putut stabili cu mijloace moderne — efecte calmant-anestezice, cicatrizante, expectorante, depurative și antihelmintice. De asemenea, erau aplicate în scopuri terapeutice produse animale, organe, umori, substanțe minerale, precum și ape minerale și termale. Dacii numeau orice sursă de apă minerală „deusara", adică izvorul zeilor. Un caracter magic avea și așa-zisa piatră de naștere, a cărei amintire a trecut în medicina populară, potrivit căreia femeile obișnuiau să nască, în trecut, pe vatră.

Deși încărcată de practici magico-religioase, ocupația tămăduitorilor geto-daci, a preoților-vindecători conținea elemente incipiente de știință. De altfel, concepțiile terapeutice traco-getice au fost preluate și de alte popoare antice europene. Druizii, de exemplu, pretindeau că dețineau „arta" medicală de la hiperboreeni, adică de la traci, din care spuneau că descind, practica lor terapeutică fiind izbitor de asemănătoare cu cea a geto-dacilor. Aveau, între altele, chiar cultul apei neîncepute (numită de ei sîr, în timp ce dacii o numeau sara). Ar mai trebui adăugat că Hipocrat a fost ucenicul medicului Herodicos, trac de origine, ceea ce lasă a se deduce că, cel puțin în parte, concluziile hipocratice aveau o bază tracică.

Magia va continua să-și joace rolul în arta vindecării chiar la marii medici ai evului mediu, care începuseră să facă apel la raționalism, atitudine ce va fundamenta, de-a lungul timpului, progresul cunoașterii și al medicinei științifice, eliberată de credința în supranatural. Dar cunoștințele medicale ale evului mediu, ale Renașterii și

chiar ale epocii moderne au rămas destul de sărace, progresul instalîndu-se lent, datorită inexistenței mijloacelor de investigație. Acționau enorm arbitrariul, intuiția, tradiția. În aceste condiții, practicile magice au continuat să se mențină viguroase, alimentate puternic de credințele populare în supranatural, de constatarea neputinței medicinei laice în fața flagelurilor marilor epidemii care au bîntuit Europa secolelor XIV—XIX. Medicina a progresat lent, mai cu seamă în acea tristă perioadă a obscurantismului catolic reprezentat de Inchiziție, în care totul era marcat de demonism, așa cum s-a mai arătat. Toate bolile ca și insuccesele în tratarea acestora ajung să fie puse pe seama acțiunii diavolilor, a vrăjitorilor, mentalitate care convenea într-un fel medicilor, a căror nepricepere sau ignoranță puteau fi lesne și comod puse la adăpost pe criteriul amestecului Satanei. Dar credința în diavoli și în puterea vrăjitorească va face ca prevenirea și vindecarea bolilor să treacă din competența tămăduitorilor, indiferent dacă aceștia erau medici, vraci, ori simpli chirurgi-bărbieri, în cea a tribunalelor inchizitoriale, iar de aici la o aprigă prigoană împotriva științei. Însă aceasta nu a putut frîna progresul. Dar nici reprimarea vrăjitoriei nu a eradicat practicile magice, conflictul între cunoaștere și necunoaștere rămînînd în continuare deschis, ceea ce explică existența și persistența așa-zisei medicine herotodoxe, cuprinzînd astrologia medicală, medicina spagirică, radiestezia, iridodiagnosticul, naturismul, magnetismul animal etc., ca și a magiei mileniilor trecute, îmbrăcată uneori în limbaj sau haine cu alură doctă. Acestea erau însă doctrine false, opuse concepției științifice, cu pretenții de panaceu, exaltînd forța de atracție a enigmaticului, simbolismul și magia cuvîntului, puterea vindecătorului miraculos — fie medic profesionist sau oricare altă persoană care putea fi uneori un proroc, un sfînt de ocazie, fie o biată babă descîntătoare. Magia tămăduitoare, ocultismul, prelungite pînă în secolul al XX-lea, cu toată terminologia aparent științifică folosită, rămîn la fel de primitive și fără valoare experimentală ca și manoperele vracilor străvechi. Nu este mai puțin adevărat că formele actuale ale magiei, cu practicanții lor, atunci cînd nu sînt șarlatani, pot sugera uneori științei elemente inedite, însă efortul științei necesar eliberării de balastul fanteziei și al impostorii a tot ce

poate fi valoros din magie se dovedește adesea prea mare în raport cu rezultatele practice directe.

Oricum, chiar și în secolul al XX-lea apare vizibil faptul că anumite momente de impas ale medicinei clasice lasă cîmp liber de acțiune ocultismului, mentalităților naive, manoperelor magice bazate pe forța sugestiei, interpretărilor neștiințifice întemeiate pe imaginație, pe speculație, spontaneitate și empirism.

O prelungire a diferitelor concepții vechi, cu caracter paranormal, o constituie *medicina heterodoxă*. Ea este un ansamblu de teorii medicale neacademice, aplicate de persoane cu sau fără studii medicale, dar și de vraci și tămăduitori. Această formă de medicină foarte apropiată vrăjitoriei cuprinde, în general, doctrine îmbibate cu elemente de magie, superstiție și filosofie idealistă, rămășițe ale gîndirii antice și medievale, dar uneori și practici empirice ce pot fi valorificate de către medicina academică.

In acest cadru se înscrie *astrologia medicală*. Ea a traversat istoria culturii, spre a reveni în actualitate, în mod paradoxal, tocmai în a doua jumătate a actualului secol, caracterizată prin pătrunderea omului în Cosmos. Adresîndu-se în special persoanelor dezamăgite, cu temperamente slabe, sensibilizate exagerat, psihopate sau aflate în situații limită, astrologia medicală a secolului al XIX-lea făcea apel, pentru impresionarea bolnavilor și argumentarea existenței sale ca practică, la descoperiri ale fizicii, chimiei și biologiei, încercînd să le adapteze, să le racordeze la doctrina armoniei și a dezarmoniei universale. Date ale astrofizicii moderne au fost preluate în secolul al XX-lea de către astrologi, care pretindeau că radiațiile cosmice ar avea rolul de mijlocitor fizic al influențelor astrale asupra omului, în timp ce glandele endocrine ar juca pe cel al mijlocitorului fiziologic. Chiar dacă aceste afirmații rămîn în sfera ipotezelor, astrologia medicală tot nu se justifică, oricare pronostic de îmbolnăvire sau vindecare neputînd fi legat de mișcarea corpurilor cerești, ci de cu totul alți factori, de mult depistați și studiați de către știința medicală.

Spagirismul reprezintă într-o anumită măsură fuziunea pe plan medical a astrologiei și alchimiei. Medicina spagirică, în plină înflorire în secolele XIV—XVII, se baza, ca și astrologia, pe corespondențe, pe armonie și dezarmonie. Potrivit doctrinei medicinei spagirice, cu rădăcini în principiile corelației cosmice, fiecare boală poate fi vindecată

numai dacă este utilizat un remediu corespunzător, luat prin similitudine. De pildă, prin faptul că nuca se aseamănă cu capul omenesc, ea ar constitui principala materie primă pentru preparatele destinate a combate nevralgiile; fierturile de raci se prescriau împotriva cancerului, inima de porc pentru tratarea bolilor cardio-vasculare și așa mai departe. Aceleași reguli au determinat alcătuirea întregului arsenal tămăduitor al medicinei spagirice, alcătuit din așa-zise chintesențe de substanțe naturale, în fapt extracte din materii vegetale sau animale, proaspete sau uscate. Destinația fiecărei „chintesențe" este stabilită în funcție de „signatură", adică de asemănarea produsului de bază (culoare, formă, consistență) cu organul bolnav. Potrivit analogiilor zoologice ale bolii, bolnavului sau organului bolnav, medicul spagirist prescria tratamentele în mod individualizat. Aberația mergea pînă acolo încît, pentru cicatrizarea rapidă a unei răni se aplicau așa-numitele „unguente simpatice" atît pe plagă, cît și pe obiectul care a produs-o.

Radiestezia se înfățișează ca o transpunere pe tărîm medical a tehnicii baghetei magice, utilizată — cum s-a arătat în alt capitol — pentru descoperirea comorilor, apoi — prin extensie — a zăcămintelor minerale și a pînzelor de ape subterane. Astfel, după cum unele persoane se pretindeau detectori vii ai metalelor și apei, au apărut mînuitori de baghete (rabdomanți), care afirmau că sînt capabili să pună un diagnostic medical prin simpla trecere a obiectului magic deasupra capului bolnavului. Vîlva stîrnită în jurul acestei ciudate maniere de a afla focarul ascuns al unei boli a determinat, spre mijlocul secolului trecut, demararea unor observații și cercetări care au dus la rezultate interesante pentru biofizică. Eliminînd pretențiile unor impostori și șarlatani, ai unor „inventatori" de detectoare, activi și în zilele noastre, cercetările științifice efectuate în ultimii ani au scos în evidență sensibilitatea unor anumite persoane la gradienții cîmpurilor magnetice foarte slabe, ceea ce ar explica poate facultăți aparent miraculoase ale rabdomanților de a identifica resurse minerale. Dar în nici un caz nu s-a putut confirma experimental radiestezia, iar observațiile clinice nu au valoare probantă, diagnosticul bazat pe mînuirea baghetei rămînînd de domeniul ocultismului.

Chirotetia (de la kheir, „mînă" în greaca veche), adică vindecarea prin aplicarea mîinilor este cunoscută din anti-

chitate, fiind derivată dintr-o formă primitivă de magie tămăduitoare. Gesturi magice de vindecare prin așezarea mîinilor deasupra capului și a rănilor, precum și prin lipirea lor de trupul bolnavului sînt amintite pentru prima oară de Homer și Hesiod. Chirotetia constituia unul din atributele centaurului Kheiron, cel mai înțelept dintre aceste figuri mitologice. În mitologia greacă el ocupa un loc anume, fiind considerat binefăcător și subtil vindecător al oamenilor. De asemenea, Kheiron era socotit între altele drept învățător al lui Asclepios, zeul medicinei. Mitul lui Kheiron este în măsură să arate faptul că înșiși anticii vedeau chirotetia drept o practică magică depășită de cunoașterea medicală, preocupare inițiată de eroul civilizator Asclepios, care și-a întrecut maestrul. Semnificativ este un amănunt al mitului respectiv, anume acela în care se arată că puterea lui Kheiron era destul de limitată, el însuși fiind incapabil să se vindece de rana provocată de o săgeată rătăcită. Ca să scape de suferințele eternizabile, el a renunțat la nemurire, cedînd-o lui Prometeu, preferînd moartea. Se recunoaște astfel pe calea mitului ineficiența chirotetiei observată încă din antichitatea îndepărtată. Se pare că grecii au preluat această formă de magie tămăduitoare din Orientul antic, chirotetia fiind semnalată în texte vechi indiene, chineze, egiptene, ca și în *Biblie*. Ecouri ale chirotetiei se regăsesc în ritualuri creștine și budiste. Părăsită de-a lungul vremii, chirotetia a fost reactualizată spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, sub influența teoriilor lui F.A. Mesmer despre așa-zisul „magnetism animal". Tagma chiroteticienilor nu s-a putut însă dezvolta, firește, sub presiunea științelor medicale moderne, deși uneori au mai apărut „vindecători" în jurul cărora s-a făcut vîlvă datorită contribuției masive și irresponsabile a presei de senzație. Evident, este ridicol să se creadă că prin simpla așezare a mîinilor deasupra sau pe corpul unui bolnav pot fi vindecate maladii microbiene, pot fi remediate malformații, afecțiuni de ordin genetic sau alte asemenea suferințe. Benefic poate opera aici, uneori, autosugestia bolnavului, însă pînă la anumite limite, chirotetia plasîndu-se nu în sfera medicinei, ci a ocultismului.

Iridodiagnosticul este, de asemenea, o manieră modernă a „cititului viitorului în ochi", utilizată încă din antichitate, dar și de către Paracelsus. Iridodiagnosticul a fost reinventat de Ignatz von Peczely, în anul 1881, fiind preluat

curînd de către diferiți medici, dar și de magicieni. Îridodiagnosticul poate fi clasat în categoria divinației contemporane, formula aceasta de sondare a viitorului unui pacient oarecare fiind infirmată de investigațiile clinico-statistice și experimentale de dată recentă. Se face mult caz pe seama iridodiagnosticului, însă încercările de teoretizare a metodei avînd la bază cauze ale modificărilor în culoare, ale formelor pupilelor, apariția de pete etc. nu rezistă criticilor științifice. Ochiul poate da indicații asupra unor afecțiuni specifice lui, ca și în privința cîtorva boli deja stabilite. În nici un caz acest organ nu este de natură să arate viitorul cuiva.

Teosofia tămăduitoare actuală reprezintă o prelungire a concepțiilor magico-religioase antice și a superstițiilor evului mediu, potrivit cărora erau propovăduite revelația, rugăciunea, pasivitatea în fața destinului. Din acest punct de vedere teosofia tămăduitoare capătă caracter de sectă medico-religioasă. În această categorie de practici se include, în primul rînd, metoda denumită „Christian Science", preconizată de vindecătoarea Mary Baker Eddy în cartea *Science and Health* apărută în anul 1875. Baker Eddy reia teze din demonologia medievală și fideism. După ea totul ar fi spirit divin, materia doar o aparență, iar răul, păcatul și boala rezultate ale erorii umane. În condiția acestor considerații mistice se cere bolnavului să nu se mai preocupe de suferința lui, ci să se roage, să facă pomeni și să-și încredințeze soarta în mîinile lui Dumnezeu. Temeiuri oarecum similare au și unele doctrine neoprotestante sectancte, care propovăduiesc vindecarea prin post și rugăciune, refuzul medicinei.

Neobudismul a generat și el terapeutici bizare. Membrii unor secte aparținînd acestui curent religios nu recurg la medici ci practică, în scopul combaterii maladiilor, indiferent de caracterul lor, alimentația sumară, băile repetate, exerciții de respirație și rugăciunea. O metodă așa-zis terapeutică denumită Mazdan (Otoman Zar-Alusha Hanish) folosită în Orient se bazează pe tehnici străvechi, condamnate de știința medicală. De altfel, toate procedeele terapeutice care fac apel la ocultism s-au dovedit nocive, utilizarea lor soldîndu-se foarte adesea cu rezultate tragice.

Antroposofia apărută la începutul actualului secol, cu un sens cvasi-mistic, ia în considerație o componentă mixtă a corpului omenesc — fizică (somatică), eterică (vitală) și

astrală (sufletească). În funcție de atacul bolii asupra uneia din părțile acestui triptic sînt prescrise și mijloacele de tratament, care pot fi de ordin farmaceutic uzual, dietă alimentară sau hidrică, exerciții musculare, relaxare psihică etc.

Bigotismul și fanatismul au născut mitul vindecărilor miraculoase. În general, apariția unor așa-zișI *vindecători miraculoși* determină psihoze colective, mari pelerinaje deoarece locul, sub raport geofizic, unde se petrec „minunile" joacă în concepția credulilor un rol atît de important ca și existența persoanei care tămăduiește în numele lui Dumnezeu. În categoria vindecătorilor miraculoși pot fi incluși Cagliostro (secolul al XVIII-lea), Bernadette (secolul al XIX-leă), Rasputin și Achile d'Angelo (în actualul secol). Activitatea vindecătorilor miraculoși a declanșat, fără excepție, atît credințe iluzorii în rîndul ignoranților cît și reacții de protest ale oamenilor de știință. Fără excepție vindecătorii miraculoși au fost implicați în uriașe scandaluri publice, au făcut obiectul unor ample campanii publicitare. În fine, apariția vindecătorilor miraculoși a fost speculată din interese diferite de către guvernanți, afaceriști, Biserică și capete încoronate. Nici un vindecător miraculos nu a sfîrșit bogat, fericit, sau cel puțin mulțumit de viața lui. Dimpotrivă, majoritatea au pierit în mod tragic, fiind simple marionete pe masa marilor afaceri pecuniare, politice și religioase.

Magia tămăduitoare este practicată și astăzi de către vindecători empirici, ocultiști, vrăjitori și vraci. Numai în S.U.A. existau, la începutul deceniului nouă al secolului XX, potrivit datelor publicate de ziare, peste 40 000 de asemenea profesioniști, fiecare înregistrat la fisc, cu cifra lui de afaceri, iar în Franța anului 1982, corporația vindecătorilor autorizați de stat grupa 10 000 de persoane. În Filipine și Indonezia există tămăduitori care pretind că pot vindeca orice boală doar prin puterea lor magnetică. În jurul acestor vraci se face o vîlvă enormă, companii de turism speculînd la maximum afacerea. Adesea însă, cu ajutorul filmelor și fotografiilor făcute în ascuns de către diferiți ziariști, așa-zișii tămăduitori sînt demascați ca simpli practicanți ai unor ritualuri magice vechi, pe care au grefat tehnici de iluzionism.

Indiferent de forma lor, practicile magiei tămăduitoare reprezintă un anacronism. Marile descoperiri și în general progresele uriașe înregistrate de medicină și farmacie,

cuceririle științifice în domeniul biologiei, biochimiei și biofizicii sînt astăzi în măsură să permită o profundă cunoaștere a tuturor elementelor care caracterizează boala, corpul omenesc și factorii care condiționează sănătatea. Medicina zilelor noastre dispune de un arsenal extraordinar de bogat și sofisticat de investigație științifică, inclusiv de computere, care depășesc cu mult capacitatea omenească de apreciere a stării de sănătate individuală. Ea oferă totodată remedii eficace în lupta împotriva bolilor. Tendința actuală a medicinei este mult diferită de trecut. Ea devine treptat o acțiune socială, de prevenire a îmbolnăvirilor, o medicină a omului sănătos. Firește, în acest cadru, în care sînt promovate măsurile de igienă colectivă și individuală, îmbinarea muncii cu odihna, promovarea unei vieți raționale, controlul periodic al sănătății prin mijloace specifice științifice, stimularea rezistenței organismului la îmbolnăviri etc., nu-și pot avea locul practicile perimate ale tămăduitorilor de ocazie sub oricare nume s-ar ascunde aceștia. În raport cu inepuizabilele posibilități ale medicinei moderne, cu larga accesibilitate a asistenței medicale este de neconceput apelul la magie, chiar sub formele ei subtile, modernizate.

Trebuie însă recunoscut rolul imens pe care magia l-a jucat în dezvoltarea cunoașterii științifice, în trecerea prin observație și ulterior prin experiment, de la practicile oculte la știință. Înclinației spre pozitivism, spre raționalism care a caracterizat activitatea a sute și sute de generații de scrutători ai naturii, de neobosiți căutători ai cheilor legilor care guvernează viața, universul, i se datorează, în fond, evoluția astrologiei spre astronomie, a alchimiei spre chimie și a magiei tămăduitoare spre medicină. De la magie la știință a fost un drum greu, anevoios, presărat adesea cu piedici și jertfe, un drum doar cu un singur sens : înainte. Este drumul progresului, care nu suportă întoarceri spre obscurantism.

V.

Ocultismul fără enigme

1. Scamatoriile orientale. Misterele lamaismului tibetan, dervişii, fachirii

Lamaismul este una dintre cele mai bizare practici oculte. S-ar putea spune că el reprezintă în istoria religiilor momentul grefării vrăjitoriei pe canavaua unei credinţe mistice. Născut în Tibet, o zonă cu o suprafaţă de peste un milion de kilometri pătraţi, în care oamenii trăiesc la altitudini montane de peste trei mii de metri, lamaismul uneşte riturile străvechi „bon-po" de venerare a spiritelor şi naturii, religia budistă, demonismul şi vrăjitoria. Panteonul lamaist este bizar, fiind populat de fiinţe supranaturale groteşti şi uneori obscene, dominate de Avalaki teşvara, protectorul Tibetului.

Preoţii tibetani se numesc baura (din bla-ma, „profesor", „magistru venerat"), iar marele preot poartă titlul de Dalai Lama (în traducere liberă „magistrul venerat cel mai puternic"), fiind considerat reîncarnarea lui Buddha. Practicile preoţilor şi călugărilor tibetani sînt mai curînd magie şi vrăjitorie, începînd de la alegerea unui nou Dalai Lama, pînă la rostirea rugăciunilor, care — în fond — nu sînt decît o înşiruire de formule magice, cel mai adesea fără înţeles, fără logică. Cea mai importantă rugăciune lamaistă, căreia i se atribuie o putere deosebită, sună astfel : „O, tu, lotusul de la care se află bijuteria".

S-a acreditat ideea că preoţii şi călugării tibetani se bucură de faima unor persoane misterioase, care deţin secrete extraordinare ale fenomenelor naturii, vieţii şi cosmosului. Renume cultivat printr-o uriaşă literatură de ocultism oriental. Despre aceste personaje circulau, cu treisprezece secole în urmă, legende orale dintre cele mai bizare, uneori cu aspect de groază, apoi notate în cărţile sacre, păstrate la mănăstirea Sa-Sjya, în oraşul sfînt Chasa şi reşedinţa lamaistă Ta-si-lhum-po.

Un lama constituie astăzi o relicvă vie a ceea ce reprezentau în antichitate vrăjitoria şi religia la un loc. Ca să ajungă lama, un individ oarecare trebuia să fie iniţiat în misterele lamaiste, trecînd prin diferite grade : servitor, novice, ascet, timp în care învăţa de la magiştri „arta" tămăduirii, astrologia, divinaţia, ocultismul de toate categoriile, cele 250 de reguli riguroase de disciplină. Un lama trecea drept deţinător al unor puteri supranaturale şi făcător de miracole. Şi, nu de puţine ori, mulţimea se aduna, curioasă, la vreo mănăstire, spre a vedea un asemenea spectacol extraordinar. Există numeroase descrieri ale „minunilor" lamaiste. Iată, spre exemplu, cum era notat, în anul 1844, de către misionarul R.P. Hue, un asemenea „miracol", la care a fost martor ocular, şi care seamănă perfect cu cele descrise de literatura antică : „...La o cotitură am ajuns un bătrîn lama care, avînd în spate o povară grea, părea a merge cu mult chin. L-am întrebat unde se duce şi l-am invitat să-şi pună bagajul pe cămila noastră. Merg la Raş Turen, căci mîine va fi o zi mare, ne-a răspuns. Un lama îşi va arăta puterea sa ; el se va sinucide fără însă a muri. Am înţeles că un preot tibetan trebuia să-şi deschidă pîntecele, să-şi scoată intestinele şi să le repună înapoi fără a avea vreo influenţă. Asemenea ceremonii orbile se repetă destul de des în lamaserii. Lama, care îşi arată puterea, după cum spun localnicii, se prepară pentru acest moment ţinînd post îndelungat, făcînd rugăciuni, în liniştea cea mai perfectă, fără a avea vreo legătură cu ceilalţi oameni. În ziua hotărîtă, el apare în faţa mulţimii şi se urcă pe un altar ridicat în faţa templului. Mulţimea îl înconjoară recitînd monoton rugăciuni, mereu aceleaşi, în timp ce lama îşi desface de la centură o sabie şi o pune lîngă el, începînd a tremura din tot corpul, pînă ajunge să facă convulsii. Curînd, incitată de preoţi, mulţimea cade în extaz, începe să urle, să strige. Atunci lama de pe altar aruncă brusc pelerina cu care era învelit, scoate centura şi luînd sabia îşi întredeschide pîntecele în toată lungimea lui. În timp ce sîngele curge din abundenţă, mulţimea se prosternează în faţa acestui oribil spectacol, lama fiind întrebat acum asupra lucrurilor viitoare,

sau a destinului diferitelor persoane. El răspunde tuturor acestor întrebări, răspunsuri care sînt socotite oracole. După ce curiozitatea numeroşilor pelerini este satisfăcută, preoţii din jurul altarului reîncep rugăciunile, la unison, cu voce gravă. Lama de pe altar culege, cu mîna dreaptă, sîngele rănii sale, îl duce la gură, suflă de trei ori asupra lui şi îl aruncă în aer scoţînd un sunet strident. El trece apoi repede cu mîna peste rana de la pîntec şi totul reintră în normal, fără a-i rămîne cea mai mică urmă a acestei operaţiuni. Se învăluie în pelerină, face o rugăciune şi pleacă. În jurul altarului rămîn evlavioşii care contemplă sîngele celui ridicat acum la rangul de sfînt, în urma probei date".

Examinată prin prisma cunoştinţelor actuale, proba lamaistă apare ca un veritabil număr de iluzonism. Procedeul este extrem de vechi, fiind întîlnit odinioară nu numai în Asia, ci şi în Africa, Europa şi Australia. Tehnica şamanilor şi a vrăjitorilor în acest domeniu este foarte precisă, necesitînd pentru reuşita numărului o dexteritate remarcabilă. Este un procedeu datînd din neolitic, prin care se dă iluzia extragerii unor pietre sau tumori din organism, manoperă folosită şi astăzi de vracii unor triburi australiene şi din Filipine. În deceniul şapte al actualului secol, lumea occidentală a fost cuprinsă de o adevărată febră a *„operaţiilor chirurgicale fără bisturiu"* executate de vraci filipinezi ca remediu împotriva cancerului. Mii şi mii de bolnavi, induşi în eroare de reclama desănţată a unor firme de turism, au apelat atunci la serviciile unor tămăduitori populari, făcînd călătorii costisitoare, care — în final — s-au dovedit inutile. Şarlatania vracilor a fost surprinsă pe peliculă de către un ziarist francez care, filmînd pe ascuns o aşa-zisă „operaţie cu mîinile goale", a putut reproduce fază cu fază toată manevra vraciului. Acesta manipula cu dexteritate intestine de peşte, alte fragmente de organe animale, aidoma unui prestidigitator, creînd iluzia că le scoate din trupul bolnavului. În fine, aşa-zisul sînge, „ieşind" din rană, nu era altceva decît o banală cerneală, care — în contact cu aerul — se decolora, dînd impresia cicatrizării vertiginoase a plăgii.

Preoţii tibetani efectuează şi alte trucuri care ţin respiraţia ignoranţilor, ca — de pildă — practicarea unor tăieturi pe corp, ale căror urme dispar după cîteva minute, strîngerea în mînă a fierului înroşit în foc, umplerea de la distanţă a unui vas cu apă etc. Toate acestea repre-

zintă doar numere de scamatorie inventate încă de vrăjitorii primitivi, păstrate în recuzita castei sacerdotale ca o moştenire a practicilor magice de odinioară.

Francezul Jean Marques-Rivière a descris în cartea *Histoire des doctrines esoteriques* întîmplări în legătură cu diverşi lama, la care a asistat. Toate arată cît de multe cunoştinţe magice, adunate de mii de ani, păstrează casta sacerdotală tibetană. Descrierile lui Rivière constituie o trecere în revistă a evoluţiei iluzionismului şi a vrăjitoriei, de la începuturile lor pînă în epoca modernă. Nu lipseşte nimic ce ţine de divinaţie, astrologie, „artă" tămăduitoare, pirotehnie, substanţe magice etc., ca într-un catalog bine sistematizat. Iată, spre exemplu, o asemenea mostră de „experienţe", în care se recunosc efecte de pirotehnie, descrise de cercetătorul francez.

După ce i-a primit darurile, o bucată de postav fin, cîteva bucăţele de aur şi bijuterii ieftine, lama l-a invitat în grota în care locuia spre a-i demonstra puterea sa. Preotul a trasat, în diferite culori, mai întîi cercuri magice, în timp ce rostea formule şi mormăia un fel de cîntec gutural, aidoma şamanilor. Curînd, liniile desenate pe bătătura grotei au început să strălucească exalînd un miros dulceag, ameţitor. Dintr-o căţuie, agitată de lama, în timp ce rostea rugăciunile sale monotone, se ridica un fum dens, închipuind pe bolta peşterei umbre de animale fantastice, de oameni, la care se adresa preotul, ca şi cum acestea ar fi întrupat zeii ce-l ascultă. Apoi lama a depus pe un altar ofrande, spice de grîu, fire de iarbă şi a cerut forţelor supranaturale să pedepsească nişte ciobani din împrejurimi, care rîseseră de el, cu cîteva zile înainte. Imediat s-au auzit afară tunete puternice, natura parcă dezlănţuindu-se la porunca lui. Erau efectele unor explozibili cu declanşare prestabilită, preparaţi şi aşezaţi în taină de el, care făceau să vibreze aerul, bubuiturile amplificîndu-se pe firul văii, spre a reveni în ecouri. Oamenilor ignoranţi, dominaţi de superstiţii, astfel de aranjamente bine ticluite le produc teama. Şi nu de puţine ori vin înspăimîntaţi să implore preoţii, în speranţa că aceştia, cu puterile lor magice, vor opri boli şi nenorociri sau vor proteja recoltele. Pentru cercetătorul instruit, asemenea trucuri au doar valoarea de studiu.

Dervişii constituie o categorie de magi persani, a cărei origine se pierde în trecutul omenirii. Denumirea lor are proveniență asiriană, cu înţelesul persan actual de

„pios" sau „sărac". Aparent, dervișii sînt călugări rătăcitori, deși instituția lor, la o analiză mai atentă, se aseamănă cu arhaicele societăți magice secrete. Sînt căsătoriți și au și copii. Nici o biserică — budistă, mahomedană, creștină — nu-i agrează, considerîndu-i păgîni. Ba mai mult, clerul mahomedan îi prigonește.

În mod cu totul nejustificat, unii autori moderni i-au considerat membri ai unei secte musulmane, în realitate dervișii fiind departe de această religie. Activitatea lor se aseamănă mult cu cea a magilor chaldeeni, însă cercetări comparative și critice privind originea practicilor dervișilor nu s-au făcut pînă acum, etnografia consemnînd doar aspecte formale ale comportamentului și obiceiurilor acestora.

Așezămintele dervișilor apar, pînă la un anumit punct, similare unei instituții monahale. Trăiesc retrași, în munți, în păduri, departe de sate și orașe, conduși de un „pir", ducînd o viață materială și spirituală comună. Cumpătarea, liniștea, cucernicia, regulile lor aspre, stăpînesc aceste așezări, în care postul și rugăciunea sînt manifestările cele mai obișnuite.

Dervișii consideră că pot dobîndi fericirea numai prin tocirea simțurilor. Din această credință rezultă o serie de practici bizare, cu efecte exterioare capabile să impresioneze pe privitorii ignoranți. Principala atitudine a acestora este meditația. Dervișul rămîne nemișcat ore întregi, părînd că cugetă profund. Însă el se gîndește atunci doar cum să-și prelungească mai mult starea de imobilitate. În asemenea poziții se poate ajunge numai prin exerciții îndelungate de voință, de stăpînire a reacțiilor organismului, care — practic — cade într-o stare de amorțire. Un derviș aflat în imobilitate se controlează atît de puternic, încît este capabil să rabde înțepături de ace, arsuri superficiale, ciupituri puternice, dînd impresia că nu le simte. Aceeași stare se obține de către unii dervișI prin suflarea într-un corn sau bucium, ori învîrtire în loc, pînă la completa epuizare fizică. Fiecare din aceste procedee conferă o anumită specializare, denumită ca atare : derviș-urlător, derviș-învîrtitor și derviș-rătăcitor.

Exercitînd în fața mulțimii asemenea manevre, dervișii obțin după efecte : creșterea credinței în puterea lor magică și, pe baza acesteia, cîștigarea celor necesare traiului pentru ei și familiile lor.

Deosebit de stările de imobilism, dervișii oferă tururi de iluzionism. Ei merg pe tăciuni aprinși și își produc tăieturi pe piele, care dispar sub ochii uimiți ai spectatorilor. Atît o manieră, cît și cealaltă sînt cunoscute în magie de mii de ani, prima manevră fiind facilitată de substanțe ignifuge, a doua de cerneluri speciale.

Fachirismul s-a născut în India, fiind una dintre cele mai spectaculoase, dar și controversate activități cu caracter magic oriental. În concepția indiană, fachirul este un ascet, indiferent de religia căreia îi aparține — hindusă sau musulmană —, o ființă solitară ce-și afirmă prezența printr-o atitudine învăluită de mister. Fachirul poartă cu el tainele unor lumi de mult trecute, inventarul practicilor magice așa cum erau în perioada în care religia a selectat și preluat acele procedee care-i conveneau spre a le declara „sacre".

Fachirii sînt consacrați vieții simple, extrem de cumpătate, gîndului neexprimat și, în ultimă expresie, magiei. Examinarea atentă a comportamentului acestei categorii de magi orientali scoate la iveală paralelisme frapante cu cel al șamanilor și vrăjitorilor primitivi. Ca și aceștia, fachirul trăiește izolat, se hrănește altfel decît ceilalți oameni, are alte ore de somn. În general ține să fie deosebit de restul societății, pe care o impresionează prin apariția sa. Fachirismul face de asemenea apel la yoga, sistem străvechi de gîndire metafizică, existent în culturile preariene și ariene, constînd într-un antrenament de tip deosebit pentru corp și intelect bazat pe modelarea voinței. Ce desemna anume denumirea „yoga", în trecut, nu se știe cu exactitate, cercetătorii moderni interpretînd în mod diferit textele sanscrite. Există un număr relativ mare de definiții, dar, în general, toate mențin ca element comun termenul de contopire, uniune, comuniune, însă nu numai cu semenii, ci și cu natura, prin cunoașterea deplină a făpturii umane, ca și prin autorealizare.

Sistemul yoga nu are nimic comun cu dogmele, cu ritualurile religioase, pe care, de altfel, nici nu le aprobă, după cum nici religiile nu acordă sprijin yoginilor. Venind din străfundurile culturii umane, ca magie imitativă și tămăduitoare, yoga cumulează un imens bagaj de cunoștințe și observații asupra naturii corpului omenesc, ca și potențe etico-morale verificate de-a lungul mileniilor. Transmisă numai pe calea inițierilor, practicile yoga au fost dintotdeauna învăluite în mister. Biomecanica yogină

s-a conturat treptat, prin experienţă îndelungată, dezvoltîndu-se încet, secretele ei fiind păzite cu fanatism de practicanţii săi. Maniera de iniţiere, taina în care erau învăluite metodele de antrenament ale yoginilor au dat un caracter mistic formelor clasice de Hatha-yoga, Radja-yoga, Ynana-yoga, Karma-yoga şi Bhakti-yoga. De altfel, procedeele yoginilor, bine cunoscute astăzi ştiinţei, sînt privite încă în rîndul populaţiei rurale indiene ca avînd esenţă supranaturală.

Întregul sistem yoga era considerat de iniţiaţi, în vechime, ca o purificare, constînd din restricţii alimentare, exerciţii de respiraţie, igienă riguroasă, concentrare mintală destinată dirijării unor procese fiziologice. Prelungire a magiei, yoga se bazează pe doi factori, anume asana, sau poziţie fizică şi pranayama sau control (asupra respiraţiei). O trăsătură caracteristică a teoriei yogine, în special a practici Hatha-yoga este renunţarea necondiţionată la viaţa vicioasă, inclusiv la excesele sexuale. Există o anumită gîndire yoga, care propovăduieşte abstinenţa extremă, inclusiv cea sexuală — brahmatjarja — după care apropierea între un bărbat şi o femeie este permisă numai pentru perpetuarea speciei.

Dincolo de exerciţiile de respiraţie purificatoare — yoga susţinînd că omul trăieşte cu atît mai mult cu cît respiră mai mult — există asanele sau poziţiile corporale — lotus (padmasana), tron (badrasana), palmier (talasana), soare (şuria namaskar), plug (halasana), cocostîrc (padahastasana), lumînare (sarvangasana), lăcustă (salabhasana), cobră (buiangasana), arc (danurasana), păun (mayurasana), vultur (garudasana), scorpion (vrişcikasana), sfoara (anjaneiasana), corbul (kakasana) etc., atît denumirile, cît şi exerciţiile propriu-zise sugerînd imitarea naturii, a fiinţelor şi obiectelor diferite.

Potrivit condiţiei yoginilor, asemena exerciţii sînt necesare pentru „absorbirea" în corp a unei materii de esenţă supranaturală care ar exista în tot cosmosul, denumită prana, capabilă să renoveze organismul omenesc, dîndu-i un spor de vitalitate, de forţă divină. Desigur este aici o explicaţie naivă, mistică a unor fenomene constatate pe viu de către înşişi practicanţii sistemului yoga, anume că, în urma exerciţiilor fizice, se produce o stare de exaltare, de regenerare. Yoginii nu cunoşteau legile care guvernează complicatele procese de refacere, de perfecţionare structurală a celulelor, ţesuturilor, organelor şi sistemelor organismului uman, de aceea ei au crezut, în mod eronat, că ceea ce sesizaseră referitor la starea de excepţie a corpului, stare realizată prin exerciţii fizice şi de voinţă, anume vitalitatea, era de esenţă supranaturală. Iar că această stare se dobîndea, potrivit credinţei lor, numai cunoscînd temeinic anumite reguli rituale aplicate trupului, care determinau pătrunderea — prin aspirarea în plămîni — a pranei.

Prin aceste exerciţii de antrenare a voinţei şi puterii de concentrare, care nu au nimic anormal în ele, fachirii au ajuns la anumite performanţe, aparent supranaturale. De pildă, un fachir îşi poate accelera şi încetini după dorinţă bătăile inimii, reuşeşte să-şi ridice temperatura corpului, ori să şi-o scadă pînă la cea a mediului ambiant, să-şi suspende respiraţia un timp variabil, să ajungă în stadiul morţii aparente, din care să revină singur, treptat etc. Aceasta fără a mai lua în consideraţie poziţiile aparent bizare şi incomode de relaxare ale fachirilor, cum ar fi, de pildă, cele numite broasca ţestoasă, embrionul, vulturul, lotusul închis şi altele, imposibil de executat de către un neiniţiat, şi care stîrnesc uimirea curioşilor.

Multă vreme, fachirismul a fost privit cu mirare, neînţeles, aprobat de pe poziţii mistice sau blamat ca şarlatanie. Cercetate pe criterii ştiinţifice, yoga şi fachirismul şi-au dezvăluit resursele lor reale ; antrenarea perfectă a puterii de sugestie şi autosugestie, cu efecte majore asupra activităţii întregului corp, pînă la pragul reglării după dorinţă a unor funcţii vitale, practicarea hipnozei, dedublarea eului. Este, de pildă, clasic experimentul efectuat de cercetători ai Academiei de ştiinţe medicale a U.R.S.S. asupra unui fachir, posesor al unei memorii cu totul ieşite din comun. Acesta a fost capabil să suporte, fără anestezie, extracţia unei măsele bolnave, reprezentîndu-şi în tot timpul acesta că o altă persoană era supusă operaţiei, el fiind doar un simplu spectator. Tot prin dedublarea eului, acelaşi subiect a fost capabil să-şi urce temperatura mîinii drepte, gîndindu-se că o ţinea pe marginea unei plite încinse şi să şi-o scadă pe cea a braţului stîng, imaginîndu-şi că ţinea în palmă o bucată de ghiaţă.

Asemenea reglări la comandă a unor funcţii, perfect explicabile astăzi din punct de vedere ştiinţific, erau considerate manifestări ale unor puteri supranaturale, fiind — de altfel — prezentate ca atare de fachiri. Nu se poate şti cîtă intenţie de înşelăciune conţin asemenea practici,

dar este cert că yoginii le-au descoperit rînd pe rînd şi le-au perfecţionat, prin observaţii empirice atente, fără a cunoaşte realmente mecanismul proceselor fiziologice pe care le declanşau. Din această cauză ei înşişi interpretau propriile lor performanţe ca rezultat al unei forţe supranaturale. Concepţia mistică privitoare la aşa-zisa prana este un răspuns neştiinţific la întrebările privind esenţa fiinţei, a forţei ei fizice şi psihice.

Deosebit de aceste aspecte în fachirism apar, de regulă, manevre menite a supraimpresiona mulţimea, care nu au nimic comun cu yoga. Ele se constituie ca practici de iluzionism primitiv, speculate pe plan mistic.

Literatura a consemnat diferite trucuri fachiriste străvechi. Cea mai vestită scamatorie a fachirilor, relatată încă în scrierile antice, este îmblînzirea şerpilor. Dansul reptilelor era un spectacol răspîndit, de altfel, în întregul Orient, el fiind cunoscut în Mesopotamia, Egipt şi Grecia, manevra fiind bazată pe sensibilitatea unor specii la sunetele emise de instrumentele de suflat sau fluierat. Şerpii utilizaţi la un astfel de tur au dinţii scoşi, astfel încît ei sînt practic inofensivi. Spre a mări efectul reprezentaţiei, fachirul recurge la un mic şiretlic. El agită în aer o eşarfă şi din ea apare la picioarele lui la un moment dat, şarpele, în prealabil ascuns într-un loc convenabil, de regulă în turban.

Tot atît de vestită este scamatoria culcatului pe un pat cu cuie. Planşeta de lemn are pe ea înfipte cîteva sute de piroane, cu vîrfurile ascuţite, pe care se culcă fachirul. Spre a mări efectul, deasupra se urcă asistentul acestuia, care îl calcă pe piept, după care fachirul se ridică nevătămat. Trucul emoţiona odinioară enorm mulţimea ignorantă. El se baza în fond pe principiul repartiţiei greutăţii. Fiecare cui de pe scîndură preia doar o parte din greutatea corpului fachiriului. La 60 kilograme/corp, alungite pe 120 de cuie, presiunea nu depăşeşte 0,500 kg pe fiecare cui. Cum planşeta dispune de 500—600 de piroane, greutatea este astfel repartizată încît omul care stă deasupra, practic nici nu prea simte înţepăturile şi, cu atît mai mult, nu este vătămat. În ceea ce priveşte apăsarea suplimentară a asistentului, aceasta se pierde prin elasticitatea muşchilor toracelui celui aşezat pe cuie.

Înghiţirea de foc, truc străvechi, răspîndit din India pînă în Grecia, se afla de asemenea în repertoriul fachirilor. În ce măsură însă această scamatorie este de origine

indiană, literatura veche nu dă suficiente lămuriri. Totuşi, modul în care se proceda, în general, în asemenea scamatorii este dezvăluit de către unii autori antici, care relatează despre reţetele vrăjitorilor pentru realizarea de substanţe capabile să protejeze pielea de arsuri. Acestea aveau la bază uleiul, grăsimile şi piatra acră. Ungînd limba, buzele, gura cu un astfel de preparat, fachirul putea să ia cu dinţii tăciuni aprinşi. sau orice corp încins la foc, fără a resimţi vreo urmare neplăcută. Tot astfel putea să meargă pe jăratic. sau să prindă cu mîna un fier încins.

Străpungerea cu ace, iată o altă demonstraţie de fachirism. Cel care recurgea la asemenea tertipuri trebuia să cunoască perfect zonele în care nervii sînt mai puţin sensibili. Mai mult, în prealabil, pielea era tratată cu un lichid anesteziant. Un loc obişnuit pentru executarea operaţiei de împungere era obrazul, într-o poziţie situată la doi centimetri de colţul unde se unesc buzele. Aici, împunsăturile unei sule groase de pînă la doi milimetri este mai puţin dureroasă decît a acului seringii moderne.

Ulterior, aceste trucuri străvechi, prezentate ca efecte ale puterii supranaturale a fachirilor, în realitate numere ieftine de iluzionism, au fost perfecţionate, iar repertoriul scamatoricesc îmbunătăţit prin adăugarea de noi efecte ca dansul pe scoici ascuţite, străpungerea trupului cu sabia, înghiţirea de plumb topit, mersul pe săbii, ridicarea corpului în aer etc. Toate aceste trucuri incluse şi astăzi în programele de atracţie, sînt descrise pe larg în literatura de specialitate, şi tehnica lor perfect cunoscută de iluzioniştii din întreaga lume, executarea corectă fiind o problemă de exerciţii şi dexteritate.

Spectacolele populare fachiriste, vechi de mii de ani, au fost păstrate pînă astăzi prin tradiţie în India, unii profesionişti de înaltă clasă efectuînd chiar turnee în ţară şi peste hotare, aidoma vedetelor de teatru.

2. Iluzionismul

Iluzionismul are o vechime extraordinară, fiind utilizat, în mod cert, încă în stadiile inferioare de organizare socială. Astăzi, iluzionismul este considerat o artă şi o ştiinţă, avînd ca obiect producerea de efecte amuzante cu

aparență de mister. Tehnicile se învață după metode didactice, existînd țări unde viitorii iluziонști studiază procedeele meseriei în școli și academii speciale, care eliberează diplome de absolvire. În literatură, iluzionismul poartă și denumirile de magie simulată, magie albă, fizică amuzantă, scamatorie și prestidigitație, deși acest ultim termen înfățișează un capitol la artei respective, desemnînd dexteritatea degetelor în a executa o anumită mișcare. Denumirea de iluzionism vine de la latinescul illusio (ironie, bătaie de joc), scamatorie de la arăbescul scamota (coajă de plută din care se făceau gobletele pentru jocul „uite bobul, nu e bobul"), iar prestidigitație de la italienescul presti-digit (iuțeală de degete).

Etnografia semnalează un număr mare de manopere practicate de șamani și vrăjitori, cercetate la diferite populații primitive asiatice și africane, asemănătoare tehnicilor iluzioniștilor de astăzi. Tehnicile respective se învață în cursul perioadelor de inițiere prin însușire „pe furate" de către „discipoli", de la „maestru", deoarece dezvăluirea lor directă este supusă tabu-ului. În concepția primitivilor, călcarea interdicției ducea la anularea „puterilor" operațiilor cu caracter de iluzionism. Același lucru era valabil și pentru textele și melodiile care însoțeau de regulă astfel de manevre menite să uimească asistența. Divulgarea directă de către un șaman sau vrăjitor a cunoștințelor sale constituia o abatere gravă de la rigorile profesiunii, socotită cauzatoare de moarte atît pentru cel care a trădat secretele, cît și pentru cel care le-a aflat pe o asemenea cale. Într-atît de înrădăcinată era această credință, încît etnografii consemnează cazuri de îmbolnăvire gravă și chiar de deces, prin atacuri cardiace sau sinucidere, a unor vrăjitori constrînși, în diferite ocazii, să-și descopere cunoștințele.

Consemnări vechi despre iluzionism există încă de acum 6 000 de ani, provenind din Egipt și Mesopotamia. Prestidigitația și în general manoperele iluzioniste erau utilizate în mod curent în temple, fapt care indică fenomenul de sacralizare în timp a străvechilor procedee vrăjitorești, întîlnite în trecutul îndepărtat al umanității. Antichitatea romană a cunoscut și ea această practică ; există texte care vorbesc despre acetabulari, adică acei indivizi care executau jocul cu zaruri ascunse sub cutiuțe. Scamatori existau și în Grecia antică, scriitorul Aciphron (300 e.n.) lăsînd o descriere fidelă a unui număr de prestidigi-

tație, ceea ce demonstrează trecerea treptată a trucurilor magice din mîinile preoților în folosința laicilor.

În evul mediu timpuriu european, creștinismul alungă iluzionismul din ceremonialul religios, el rămînînd o simplă îndeletnicire a vrăjitorilor și scamatorilor, aceștia din urmă exercitînd profesiunea lor fără a pretinde niciodată că exercițiile lor sînt altceva decît iluzii. Oferindu-le deschis, în piețe și bîlciuri, scamatorii nu cereau în schimb decît alimente sau bani necesari asigurării existenței lor. În Germania, scamatoria era numită „Taschenspiel" (de la „Tasche" — buzunar), căci profesioniștii își purtau accesoriile necesare numerelor lor în buzunarul unui șorț cu care se îmbrăcau. Francezii îi spuneau „escamoter", cuvînt care însemna deopotrivă a ascunde, a face să dispară, dar și a șterpeli.

În secolele XV—XVI, scamatorii încep să fie considerați prieteni ai diavolului, sau inspirați de forțe necurate. Opinie imprimată de autoritățile bisericești, care-și vedeau subminată prestanța, cel mai adesea iluziониștii imitînd în derîdere liturghia catolică și utilizînd expresiile folosite de preoți. Faimosul hocus-pocus nu este altceva decît pocirea formulei liturgice „Hoc est corpus domini" *. Acuzîndu-i pe scamatori că au legături cu diavolul, papa Inocențiu al VIII-lea emite în anul 1484 o Bulă papală împotriva lor, măsură care declanșează o cruntă prigoană contra tuturor celor ce prezentau în public numere de iluzionism. Cu toate acestea, plăcerea de a asista la astfel de spectacole era atît de mare, încît Inchiziția a încetat, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, să fie tot atît de intransigentă ca pe vremea papei Inocențiu al VIII-lea.

Giuseppe Balsamo (1743—1795), purtînd celebrul pseudonim „contele Alessandro de Cagliostro", a făcut prima încercare de reabilitare a iluzionismului transformînd prezentările de experiențe în numere artistice. Un alt precursor al iluzionismului modern a fost Jacob Mayer (1735—1800), supranumit Philadelphia, ale cărui spectacole date pe întreg cuprinsul Germaniei l-au impresionat și pe Schiller. Cu nobilul italian Josef Pinetti (1756—1796), iluzionismul nu mai amintește nici pe departe de arta vrăjitorilor și șamanilor, de la care își trăgea originea. Pinetti, fizician și naturalist, om de cultură tehnică, introduce numeroase procedee, dispozitive și aparate in-

* „Acesta este corpul Domnului".

ventate de el, utilizate încă și astăzi. El dădea în perioada 1783—1785 spectacole cu săli arhipline, la Théatre des Menues Plaisirs. Pinetti avea numeroase ajutoare pe care le-a instruit perfect, asigurînd astfel perpetuarea trucurilor sale, ulterior perfecționate.

Europa secolului al XVIII-lea face mari concesii iluzionismului, această artă dezvoltîndu-se extraordinar. Apar chiar tratate de specialitate scrise de Guyot (1769), Decremps (1785) și J.W.A. Kosmann (1796). Iluzionismul se conturează, prin urmare, ca o fizică amuzantă, iar practicanții ei încep a fi denumiți chiar fizicieni. Istoria circului menționează „fizicieni" celebri la vremea lor, printre care Conus, Olivier, Ledru, Miètte și Lesprit în perioada napoleoniană, apoi Courtois Loramus Deslisle, Talon și Gallicy.

Creatorul iluzionismului modern este considerat însă Robert Houdin (1805—1871), pe numele său adevărat Jean Eugène Robert. Constructor genial de automate și prestidigitator înnăscut, el realizează între altele „scriitorul-desenator", o mașină de o ingeniozitate uimitoare, capabilă să răspundă la tot felul de întrebări, care a fost prezentată cu un mare succes în numeroase expoziții. Această păpușă automată a intrat în istoria tehnicii ca precursoare a unor mecanisme moderne. Îmbogățindu-se de pe urma construcției a tot felul de automate, Robert Houdin amenajează la Paris, în 1845, Teatrul de serate fantastice, în care prezenta spectatorilor stupefiați tot felul de numere de iluzionism realizate cu ajutorul aparatelor sale. Șarlatania vechilor vrăjitori și scamatori era suprimată, totul intrînd acum în lumea mecanicii și a demonstrației de stăpînire a tehnicii. Locuința lui Houdin de la Blois, în care s-a retras după cîțiva ani de turnee triumfale prin Europa și America, avea mai multe ateliere în care el experimenta aparate electrice și medicale, mecanisme de ceasornicărie etc. De altfel, construcția imobilului era prevăzută cu numeroase mecanisme-robot, de excepție pentru secolul său și de anticipație pentru cel următor, cum ar fi automate pentru bucătărie, întrerupătoare cu arc la instalațiile de gaz și iluminat, dispozitive pentru deschiderea-închiderea ușilor și ferestrelor de la distanță, adăpătoare și hrănitoare mecanice la grajduri etc., care speriau de-a dreptul pe vizitatori, ajungînd a fi numită „casa cu stafii".

Houdin a fost primul iluzionist din lume preocupat nu numai de perfecționarea pe baze științifice a profesiunii sale, apelînd la cunoștințele mecanicii și opticii, dar și de combaterea superstițiilor. Spre sfîrșitul vieții el făcea demonstrații, arătînd spectatorilor secretele trucurilor sale. Ba mai mult, la cererea guvernului francez a plecat în Algeria spre a contracara activitatea marabuților (vrăjitori indigeni) care luase o mare amploare, speriind pe localnici. Demonstrațiile sale, în Africa, au liniștit populația căreia marele constructor de automate le arăta, pe viu, că pentru fenomenele naturii există explicații. Houdin este autorul mai multor cărți în care a descris aparatele, dispozitivele și trucurile iluzioniștilor, contribuind la dezvoltarea acestei profesiuni, dar și la construcția mecanismelor automate utilizabile în diferite domenii practice. În teatrul întemeiat de Houdin au fost prezentate primele imagini de cinema, realizate de Georges Méliès, unul din pionierii acestei arte. Trucurile lui Houdin au fost utilizate spre sfîrșitul secolului trecut de către tot felul de iluziоniști, traverstiți în mediumi spiritiști, mulți dintre ei demascați în cadrul unor răsunătoare procese penale.

În galeria inventatorilor celebri, cu contribuții fundamentale în arta iluzionismului, se înscriu de asemenea Joseph Bautier (1848—1903), Karl-Compars Hermann (1818—1887), Samuel Berlach (1828—1885), Ernesto Scagneto (1840—1896) și alții.

Un truc de mare efect, inventat de Max Auzinger, supranumit Ben-Ali bey, este „Cabinetul negru". Acesta reprezintă o încăpere tapetată în negru, absolut neluminată, în care operatori îmbrăcați în întregime cu halate și măști negre fac să apară, să danseze în aer și să dispară diferite obiecte fosforescente, după cum le acoperă și le descoperă cu o învelitoare neagră de catifea.

Iluzionismul a cunoscut, mai ales după cel de-al doilea război mondial, o puternică răspîndire. Profesioniștii acestei arte sînt prezenți în mod curent în spectacole de mare prestanță, la teatre și televiziune. Au loc numeroase concursuri internaționale și congrese consacrate acestei activități agreată de marele public, care nu mai vede în ea ceva supranatural, ci exprimarea unei măiestrii care încîntă și uimește.

Unul din marii artiști de acest gen ai lumii contemporane este A. Iosefini care prin neîntrerupta sa măies-

trie a ridicat prestigiul artei românești. Apreciat atît în țară, cît și peste hotare, A. Iosefini se plasează în rîndul celor mai ingenioși iluziniști ai lumii. Autor al cîtorva volume de specialitate, ca și de demascare a șarlatanilor ghicitorilor, ocultiștilor etc. scriitor de literatură beletristică din viața circului, A. Iosefini este totodată un creator în profesiunea sa, lui datorîndu-i-se o serie de procedee și tehnici noi, care au îmbogățit arta iluzionismului.

3. Spiritismul

Totul a început într-o seară călduroasă de vară, în anul 1847, la Hydesville, comitatul Wayene, statul New York. Nori întunecoși vesteau apropierea ploii, așteptată de fermierii din partea locului, ca și de locuitorii acelei așezări minuscule, în care prea rar se întîmpla vreun eveniment, cum fusese, de pildă, dispariția misterioasă a unui biet negustor de mărunțișuri, Charles Rayn. Întîmplarea avusese loc cu cîțiva ani în urmă, dar încă se mai făceau tot felul de presupuneri privind soarta acestuia, cei mai mulți, în frunte cu șeriful Jakab, fiind convinși că Rayn fusese ucis și apoi jefuit. La această variantă subscria și Michel Veeckman, proprietarul casei locuite cîndva de cel dispărut, fără a-și da seama că astfel de opinii avuseseră drept rezultat pierderea tuturor chiriașilor, căci oamenii din Hydesville erau stăpîniți de superstiții, de spaime și nicicînd nu le-ar fi trecut prin minte să locuiască într-un apartament de acest fel. Imobilul a stat astfel părăsit un an, ba chiar a fost ocolit de vecini, pînă cînd s-a mutat acolo familia Fox, proaspăt emigrată din Germania. John Fox era pastor al Bisericii episcopale metodiste, post pe care îl căpătase destul de ușor, căci majoritatea celor din Hydesville îi erau coreligionari. Sigur, casa ce-i fusese închiriată, la un preț convenabil, de către Michel Veeckman, îl satisfăcea, cu atît mai mult cu cît avea suficiente camere pentru întreaga lui familie, soția Maria, o femeie ștearsă și cele două fiice Margarette, de 15 ani și Kathie, de 12 ani.

Pastorul Fox trecea drept un om citit în rîndul enoriașilor, cu frica lui Dumnezeu, dar nimeni nu știa că bunul slujitor al bisericii mai avea și alte preocupări în afara

textelor sfinte. Căci el rumega pe ascuns o carte adusă din Europa, un volum intitulat *Teoria învățăturii despre spirite*, scrisă de medicul J. H. Jung-Stilling, în 1808, care-l convinsese de-a binelea că există fantome. Într-atît ajunsese a crede în existența spiritelor, încît nu se sfia a vorbi despre aceasta în fața familiei, care-l asculta întotdeauna cu uimire.

Deci, în seara aceea călduroasă de vară din 1847, familia pastorului Fox s-a dus mai devreme la culcare. Luminile s-au stins una după alta și calmul a pus stăpînire pe întreaga casă. Cele două fete au șușotit o vreme, după care și-au urat reciproc noapte bună. Fereastra era închisă și, prin geamul curat, pătrundea în încăpere o lumină slabă, întreținută de felinarul din stradă. Ramurile copacilor se mișcau ritmic, aproape fantomatic, agitate de un vînt stîrnit deodată. Apoi se porni ploaia, bătînd cu picături mari în geam.

A trecut o vreme, fără ca nici una să spună ceva. Vîntul s-a potolit, ca și șuroitul apei, cum se întîmplă adesea în mijlocul anotimpului cald. Erau gata să aținească, cînd, amîndouă au auzit în cameră niște pocnituri puternice. Kathie și-a dat cu părerea că acestea nu puteau fi decît semne ale spiritelor. Margarette înlemni, socotind că o asemenea întîmplare era posibilă, din moment ce propriul lor tată le vorbise despre sufletele celor morți și mai ales despre cel al sărmanului Charles Rayn. Kathie, mai curajoasă, găsi de cuviință că, de vreme ce sufletul lui Rayn a dorit să-și viziteze vechea lui casă, bine ar fi să încerce a intra în legătură directă cu el. Și, cum telegraful Morse tocmai începuse să fie la modă, a ciocănit în tăblia patului. Și, ca un făcut, dulapul cel nou din cameră a troznit violent, determinînd pe fete să creadă că, într-adevăr, bietul suflet al mortului hălăduia besmetic prin încăpere. La o astfel de încercare n-au mai rezistat, s-au ridicat imediat din pat și au luat-o la goană, oprindu-se drept în camera părinților. După o clipă de chibzuire, tatăl, arborînd o mimică gravă, le-a bătut pe umeri încurajator, decretînd că Margarette și Kathie au intrat în legătură cu spiritul lui Rayn.

A doua zi, adunînd enoriașii la biserică, le-a ținut o predică, povestindu-le nemaipomenita întîmplare din casa lui, pe care cu toții o credeau acum bîntuită de stafii. Cum printre cei adunați la biserică se afla și Hardy, de profesiune reporter, acestuia i-a trecut imediat prin minte să

speculeze relatarea pastorului, scriind un articol de senzație.

Vîlva stîrnită de îndrăzneţul ziarist, care — bineînţeles — înflorise pe cît putuse faptele, a fost imensă, cu toate că s-au găsit destui oameni lucizi capabili să pună sub semnul întrebării realitatea celor scrise. Fergusson, negustorul de mobilă din Hydesville, susţinea, pe bună dreptate, că dulapul cel nou al pastorului Fox pocnea ca oricare altul, deoarece lemnul se usca, jurînd că la el în prăvălie toată noaptea puteau fi auzite asemenea zgomote. Iar doctorul Vanini era de-a dreptul indignat pe ziarist, calificînd articolul drept baliverna. Însă opiniile lor se pierdeau în corul imens al celor ce voiau să audă din gura fetelor cum conversaseră cu răposatul Charles Rayn şi mai ales ce spunea acesta referitor la cursul evenimentelor. Hardy a prins imediat pulsul mulţimii, propunînd pastorului Fox să facă un turneu de conferinţe prin toată America, angajîndu-se a organiza chiar el totul. Cum nici Fox nu era lipsit de simţ practic, treaba i se păru plină de avantaje. Nu a stat mult pe gînduri spre a primi oferta şi au pornit într-un lung voiaj, de pe urma căruia s-au ales cu cîştiguri bunicele. Hardy a ieşit cel mai bine din combinaţie, renunţînd definitiv la meseria de reporter, plină de riscuri în acea lume pestriţă, cu bătăuşi şi pistolari, a secolului trecut. Avînd timp, s-a apucat să scrie o carte în care a arătat pe larg tehnica conversaţiei cu spiritele.

Tocmai atunci s-a petrecut un fapt ieşit din comun. Într-o bună zi, un individ s-a prezentat la şeriful Jakab din Hydesville, cerîndu-i acestuia să-l aresteze, întrucît se recunoştea vinovat de uciderea lui Rayn. Individul tremura de frică, fiind convins că fantoma mortului îl va pedepsi, aşa cum auzise în predicile pastorului Fox. Mai întîi, şeriful l-a luat drept nebun, dar, după ce a descoperit cadavrul celui asasinat, ascuns în pivniţa casei locuite de pastor, l-a dat pe mîna judecătorului. Sigur, oricine îşi poate da seama că asasinul fusese influenţat de propriile-i spaime, exacerbate prin vîlva stîrnită în jurul aşa-ziselor apariţii de spirite în casa victimei sale. Într-aşa o măsură, încît el însuşi s-a convins că va fi groaznic pedepsit de cel ucis.

Criminalul a luat deci drumul puşcăriei, din proprie iniţiativă, spre a scăpa de remuşcări, în timp ce pastorul Fox şi fetele sale au devenit vedete în întreaga Americă. Alte turnee au început, umplînd buzunarele familiei, dar şi ale întreprinzătorului Hardy. Toată America a fost cuprinsă

deodată de furia spiritismului care se întindea ca o epidemie. Lumea parcă înnebunise. Peste tot se făceau şedinţe de spiritism, fiecare chemîndu-şi rudele, prietenii decedaţi, voind să stea de vorbă cu ei, dorind să-şi afle viitorul. A fost inventat chiar un alfabet, aşa-zis tiptologic, luîndu-se ca model cel creat de Morse pentru telegraf. O lovitură în masă reprezenta, de pildă, litera a ; două lovituri — litera b şi aşa mai departe. Nu există descrieri, în literatură, ale şedinţelor de spiritism din acele vremuri, dar se pot lesne închipui tamtamurile în mese, duruite cu încăpăţînare de participanţi, în „conversaţiile" lor cu morţii. Cel mai adesea, în fruntea spiritelor invocate era Benjamin Franklin, fapt care a stîrnit indignarea oamenilor de cultură, considerînd aceasta o profanare a memoriei marelui bărbat american. Scandalul a ajuns într-un asemenea stadiu încît autorităţile federale au hotărît instituirea unor comisii care să analizeze activitatea familiei Fox, a cărei casă începuse a fi obiect de pelerinaj şi veneraţie din partea a mii de fanatici. Superiorii pastorului au găsit purtarea acestuia incompatibilă cu funcţia de slujitor al Bisericii, excluzîndu-l din rîndurile clerului. Izgonit şi din Hydesville, Fox s-a refugiat la Rochester. Dar nici aici nu l-au primit enoriaşii, fiind obligat să se ascundă la New York. Însă morbul spiritismului se întindea ca un flagel, pînă şi în cele mai mici tîrguri, spre indignarea oamenilor cu capul pe umeri, ceea ce a determinat pe guvernatorul statului Wisconsin şi pe profesorul S. B. Britten să adune un număr imens de semnături pe un memoriu adresat, în 1854, Camerei reprezentanţilor S.U.A. pentru a cere acesteia să cerceteze situaţia şi să ia măsuri de ordine. În acelaşi timp, Consiliul legislativ al Statului Alabama, spre a potoli avalanşa spiritismului, a elaborat un act normativ prin care interzicea practicarea şedinţelor de invocare a morţilor, cei care încălcau prevederile legale fiind condamnaţi la plata unei amenzi de 500 de dolari. Cu toate aceste măsuri, delirul a continuat pînă la izbucnirea războiului civil din 1861, după terminarea căruia, în 1865, lucrurile s-au mai domolit.

Însă, o dată inventat, spiritismul trece oceanul, pătrunzînd mai întîi în Germania, la Bremen, după care, în 1853, ajunge în Franţa şi doi ani mai tîrziu în Rusia. Cu încetul, practica spiritismului capătă tot mai mult teren şi se răspîndeşte în întreaga lume. Se scriau cărţi, se ticluiau noi „tehnici" şi mijloace materiale pentru a se intra în legătură

cu spiritele. Bietele domnișoare Fox, uitate de mult, au rămas niște mari naive în fața avalanșei a tot felul de „mediumi" — persoane ce pretindeau că erau singurele în măsură să converseze cu morții. Mai mult sau mai puțin înfricoșați, amatorii de spiritism, la început în majoritate femei, se așezau în jurul unei mese, își atingeau fiecare vecinul cu un deget și așteptau, în tăcere, să se învîrtească mobila din fața lor. Unul, „mai versat" chema cine știe ce personalitate locală, ba chiar pe Nero, Voltaire, Napoleon, sau pe regina Elisabeta a Anglei, care „veneau" cuminți să miște mesele, dar nimeni nu-și punea întrebarea cum de erau atît de docile aceste personalități ale istoriei, cunoscute prin intransigență în timpul vieții lor. Nimeni nu făcea apel la vreun dram de logică ; febra fantomelor vorbitoare cuprinsese continentele.

Hyppolite Denizart Rivail, ziarist ca și întreprinzătorul american Hardy, găsește acum că teatrul vesel parizian „Marigni", pe care-l conducea, nu mai era rentabil și se hotărăște să ia pe cont propriu o nouă afacere, aceea a spiritismului. El scrie la repezeală un volum intitulat *Cartea spiritelor,* apărut în 1857, în care făcea apologia spiritismului și încearcă să dea o notă savantă teoriilor sale absolut aberante. Imediat după editarea cărții, care cunoaște o mare publicitate, demnă de un produs comercial, Rivail devine celebru. El a dovedit o perfectă intuiție a momentului și a pulsului cititorilor, aflați în covîrșitoarea lor majoritate într-o penibilă stare de ignoranță. Sub numele, de împrumut de Allan Kardec, Rivail se autointitulează „apostolul bisericii spiritiste" și „întemeietor al filosofiei spiritualiste", ajungînd o „autoritate" mondială în materie de invocare a spiritelor. Mergînd cu îndrăzneala pînă la capăt, noul apostol publică ediția a doua a bibliei spiritiștilor, susținînd că i-a fost „dictată, revăzută și corijată de spirite".

De acum, spiritismul devine o nouă practică mistică, neacceptată însă de Biserică, respinsă ca „vrăjitorie". Mediumii nu se sinchisesc însă de opreliștile canonicilor. Ei profesează mai departe, se înmulțesc, își afirmă nestingheriți „puterile" de a sta „de vorbă" cu spiritele. Încep a fi editate reviste, se scriu noi cărți. În 1871, potrivit aprecierilor oficiale, numărul cărților și broșurilor spiritiste din Statele Unite ale Americii se cifra la peste 100 000, ceea ce reprezenta, desigur o performanță editorială. Pe de altă parte, totalul volumelor de literatură științifică nu se ridica la mai mult de 5 000 de exemplare. Spiritismul era o afacere atît de bănoasă încît un oarecare D. W. Stead înființează la Londra un „birou" de comunicare cu decedații, la care putea apela liniștit oricare amator ori de cîte ori dorea să „converseze" cu morții, bineînțeles contra unei taxe. Afacerea prosperă mai departe, prin intermediul fotografiei. Inițiativa a venit din partea unui fotograf din Bristol, M. Beattie care a publicat în revista „British Journal of Photography" din 28 iunie 1872, apoi imediat în „Photographic News" din Londra două imagini de spirite, fotografiate de el. Cazul face vîlvă extraordinară, cu atît mai mult cu cît fotografia, ca mijloc tehnic de vîrf la acea dată, venea să submineze pe toți cei ce contestau spiritismul, catalogîndu-l ca șarlatanie, escrocherie, șamanism sau vrăjitorie. Alte reviste s-au grăbit să reproducă fotografiile respective. Beattie, devenit și el celebru, persevorează și, la 15 iulie 1872, publică în revista londoneză „Spiritualist" noi imagini, mai detaliate, după care, alte fotografii ale aceluiași autor apar și în diverse publicații britanice însoțite de articole care descriau, sub semnătura lui Beattie, modul cum au fost efectuate clișeele.

Apologeții spiritismului apelează tot mai mult la fotografie spre a-și susține afirmațiile lor. Unii au ajuns pînă acolo încît au măsurat „greutatea spiritelor" cu ajutorul unor balanțe ; alții au conchis că mediumul pierde, prin echivalență, în cursul unei ședințe, o parte din greutatea corporală.

Avalanșa de „dovezi" a fost stopată în anul 1875 cînd, la Paris a avut loc un răsunător proces, avînd ca implicați pe Leymaire, adept al lui Allan Kardec, directorul publicației „Revue Spirite", pe americanul Firmann, considerat cel mai sensibil medium, și pe fotograful francez Buguet. Procesul venea patru ani mai tîrziu după prima demascare publică, făcută la Londra, a mediumului D.D. Hume ca șarlatan. Cu această ocazie, profesorul britanic W. Crookes, un fervent sprijinitor al spiriștilor a fost considerat public drept credul, ușor de hipnotizat, demonstrîndu-se că opiniile sale îi erau sugerate de Hume, care îl influența psihic. Afacerea incriminată a lui Leymaire debutase prin înființarea unui „birou" în care se puteau cumpăra, la cerere, fotografii înfățișînd spiritele rudelor defuncte. Întreprinderea mergea de minune și toată lumea era mulțumită, pînă într-o zi cînd, un cumpărător s-a simțit spoliat de cei trei șarlatani care-i vînduseră la un preț exorbitant o foto-

grafie ce nu reprezenta altceva decît o banală pată albă, dovedită în cursul expertizelor a fi produsă prin voalarea intenţionată a filmului. Luaţi în primire de judecătorul de instrucţie, cei trei pîrîţi s-au bîlbîit, s-au contrazis, sfîrşind prin a recunoaşte că aparitiile de spirite, fotografiate şi vîndute ca reale, erau în fond nişte trucaje ordinare. Evident, ei au ajuns la închisoare.

Condamnarea lui Leymaire pare să fi destupat minţile celor dispuşi să creadă în spiritism. La Berlin, doctorii Christiani şi Kroneker descoperă caracterul fraudulos al aşa-ziselor experimente demonstrative făcute de Crookes, Slade şi Zollner, socotiţi „autorităţi" în materie de teoretizare şi popularizare a spiritismului. În 1880, G. Stiwell şi K. V. Buck demască pe mediumul Florence Cook drept măsluitoare a „materializărilor" spiritului lui Katie King, ce constituise obiectul teoretizărilor numeroşilor apologeţi ai spiritismului. Anul 1884 aduce o demascare a şarlatanismului în materie de spiritism. W. Hallenbach dă în vileag la Viena manoperele mediumului Bastian, care s-a dovedit a fi un şarlatan ordinar. Trei ani mai tîrziu, profesorul american Fullerton din Philadelphia, examinîndu-l medical pe Zollner, îl găseşte dezechilibrat mintal.

Un scandal de mari proporţii a izbucnit în 1892 la Londra. Eroina era de această dată o femeie, Annie Abbott, care se pretindea medium de excepţie. Numărul forte al ei era demonstraţia că sub acţiunea spiritelor ea făcea ca o cutie metalică, în greutate doar de cîteva kilograme, să nu poată fi urnită nici de şase bărbaţi solizi. Experienţele mediumului Abbott erau urmărite de mii de curioşi, ele avînd loc într-o sală anume amenajată, taxa de intrare fiind de o liră, sumă foarte mare în acele vremuri. Un ziarist curios de la „Times" a cercetat podeaua sălii, constatînd că vrăjitoarea montase în duşumea un electromagnet foarte puternic, care acţiona în clipa cînd era conectat cu ajutorul unui şaltăr la reţeaua comună. Demascată ca şarlatan, mediumul Annie Abbott a fost nevoită să părăsească Anglia, stabilindu-se în Canada.

Nu sînt singulare aceste tertipuri la care se dedau aşa-zişii mediumi. Un oarecare Ch. Eldred se comporta aidoma unui iluzionist, scoţînd dintr-o trapă a fotoliului său, cînd găsea de cuviinţă în timpul şedinţelor de spiritism, măşti, fîşii de mătase albă sau de voal negru, bărbi, peruci, ba chiar şi smocuri de păr uman, pe care le strecura pe masă, astfel încît, după ce lumina era aprinsă, cei

prezenţi să creadă că aparţinuseră spiritului invocat. Elington şi Davey au făcut bani cu scrisori adresate de cei morţi participanţilor la şedinţele de spiritism. Procedeul era simplu : în tăblia mesei de spiritism era fixată o fărîmă de mină de creion peste care, în timpul „transei", mediumul plimba o foaie de hîrtie, obţinînd astfel un cuvînt, o cifră, sau chiar o propoziţiune, în funcţie de dorinţa cuiva. Bineînţeles toată lumea credea în această demonstraţie, pînă cînd poliţia a dezvăluit trucul. Oricum, performanţa de a scrie astfel este remarcabilă. W. S. Davis avea alt truc : se lăsa legat cu o frînghie şi se dezlega de ea cu ajutorul... spiritelor. În realitate el producea o scamatorie, învăţată de la doi iluzionişti, fraţii Davemport.

Anul 1905 a fost plin de procese şi demascări de mediumi. La Londra, Slade a fost prins în timp ce încerca să pună pe masă o plăcuţă de ardezie scrisă de el, pe care intenţiona să o declare drept mesaj al spiritelor. Tot la Londra, în timpul unei şedinţe de spiritism, colonelul Matyew, veteran de război, în timp ce asista la o şedinţă de spiritism, s-a ridicat şi a luat în braţe fantoma care tocmai se „materializase", strîngînd-o de gît. La horcăielile disperate ale „spiritului", cineva a aprins lumina, asistenţa constatînd cu stupoare că spiritul era în realitate proprietarul casei, Craddock, care se preta la asemenea înscenări, spre a stoarce naivilor cîteva lire pe zi. Americanul Williams folosea acelaşi truc penibil. Un ofiţer a surprins în casa colonelului francez de Rochais pe mediumul Valentin agitîndu-şi, în timpul şedinţelor de spiritism, picioarele încălţate cu ciorapi îmbibaţi în fosfor, în scopul de a produce efecte stranii pe întuneric. Americanul Ebstein a fost demascat ca şarlatan la Berlin, în timp ce „fantoma" materializată de el s-a dovedit a fi o banală păpuşă fosforescentă. În acelaşi an, mediumul Baylei din Sydney a fost trimis în faţa justiţiei la Milano pentru înşelătorie. Pretinzînd că în stare de transă el poate aduce de la mare distanţă obiecte şi chiar animale, cu ajutorul spiritelor, reuşea să strîngă o mare asistenţă, reţeta zilnică a spectacolelor sale fiind substanţială. Amatorii puteau cumpăra cele „aduse" de medium la preţuri fabuloase. Unui astfel de cumpărător i-a venit ideea să verifice autenticitatea inscripţiei babiloniene, făcute pe o tăbliţă de pămînt, despre care Baylei susţinea că ar aparţine spiritului regelui Sargon. Expertiza a certificat falsul. Era într-adevăr o tăbliţă de pămînt, dar nici pe departe babi-

loniană. Pus în fața evidenței, păcălitul s-a adresat poliției, care, în urma investigațiilor, a descoperit că toate obiectele „aduse" de medium erau manipulate de acesta prin manevre iluzioniste. Expertizele făcute la British Museum au arătat că piesele pretinse a fi de origine egipteană sau indiană nu erau altceva decît niște jalnice imitații, prost executate.

Un alt medium celebru, Eusepia Palladino, a fost cercetată în anul 1908 de către un grup de savanți englezi, care au găsit-o bolnavă de isterie, iar așa-zisele sale comunicări cu spiritele erau pure halucinații, speculate de impresarul acesteia. În același an, la Paris, un bogătaș, Gustav le Bon, convins că spiritismul este o mare șarlatanie, publică în ziare un anunț prin care făcea cunoscut că oferă 500 de franci aur oricărui medium ce va putea transporta, fără a-l atinge cu mîinile, un obiect de pe o masă pe alta. Cu trei condiții : să asiste personal la demonstrație, totul să se desfășoare la lumina zilei și sub obiectivul unui aparat de filmat. Cum nu a răspuns nimeni ofertei, Le Bon a mărit premiul la 2 000 de franci aur, sumă exorbitantă pe atunci. Tot fără rezultat. Concluzia decurge de la sine.

După poliție și justiție se sensibilizează și Biserica catolică, interzicînd practicarea spiritismului ca fiind de esență diavolească, vrăjitorească. Deja în anul 1861, episcopul de Barcelona arsese în piața publică, unde se efectuau prin tradiție execuțiile criminalilor, peste 300 de cărți și broșuri spiritiste.

În pofida dovezilor evidente că mediumii erau șarlatani sau bolnavi mintal, în anul 1889 are loc la Paris primul „Congres mondial spiritist și spiritualist". În cuvîntarea de deschidere a lucrărilor Congresului s-a comunicat numărul adepților spiritismului : cincisprezece milioane, în întreaga lume. Cum s-a calculat cifra a rămas un mister, dar oricum, spiritismul atinsese o extindere fantastică. Raportorii la congres au prezentat „dovezi" ale existenței spiritelor, de fapt, istorioare absolut necontrolabile. Dincolo de aceste narațiuni banale se desprinde acum un fenomen nou în domeniul respectiv, anume acela de a transforma spiritismul în știință. Ideea a pornit de la fizicianul englez C.F. Varley care, în 1874, a încercat împreună cu profesorul W. Crookes să „înregistreze" unele „materializări" de spirite cu ajutorul instrumentelor electrice folosite în laboratoarele de fizică. Se propun tot felul de

aparate, de procedee și sisteme, de instrumente bazate pe realizările științei ca acelea utilizate pentru măsurarea undelor, a particulelor de lumină și căldură, a electricității, magnetismului. Se vorbește despre substanțe, fluide și alte forme pe care le-ar avea spiritele, asemănătoare cu radiațiile chimice, catodice și undele hertziene etc., încît un neavizat putea crede că se află la un congres de științe fizice și nu la o dezbatere despre spiritism. Tot atunci s-a emis teoria că mediumii ar avea puterea de a se comporta aidoma unor captatori naturali ai undelor emise de spirite și de a comunica cu decedații. Bineînțeles, toate demascările șarlataniilor acestor mediumi erau ignorate. În schimb s-a propus înființarea unei organizații practice a spiritismului, cu institute speciale, în care mediumii să fie adunați spre a se putea efectua cu ajutorul lor studii experimentale.

Congresele au continuat, de-a lungul anilor, dar rezultatele acestor eforturi, demne de o cauză mai bună, nu s-au arătat. Căci nici un aparat nu a putut înregistra prezența spiritelor. Cu încetul, apologeții spiritismului încep să scadă. A venit primul război mondial și lumea nu mai avea timp de chemat la taifas, defuncții. Numărul amatorilor de spiritism scade brusc, continuînd să se micșoreze în anii dintre cele două conflagrații mondiale. Moda trecuse. Dar rămăsese preocuparea pentru transformarea spiritismului în știință, cultivată cu perseverență mai ales în Franța. Considerînd degradantă o asemenea atitudine, în anul 1923, participanții la cel de-al doilea Congres internațional de științe psihice de la Varșovia protestează într-o moțiune, denunțînd ca falsă apropierea între spiritism și științe. Ceea ce nu l-a împiedicat pe francezul R. Sadre să susțină, în 1928, la Congresul internațional de metapsihică de la Paris, posibilitatea transformării spiritismului în știință experimentală.

A fost ultima încercare mai semnificativă de acest fel, căreia, de altfel, i s-a opus întreaga lume științifică. Un studiu bine fundamentat, sub redacția lui G. Danville, intitulat „Misterul psihic" (1930) reduce așa-zisele fenomene spiritiste la fraude, înscenări, șarlatanii și, în cel mai concesiv caz, uneori, la simple coincidențe.

Se poate pune întrebarea cum de a putut cunoaște spiritismul o asemenea evoluție explozivă și o dăinuire înfloritoare timp de mai multe decenii ? Cauzele sînt diferite. În afara dozei uriașe de ignoranță a masei amatori-

lor de comunicare cu morții, de imitație colectivă, de atitudini și acceptare necritică a unor opinii socotite la modă, un rol puternic în supraviețuirea spiritismului l-au avut diferitele strădanii ale unor necromanți de a împăca spiritismul cu știința, ba, mai mult, de a încerca justificarea acesteia prin explicații extrase din disciplinele clasice — filosofia, chimia, fizica, biologia, medicina etc.

Ideea de a da o bază științifică spiritismului era mai veche. Ea a venit din partea misticului suedez Swedenborg, la mijlocul secolului al XVIII-lea, om ale cărui manifestări, studiate prin prisma cunoștințelor actuale medicale, indicau demența. Aberațiile lui Swedenborg au fost persiflate de filosoful german Immanuel Kant (1724—1804). Dar aceasta nu a împiedicat apariția în Europa occidentală a unei întregi literaturi prespiritiste, alimentate și inspirate de opere mai vechi, unele antice, referitoare la suflet, spirit și fantome, cărora, de altfel, le-a fost tributar și Swedenborg. Printre ele vom găsi cugetările lui Leucip și Democrit (sec. V. î.e.n.) despre natura materială a sufletului, alcătuit, după acești filosofi, din atomi, fiind asemănător focului. Apoi Plutarh, în celebra lucrare *Viețile paralele ale oamenilor iluștri* (sec. I e.n.) se referă la spirite și la previziunile acestora. Tacitus, în *Anale* (sec. II e.n.), relatează despre practica unor magi și vrăjitori care utilizează mese învîrtitoare. Porphyrius, în *Vit Plotini* (sec. III e.n.), susține că sufletul poate acționa de la distanță. Avicenna pretinde, la anul 1000, că sufletul posedă o putere absolută asupra tuturor corpurilor sublunare. Toma d'Aquino reia ideile lui Avicenna, în 1250, pentru interpretarea practicilor vrăjitorești. Roger Bacon scrie, în 1270 în *Opus majus*, despre influența terapeutică a puterilor sufletului. Henrich Cornelius Agrippa von Nettesheim redactează la Köln *Oculta Philosophia* (1533), considerînd că prin puterea sufletului se poate explica magia. Ceva mai departe merge cu speculațiile Pietro Pomponazzi în *De incantionebus* (1556) ; el acceptă că există „fantome", încercînd să dea chiar explicații avalanșei de istorioare care bîntuiau evul mediu despre asemenea apariții mai cu seamă în case și castele părăsite. O colecție de povestiri despre fantome face și R. Boxter în anul 1691 în cartea *Evidența sigură a lumii spiritelor* apărută la Londra, în care descrie apariții de fantome, „vocile" acestora, vrăji și descîntece pentru îmbunarea lor. La începutul secolului al XVIII-lea, Chr. Thomasius enunță ideea că „spiritul"

este o entitate bidimensională, iar în 1764, Calmet scrie o dizertație despre apariții de îngeri, demoni, spirite și vampiri. E. Swedenborg, elaborînd cartea *Cerul și infernul*, apărută la Londra în 1758, pregătește terenul pentru conturarea teoriei spiritismului. El este urmat de J. H. Yung-Stilling cu *Scene din imperiul spiritelor* (1797) și *Teoria învățăturii despre spirite* (1808), de J. F. von Mayer cu *Hades* (1810) și J. Ennemoser cu *Istoria magiei* (1844) în care face o apropiere între necromanție și somnambulism, cărți din care s-a adăpat însuși pastorul Fox, aureolat ca fiind creator al spiritismului, deși — la o privire analitică — el nu a făcut altceva decît să tragă foloasele materiale ale tuturor speculațiilor pseudo-filosofice vechi în domeniul necromanției.

După apariția cărților lui A.J. Davis, Stainton Moses și Allan Kardec, considerați clasici ai spiritismului, iată-i înhămați la carul explicațiilor, dintre cele mai stupefiante, oameni aparținînd celor mai diverse categorii sociale, inclusiv cercetători științifici, amețiți fie de valul opiniei generale favorabile spiritismului, fie de șiretlicurile mediumilor. Aceștia devin apologeții cei mai fecunzi ai „noii științe aplicative". Se știe că, în ultimii ani ai vieții sale, eruditul Bogdan Petriceicu Hasdeu (1836—1907), sensibilizat de moartea fiicei sale Iulia (1869—1888), devine adept al spiritismului, scriind între altele lucrarea *Sic cogito*, de factură mistică.

Terenul a fost pregătit și de literatura beletristică, începînd cu *Odiseea* și *Eneida*, trecînd prin povestirile populare despre fantome, spre a culmina cu operele lui Dante, Shakespeare, Goethe, Schiller, Chateaubriand, Balzac, Lamartine, Hugo, Heine, Hoffmann, Eminescu și ale altor corifei ai literaturii universale, care invocau adesea spiritele pentru a da culori strălucitoare paginilor lor. Romantismul, mișcare artistică și literară constituită la sfîrșitul secolului al XVIII-lea în Anglia și Germania, apoi în secolul al XIX-lea în Franța și ulterior în aproape toate țările lumii, cultivînd fantasticul, grotescul, meditația gravă, poezia ruinelor și a umbrelor, a nopții, a visului, a misterului, netezește și el terenul pentru spiritism care astăzi se află într-un puternic declin. Fenomenul este pe deplin explicabil nu atît ca un rezultat al acțiunilor reprimante ale autorităților laice și influenței Bisericii, care consideră spiritismul contrar dogmelor sale, cît prin refuzul masiv social. Această atitudine constituie o urmare

logică a creşterii nivelului general de cunoaştere a fenomenelor vieţii, precum şi a convingerii sociale masive, bazate pe dovezile concrete furnizate de ştiinţă şi justiţie că manoperele spiritiştilor sînt pure înşelătorii.

4. Secte şi societăţi oculte

Sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea găsesc Europa în pline frămîntări economice, politice şi sociale, pretutindeni avînd loc lupte politico-religioase, răscoale pentru cîştigarea unor drepturi şi libertăţi civile. Pe plan cultural, ştiinţific şi tehnic, această tulburătoare perioadă este dominată de personalităţi ale umanităţii ca Tycho Brache (1546—1600), Giordano Bruno (1548—1620), Francis Bacon (1561—1626), Galileo Galilei (1564—1642), Tommaso Campanella (1568—1639), Johannes Kepler (1571—1630), René Descartes (1596—1650), Blaise Pascal (1623—1662), apoi Miguel de Cervantes Saavedra (1547—1616), Lope de Vega Carpio (1563—1635), William Shakespeare (1564—1616), Pierre Corneille (1606—1684), toţi reprezentanţi de geniu ai umanismului. În acest context de descătuşare a spiritelor, de luptă împotriva catolicismului şi absolutismului încep să ia fiinţă tot felul de grupări, asociaţii, ligi, societăţi care îşi desfăşoară activitatea făţiş, unele luptînd cu arma în mînă, sau în mod conspirativ, pentru instaurarea unei lumi mai bune.

În secolul al XVII-lea, atît de bulversat şi plin de contradicţii, se dezvoltă, căpătînd proporţii remarcabile în veacurile XVIII—XIX, noi forme ale magiei, cu pretenţii majore, universale de reformare — prin mijloace subtile — a lumii, organizate ca societăţi sau secte nereligioase secrete : „Crucea de trandafiri" (La Rose-Croix), Francmasoneria, „Triunghiul de foc", „Fraţii crucii de aur", „Secta iluminaţilor" ritul masonic „Elus Cohen", secta martiniştilor etc.

Cea mai importantă dintre grupările cu caracter ocult din secolul al XVII-lea poate fi considerată francmasoneria care şi-a propus încă de atunci să modifice şi să conducă lumea după precepte proprii, prin infiltrarea membrilor săi în vîrfurile conducătoare ale societăţii. Originile

acestei societăţi oculte, care aminteşte de arhaicele asociaţii secrete, legate de credinţe magico-religioase animiste şi vrăjitoreşti, sînt obscure şi controversate, ca de altfel întreaga ei evoluţie. Istoria francmasoneriei este considerată de majoritatea cercetătorilor a debuta în perioada regelui Numa Pompilius, succesorul lui Romulus. Atunci, după tradiţie, constructorii de temple, ziduri de cetate şi monumente erau grupaţi într-o confrerie care se conducea după norme riguroase, bucurîndu-se de o jurisdicţie anume, ca şi de unele privilegii, printre care scutirea de contribuţii publice. Aceste confrerii, împărţite în trei grade — ucenici, companioni şi maiştri — se reuneau de regulă seara, după încetarea lucrului, într-o baracă amenajată în apropierea construcţiei, unde se discutau lucrările pentru a doua zi, hotărîrile fiind luate prin consens general. Adunările erau conduse de mai marele maiştrilor, fiind precedate de un ceremonial magico-religios, moştenit din perioada cînd numai preoţii se ocupau de amenajarea templelor. Echerul şi cumpăna au fost stabilite drept simboluri ale acestor confrerii cu caracter magic care s-au răspîndit de-a lungul secolelor în întregul imperiu, căpătînd mereu noi norme şi forme oculte de iniţiere. Confreriile romane de constructori, ajunse în Britania, după anul 43, pentru edificarea de castre, temple, drumuri, poduri, edificii, băi, monumente etc. au fost completate cu localnici, care s-au supus regulilor şi riturilor magice ale acestor asociaţii de zidari. Creştinizarea anglo-saxonilor şi întemeierea primei episcopii la Canterbury, la sfîrşitul secolului al VI-lea, aduc modificări în normele confreriilor de constructori, vechile ritualuri ca şi regulile de iniţiere căpătînd formule adecvate noii religii dominante, fără ca prin aceasta să se piardă manoperele oculte — semne şi procedee magice, secretul şi ceremonialul iniţierilor etc. — şi nici tradiţiile de solidaritate şi într-ajutorare etico-profesională moştenite din antichitatea romană. După secolul al VII-lea, în confrerii nu mai puteau intra decît oameni liberi, deoarece doar ei se bucurau de privilegiul circulaţiei nestingherite dintr-o localitate într-alta. Cum aceştia erau denumiţi free-mason, adică zidari-liberi, asociaţiile lor au început a se chema masonerii. Fiecare grupare masonică a căpătat termenul de lojă. Invazia danezilor în Kent, Anglia de est, Northumbia şi Marcia aduce ruina oraşelor şi a bisericilor, astfel încît,

după bătălia de la Edington și alungarea danezilor din Londra de către Alfred cel Mare, regele Wessexului (anul 886), asociațiile de masoni capătă din nou ampioare și privilegii, datorită cererii masive de construcții. În anul 925, regele Ethelstan confirmă privilegiile lojilor masonice, dîndu-le un regulament (Constituția de la York). În același timp, constructorii își aleg ca patron pe Sfîntul Ioan, deoarece sărbătorirea acestuia coincidea cu solstițiul de vară, moment astronomic celebrat prin ritualuri magice de către membrii confreriilor de zidari încă din antichitate. Drept urmare, masonii vor lua numele de frați ai Sfîntului Ioan. Confreriile de zidari „Frații Sf. Ioan" se răspîndesc acum pe continentul european, căpătînd din partea papilor privilegiul de a zidi catedrale, precum și diploma care le scoteau de sub jurisdicția locală și a edictelor regale. Aceste mari avantaje determină pe mulți oameni de artă și gînditori să ceară a deveni membri asociați ai lojilor masonice, profitînd de faptul că legislația vremii prevedea obligația pentru fiecare burghez de a fi neapărat înscris într-o breaslă. Intrînd în lojile masonice, aceștia au adoptat insignele, termenii meseriei de zidar și s-au supus regulilor de breaslă, cu scopul de a putea dezbate nestingheriți, în mod secret, în adunările oculte masonice, idei filosofice și căi de reformare politică a societății. Era o ipostază nouă de exteriorizare a unor năzuințe care, exprimate public, deschis, ar fi fost condamnate atît de autoritatea regală, cît mai ales de Biserica catolică, obsedată de ideea ereziilor pe care le vedea în orice încercare novatoare. Fenomenul are ca urmare transformarea unor loji masonice ce activau ca asociații de breaslă ale zidarilor într-un fel de cluburi desfășurînd în aparență o activitate declarată de cercetare a naturii, dar avînd, în secret, o serie de țeluri politice și sociale.

Către secolul al XV-lea, lojile masonice încep să se destrame, persecutate sîngeros de catolicism sub acuzația de propovăduire a ereziei și schismei în Biserică. Drept urmare, construcțiile unor impunătoare catedrale și edificii laice stagnează. În fine, Reforma lui Luther din secolul al XVI-lea dă o nouă lovitură corporațiilor masonice, care se descompun în toată Europa, cu excepția celor din insulele britanice. Decapitarea regelui Carol I (1649) provoacă reactivarea puternică a masonilor din Anglia și Scoția care, în secret, au hotărît să restabilească tronul și totodată să submineze autoritatea lui Cromwell, dînd ma-

soneriei un caracter prin excelență politic și organizînd-o conspirativ pe mai multe grade. Acțiunile așa-zișilor masoni acceptați, adică a acelor membri ai confreriilor care nu erau arhitecți sau constructori, au ca rezultat proclamarea lui Carol al II-lea ca rege al Angliei (29 mai 1660) și batjocorirea mormintelor lui Cromwell și Ireton. Carol al II-lea, primit mason în timpul exilului, își va arăta recunoștința față de loji, acordîndu-le grație și onoruri, prin el masoneria primind de atunci și denumirea de „Arta regală", deoarece contribuise în mod special la restaurarea tronului. Acesta poate fi socotit momentul în care masoneria s-a transformat integral într-o societate ocultă cu caracter strict politic, părăsind definitiv vechiul ei caracter de confrerie profesională. Sînt diferite opinii cu privire la modul de evoluție a masoneriei, toate însă cu caracter de ipoteză, deoarece nu există documente certe în domeniul respectiv.

La începutul secolului al XVII-lea, masoneria se transformă în organizație politică cu caracter internațional. Evenimentul, pentru care există unele atestări documentare, s-ar fi petrecut în anul 1616, fiind marcat de așa-zisa inițiativă a alchimistului Valentin Andreea de a da masoneriei denumirea de „Crucea de trandafiri"*. Același rol îi este de asemenea atribuit anticarului englez Elie Ashmole, reformator în anul 1646 al ritualurilor lojilor londoneze, acestea căpătînd fast, noi formule de exprimare magică, atmosferă de mister.

Există mai multe supoziții care-i socotesc ca inițiatori pe medicul Michel Maier, predicatorul protestant Joseph Stellatus, un grup de treizeci de teosofi din Würtemberg și pe Paracelsus.

Prin tradiție, însă, masoneria de tip actual ar fi apărut datorită lui Christian Rosenkreutz, la începutul secolului al XVII-lea. După toate aparențele acest nume reprezintă o alegorie, în concepția masonilor crucea fiind simbolul unirii sacre, iar trandafirul cel al discreției, al tainei, crucea de trandafiri avînd deci sensul de „confrerie sacră a tăcerii". Există însă și alte accepțiuni, aproximativ similare cu privire la simbolurile respective. Cert este că, în Europa occidentală, zguduită de lupte și de abuzurile ca-

* Titulatura simbolizează adoptarea unor noi concepții oculte, ca și a unei baze teoretice întemeiată pe filosofia materialistă a lui Francis Bacon.

tolicismului se vorbea mult şi cu oarecare teamă despre organizaţia secretă care publicase deja, în 1623, un manifest (Fama Fraternitatis) adresat nobilimii şi savanţilor. În manifest se vădeşte caracterul protestatar, anticatolic, cu nuanţă luterană şi anti-papal, de esenţă germană. Foarte probabil, „Crucea de trandafiri" este totuşi o operă colectivă, creată treptat, în timp, al cărei apogeu pare a fi marcat în secolul al XVII-lea, cînd gruparea secretă capătă un rol vădit anticatolic şi politic subversiv, păstrînd însă toate caracterele sale oculte şi ritualurile de factură magică inspirate din credinţe şi superstiţii orientale, în special egiptene şi ebraice.

În secolul al XVIII-lea apare o nouă grupare cu caracter ocult, aşa-zisa „Sectă a iluminaţilor", care reunea teosofi, cabalişti şi aristocraţi. Într-un volum intitulat *Eseu asupra Sectei iluminaţilor*, Luchet enumeră peste treizeci de prinţi şi capete încoronate, membri ai acestei organizaţii cu caracter de magie. Printre figurile marcante ale aşa-zişilor iluminaţi, cu veleităţi de întemeietori de secte oculte, a fost şi suedezul Emmanuel Swedenborg (1688—1772). Fecund autor de literatură mistică, el a grupat, la un moment dat, admiratori ai săi din Anglia şi S.U.A., organizînd loji cu caracter ocult, care trebuiau să se transforme într-o Biserică swedenborgiană, a cărei doctrină era cunoaşterea nemijlocită a esenţei supranaturalului, prin intermediul unei iluminări sau al unei anumite intuiţii.

Un alt grup ocultist a fost întemeiat spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea de către Dom Pernetti, la Avignon. Dom Pernetti, figură tipică de aventurier, călugărit în tinereţe, a părăsit Ordinul benedictinilor, spre a-l însoţi pe navigatorul Louis-Antoine de Bougainville, la bordul corăbiei „Boudeuse", în acel memorabil voiaj în jurul lumii (1766—1769). Grupul denumit „Sainte Parole" era alcătuit din „iluminaţi", în majoritate nobili, care practicau magia, cabala şi alchimia.

La Copenhaga se dezvoltă în aceeaşi perioadă „Loja iluminaţilor" condusă de Carol de Hessa, a cărei activitate era asemănătoare cu a unui oracol. Adunările lojei aveau loc periodic, incluzînd un ceremonial inspirat din cele ale preoţilor antici ai templelor lui Apollo. În tavanul sălii de reuniuni se afla o lampă care sugera Soarele. Uitîndu-se la ea, membrii lojei puneau diferite întrebări, astfel alcătuite încît răspunsurile să fie „da" sau „nu". Afirmaţia era

reprezentată printr-o puternică şi persistentă iluminare a lămpii. Negaţia se traducea printr-o lumină slabă, intermitentă. În funcţie de aceste semne, cei în cauză luau deciziile pe care le considerau cuvenite. Sigur, acesta era un procedeu secret de influenţare a conştiinţei, cunoscut doar de cîţiva iniţiaţi, avînd ca scop realizarea planurilor lor oculte prin intermediul membrilor lojii, în majoritate persoane cu responsabilităţi publice. Unul dintre cei care cunoşteau „secretul" lămpii divinatoare (în realitate un simplu bec cu gaz de cărbune, a cărui luminozitate putea fi reglată de la distanţă, prin mărirea sau micşorarea debitului combustibilului) a fost pastorul protestant Lavater, el însuşi precursor al metodei de ghicit prin analizarea fizionomiei umane (fizionomistica). Lavater întreţinea o vastă corespondenţă cu capete încoronate, şefi de guverne şi alte persoane cu mare influenţă, sfaturile sale de ordin politic fiind, de regulă, urmate cu docilitate. Cît de puternică era forţa lui Lavater o ilustrează Mirabeau : „Am văzut, scrie marele om politic francez, depeşe ale lui Lavater adresate către suverani, sub acest protocol «dragul meu !» Am văzut suverani răspunzîndu-i, admirîndu-l, ascultîndu-l, devenind tributarii lui ! Am văzut partizanii săi care-l considerau ca pe un Dumnezeu pe pămînt".

În 1754, Martinez de Pasqualli a fondat în Franţa un rit masonic particular, denumit „Aleşii Cohen" (Elus Cohen), avînd ca loji mai importante pe cele ale iluminaţilor de la Avignon, ale alchimiştilor de la Philateles şi ale „Academiei veritabililor masoni" din Montpellier. În activitatea martiniştilor, studiul şi practica magiei juca un rol important. Pasqualli şi principalii săi discipoli, Willermoz şi Claude de Saint Martin, au întreţinut o vastă corespondenţă, care permite astăzi reconstituirea doctrinei ritului, un amestec de magie, indicaţii mistice şi practici de vindecare a bolilor prin aşa-zisul magnetism animal. În general, martinismul era inspirat de lucrările lui Swedenborg, adepţii ritului magic avînd dorinţa de a-şi dezvolta în ei facultăţi misterioase „adormite", capabile a-i pune în legătură cu spiritele şi, pe această cale, de a afla viitorul. Spre deosebire de masonii obişnuiţi, care întreţineau ritualurile magice clasice ale lojilor, martiniştii se reuneau în şedinţe spre a invoca spiritele, avînd credinţa în materializarea sufletelor şi obiectelor. Ceremonialul ritual avea loc în interiorul unui cerc magic, marcat de lumînări

aprinse, în centrul acestui spațiu fiind arse tămîie, șofran, mac de grădină, cuișoare și scorțișoară, ceea ce crea o atmosferă propice declanșării de stări psihice anormale. Ceremoniile de inițiere aveau, de asemenea, un aspect bizar, fiind inspirate de teoriile swedenborgiene și mesmeriene. Astfel, candidatul trebuia să țină un anumit regim alimentar, postind în zile stabilite prin calculul astrologic, să recite în fiecare dimineață așa-zisul „Oficiu al Sfîntului Spirit". După îndeplinirea acestor formalități prealabile, novicele se prezenta în plenul lojii, îmbrăcat în negru, dar fără a avea nimic metalic asupra sa, nici chiar un simplu ac. El trasa în jurul său un cerc, spunea cuvintele magice „Rap, Iob, Oz, Fa", indicînd cele patru puncte cardinale, aprindea lumînările din jurul cercului magic și produsele puternic mirositoare din centrul acestuia, după care pronunța solemn o anume frază rituală. Ceremonia se încheia, prin stingerea pe rînd a lumînărilor de către novice și prosternarea acestuia pe dușumea, cu fața în jos și brațele întinse lateral, închipuind o cruce.

Martiniștii se recunoșteau după bijuteriile magice pe care le purtau, ca și după preocupările lor oculte. Ritul masonic martinist a cunoscut o largă extindere, influențînd mult ceremonialurile francmasoneriei moderne. El a avut continuu aderenți recrutați din rîndul marii nobilimi, politicienilor, literaților, pregătind noi adepți care promiteau să ocupe locuri de frunte în societate.

În tot cursul secolului al XVIII-lea, plin de frămîntări politice, sociale și economice, care au culminat cu Revoluția franceză, sectele de tip ocult, masonice, se vor dezvolta necontenit, mai ales în Franța, Germania, Austria și Rusia, avînd ca centru Parisul, de unde emanau ideile doctrinale și formele rituale.

Francmasoneria a inspirat crearea unor asociații reacționare cu caracter secret în secolele XIX și XX, care și-au propus de asemenea țeluri politice. Printre acestea se numără „Ku-Klux-Klan", de factură rasistă, constituită în S.U.A. în 1865.

În cea de-a doua parte a secolului XX își fac apariția o serie de grupări neomasonice, sprijinite direct de cercuri occidentale interesate, cu scopul ocult al imixtiunii în evoluția politică pe plan intern și internațional. Cea mai virulentă se pare că este așa-zisa sectă „Știința inteligenței creatoare" creată în S.U.A. în anul 1959. Inițiatorul acestei congregații neomasonice este considerat filosoful indian Maharishi Mahesh Yogi. În realitate, liderul grupării respective, organizată pe scheletul unei secte nesemnificative, din categoria așa-ziselor religii sălbatice, denumite „Spiritual Regeneration Movement", este omul de paie al unor grupuri de afaceriști, apropiate mafiei internaționale și neofascismului, care manevrează din umbră întreaga activitate a „Meditației transcendentale" cum a început a fi denumită în ultimul timp această grupare. Acțiunile grupării, care s-a infiltrat în circa 90 de țări din întreaga lume, se desfășoară în conformitate cu prevederile unui plan secret, așa-zis mondial. Gruparea este organizată pe „centre de meditație", conduse de unul sau mai mulți „instructori", care acționează pe baza unor instrucțiuni strict secrete primite din partea centrului (Centrala mondială) cu sediul în Elveția. Motivația de paravan a grupării are un caracter sectant neobudist. În realitate, aceasta urmărește subminarea ordinii sociale și politice a statelor în care acționează, în scopul preluării puterii de către liderii „Meditației transcendentale". De altfel, conducătorii sectei consideră că dacă 10 la sută din persoanele influente ale unui stat aderă la preceptele lor, procesul de modificare ocultă a politicii interne a țării respective este asigurat. Secta a format un „guvern mondial", precum și „guverne naționale" secrete, ale căror dispoziții sînt obligatorii pentru toți aderenții. Adunările „centrelor de meditație" se desfășoară potrivit unui ritual bizar inspirat din practicile magiei, ale fachirilor și vechilor yogini, aspect care induce uneori în eroare autoritățile. În ultimul timp, însă, atît Maharishi Mahesh Yogi, cît și gruparea neomasonică pe care o conduce au fost obiectul unor răsunătoare procese judiciare, soldate cu interzicerea activității „Meditației transcendentale" în majoritatea țărilor lumii, cu încarcerarea sau expulzarea „instructorilor internaționali".

Trecerea în revistă a acestor societăți și secte oculte, compararea activității lor cu desfășurarea impetuoasă a istoriei sînt în măsură să arate că nu grupuri secrete, conducătorii acestora sau cercuri aflate în umbra unor așazișilideri determină progresul economico-social, ci legile obiective de dezvoltare a societății. Aceste legi nu pot fi suprimate, dirijate sau modelate după bunul plac al cuiva. Dar, stă în puterea oamenilor să le cunoască și să

acţioneze, astfel, în conformitate cu necesitatea istorică, accelerînd ca atare mersul evenimentelor. Din această activitate conştientă, conformă cu mersul obiectiv al istoriei, rezultă forţa maselor de oameni şi a oamenilor de seamă, care pot deveni factori activi ai istoriei numai dacă ideile, aspiraţiile şi lupta lor exprimă corect nevoile dezvoltării economice şi sociale ale societăţii şi sînt puse în slujba acestei dezvoltări. În acest amplu proces ocultismul, firește, nu poate avea decît un rol de frînă şi de întunecare a conştiinţelor.

Încheiere

Progresul ştiinţei, al civilizaţiei, evoluţia conştiinţei spre raţional, manifeste îndeosebi după marile invenţii şi descoperiri ale secolului XX, culminate cu primele încercări de cucerire a spaţiului extraterestru, îndepărtează omenirea de practicile magiei, fiind vizibil că fenomenul vrăjitoriei a intrat în agonie, după ce a stăpînit gîndirea mii de ani. În acelaşi timp, magia este supusă unui examen amplu de către ştiinţă, atît sub raport exterior al manifestărilor sale, cît şi din interiorul ei, cu scopul înţelegerii evoluţiei gîndirii, a omului însuşi. Aflat sub observaţia omului de ştiinţă, actul magic a fost demontat piesă cu piesă în cele mai mici amănunte, căutîndu-se descifrarea integrală a mecanismelor sale. Acest efort de cunoaştere a avut ca rezultat o conturare precisă a ceea ce reprezintă în fond acest fenomen uman. În primul rînd a fost desprins rolul pe care l-a avut magia de-a lungul trecutului omenirii, fiind un fapt unanim acceptat că practicile magice s-au născut şi au persistat în trecut datorită tendinţei umane spre căutarea de explicaţii privind existenţa lumii înconjurătoare, a fenomenelor naturii. În al doilea rînd a ieşit în evidenţă că omul, punîndu-şi întrebări asupra naturii diferitelor fenomene, acţiuni, forţe etc. existente în natură, care acţionau asupra lui şi a tot ce îl înconjura, şi-a dat răspunsuri în limitele cunoaşterii, aşa cum se afla ea în diferite epoci. Aceste răspunsuri foarte adesea au avut un conţinut iraţional, fără a părăsi însă logica, mecanism explicabil deoarece relaţia cauză-efect era fie ignorată, fie privită într-un mod eronat. În al treilea rînd, explicarea diferitelor fenomene, a naturii însăşi prin acţiuni ale unor forţe supranaturale, aşa cum

propunea gîndirea magică, nu a putut satisface şi nici împăca raţionamentul critic, ştiinţific, pe care l-a stîrnit. Drept urmare, căutînd adevărul, minţile lucide din toate timpurile s-au eliberat de iraţionalism, deschizînd porţile cunoaşterii reale. În sfîrşit, în faţa argumentelor ştiinţei privind inconsistenţa magiei ca practică pusă în sprijinul cunoaşterii, a probelor evidente că miraculosul nu are o bază reală, fiind o pură ficţiune, adepţii vrăjitoriei, ai ocultismului în ansamblu, s-au văzut în ipostaza stranie de a apela la raţional, deci la ştiinţă, spre a susţine iraţionalul. Bineînţeles tentativa a fost de la început sortită eşecului deoarece acţiunea magică, întemeiată pe supranormal, nu are nimic comun cu experimentul ştiinţific, fundamentarea ei teoretică bazată pe raţional apărînd deci ca imposibilă.

Începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea magia este abordată pluridisciplinar, ca problemă complexă, interesînd deopotrivă filosoful, antropologul, etnograful, lingvistul, psihologul, sociologul, istoricul, pedagogul, muzicologul, coregraful, plasticianul, biologul, medicul etc., urmărindu-se clarificarea unor atitudini omeneşti, înţelegerea deplină a extra-raţionalului, în scopul utilizării mai depline a resurselor raţionale. Magia, considerată preştiinţă, cvasi-ştiinţă, para-ştiinţă este detaşată, în secolul al XX-lea, de istoria religiilor şi plasată la frontierele dintre raţional şi iraţional, chiar dacă uneori este greu a se distinge din primul moment unde se termină magia şi unde începe ştiinţa.

Sigur, ocultismul îşi are încă adepţi şi ar fi cu totul eronat să se creadă că societatea contemporană, deşi beneficiază de cele mai avansate cuceriri ale tehnicii, s-a eliberat în totalitate de mentalităţile veacurilor anterioare, de ignoranţi şi şarlatani, sau că au dispărut credulitatea, naivitatea, prostia, bigotismul. Un exemplu de persistenţă a magiei într-o ţară cu o civilizaţie tehnică ridicată îl constituie S.U.A. Aici, în anul 1981, existau peste 25 000 de magi tămăduitori, 1 700 de astrologi, precum şi circa 16 000 de ghicitori înregistraţi oficial, plătitori de impozite. Erau, totodată, numeroase „şcoli" şi „universităţi" de ocultism, cele mai importante fiind la New York (Şcoala de ştiinţe mistice ; Kabbalah şi astrologie ; Centrul Gurdjieff ; Institutul de ştiinţe oculte etc.), întreprinderi de turism specializate în organizarea de voiaje şi pelerinaje mistice în India, Nepal şi Tibet, maga-

zine care desfac recuzita necesară magiei, astrologiei şi divinaţiei. New York-ul excelează în vînzarea acestor articole, străzi întregi în Cartierul de West şi East Village avînd numai magazine specializate în domeniul magiei. De asemenea, la Washington, la Little Italy şi în apropierea Universităţii Columbia sînt organizate aşa-zise „tîrguri psihice" unde îşi deschid tarabe ghicitoare, astrologi, profeţi, vizionari. Reviste, ziare, un număr impresionant de cărţi consacrate ocultismului ating anual tiraje de necrezut. Această industrie a magiei este explicabilă, justificată, dacă se ţine seama de un sondaj Gallup (1977), care arată că 12 la sută din populaţia S.U.A. practică sau crede cu putere în ocultism. Franţa contemporană este şi ea marcată de aceleaşi relicve. Sînt circa 30 000 numai vindecătorii, fără a se socoti magii, ghicitorii şi astrologii, care îşi fac o reclamă deşănţată spre a atrage clienţii. În 1960, în R. F. Germania existau peste 10 000 de persoane, a căror principală ocupaţie era „gonirea demonilor" din locuinţe şi din persoane „posedate". Rubricile de astrologie ocupă spaţii în mai toate revistele şi suplimentele duminicale ale ziarelor din America, Europa occidentală, Orientul Apropiat şi alte zone. Astrologii recurg la cele mai moderne mijloace pentru stabilirea horoscoapelor, inclusiv calculatoarele electronice. Celebre sînt astroloagele — ghicitoare Solaire în Franţa şi Godillo în S.U.A., care dispun de computere de înaltă clasă, reţele de magazine şi edituri specializate în magie.

Analiza acestei stări de lucruri scoate în evidenţă faptul că practicarea ocultismului constituie în lumea capitalistă un fenomen social cvasi-constant, prezentînd însă o serie de particularităţi mai mult sau mai puţin pregnante, specifice unei anumite epoci sau unor anume popoare. Este şi explicabil, deoarece credinţa în vrăjitorie, sub orice formă s-ar manifesta ea, este un produs psihosocial tocmai al acelor societăţi în care nesiguranţa şi alienarea reprezintă permanenţe, întreţin fără oprire o presiune psihică asupra indivizilor. Sigur, practicile ocultiste sînt, prin esenţă, antiştiinţifice şi profund anticulturale, dar existenţa lor sugerează că mulţi indivizi din ţările capitaliste se menţin într-un climat de adînc obscurantism şi ignoranţă, ca urmare a sistemului general economic, politico-ideologic, a oprimării, a accesului limitat la învăţămînt, ştiinţă şi cultură autentice, a lipsei de protecţie în faţa „produselor" negative cotidiene ale societăţii capitaliste.

Pe de altă parte, aceleași caracteristici ale societății împărțite în clase antagoniste acționează ca un recul și asupra unor indivizi instruiți, dezarmați însă în fața vicisitudinilor de tot felul, care și-au pierdut încrederea în puterea benefică a științei, a teoriei politice, a ideologiei, a culturii în general. Aceasta este baza obiectivă a vigorii diferitelor forme de ocultism ale lumii capitaliste. Deși are un comportament social adaptat epocii actuale, ocultismul prezintă același caracter retrograd, anticultural și antiștiințific.

Spre deosebire de Occident, în centrul și în răsăritul european ocultismul marchează un vădit declin după anul 1950. Fenomenul este datorat unei ample opere de educație și de instrucție școlară permanentă, sistematic organizată, în măsură să înlăture ignoranța, relicvele practicilor obscurantiste. În acest proces este antrenată întreaga masă de oameni ai muncii, fapt care a dus la dezvoltarea puternică a conștiinței. Un element de frunte în procesul înnoitor îl constituie, de asemenea, amplificarea mentalității ateiste și realiste care a pus tot mai mult stăpînire pe mase din ce în ce mai largi.

În orice caz, ocultismul se prezintă în fața științei așa cum este el în realitate, anume o practică lipsită de suport rațional. Concluzia este fermă și globală pentru cercetător, anume faptul că în lume nu există nimic supranatural. Lipsind vrăjitoria de acest suport, întregul eșafodaj al gîndirii care a susținut-o se prăbușește.

Vrăjitoria, considerată pe plan general, se află într-un declin permanent. Această decădere, începută cu Renașterea, este sincronă cu progresul cunoașterii științifice mondiale, cu evoluția, în ansamblu, a civilizației. Regăsit doar în zone marginale ale societății acest fenomen ce aparține trecutului omenirii își trăiește ultimele momente, fiind tot mai mult respins din punct de vedere social ca paradox al unui secol în care omul a făcut pași uriași spre cunoașterea naturii, spre cucerirea Universului cu puterea minții și a faptelor. Cercetări ale etnologilor și sociologilor contemporani scot în evidență faptul că și în cadrul populațiilor aflate încă într-un stadiu inferior de organizare economico-socială din Asia, Oceania, Africa și America de Sud apelul la magie este din ce în ce mai redus, sub presiunea culturii și civilizației actuale, care își face loc în mod ferm pretutindeni în lume. Analizînd procesul respectiv se poate considera că vrăjitoria a ajuns la sfîrșitul

ultimului ei stadiu. Chiar dacă va mai subzista probabil în lume un timp oarecare ea este iremediabil condamnată atît de istorie, cît și de conștiința socială, sfîrșitul ei fiind pe deplin previzibil.

În țara noastră, vrăjitoria poate fi considerată ca un fenomen eradicat, în pofida faptului că pot apărea, cu totul izolat, unele manifestări ale acesteia, ca expresii ale unor mentalități perimate, anacronice. Uriașul efort făcut pentru ridicarea continuă a condițiilor economico-sociale ale țării, pentru educarea întregii națiuni în spiritul științei, al cunoașterii înaintate a fenomenelor vieții și societății, dezvoltarea concepției materialist-științifice, a gîndirii ateiste au fost în măsură să determine respingerea în masă a concepțiilor înapoiate, a misticismului și ocultismului.

Sigur, nu trebuie uitată aici activitatea prodigioasă, adesea eroică, a unor personalități ale științei și culturii românești care și-au închinat o parte din viață combaterii ocultismului, ca fenomen social, în cadrul luptei de idei din țara noastră.

Astfel, secolul al XVIII-lea, caracteristic pentru continentul european prin exprimarea cu hotărîre și curaj, de către mari personalități ale științei și culturii, a unor concepții ateiste, a unei gîndiri filosofice raționaliste și materialiste, a reprezentat și pentru țările române o perioadă fecundă în atitudini și acțiuni cu caracter iluminist și ateist. În această activitate de promovare a liberei cugetări, de afirmare a progresului se distinge Școala ardeleană, reprezentată mai ales de personalități ca Gheorghe Șincai, Petru Maior și Samuil Micu care, deși instruiți în școli eclesiastice, au criticat cu hotărîre instituții cu caracter mistic, au combătut ocultismul, superstițiile, ignoranța, propagînd idei înaintate, militînd în favoarea forței rațiunii și a educării realiste a poporului. Gh. Șincai a scris o carte remarcabilă în acest sens — *Învățătură firească spre surparea superștiției norodului.*

De la început, programul de luptă al pașoptiștilor a cuprins acțiuni politice fundamentale antireligioase, antiobscurantiste și antimistice, condiții necesare pentru punerea în aplicare a măsurilor sociale preconizate. Nicolae Bălcescu, Mihai Kogălniceanu, C.A. Rosetti, Cezar Bolliac, Simion Bărnuțiu, Gh. Barițiu, Costache Negri, frații Golescu, Vasile Alecsandri au acționat pentru ridicarea conștiinței poporului român.

Pleiada revoluționarilor a fost urmată, în a doua jumătate a secolului trecut, de personalități proeminente ale științei și culturii ca Gr. Ștefănescu, C. Istrati, P. Vasici, Șt. Michăilescu, Vasile Conta, care s-au remarcat atît prin opera lor, cît și prin activismul care i-a făcut să respingă în mod deschis, public, ocultismul, să critice starea de ignoranță în care era lăsat poporul, să se angajeze în lupta pentru luminarea maselor, demascînd nocivitatea credințelor în vrăjitorie, în „leacuri bătrînești" și în forțe supranaturale. Vasile Conta îndeosebi, poreclit „patriarhul ateismului din România", a acționat neobosit pentru dezvoltarea liberei cugetări, dezvăluind bazele gnoseologice ale religiei și misticismului în ansamblu. Marele filosof s-a consacrat studierii fenomenului religios, elaborînd numeroase lucrări teoretice și propagandistice în favoarea ateismului, printre care *Încercări de metafizică materialistă*, în care atrage atenția că și după dispariția fricii de necunoscut religiile s-ar putea menține artificial, ca fenomen social, datorită cultivării lor de către cercuri interesate. Un alt gînditor, Gh. Panu, susține viguros adevărul că pentru înlăturarea concepțiilor mistice, obscurantiste este necesară cultivarea maselor, arătînd că ignoranța se menține doar prin permanentizarea ei de către cercurile conducătoare deoarece „pe cei ce se tem de necunoscut ușor îi cîrmuiești."

La acestea s-au alăturat alte acțiuni pentru combaterea ocultismului, în scopul „luminării poporului", după expresia lui Gheorghe Asachi. În „Albina românească" sînt inserate încă de la înființare (1830) articole pe această temă, iar în 1834, Societatea de medici și naturaliști din Iași inițiază conferințe cu caracter popular pentru „a urma de aproape înaintările științei", avînd ca animatori pe medicii Iacob Cihac și Mihail Zotta. În Transilvania, Timotei Cipariu, George Barițiu și Ion Pușcariu, alți membri marcanți ai societății „Astra", înființată la Sibiu în 1861, dezvoltă o largă publicistică și activitate cultural-științifică la orașe și sate în scopul combaterii obscurantismului. În această perioadă premergătoare unității naționale a României (1858—1918) iau naștere un număr important de societăți și asociații cultural-științifice care-și fac un punct de onoare din lupta împotriva ocultismului, din propagarea cunoașterii științifice și înlăturarea mentalităților retrograde din rîndurile maselor. Între altele, iau ființă Societatea științelor medicale din București (1859), publica-

țiile „Revista română pentru științe, litere și arte" (București, 1861) și „Ateneul român" (Iași, 1860 și București, 1866).

Remarcabil este programul Societății de științe naturale de la București (1864) pe baza căruia se organizează cicluri de prelegeri la orașe și sate, avînd un corp ilustru de conferențiari, printre care C. Esarcu, V.A. Urechia și Emanoil Bacaloglu. De altfel, aceștia vor fi și membrii fondatori ai Societății pentru învățarea poporului român (1866), care a organizat școli pentru adulți și cursuri pentru muncitori și mici meseriași. Tot acum sînt create Societatea corpului didactic (1877), Societatea de științe geografice (1875), Societatea de științe fizice din București (1890), societatea Amicii științelor matematice din București (1894), Asociația română pentru înaintarea și răspîndirea științelor (București, 1902) și altele care desfășoară cu predilecție acțiuni antiobscurantiste.

De activitatea din această perioadă pentru combaterea ocultismului, a practicilor retrograde, pentru ridicarea nivelului cunoașterii și a conștiinței poporului român sînt legate numele unor savanți ca Simion Mehedinți, I.A. și Gr. C. Cantacuzino, Iacob Felix, Gr. Ștefănescu, N. Kretzulescu, Carol Davila, V. Babeș, G. Marinescu, Gr. Buicliu, M. Minovici, St. Hepites, L. Mrazec, Spiru Haret, C. Coandă, Gh. Țițeica, P. Poni, Gr. Antipa, A.D. Xenopol, C. Dobrogeanu-Gherea, V.M. Kogălniceanu, N. Iorga, V. Pârvan, Gh. Murgoci, D. Pompeiu, C. Rădulescu-Motru, D. Gusti și alții.

În perioada interbelică (1918—1944), învățămîntul, știința și cultura românească se dezvoltă în ritm mai intens și unitar, comparativ cu deceniile anterioare. Între altele se constituie Societatea de științe din Cluj (1920), președintele Em. Racoviță și Societatea română de geologie (1930) condusă de L. Mrazec. O vastă activitate de răspîndire a cunoștințelor științifice și de combatere a ocultismului depun acum, între alții, N. Dănilă, Fr. Reiner, D. Hurmuzescu, D. Butescu, Oct. Onicescu, V.C. Butureanu, A. Popovici-Bâznoșeanu, D. Danielopolu, G. Spacu, Gustav Haltrich, I.P. Voitești, Al. Borza, N. Hortolomei, V. Madgearu, P. Andrei, M. Ralea, E. Lovinescu, G. Călinescu, T. Vianu, P.P. Negulescu, M. Florian, N. Titulescu, C. Zane, N. Cartojan și alte forțe ale gîndirii raționaliste românești.

Un rol primordial în organizarea luptei fățișe, necruțătoare împotriva ocultismului, misticismului, ignoranței l-a avut mișcarea socialistă și muncitorească, ateismul fiind strîns legat de obiectivele luptei politico-economice și ideologice înaintate. Presa socialistă, îndeosebi revista *Contemporanul* s-a remarcat prin forța cu care a pus în discuție marile probleme ale vieții și societății, a răspîndit cunoștințele științifice, aducînd argumente cu privire la materialitatea lumii. Între mulți alții, Raicu Ionescu-Rion, Constantin Mille, M.G. Bujor, Ioan Nădejde, Sofia Nădejde, Ottoi Călin, N.D. Cocea, C.I. Parhon, Ilie Cristea, militanți de frunte sau simpatizanți ai mișcării socialiste și muncitorești, au desfășurat o largă activitate de propagare, în spirit materialist-dialectic și istoric, pe baza argumentului științific, a ideilor progresiste despre natură și societate, supunînd criticii ascuțite concepțiile neștiințifice, mistice, ocultiste, religioase. Cu atît mai mare apare contribuția acestor militanți ai liberei cugetări cu cît în acea perioadă cercetările științifice despre natură și viață se aflau la începuturile lor, cînd mase largi ale populației țării erau dominate de superstiții, prejudecăți, ocultism și misticism.

Tot acum, sub influența unor mișcări ateiste occidentale, iau ființă organizații de liber cugetători la București, Iași, Craiova și Ploiești, grupări progresiste care s-au întrunit în cîteva congrese și au editat revista *Rațiunea*.

Presa socialistă, printre care ziarele *Adevărul* și *România muncitoare*, devine centrul luptei împotriva obscurantismului, ocultismului, misticismului, fiind o consecventă și eficace armă ideologică pe frontul luptei de idei.

Pe o treaptă superioară se înscrie în acest domeniu, sub înrîurirea operelor lui Marx și Engels, ale lui V.I. Lenin, presa și gîndirea marxistă din țara noastră. Din momentul creării Partidului Comunist Român critica concepțiilor mistice, obscurantiste se intensifică, luînd un profund caracter științific militant, educarea ateistă a maselor și răspîndirea cunoștințelor științifice făcînd parte din programul de activități politico-sociale ale comuniștilor. Presa comunistă, printre care ziarele *Scînteia* și *Reporter*, revistele *Lupta de clasă*, *Mișcarea socială*, *Era nouă*, *Korunk* și *Viața românească*, a organizat campanii susținute împotriva misticismului, ocultismului, religiei, promovînd concepția materialistă despre lume și societate. Pe poziții ferm ateiste s-au situat, atît în paginile presei comuniste, cît și

în diverse acțiuni publice, P. Constantinescu-Iași, Octav Băncilă, L.D. Pătrășcanu, Ilie Moscovici, C. Stere, Tudor Teodorescu-Branișteș, C. Costa-Foru, Al. Sahia, M. R. Paraschivescu, N. Popescu-Doreanu și alții.

După revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944 Partidul Comunist Român a acordat o deosebită atenție dezvoltării economiei, științei, învățămîntului și culturii, factori primordiali ai progresului societății. În toate sferele de activitate s-au produs deplasări ample spre progres, cu largi implicații economico-sociale și demografice. Transferul spre industrie al unor mase importante populaționale, procesul rapid de urbanizare, de ridicare a nivelului material a întregii țări determină atitudini de factură pozitivă, o optică nouă asupra fenomenului vieții.

Acestea, ca și modificările radicale care au loc în toate sectoarele vieții, larga răspîndire a cunoștințelor științifice în mediul urban și rural, întregul cadru organizatoric instituționalizat pentru desfășurarea educației și învățămîntului permanent, diseminat pînă în cele mai mici colective, generalizarea învățămîntului obligatoriu de 10 ani au ca rezultat mutații psihosociale profunde, dezvoltarea unei conștiințe înaintate despre lume și viață.

„Marile transformări revoluționare din țara noastră — arată secretarul general al P.C.R. — au dus, în același timp, la profunde schimbări în concepția, în nivelul de conștiință socială și politică a oamenilor muncii, a maselor largi populare. Activitatea teoretică, ideologică, politico-educativă a avut un rol de mare însemnătate în înarmarea partidului, a clasei muncitoare, a țărănimii și intelectualității, a maselor largi populare cu înțelegerea științifică a realităților societății socialiste românești, a realității vieții internaționale contemporane. Această activitate a contribuit la ridicarea nivelului general de cunoștințe al oamenilor muncii, la lărgirea orizontului lor cultural, la formarea conștiinței omului nou al societății noastre".

Dispărută acum definitiv din peisajul social românesc, vrăjitoria nu mai constituie decît un simplu obiect de studiu.

Postfață

Încă Aristotel în antichitatea greacă, într-o mică scriere *Despre profeția ivită în somn* socotea că „visele nu sînt mesaje divine, nici că s-au produs sub acest semn", iar „prorocii" și „clarvăzătorii în vis", în contra aparențelor, nu au însușiri aparte ori știință superioară. Ba proroceau tocmai oameni „de rînd" și „neînvățați", „întrucît cugetul lor nu era frămîntat ci potolit și gol, stăpînit fiind total, cînd e pus în mișcare de ceea ce îl mișcă".

Fenomenul ca atare, pentru că „se poate întîmpla ca unele dintre vise să fie semne și cauze", trebuie privit cu prudență. Altfel se va nega lesne un fapt atestat de tradiție („toți, sau cei mai mulți acceptă că visele au un tîlc", ceea ce „face ca lucrul să capete crezare ca fiind rostit pe temeiul experienței") și de „cei mai prețuiți dintre medici (care) declară că trebuie să ne aplecăm cu multă atenție asupra viselor", ori, dimpotrivă, se va accepta cu ușurință. Însă „negăsirea vreunei cauze bine întemeiate după care s-ar petrece aceasta (profeția prin vis — n.n.) face să apară neîncrederea ; căci a susține că divinitatea e cea care trimite visul reprezintă, în afara altei lipse de rațiune, o absurditate și prin aceea că nu-l trimite celor mai buni și chibzuiți, ci la întîmplare".

Prudența însă este, sau trebuie să fie, metodică și nu sceptică, în rostul ei întrînd să îndrepte bine mintea iar nu să suspende judecata.

Luînd în seamă și o presupunere și alta, deci și că „visele pot să fie semne și cauze", dar și că ele nu aduc un mesaj divin, sau oricum că nu au o semnificație ocultă, Aristotel disocia între fenomenul obiectiv constatat și în-

terpretările ulterioare, deviate și deviante de la real. El, prin urmare, făcea distincția de tot necesară între o psiho-fiziologie a visului și o „artă a interpretării viselor", *oneirokritike*, străveche, dar prin aceasta nu și cu atestat de adevăr.

„Este un fapt, previne marele înțelept al grecilor, că mișcările ce se ivesc în noi de-a lungul zilei rămîn ascunse, în cazul că nu sînt deosebit de intense, în comparație cu mișcările mai mari din timpul stării de veghe ; în starea de somn însă, dimpotrivă, cele mici par a fi puternice". Așa se face, bunăoară, că „boli ce stau să se ivească în trup" pot fi visate înainte ca ele să se declanșeze. În acest caz, este evident că visul este un semn, a cărui semnificație însă numai cel priceput, medicul, va fi în stare s-o identifice. La fel, cu sens numai în limitele naturii umane, visul poate fi și cauză : „și procesele din somn sînt adesea temeiurile faptelor din timpul zilei prin aceea că și gîndul lor este prefigurat".

Pe cît însă psiho-fiziologia visului ne duce la adevărul despre acesta, pe atît *oneirokritike* ne îndepărtează, iar practicienii ei amăgesc pe cei mai creduli dintre semenii noștri. Căci „prorocii" și „clarvăzătorii" sînt lipsiți de o știință tainică a viselor prin chiar faptul că visele nu sînt premonitorii altfel decît în limitele naturii umane. Ei pot, ce-i drept, să aibă o sensibilitate mai aparte, cu acuități și intensități mai puțin obișnuite și, din „cauza impetuozității cu care se avîntă", pentru că „pornirea din ei nu este înlăturată de vreo altă pornire", se întîmplă să ajungă la exaltare. Mai pot fi înzestrați cu multă imaginație și iscusință, căci este nevoie și de una și de alta pentru a desluși acolo unde este multă „învălmășeală" o logică mai puternică chiar decît cea a reconstrucției raționale a lucrurilor lumii.

Dar oricum vor fi fiind, cu sensibilitate acută și impetuoși, imaginativi și iscusiți, prin firea lucrurilor, „ei obțin succes", deci pot să facă în așa fel încît premoniția citită în vis și faptele ce se produc să se potrivească, doar „cum au alții noroc la zar", adică întîmplător. „Așa cum se și spune : dacă arunci des, iese cînd una cînd alta, la fel se întîmplă și în cazul acestora" (Aristotel, *Parva naturalia*, 5, „Despre profeția ivită în vis").

Peste cîteva secole, în plin ev mediu, de acuma, într-o sui-generis „scrisoare deschisă" adresată papei Nicolas al III-lea și superiorilor ordinului franciscan prin care se

disculpa de a se fi ocupat cu magia, Roger Bacon, depășindu-și drama, deci trecînd dincolo de o stare particulară, formula o critică de principiu, din perspectiva științelor și îndeletnicirilor umane, a practicilor oculte în diferitele lor spețe.

Scrisoarea *(Epistolas fratriis Rogerii Baconis)* își anunța din titlu chiar intenția de a pune în opoziție operele exercițiilor minții omenești și ale naturii cu magia vidă (De secretis operibus artis et naturae et de nulitate magiae). Și nu numai atît, căci Roger Bacon incriminează Biserica însăși pentru a fi încurajat practicile oculte : „în mai multe țări, spune el în scrisoare, se crede că prin tot felul de formule se pot determina fierul înroșit, apa și celelalte elemente să ajute la descoperirea și pedepsirea vinovaților. Și toate acestea se fac sub autoritatea Bisericii și a preoților care practică ei înșiși exorcisme asupra apei binecuvîntate".

Magicienii „se încred prostește în puterea incantațiilor" bizuindu-se pe virtuțile ascunse „ale talismanelor", pe „spirite" sau pe „revelările" astrelor. „Se încred prostește" ei înșiși și mai determină și pe alții s-o facă. Adevărat că numai pe neștiutori, fiindcă doar aceștia mai pot fi uimiți de miracole „care nu există" sau în care „nu există nici o rațiune filosofică, nici o artă, nici o putere naturală în joc".

Magicienii, de fapt, ignoră „secretele naturii și ale artelor" sau fac din ele „secrete magice" pentru cei neștiutori. Disprețuind „legile filosofiei și mergînd contra rațiunii" ei inventă la nesfîrșit, dar pe cît inventă, pe atît își amăgesc semenii.

Or, în contra lor se poate spune că deopotrivă, însuflețite și neînsuflețite, „lucrurile se conduc după legile naturii și nu după puterile formulelor și caracterelor oculte". Și încă, în măsura în care omul este în stare să producă „miracole", și este, faptul ține numai de cunoașterea naturii și de îndemînarea sa. Bunăoară, învățînd de la lucrurile lumii, s-ar putea construi „mașini de navigație" *(instrumenta navigandi)* de așa fel că un singur om ar fi în stare să le dea „o viteză mai mare decît dacă ar fi pline de vîslași". S-ar mai putea face „care fără tracțiune animală și cu o viteză considerabilă" și chiar o „mașină de zburat" cu un om „așezat în centrul aparatului" și care, „făcînd să se învîrtească o roată", ar pune în mișcare „niște aripi ce ar lovi aerul asemenea celor ale păsării în zbor".

Tot asemenea s-ar mai putea construi : „un instrument de mici dimensiuni care poate coborî și ridica greutăți foarte mari", „aparate cu care omul să se plimbe pe sub apă fără nici un pericol" și chiar s-ar putea afla mijloacele menite nu numai să ușureze viața omului ci și s-o prelungească.

Magicienii socotesc că durata vieții noastre ar fi determinată și deci înscrisă în astre. Dar scurtimea ei, de pildă, nu depinde de altceva decît de „un regim nesănătos". Ca urmare, cunoscîndu-se mai bine, omul va reuși să-și prelungească viața pînă la 1 000 de ani, spera, prea optimist, Roger Bacon. Însă dincolo de naivitățile lui și în cele din urmă ale epocii, acest Jules Verne al veacului al XIII-lea, cum avea să-l caracterizeze un filosof francez din vremea noastră, este un vizionar, totuși, lucid.

Imaginativ, el se supraveghează rațional, astfel încît poate să spună cu șansa sigură de adevăr că durata vieții nu este în dependență de influența mistică a astrelor, ci de viața însăși și, fie și în anumite limite, de știința noastră. „Remediul, scria Roger Bacon, ar fi acțiunea asupra bolii, ceea ce presupune un regim deosebit pe tot cursul vieții : și în ceea ce privește mîncarea dar și băutura, somnul și veghea, ocupațiile și repaosul, excreția și secreția, aerul și pasiunile". Cine va respecta „un bun regim de viață", „va putea trăi atît cît îi vor permite antecedentele ereditare și va ajunge pînă la limita extremă pusă de natură".

Așa stînd lucrurile, chiar în ordinea cea mai misterioasă, a vieții în genere, a vieții omenești în particular, „este inutil să ne adresăm magiei ; natura și științele ne sînt suficiente". Încheierea pare a unui gînditor modern și este, de fapt, dacă ideii de modernitate îi asociem adevărul. Or, din acest punct de vedere, Roger Bacon este dintre gînditorii pe care orice epocă și-i simte ca pe ai săi.

În fine, peste alte cîteva secole, un luminist român, Gheorghe Șincai, avea să întocmească, între anii 1804 și 1808 *, după *Fizica* unui învățat german reputat în epocă, I.H. Helmuth, *Învățătură firească spre surparea superștiției norodului*, încă, dacă nu mereu, actuală prin adevărul și prin pasiunea pentru adevăr pe care le punea marele

* Aceasta este datarea propusă de editorii manuscrisului lui Șincai, Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor în *Studiu introductiv* la *Învățătura firească spre surparea superștiției norodului*, Editura Științifică, 1964, p. 34.

cărturar. Iar prin amîndouă, *Învățătura*... este mereu actuală, cum tot actual este și umanismul învățatului care o scria „ca oamenii să fie odihniți și îndestulați, pentru că știința fizicei sau învățătura firească mînuite de fiecare de frica cea fără de lipsă, în care din neștiință au căzut și-i dă deplinită învingere asupra rătăcirei ceii păguboasă prin care atîtea mii de oameni se țin în clește".

Încrezător în puterea „învățăturii firești", adică a științei naturii, Gheorghe Șincai vrea s-o împărtășească tuturor nu pentru simplul fapt al cunoașterii ei, ci, așa cum o spune el însuși, în vederea „mîntuirii de rătăcirile în care din neștiință" s-a alunecat, dar nici „mîntuirea de rătăciri" nu era ultimul ei scop, și deci cel mai important. „Folosul" ei cel mai mare era „la economie", adică mai exact, să dea „știință (sătenilor, pentru că acestora le era adresată cartea — n.n.) de a-și lucra cu mai bine țarinile, de a-și sădi și înmulți cu rînd bun tot feliul de pomi și plînte, și de a-și agonisi cele mai sînătoase și mai hrănoase notrețe pe sama dobitoacelor sale". În alte cuvinte, scopul era practic, el trebuia să fie practic pentru că superstițiile însele au apărut și s-au menținut în urmarea și în vederea unor nevoi ale vieții.

Trebuind să vină în întîmpinarea acestora, dar nevenind, sau nerăspunzîndu-le optim ori chiar barîndu-le accesul spre satisfacerea lor, deviindu-le în cele din urmă de la sensul lor autentic, superstițiile se cuvin respinse cu gîndul la rolul lor negativ în viața umană în totalitatea ei, de la gesturile mărunte la cele majore cu amplă rezonanță socială. Gîndind astfel, cărturarul luminist voia să facă operă de educație științifică printr-o educație practică, deci a muncii și comportamentului civic și moral.

Că superstițiile de orice fel, de la „meșteșugul de al lega pre om prin vrăjitură" și prin „zicerea unor cuvinte" la credința în puterile miraculoase ale nuielii „cea de gîcit", „vînele metalurilor și comorile cele din pămînt", de la „proba de apă" prin care se încerca „vinovăția sau nevinovăția" la „nebunia" care aduce „mare pagubă și stricarea tinerilor" înșelați „cu istorii de acestea" cum că vrăjitorii pot cu ajutorul diavolului să stîrnească furtuni, de la „poveștile" privitoare la foc și trăsnete la cele care spun că plantele și astrele, în genere, au „influx în mintea, norocirea și nenorocirea oamenilor", că toate acestea și încă altele asemenea sînt vane nu este greu de probat și demonstrat. Mai greu, dar mai important, este să dove-

deşti şi să convingi că sînt şi potrivnice vieţii omeneşti autentice. Mai greu, pentru că lipsiţi de o „învăţătură firească", deci de o „ştiinţă a naturii", oamenii au ajuns să creadă şi să practice în mod obişnuit superstiţiile ; mai important însă întrucît toate aceste „boscoane" (cuvîntul este al lui Şincai) au putut să aibă urmări nefaste şi să împiedice omul de a şti şi de a fi în stare de mai mult şi de mai bine în viaţa şi în munca sa.

„Cîţi oameni drepţi n-au perit prin proba apei" şi cîţi „de vii nu s-au ars" spre „mai mare ruşine nu numai a creştinătăţii, ci şi a omenirei", prin proba focului ? Iar din superstiţia că „focul de trăznet" se stinge numai „cu lapte", cîte case din cele „trăznite" n-au ars spre paguba omului ?

Şi încă, întrucît punerea noastră sub „ocîrmuirea faturilor", adică în dependenţă fatală de astre, ne ajută să ştim şi să putem mai mult ? Or, cine înalţă mai deasupra „faturile", deci mişcările naturale ale corpurilor cereşti şi în genere ale mecanicii lumii, „tare se împotriveşte şi foarte strică vîrtuţei", previne Şincai cu înţelepciune.

Aşadar, trei momente din trei epoci şi spaţii de cultură diferite : unul din antichitatea greacă, altul din Anglia medievală şi, în fine, cel de-al treilea din istoria modernă a României. Trei momente despărţite de multe : de timp, de stil cultural, de nivelul de cunoaştere, socialmente vorbind, de mentalitate, dar mai în adîncime unite sau mai bine spus articulate în aceeaşi istorie. Căci dincolo de ceea ce faptele istoriei în general, ale istoriei gîndirii în particular, par să fie „raiduri ale unor cavaleri rătăcitori care se bat cu toată lumea din jur, se obosesc fără rost", astfel încît, „unul a născocit ceva aici, iar dincolo un altul în chip arbitrar" altceva în realitate, în ordinea unei realităţi esenţiale, ele sînt prinse într-o mişcare „coerentă". Înaintarea „se face aici raţional" (G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei,* Editura Academiei R.S.R., 1963, vol. I, p. 29).

„Coerenţa" şi „înaintarea raţională" de care vorbea Hegel numesc cît se poate de potrivit tocmai logica succesiunii faptelor istorice, a istoricităţii vieţii umane, acea logică în virtutea căreia, dincolo de ceea ce le separă, epocile sînt solidare în producerea valorilor şi prin producerea lor.

Creaţie valorică perpetuă, istoria este marele sistem al valorilor umane. În acest fel, sau şi în acesta, conceptul

de sistem al istoriei al lui Ortega y Gasset capătă o legitimitate în plus. Căci ceea ce s-a întîmplat mai înainte ca *adevăr,* ca *bine* şi *frumos,* prin aceasta, a intrat în sistemul ulterior al valorilor. De aceea, o epocă nu rămîne sau nu cade într-un trecut ca în ceva rămas în urmă definitiv.

Trecutul, ceea ce numim trecut, intră prin valorile lui în existenţa şi conştiinţa umanului, deci este o realitate mereu prezentă. Şi aşa fiind, mai este şi un îndemn la adevăr, bine şi frumos, la mereu mai adevărat, mai bine şi mai frumos. Un îndemn dar şi o garanţie de autenticitate pentru ceea ce întreprindem, un îndemn dar şi un argument sau un sistem de argumente menite să ne aducă un plus de certitudine.

În faptul că Aristotel încă divulga iraţionalitatea divinaţiei, bunăoară, noi, azi, nu vedem o simplă secvenţă într-o istorie de mult trecută şi care este a altor oameni din alte timpuri. Faptul ca atare ne spune mai mult şi are pentru noi o importanţă care depăşeşte sfera cunoaşterii unei epoci anume. El, şi asemenea lui şi multe altele din antichitate sau evul mediu şi din perioada modernă, probează existenţa unei îndelungate şi bogate tradiţii raţionaliste, ştiinţifice în respingerea ocultismului, ceea ce, pentru noi are o imensă valoare în ordinea chiar a legitimităţii criticii noastre. Căci, opunîndu-i-se încă cei dinaintea noastră, cu atît mai mult avem noi datoria s-o facem. Din critica lor, prin urmare, nu luăm numai partea materială, sensul, ci şi pe cea formală care ţine de faptul de a fi fost făcută. Astfel că, făcînd-o Aristotel în vechea Grecie, făcînd-o Roger Bacon în evul mediu, făcînd-o şi Gheorghe Şincai la începutul secolului al XIX-lea, pentru a rămîne în continuare la aceste trei momente, cu atît mai mult se cuvine s-o facem noi. Existenţa unei tradiţii, aşadar, se converteşte într-un argument de necesitate. Noi, altfel spus, sîntem cu atît mai îndreptăţiţi s-o facem cu cît au făcut-o înaintaşii noştri. Mai îndreptăţiţi şi mai obligaţi de poziţia pe care o avem în istorie, de interogaţiile şi comandamentele vremii noastre.

De veacul lui Aristotel, IV î.e.n., sau de cel al lui Roger Bacon şi chiar de cel al lui Şincai nu ne desparte numai o durată sau o tăietură în timp mai mare sau mai mică. Ne despart, deşi în acelaşi flux istoric, deci ne individualizează, dar nu ne izolează de tradiţie, mai multa *ştiinţă* şi mai marea *putere* transformatoare, de umanizare a lucrurilor lumii. Ceea ce, în planul luării de cunoştinţă de

noi înşine, se reflectă într-un concept al istoriei şi al demnităţii, al valorii noastre mult mai propriu.

Cu ştiinţa şi puterea la care a ajuns în secolul al XX-lea, omul este mai în stare ca oricînd să se afirme plenar ca fiinţă determinantă în ordinea existenţei sale, ca fiinţă ce îşi făureşte, prin sine, doar destinul. Prin sine, adică prin ceea ce este în mod autentic creaţie continuă de valori. Prin sine, adică prin acţiune şi gîndire, prin acţiunea care în conceptul ei adevărat este de nedespărţit de „mintea omenească sănătoasă", pentru a zice ca Hegel, şi prin gîndire care în absenţa făptuirii ca punct de plecare şi scop şi-ar pierde şi sensul şi rostul.

Între *a putea* şi *a şti*, obişnuiau să spună primii moderni, nu există ruptură sau „conjugarea" lor nu este posibilă într-o despărţire totală. „Ştiinţa şi puterea omului sînt unul şi acelaşi lucru, fiindcă necunoaşterea cauzei face să dea greş efectul. Natura nu este învinsă decît ascultînd de ea ; ceea ce este în ştiinţă este cauză, în practică este regulă" (Francis Bacon, *Noul organon*, I, 3).

Puterea lui *a şti* în legătură cu *a aputea* lua act de o stare de lucruri esenţială pentru fiinţa omului. Căci a şti şi a putea nu sînt opţiuni sau acte care se leagă ori nu. Ele sînt două moduri de a fi, două laturi, două funcţii ale fiinţei noastre care de ne-ar lipsi, amîndouă sau numai una, ne-am pierde.

Fiinţă istorică, deci creatoare de valori, omul, pentru aceasta, trebuie să valorizeze teoretic şi practic lumea, ceea ce presupune deopotrivă ştiinţa despre lume şi puterea asupră-i. Istoria întreagă, istoria cîtă este ea cu marile ei izbînzi şi chiar cu eşecurile relative ale omului, probează unitatea de nedesfăcut a ştiinţei şi puterii de acţiune în fiinţa noastră şi prin aceasta sporirea continuă a existenţei şi conştiinţei umane. Progresul istoric, pe scurt, de ordinul evidenţei, azi, este un atestat de existenţă pentru fiinţa noastră ca fiinţă practică şi teoretică, pentru noi în condiţia adevărului.

Dar dacă aşa stau lucrurile, şi aşa stau, continuînd să existe şi încă în forme mai subtile şi mai rafinate decît cele tradiţionale, într-un veac în care progresul istoric este perceptibil prin evidenţa lui, practicile oculte nu ies în afara timpului, firesc că nu în afara celui cronologic, ci a aceluia al umanităţii, în acest „ceas" astral al ei ? Întrebarea ar putea să pară retorică şi ar fi dacă n-ar da

expresie unei stări de lucruri paradoxale şi dacă n-ar lua în seamă tocmai gravitatea acesteia.

Este, nu încape îndoială, o situaţie dintre cele mai contrastante ca în veacul al XX-lea să mai existe comportamente ca acelea surprinse de Theofrast, elevul lui Aristotel, încă într-unul din *Caracterele* sale : superstiţiosul, dacă „un şoarece i-a ros sacul cu făină se duce la prezicător şi-l întreabă ce-i de făcut... ; dacă aude cucuveaua în drum, e cuprins de nelinişte şi nu cutează să pornească mai departe decît după ce a rostit cuvintele : Zeiţă Athena, atotputernică ! Dacă a avut un vis, colindă pe la dezlegătorii de vise, pe la ghicitori şi auguri ca să afle cărui zeu şi cărei zeiţe să i se închine".

Este straniu că mai există asemenea comportamente dar, aşa cum constata în urmă cu puţini ani un reputat elenist francez, fost profesor la Sorbona, Pierre-Maxime Schuhl, e mai neliniştitor faptul că „numeroase ziare au coloane consacrate astrologiei, horoscoapelor", că unele reviste „foarte răspîndite ca de pildă *Planète* fac ocultismului un loc considerabil", că se înmulţesc şi prosperă pe seama credulilor „cabinete de consultaţii specializate în acest domeniu îndoielnic" (*Actualité de l'epicurisme*, în „Revue philosophique de la France et de l'étranger", no. 2/256).

Este straniu că mai există creduli, dar încă mai grav este să le vii în întîmpinare. Cum însă există şi asemenea nefaste iniţiative, trebuie să ţinem seama de acest fapt, aşa cum au făcut-o la vremea lor un Aristotel, un Roger Bacon, un Gheorghe Şincai. Ba, în şi mai mare măsură, datorită proliferării formelor, intensificării propagandei ocultiste şi rafinării mijloacelor sau tehnicilor de realizare a programelor.

Cartea căreia aceste rînduri îi servesc de postfaţă, cartea aceasta, aşadar, scrisă convingător şi din punct de vedere material, adică al probelor aduse, şi din cel formal, al demonstraţiei, de Gheorghe Brătescu, ziarist cunoscut pentru îndelungata sa activitate publicistică desfăşurată în paginile revistei *Magazin*, ca şi în ale altor gazete sau în cărţi, aduce o mulţime de dovezi care atestă starea paradoxală a ocultismului.

Potrivnic ştiinţei ca asumare raţională a lumii, deci a ştiinţei autentice, ocultismul şi-a perfectat tehnicile şi lărgit orizontul de cuprindere tocmai pe seama a ceea ce contestă şi, în cele din urmă, uzurpă. Bunăoară, astro-

logia medicală se „înnoiește" recurgînd la radiațiile cosmice și la sistemul glandelor endocrine, astrologii se folosesc de mijloace moderne de calcul în întocmirea horoscoapelor, magicienii înșiși se sprijină pe rezultatele gîndirii tehnico-științifice etc.

Dar cu o istorie întreagă de eșecuri, istoria sa și, mai cu seamă cu o istorie, istoria autentică a omului, aceea a cunoașterii și acțiunii transformatoare împotriva-i, cu toate acestea, în lumea occidentală, ocultismul continuă să prolifereze și să se intensifice în mod surprinzător. Acest aspect este, cu siguranță, cel mai paradoxal.

De bună seamă că o primă cauză este tradiția, ea putînd să explice menținerea și chiar intensificarea ocultismului, atît din unghiul de vedere al factorului receptor, pasiv, cît și din acela al agentului, deci al elementului activ (magul, prezicătorul, astrologul).

Cu o istorie îndelungată, chiar dacă, prin aceasta, nu și probantă în ordinea adevărului și utilității prezumate sau revendicate, din interior, practicile oculte și credințele oculte au putut să intre în tradiție și să se transmită uneori aproape mecanic și fără urmări de durată. Cineva, de pildă, varsă sarea și în virtutea unui automatism, parcă și de gîndire și verbal, presupune, nu arareori în glumă, iminența unui necaz.

Cînd însă pe un fond tradițional, neactiv, se aplică o inițiativă și încă, dacă aceasta se aplică „orizontului de așteptare", pentru a zice ca un estetician german de azi, Robert Jauss, ceea ce era latent se poate actualiza. Aici intervin doi factori care pot transforma, așa zicînd, posibilitatea în realitate : factorul agent și mediul, micro sau macrosocial.

Factorul agent (magul, astrologul etc.) are, fără îndoială, un rol important în activizarea, ce-i drept negativă, a unor cunoștințe ca și în relansarea unor forme tradiționale divinatorii, magice. El poate fi un fanatic, deci poate să se identifice irațional cu programul la care aderă sau pe care îl inventă. Dar, cum se întîmplă adesea, el poate fi și un impostor.

Gheorghe Brătescu demonstrează, în spații largi, cum încă din vechime și-a făcut loc impostura care, cu timpul, a devenit aproape dominantă. Azi, cu deosebire, este greu să presupui bună credință într-o inițiativă de acest fel. Și chiar presupusă, ea nu poate fi trecută mai departe de simpla intenție. Căci, în epoca noastră cu deosebire, ocultismul a devenit unul din principalele mijloace de manipulare a comportamentelor, a reprezentărilor în genere și în particular a aspirațiilor.

Cunoscutul sociolog francez P.H. Chombart de Lauwe se întreba „dacă manipularea se limitează la trebuințe, la modele de comportament, la sisteme de reprezentări și de valori, ori dacă se extinde și la aspirații". „Prin definiție, socotea el, aspirațiile nu ar trebui să poată fi manipulate, dar ele pot fi deviate sau canalizate. Subiectul poate să se iluzioneze asupra a ceea ce el crede că sînt aspirațiile sale" (*Cultura și puterea*, Editura politică, 1982, p. 266).

Putînd manevra și trebuințele și modelele de comportament și sistemele de reprezentări și de valori, factorul agent de care vorbeam este încă mai malign față cu aspirațiile pe care nu numai că le deviază sau le canalizează dar le și manipulează. Căci magii, prezicătorii, astrologii s-au aplicat și se aplică în continuare acestei dimensiuni atît de susceptibilă de modificări și de semnificări, cum este cea a aspirațiilor individuale. Ei se situează, cu precădere, la limita dintre real și posibil, speculînd intens asupra posibilului „tradus", „decodificat" în conformitate cu proiectul de manevrare care poate să aparțină factorului agent singular (banala, să zicem, ghicitoare de cărți) sau celui exponențial (ca în cazul sectelor și societăților oculte).

Dar aici mai intervine încă un factor, în ultimă instanță, hotărîtor pentru menținerea și intensificarea credințelor și practicilor oculte. Este vorba de factorul social. Căci, parafrazîndu-l pe Marx, putem spune că ocultismul este „o concepție răsturnată despre lume" cînd societatea însăși este „o lume întoarsă pe dos".

Bunăoară, nu ne va fi greu să înțelegem mecanismul relansării ocultismului în lumea occidentală urmînd numai întrebările parcă programatice pe care și le pune sau le pune un cunoscut sociolog și politolog american, Alvin Toffler : ce rezervă viitorul apropiat, viitorul redus adesea literal la mîine, citim în *Șocul viitorului*, pentru „copiii care la doisprezece ani nu mai au nimic copilăresc în ei", pentru „adulții care la cincizeci de ani se comportă ca niște copii la 12 ani", pentru „noii nomazi", „migranții triști", pentru cei care sînt închiriați „asemenea automobilelor" ? În căutare de locuri de muncă, aceștia, citim în continuare în lucrare, ajung repede într-o stare de

„anxietate și depresiune", și, pe măsură ce se simt mai neajutorați, tind să se retragă în sine ori să evadeze într-o lume iluzorie care să le dea speranță compensatorie (*Șocul viitorului*, Editura politică, 1973, p. 21—22, 99).

Șocul viitorului și pînă la el șocul prezentului, amîndouă, în convergență, duc în lumea occidentală la grave deteriorări ale ființei umane individuale tot mai înstrăinată de condiția sa, tot mai „căzută" pentru a vorbi în limbaj existențialist, într-o lume „inautentică". Toffler însuși, de altfel, spunea că în descrierea unui „peisaj atît de straniu" simți nevoia să recurgi la „clișeele sumbre ale existențialismului".

„Căzută", „aruncată în lume", într-o lume profund alienată, ființa umană individuală este tot mai mult împinsă către lumea iluzorie a „paradisului artificial", „obținut" prin mijlocirea drogului, a drogului propriu-zis, dar mai ales a drogului spiritual : mistica, ocultismul. Nu este, de aceea, greu de explicat, în acest context, proliferarea sectelor și a societăților oculte de cele mai diferite orientări. „În prezent, mai constată Alvin Toffler, manifestările violente ale revoluției superindustriale fac literalmente să explodeze societatea. Aceste enclave sociale, triburi și miniculte se înmulțesc aproape tot atît de repede ca și opțiunile pentru automobil. Aceleași forțe destandardizate care lărgesc gama posibilităților de alegere individuală în domeniul material și cultural, destandardizează și structurile sociale" (*Idem*, p. 270).

Parte dintr-un ansamblu de mijloace menite să substituie vieții reale „paradisul artificial", ocultismul este el însuși „opium pentru popor". Aceasta și este concluzia cărții lui Gheorghe Brătescu. O concluzie care vine firesc, din demonstrații ca și din probe, din demonstrații perfect riguroase și din probe bine alese în ordinea puterii de semnificare, iar nu pentru a-i face sarcina ușoară.

Autorul știe care este puterea faptului semnificativ și, ca urmare, convoacă numeroase probe cu valoare crucială. Nu procedează, așadar, la o inventariere, nici nu alege pe cele mai facile și nu are în vedere un prezumtiv amator de fapte mai puțin obișnuite, ca cititor. Făcînd o selecție, căci probele parcă fără de număr impuneau ele

însele o alegere, Gheorghe Brătescu și-a asigurat credibilitatea lucrînd în exigențele obiectivității maxime, ale obiectivității necesare.

Scrisă cu patos, dar riguroasă, în același timp, cartea aceasta, carte de atitudine și de demonstrație, este una dintre cele mai reprezentative din literatura consacrată acestui domeniu de la noi și nu numai. Lectura ei, de aceea, ne lasă cu impresia „lucrului bine făcut".

GH. VLĂDUȚESCU

Bibliografie selectivă

Aksakov, Al., *Animisme et spiritisme*, Paris, 1906.
Amandry, P., *La mantique apolloniene à Delphes*, Paris, 1950.
Anagnosti — Ndrenika, L., *Mystheres des Pelasges*, Corfou, f.a.
Andronescu, P., *Cadmos — scurtă istorie a scrisului*, Bucureşti, 1966.
Anestin, V., *În lumea spiritelor. Istoria manifestaţiilor spiritiste după scriitori spiritişti moderni*, Bucureşti, 1911.
Aram K., *Magie und Zauberei in der alten Welt*, Berlin, f.a.
D'Arianys, *Cours de Toute-Puissance et des phenomenes provoqués par de Bagne*, Toulouse, f.a.
Artemidous, E., *Le livre des songes*, Damas, 1964.
Asandei, S., *Ateism şi religie*, Bucureşti, 1930.
Babeş, Al., *Sfinţii, mit, legendă, adevăr*, Bucureşti, 1972.
Babeş, Al., *Drama religioasă a omului. Elemente de filosofia culturii şi antropologia religiei*, Bucureşti, 1975.
Balaci, A., *Mic dicţionar mitologic greco-roman*, Bucureşti, 1969.
Baerwald, R., *Okultismus, Spiritismus und unterbewurste Seelenzustände*, Leipzig und Berlin, 1920.
Baltrusaitis, J., *Evul mediu fantastic*, Bucureşti, 1975.
Barbegueire, J. B., *La maçonnerie mesmerienne*, Amsterdam, 1787.
Barbarin, G., *Dieu est-il mathematicien ?* Paris, 1942.
Baudelaire, Ch., *Les paradis artificiels*, Paris, 1936.
Becleanu Iancu, Adela, *Spiritualitatea românească. Permanenţă, devenire*, Bucureşti, 1930.
Belenki, M. S., *Despre mitologia şi filosofia Bibliei*, Bucureşti, 1932.
Benet, Ar., *Proces verbal fait pour delivrer une fille possedée par le malin esprit*, Paris, 1883.
Berar, P., *Umanism şi ateism*, Bucureşti, 1930.
Berar. P., *Religia în lumea contemporană*, Bucureşti, 1933.
Berciu, D., *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966.

Bernard le Trevisan, *Traité de la nature de l'oeuf Philosophes*, Paris, 1624.
Bernardy, J., *L'art de tirer les cartes*, Montreal, 1971.
Berard, O., *Sorciers, Réveurs et Demoniaques*, Paris, 1920.
Besson, M., *Le totemisme*, Paris, 1929.
Biberi, I., *Visul și structurile subconștientului*, București, 1970.
Bindel, E., *Les elements spirituels des nombres*, Paris, 1960.
Binet-Sanglé, Ch., *La fin du secret*, Paris, 1922.
Bloch, M., *Les rois thaumaturges*, Paris, 1961.
Boirac, E., *La psychologie inconnue*, Paris, 1920.
Boll, M., *L'occultisme devant la science*, Paris, 1951.
Bologa, V. (și colectiv), *Istoria medicinei universale*, București, 1970.
Bologa, V., Lenghel, A., *Fragmente pentru reconstituirea medicinei și igienei populare în Dacia preromană*, Cluj, 1930.
Bologa, V., *Florile spurcate ale medicinei populare în lumina științei*, București, 1926.
Bologa, V., *Vrăji, babe și moașe azi și odinioară*, Cluj, 1922.
Bologa, V., *Elements de medicine hieratiques et emipiriques du La Tène Dace*, București, 1958.
Bologa, V., *Raportul din 1756 al unui chirurg german despre credințele românilor asupra moroilor*, București, 1948.
Boroneanț, V., *Arta rupestră în peștera Gaura Chindiei, comuna Pescari (județul Caraș-Severin)*, în „Revista muzeelor și monumentelor de artă", nr. 1/1977.
Bouche-Leclercq, A., *L'astrologie greque*, Paris, 1899.
Bouche-Leclercq, A., *Histoire de la divination dans l'antiquité*, Paris, 1879—1882.
Boulanger, J., *Nostradamus et ses propheties*, Paris, 1943.
Bouteiller, M., *Chamanisme et guerisson magique*, Paris, 1950.
Bozzano, E., *Les phenomenes de hantise*, Paris, 1920.
Brătescu, Gh., *Procesele vrăjitoarelor*, București, 1970.
Brenie, H., *Quatre cents siecles d'art parietale*, Dordogne, 1952.
Brierre de Boismont, *Des hallucination*, Paris, 1862.
Brisson, J. Al., *Les phenomenes dits de materilisations*, Paris, 1921.
Brunton, P., *L'Egypte secrete*, Paris, 1938.
Butucelea, A., *Arhitectura vieții*, București, 1977.
Caraman, P., *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, București, 1984.
Castelot, J., *La fabrication chimique de l'or*, Donai (Nord), 1928.
Cazacu, O., *Pe urmele domesticirii animalelor*, București, 1973.
Cazeneuve, J., *Resbel șarlatanismului sau îndoită vedere Anti-Magnetică*, Galați, 1893.

Câmpan, Fl. T., *De la papirusul Rhind la calculatorul electronic*, București, 1975.
Câmpineanu-Cantemir, I., *Satî, sau ruguri de iubire*, București, 1928.
Ceaușescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 3 (1969), p. 217, 589, 628 ; vol. 6 (1972), p. 660, 671—672 ; vol. 7 (1973), p. 31 ; vol. 16 (1979), p. 542 ; vol. 19 (1980), p. 250 ; vol. 24 (1983), p. 59.
Ceram, C. W., *Zei, morminte, cărturari. Romanul arheologiei*, București, 1968.
Cerneak, E., *Cinci secole de război secret*, București, 1968.
Champigny, A. M., *Les traditions et les doctrines esoteriques*, Paris, 1941.
Charcornac, P., *Eliphas Levi, renouvateur de l'occultisme*, Paris, 1926.
Charoux, R., *Le livre misterieux inconnu*, Paris, 1969.
Chelcea, I., *Credințe și rituri legate de foc, apă și pământ în cultura veche românească*, în vol. *Rațiune și credință*, București, 1983.
Chertok, L., *L'hypnose Les problemes theoretiques et pratiques*, Paris, 1963.
Cicero, *De la divination. Du destin*, Paris, 1952.
Constantinescu, Al. N., *Spiritiștii. Origina, doctrina, cultul și combaterea*, București, 1943.
Crahay, R., *La litterature oraculaire chez Herodote*, Paris, 1956.
Crișan, I. H., *Medicina în comuna primitivă și la geto-daci*, București, 1972.
Cristescu-Golopenția, Șt., *Communications, 1. Elements magiques dans la vie spirituelle des paysans roumains de diverses regions du pays. 2. La methode pour l'étude des croyances et pratiques magiques*, București, 1940.
Curcio, M., *Le pouvoir Magique*, Montreal, 1955.
Curticăpeanu, D. Odobescu, *Lectura formelor simbolice...* București, 1982.
Daicoviciu, H., *Dacii*, București, 1968.
Daniel, C., *Orientalia mirabilla*, București, 1976.
Datienne, M., *La notion de Daïmon dans le pythagorisme ancien*, Paris, 1963.
Danzel, Th. W., *Magie et science secrète*, Paris, 1939.
Debay, A., *Histoire des sciences ocultes depuis l'antiquite jusqu'a nos jour*, Paris, 1869.
Decaux A., *Dosarele secrete ale istoriei*, București, 1970.
Delcourt, M., *Hephaïstos ou la legende du magicien*, Paris, 1957.
Deonna, W., *Le symbolisme de l'oeil*, Paris, 1965.
Devreux, J. *La legende de la prophétesse Cassandre*, Paris, 1942.
Dexter, W., *Famous Magic Secrets*, London, 1967.

Drimba, O., *Istoria culturii şi civilizaţiei*, Bucureşti, 1984.
Dumitrescu, Vl., *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974.
Durkheim, E., *Les formes elementaires de la vie religieuse*, Paris, 1960.
Durville, H., *Cours superieur d'influence personelle*, Paris, 1919.
Durville, H., *Histoire raisonnée du magnetisme et du psychisme pratique*, Paris, 1914.
Eliade, M., *La nostalgie des origines (methodologie et histoire des religions)*, Paris, 1971.
Eliade, M., *Traité d'histoire des religions*, Paris, 1970.
Eliade, M., *Techniques de l'extase et langages secrets*, Roma, 1953.
Eliade, M., *De la Zalmoxis la Gengis-Han*, Bucureşti, 1980.
Eliade, M., *Alchimia asiatică*, Bucureşti, 1935.
Eliade M., *La sorcellerie canaque actuelle*, Bordeaux, 1967.
Eliade, M., *Le createur et son „Ombre"*, Zürich, 1962.
Eliade, M., *Les representations de la mort chez les primitifs*, Paris, 1954.
Eliade, M., *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, 1951.
Engels, F., *Anti Dühring*, Bucureşti, 1966
Engels. F., *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Bucureşti, 1965.
Faure, H., *Les investissements d'objet dans le reçu psihotique*, Paris, 1964.
Figueir, L., *L'Alchimie et les alchimiste*, Paris, 1860.
Filosofie şi religie în evoluţia culturii româneşti moderne. Antologie şi studiu introductiv de Simion Ghiţă şi Dumitru Ghişe, Bucureşti, 1984.
Flammarion, C., *Les forces naturelles inconnues*, Paris, 1909.
Flournoy, Th., *Des Indes à la Planete Mars*, Genève, 1910.
Fontbrunne, *Les propheties du Maître Nostradamus*, Paris, 1939.
Fossey, C., *La magie assyrienne*, Paris, 1902.
Foucart P., *Des associations religieuses chez les Crecs*, Paris, 1873.
Franţev, I. P., *Istoria universală*, vol. I şi II, Bucureşti, 1958—1959.
Frazer, J. G., *Les origines magiques de la royauté*, Paris, 1920.
Frazer, J. C., *Le totemisme*, Paris, 1898.
Frazer, J. C., *Le Roi Magicien dans la Société primitive*, Paris, 1935.
Frăteanu, V., *Critica gîndirii mitice*, Cluj-Napoca, 1980.
Freud, S., *Die Traumdeutung*, Wien, 1950.
Freud, S., *Vorlesungen über den Traum*, Leipzig-Wien, 1922.
Freud, S., *Totem et tabou*, Paris, 1924.
Frichet, H., *La medicine et l'occultisme en Chine*, Paris, 1950.
Froelich, J. C., *Animismes*, Paris, 1964.

Fundo, C. A., *Magia modernă*, Bucureşti, 1930.
Garçon, M. et Vinchon, J., *Le diable*, Paris, 1926.
Gauthier, L. A., *Recherches historiques sur l'exercice de la medicine dans les temples*, Paris, 1844.
Georgescu, Fl., *Societate şi religie*, Bucureşti, 1982.
Georgiade, C., *Originile magice ale minciunii şi geneza gîndirii*, Bucureşti, 1938.
Gerin-Richard, L., *Histoire de l'ocultisme*, Paris, 1936.
Gheorghe, G., *Mitul potopului. Inadvertenţe în interpretarea religioasă*, Bucureşti, 1982.
Gheorghiu, V., Ciofu, I., *Sugestie şi sugestibilitate*, Bucureşti, 1982.
Gherasim Luca, *Le vampir passif*, Paris-Bucureşti, 1945.
Gibier, P., *Le spiritisme*, Paris, 1887.
Gibson, W. B., *The science of numerology*, London, 1950.
Giurăscu, C. C., *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1964.
Gîndirea revoluţionară din România despre religie (Din tradiţiile concepţiei materialiste asupra lumii), Bucureşti, 1983.
Godefroy, Gh. H., *La dinamique mentale*, Paris, 1976.
Gologan, G. D., *Spiritismul şi minunile Mîntuitorului*, Bucureşti, 1939.
Gordon-Childe, V., *Făurirea civilizaţiei*, Bucureşti, 1966.
Gouriet, J. B., *Les charlatans celebres*, Paris, 1819.
Gouspeyre, Ch. J., *La vie des pierres precieux*, Nice, 1942.
Graur, Al., *Nume de locuri*, Bucureşti, 1972.
Grasberg, B., *Sur les guerisseurs et sur la medicine des primitifs*, Paris, 1970.
Guilbert, Ch., *L'illusion du merveilleux*, Paris, 1913.
Gujdu, J., Iacobescu, Gh., *Pasărea de foc*, Bucureşti, 1966.
Gulian, C. I., *Originile umanismului şi ale culturii*, Bucureşti, 1967.
Gulian C.I., *Lumea comunei primitive*, Bucureşti, 1983.
Gurney, Myers et Podmore, *Les hallucinations telepatiques*, Paris, 1892.
Gusdorf, G., *Experience humaine du sacrifice*, Paris, 1943.
Gustave, W., *Les croyances primitives et leurs survivances*, Paris, 1960.
Hangiu, I., *Societăţi şi asociaţii ştiinţifice*, Bucureşti, 1981.
Hainchelin, Ch., *Originea religiei*, Bucureşti, 1956.
Henry, V., *La magie dans l'Inde antique*, Paris, 1904.
Henzé, P., *Fakirs, fumistes et c-ie*, Paris, 1958.
Houdin, R., Pousin, I. N., *Banul misterios*, Cîmpina, f.a.
Hutin, S., *Les propheties de Nostradamus*, Paris, 1972.
Huvelin, P., *Les tablettes magiques et le droit romain*, Paris, 1901.

Imbert-Nergal, R. R., *Les sciences ocultes ne sont pas des sciences*, Paris, 1959.
Ionescu, Ch., *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975.
Ionescu, G., *Ce este psihopatologia ?* București, 1979.
Ionescu, St., *Despre amestecul dracilor în trebile omenești*, București, 1904.
Istoria generală a științei, vol. 1 și 2, București, 1976—1977.
Istoria medicinei românești, București, 1972.
James, E. O., *Mythes et rithes dans le proche-orient ancien*, Paris, 1960.
Joire, P., *Les phenomenes psychiques et supranormaux*, Paris, 1909.
Josefini, A., *Spiritism și secretele fachirilor*, București, 1962.
Josefini, A., *2000 de ani de circ*, București, 1968.
Josefini, A., *Cum ghicim viitorul ?* București, 1981.
Josefini, A., *Șarlataniile ghicitorilor*, București, 1963.
Kallus, V., *Amor prin magie*, Bolgrad, 1935.
Kardec, A., *La genèse, les miracles et les predications selon le spiritisme*, Paris, f.a.
Kernbach, V., *Miturile esențiale*, București, 1978.
Kernbach, V., *Dicționar de mitologie generală*, București, 1983.
Kernbach, V., *Biserica în involuție*, București, 1984.
Kerner, J., *La Voyante de Prevost*, Paris, f.a.
Keyserling, K. H., *Das Okkulte*, Darmstadt, 1923.
Kieserwetter, K., *Der Ocultismus des Altertums*, Leipzig, 1896.
Kiriac, I., *Mythologie*, București, 1924.
Koyre, Al., *Mistiques, spirituels, alchimistes du XVI-ème siècle allemand*, Paris, 1955.
Kun, N. A., *Legendele și miturile Greciei antice*, București, 1958.
Lancelin, Ch., *Histoire mythique de Shatan. De la legende au dogme*, Paris, 1903.
Le grand almanah des songes, Paris, 1869.
Legran, Al., *Le sortilèges de la science*, Paris, 1898.
Les charlatans célèbres, Paris, 1819.
Les songes et les prêsages, Montreal, 1955.
Lenin, V. I., *Marx-Engels-marxism*, București, 1949.
Lenin, V. I., *Opere complete*, vol. 13, București, 1950.
Lenin, V. I., *Materialism și empiriocriticism*, București, 1972.
Lenormant, F., *Les sciences occultes en Asie*, Paris, 1875.
Levi, E., *La clef des grands mysteres suivant Henoch, Abraham, Hermes Trismegistes el Salomon*, Paris, 1897.
Levi, E., *Histoire de la magie*, Paris, 1922.
Levi-Strauss, Cl., *Gîndirea sălbatecă*, București, 1970.
Levointurier, F.L.R., *Les animaux fantastiques au Moyen-Age*, Toulouse, 1958.

Lexa, Ph. F., *La magie dans l'Egypte antique copte*, Paris, 1905.
Ley, W., *Observatorii cerului*, București, 1968.
Lhote, H., *Frescele din Tassili*, București, 1966.
Lissner, I., *Culturi enigmatice*, București, 1972.
Lombroso, C., *Hypnotisme et spiritisme*, Paris, 1910.
Luckács, G., *Estetica* (2 vol.), București, 1972.
Maghiar, N., Olteanu, St., *Din istoria mineritului în România*, București, 1970.
Magre, M., *Magiciens et illuminés*, Paris, 1930.
Maguien, V., *Les mysteres d'Eleusis, leurs origines, le rituel de leurs initiations*, Paris, 1929.
Maistre, J., *La francmaçonnerie*, Paris, 1925.
Makarius, R. L., *L'origine de l'exogamie et du totemisme*, Paris, 1961.
Malacan, A., *La sorcellerie et les sorciers dans l'Oeuvre et la Pensée d'Ambroise Paré*, Carcassonne, 1952.
Mallinger, J., *Pythagora et les Mysteres*, Paris, 1944.
Mandics, G., *Civilizația și cultura Africii vechi*, București, 1983.
Mandron, R., *Magistrats et sorciers en France au XVII-ème siècle*, Paris, 1968.
Marcard, R., *De la pierre philosophale a l'atome*, Paris, 1955.
Marinescu, Gh. *Autoscopie, automatism și somnambulism*, București, 1915.
Marques-Riviere, J., *Histoire des doctrines esoteriques*, Paris, 1940.
Marques-Riviere, J., *Amulettes, talismans et pentades dans les traditions orientales et occidentales*, Paris, 1938.
Martin, B., *Zeii și religiile — creații ale oamenilor*, București, 1975.
Marx, K., Engels, F., *Opere alese*, vol. II, București, 1955.
Marx, K., Engels, F., *Opere*, vol. 3, 4 și 21, București, 1954 ; 1958 ; 1965.
Marx, K., Engels, F., *Scrieri din tinerețe*, București, 1968.
Marx — Engels — Lenin, *Despre religie*, București, 1974.
Massonneau, E., *La magie dans l'antiquité romaine*, Paris, 1934.
Matei, D., *Originile artei*, București, 1981.
Matei, H. C., *Civilizația lumii antice*, București, 1983.
Maveric, J., *La medicine hermetique des plantes ou l'extraction des quintessence par art spagyrique*, Paris, 1932.
Maxwell, J., *La Divination. Magie et divination. Arts divinatoires et prophétique*, Paris, 1927.
Menil, F., *Histoire de la dance à travers les âges*, Paris, f.a.
Michelet, J., *La sorcière*, Paris, 1863.
Mihăilescu, V., *Structuri antropologice și fapte de credință*, în volumul *Rațiune și credință*, București, 1983.

Mihălcescu, I., *Istoria religiunilor lumii*, București, 1938.
Milanov, A. Borisova, I., *Yoga*, București, 1972.
Minovici, N., *Pericolul social al practicării ocultismului*, București, 1938.
Molitfelnic, ed. a 3-a, București, 1976.
Montet, P., *Egiptul pe vremea dinastiei Ramses*, București, 1973.
Mortilet, G., Mortilet, A., *La vie preistorique*, Paris, 1903.
Moser, F., *Der Okkultismus*, Zürich, 1935.
Muşu, Gh., *Din mitologia tracilor*, București, 1932.
Muşu, Gh., *Zei, eroi, personaje*, București, 1971.
Neagoe, M., *Pagini legendare din istoria poporului român*, București, 1981.
Nebunelle, T. G., *Roata norocului*, Galaţi, 1867.
Negulescu, P.P., *Geneza formelor culturii*, București, 1934.
Nettesheim, A. (von), *Die Caballa*, Stuttgart, 1855.
Nicolaescu-Plopşor, D., Volschi, W., *Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România*, București, 1975.
Nicolau, C., *Ocultismul oriental*, București, 1936.
Nicolau, C., *Descoperirea comorilor*, Câmpina, 1929.
Nicolau, C., *Francmasoneria*, Câmpina, 1929.
Nicolau, C., *Hipnotismul în misterele ocultiste*, Piteşti, 1937.
Nicolau, C. K., *Ocultismul, hipnotismul, magnetismul, spiritismul, telepatia, magia etc.*, Bîrlad, 1925.
Nicolau, C. K., *Banul misterios*, Câmpina, 1929.
Nicolau, C. K., *Bagheta magică*, Câmpina, f.a.
Nostradamus, M., *Les vraies prophéties*, Amsterdam, 1667.
Oesterreich, T. K., *Les possedés*, Paris, 1927.
Oişteanu, A., *Grădina de dincolo. Zoosophia*, Cluj-Napoca, 1980.
Pamfilie, T., *Mitologie românească*, București, 1916.
Pascal, I. S., *Cruce, rugăciune, candelă*, București, 1981.
Pavelescu, Gh., *„Pasărea suflet". Contribuţii pentru cunoaşterea cultului morţilor la românii din Transilvania*, București, 1942.
Pavelescu, Gh., *Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni*, București, 1945.
Pavelescu, Gh., *Mana în folclorul românesc. Contribuţii pentru cunoaşterea magiei*, Sibiu, 1944.
Pârvan, V., *Dacia*, ed. IV revăzută şi adnotată, București, 1967.
Pensa, H, *Sorcellerie et religion*, Paris, 1950.
Petrescu, Gz., *Zorile chimiei şi alchimiei*, București, 1925.
Piobb, P. V., *Formulaire de Haute Magie*, Paris, 1937.
Pippidi, D. M., *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969.
Plutarh, *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri. Alexandru cel Mare şi Caius Julius Caesar*, București, 1939.

Popa, V., Nicolescu, R., Dumitrescu, D., *Cîinii, pisicile şi noi*, 2 vol., București, 1978.
Popescu, A. N., *Semper fidelis*, București, 1981.
Popp, M., *Obiceiuri tradiţionale româneşti*, București, 1976.
Pottier, R., *Initiation à la medicine et à la magie en Islam*, Paris, 1939.
Presa muncitorească şi socialistă din România, București, 1964.
Privat, M., *La fin de notre siècle*, Paris, 1939.
Probleme filosofice ale medicinei, București, 1963.
Prokop, O., *Medizinischer. Okkultismus. Paramedizin*, Jena, 1962.
Psantir, I., *Fermecătorul...*, Craiova, 1886.
Pufan, P., *Strigoi şi fantome ?* București, 1965.
Ramacharaka, Y., *Fourteen lessons in Yogi Philosophy and Oriental Occultism*, vol. 1, London, 1904.
Regnard, P., *Sorcellerie, magnetisme, morphinisme, delire des grandeurs*, Paris, 1887.
Riemschneider, M., *Lumea hittiţilor*, București, 1967.
Rony, J. A., *La magie*, Paris, 1950.
Rossignol, J. P., *Les metaux dans l'antiquité*, Paris, 1863.
Roure, L., *La legende des „Grands Inities"*, Paris, 1926.
Russel, B., *De ce nu sînt creştin*, București, 1980.
Saintyves, P., *Les notion de temps et d'éternité dans la magie et le religion*, Paris, 1919.
Salah-ben-Abdallah, *Le magisme. Grande initiation*, Paris, 1857.
Săhleanu, V., *De la magie la experimentul ştiinţific*, București, 1978.
Săvescu, I. S., *Minunile omenirei*, București, 1904.
Săvescu, I. S., *Secretele magiei*, Iaşi, 1926.
Scheffer, T. (de), *Mystères et oracles helléniques*, Paris, 1943.
Schopenhauer, A., *Essai sur les apparitions et opuscules divers*, Paris, 1912.
Schneider, W., *Omniprezentul Babilon. Oraşul ca destin al oamenilor de la Ur la Utopia*, București, 1968.
Schuré, E., *Pitagora. Misterele de la Delfi*, București, f.a.
Schuré, E., *Les grands initiés*, Paris, 1931.
Schwablé, R., *Le problème du mal*, Paris, 1911.
Seeman, O., *Mythologie der Griechen un Römer*, Leipzig, 1910.
Seldow, M., *Les illusionnistes et leurs secrets de leur vie fantastique* Paris, 1947.
Semionov, J., *Averile pămîntului. O geografie economică pentru oricine*, Craiova, 1944.
Simenschy, Th., *Cultură şi filosofie indiană în texte*, București, 1978.

Sinnet, A. P., *The Occult World*, London, 1883.
Speranția, E., *Contribuții la Filosofia Magiei*, București, 1916.
Ștefan, I. M., *Adevărul despre năluciri*, București, 1961.
Ștefănescu, Al. N., *Adevărul și științele secrete*, București, 1928.
Steiner, R., *Eine Okkulte Physiologie*, Berlin, 1927.
Steiner, R., *La science occulte*, Paris, 1922.
Stemplinger, E., *Antike und moderne Volksmedizin*, Leipzig, 1925.
Stemplinger, E., *Antiker Aberglaube in modern Ausstrahlungen*, Leipzig, 1922.
Stoicesco, C., *La magie dans l'ancien droit romain*, Paris, 1926.
Sudre, R., *Traité de parapsyhologie*, Paris, 1956.
Svoboda, K., *La demonologie de Michel Psellos*, Brno, 1927.
Swedenborg, E. (de), *Les merveilles du ciel et de l'enfer et des terres planetaires et astrales*, Berlin, 1782.
Șincai, Gh., *Învățătura firească spre surparea superștiției norodului*, București, 1964.
Tănase, Al., *Cultură și religie*, București, 1973.
Teodorescu, N., Chiș, Gh., *Cerul o taină descifrată...*, București, 1982.
Teodorescu, N., *Biblia trecutului, prezentului și viitorului...*, Botoșani, 1922.
Thetard, H., *La merveilleuse histoire du cirque*, Paris, 1947.
Tissandier, J. B., *Des sciences occultes et du spiritisme*, Paris-Londre, 1866.
Tokarev, S. A., *Religia în istoria popoarelor lumii*, București, 1976.
Tolstov, S. P., *Etnografia continentelor. Studii de etnografie generală*, București, 1959.
Treptenicu celu mare pantru toate semnele ce se fac la om și care sunt de la natură, Craiova, 1889.
Trinzius, R., *L'hypnotisme et sa pratique*, Montreal, 1971.
Urseanu, T., Janegic, C., Ionescu, L., *Istoria baletului*, București, 1967.
Vaschide, N., *Somnul și visul*, București, 1977.
Vaschide, N., Pieron, H., *La croyance à la valeur prophétique...* Paris, 1901—1902.
Vaschide, N., Pieron, H., *Le rêve prophétique dans les traditions des peuples sauvages*, Paris, 1901.
Vasilescu, Em., *Istoria religiilor*, București, 1982.
Veghe, T., *Taina lumii. Proorocirile lui Nostradamus*, București, 1940.
Vissac, M. (de), *Allegories et symboles. Enigmes. Oracles*, Paris, 1872.

Vinătoarea vrăjitoarelor, Brăila, 1841.
Vlădău, N., *Misterele găinei negre*, Cîmpulung-Muscel, 1938.
Vlăduțescu, Gh., *Totemismul*, București, 1968.
Vlăduțescu, Gh., *Filosofia în Grecia veche*, București, 1984.
Waite, A. E., *The Secret Tradition in Alchemy*, London, 1969.
Wald, H., *Realitate și limbaj*, București, 1968.
Webster, H., *Le Tabou*, Paris, 1952.
Wier, J., *Histoires*, Paris, 1885.
Zaharia, N., *Moartea și credința în soartă, suflet și nemurire*, București, 1961.
Zwerenz, G., *Magie, Sternenglaube, Spiritismus*, Leipzig-Jena, 1958